

శ్రీ రస్తు

సారంగధర చరిత్రము

చేమకూర వేంకటకవి ప్రణీతము

(లఘుటీకా సహితము)

చెన్నపురి :

వావిళ్ల రామస్వామిశాస్త్రిలు అండ్ సన్స్ వారిచే

ప్రకటితము.

All Rights Reserved.

Printed at
SRI RAMA PRESS,
Madras—21

ప్రకాశకుల విజ్ఞప్తి

చేమకూర వేంకటకవి రచించిన 'సారంగధర చరిత్రము' నిదివఱలో మేము ప్రకటించి యున్నాము. దానిని టీకతోఁ గూడ ప్రకటించినచో నెక్కువ ఉపయోగముండునని తోచుటచే నీ గ్రంథమును సటికముగఁ బ్రకటింపవలెనను అభిప్రాయము మాకు పెక్కేండ్లక్రిందటనే కలిగినది.

“సారంగధర చరిత్రము” వెక్కు రీతుల పాఠములతోఁ గూడి యున్నది. అట్టిదానిని టీకతోఁగూడ ప్రకటింపఁదలంచి నచో—తోలుత వ్రాతప్రతుల పాఠములను సేకరించి, సాధు పాఠమును నిర్ణయించుట ప్రథమ కర్తవ్యము. ఈ గ్రంథము నకు తంజావూరులోని 'సరస్వతిమహల్' లైబ్రరీలో అయిదు మాతృక లున్నవి. మా కోరికపయి శ్రీ గన్నవరము సుబ్బ రామయ్యగారు శ్రమపడి ఆ పాఠముల నన్నిటిని మా ముద్రిత ప్రతిలో నెక్కించి, ఇరువది యేండ్ల క్రిందటనే మా కొసంగిరి. తర్వాత ఆవశ్యకములగు కొన్ని గ్రంథములను ముద్రింపవలసి వచ్చుటచేతను, ఆ తర్వాత కాగితపుఁ గరవువలనను దీనిప్రసక్తి కొంత వెనుకపడెను. మేము తలపెట్టిన కార్యమును కొనసాగింపఁదలంచి - పాఠాంతరములతోఁగూడిన ప్రతి నొసఁగుచు, సాధుపాఠములను నిర్ణయించి - లఘుటికను వ్రాయవలసినదని శ్రీ బులుసు వేంకటరమణయ్యగారిని కోరఁగా మా కోరిక మేరకు ఆయన పాఠపరిశీలన మొనర్చి లఘుటికను వ్రాసి యొసంగిరి.

‘సారంగధరచరిత్ర’కు వీరిక గాని, ఆశ్వాసాద్యంత పద్యములు కాని కానరావు. కొన్నికొన్ని వ్రాత ప్రతులలో విజయవిలాసములోని వీరికయు, ఆశ్వాసాద్యంత పద్యములును కానవచ్చుచున్నవి. చేమకూర వేంకటకవి “కృతులొకని కీను; మీకెయంకితములంటి” అని విజయవిలాస కృత్యానిలోఁ జెప్పికొనియున్నందున నీ గ్రంథమును రఘునాథ నాయకునికే యీయఁబడినదని చెప్పవచ్చును. పాతకుల సౌకర్యమునకై యిందు విజయవిలాస వీరికాపద్యములు, ఆశ్వాసాద్యంత పద్యములు చేర్పఁబడినవి.

ఈ గ్రంథమున కిదివరలో శ్రీ వేదము వేంకటరాయశాస్త్రిగారి లఘుటీకయు, శ్రీ దీపాల పిచ్చయ్యశాస్త్రిగారి ‘జితకాశి’ టీకయుఁ గలవు. శ్రీ వేంకటరాయశాస్త్రిగారి టీక అత్యంత సంగ్రహరూపము. శ్రీ పిచ్చయ్యశాస్త్రిగారు కొన్ని పద్యములకు విపులముగ టీకలు వ్రాసి, కొన్నింటిని విడిచి పెట్టిరి. ‘విజయ విలాసము’లో నున్నవను కారణముననేమో! ఆశ్వాసాద్యంత పద్యములు - టీకారహితముగ వదిలిరి. మేము ప్రకటించు టీక సంగ్రహరూపమైనను, మూలకారుని అభిప్రాయమును వ్యక్తముచేయుట కెంతయు ఉపయుక్తమైనదనిమాత్రము చెప్పగలము. ‘జితకాశి’ లో విడువఁబడిన కొన్ని విషయము లిందు చూపఁబడినవి.

ఇట్లు

వావిళ్ల రామస్వామిశాస్త్రిలు అండ్ సన్స్.

శ్రీ

సా రంగ ధ ర చ రి త్ర ము

పీ రి క

తెల్లప్పు డొసంగ నీసకలథా

త్రీచక్రమున్ బాహుపీ

తీలగ్నంబుగఁ జేయ దిగ్విజయ మీ

డీకొన్నచందాన నే

వేళన్ సీతయు లక్ష్మణుండుఁ దను నే

వింపంగ విల్ పూని చె

త్వాలీలన్ దగు రామమూర్తి రఘునా

థాధీశ్వరుం బ్రోవుతన్.

1

ఉ. శ్రీకలకంఠకంఠియు ధరి త్రియు దక్షిణవామభాగముల్
గైకొని కొల్వ వారిఁ గడఁగన్ గడకన్నులకాంతిఁ దేల్చి
తా, నాకమలాస్తతం గుచలయాస్తతఁ దెల్పెడు రంగభర్త
లో, కైకవిభుత్వమిచ్చు దయ నచ్యుతు శ్రీరఘునాథశౌరికిన్.

ఉ. శ్రీరుచిరాంగి నీభవససీమ ధ్రువంబుగ ¹నిల్చె నేలు దీ
థామణి నీన యన్నక్రియ చక్షిణపాణి నెటుంగఁజేయుశృం

గారరసాబ్ధి వేంకటనగస్థిరవాసుడు పూర్ణదృష్టి నెం
తే రఘునాథభూరమణదేవు గుణంబులప్రోవుఁ బోవుతన్. 3

తే. ధీయుతుఁ డటంచు నలువ దీర్ఘాయు మోసఁగి
కాయు రఘునాథవిభు వజ్రకాయుఁ గాఁగ
వీరవరుఁ డని హరుఁ డత్యుదారకరుణఁ
జేయు నెప్పుడు విజయు నజేయుఁ గాఁగ. 4

మ. మొగుడుండమ్ముల విప్పనప్పుడు రజంబుక జక్రవాళంపుఁ
గొం, డగడిక దేలుగ డైనపట్లఁ దమముక మందేహులక
దోలి వాసి గడల్కొంతటియందు సత్త్వముఁ బ్రకా
శింపక ద్రిమూర్త్యాత్మకుం, డగుతేజోఁగిధి వేడ్కఁ జేయు
రఘునాథాధీశుఁ దేజోనిధిన్. 5

శా. మాద్యద్దంతముఖార్చనానియమముం బాటించు నెల్ల
ప్పుడుక, సద్యగపూర్ణఫలాప్తిచే మనుచు నంతర్వాణులక
మామనో, హృద్యుం డౌ రఘునాథశౌరియని కూర్చి
నాటికిక బోటికిక, విద్యాబుద్ధు లొసంగి ప్రోతు రతనిక
విఘ్నేశుఁడుక వాణియున్. 6

శా. ప్రాగల్భ్యంబున విష్ణుశంభుమతముల్ పాటించి సర్వసహా
భాగం బందు సమప్రభానగతి యొప్పుక రాజలోకంబులోఁ
దా గణ్యుం డని యచ్యుతేంద్రరఘునాథతోఁగిభృన్దాళికిక
శ్రీగౌరుల్ సమకూర్తు రాహవజయశ్రీగౌరులక నిత్యమున్.

మ. ప్రకటశ్రీహరియంఘ్రిఁ బుట్టి హరుమూర్ధం బెక్కి యాపా
దమ, స్తకముక వర్ణన కెక్కుదేని సహజోదంచత్కులోత్ప
న్ననా, యకరత్నం బని యచ్యుతేంద్రరఘునాథాధీశ్వర

స్వామికి, సకలైశ్వర్యములు న్నిజేశువలనకాదా గల్గగా జేయుతన్.

8

క. ఆరాజశేఖరుడు ప్రియ
వారిజముఖి తోడుగాగ వర్ధిలువిమల
శ్రీరుచిరవంశమున థా
శ్రీరంజనసుకృతి చెవ్వనృపతి జనించెన్.

9

క. ఆచెవ్వనృపాలాగ్రణి
యాచంద్రార్కముగఁ గాంచి నరుణాచలవృ
ద్ధాచలములఁ గట్టించె మ
హాచతురసమీరగోపురావరణంబుల్.

10

తే. తీవి నచ్యుతరాయదేవి యైన
తిరుమలాంబకు ననుజ యై తేజరిల్లు
మూర్తమాంబను బెండ్లి యై కీర్తివెలయఁ
జెవ్వవిభుడు మహాన్నతశ్రీజెలంగె.

11

క. ఆమూర్తమాంబ కఖిలమ
హీమండలనాథుఁ డచ్యుతేంద్రుడు సుగుణో
ద్దాముడు జన్మించె ద
దృఢామీపతి రంగథాముపూజన్మించెన్.

12

శా. శ్రీరంగేశుఁడు వచ్చి యచ్యుతధరిత్రీభర్త యై భాగ్యరే
ఖారూఢిక్ విలసిల్లి తానె తనకుఁ గైంకర్యముల్ చేసెగా
కేరా జైనను జేయఁగా గలిగెనే యిట్టివిమానం బహా
భూరిస్నిగ్ధముగా మహామణిమయంబుల్ గాఁ గిరిటాదులున్.
చ. గెలిచినగెల్పు లర్థితతిక్ దిన మిచ్చిన¹ యీవులు వహుల్
తలఁచిన విక్రమార్కు లొకలక్షయుఁ గర్ణులు కోటియు

గదా, కలిగిన నీడువత్తు రనఁగాఁ దగు సాహసదానసద్గుణం
 బులు ధరయందుఁ బుట్టఁగ నె 'పుట్టినయచ్యుతభూమిజానికెన్.
 శా. వీరాగ్రే సరుఁ డధిపాపణగుణావిర్భూతభాస్వద్యశో
 ధౌరేయుండు మణితులాదికమహాదానావళు లేయఁ దా
 నౌరా! మార్గము వెట్టివెట్టిఘనుఁ డాహా!లోకము దచ్యుత
 త్తౌరాణ్దౌళియునర్చు పుణ్యమహిమల్ శక్యంబె లెక్కింపఁగన్.
 క. ఆపుణ్యఫలంబు'ననె ద

యాపాథోరాశి యైనయలయచ్యుతభూ
 మీపతికిఁ గఘనాథ

త్తౌపాలుం డుదయ మయ్యె జై వాత్మకుఁ డై. 16

ఉ. పుట్టిన దాదిగాఁ దనదుపుణ్యమె దాచిగ వై రిభూమిభృ
 ధట్టమదంబు దా దిగ సదా దిగధీశనుతప్త తాపుఁ డై
 పట్టమహాభిషేకబహుభాగ్యధురంధరుఁ డై యయోధ్య య
 న్నట్టణ మేలుసామియై యనన్ రఘునాథవిభుండు వర్ధిలున్.
 మ. రసికుండౌరఘునాథుకీర్తిసతి యకారా తొల్ల వాగ్బంధమున్
 రసవాదంబును రాజవశ్యనిధి నేరంబోలుఁ "గాకున్న వె
 క్కసపుంబ్రౌఢి వహించి శేషఫణి మూఁగగ జేయఁదారాద్రి
 న్నల్లసము ల్వల్కఁగ ఛత్రచామరమహాలక్ష్మల్లనన్
 శక్యమే? 18

చ. నలువగ నెన్ననైన రఘునాథసృపాలుఁడు గల్గఁగా మహీ
 స్థలి నిఖిలైకధర్మములుఁ దామరతంపన లై చెలంగెఁ గౌ
 ల్లలుగ నశేషసజ్జనకులంబు సుఖంబు గనెన్ సమ స్తవి
 ద్యలుఁ గనఁజెల్ల బాసి మొఱవై వెలవెట్టెసభాంతగంబునన్.

ఉ. శైలము లెక్కి యష్టమదసామజఃకాభులమిందుగా మహా
కోలమువెన్నుదాటి పలుగొమ్ము మొనం బడి సర్వదావిష
జ్వాలలు గ్రమ్ముశేషతలచాయనె యొడక వచ్చి కూడె నొ
భూలలితాంగి కెంత వలపో రఘునాథ'నృపాలునందునన్. 20

సీ. గత్నాకరాంతోర్వరావిహారుం డౌట
నగ్రహారము లసంఖ్యముగఁ జేసె
నమితదానవిసోది ²యగుటఁ గత్నోంతర
భద్ర కుంభీక్షణపరతఁ దనరె
దక్షిణనాయకోత్తముఁ డౌట మేలైన
మలయజగంధిమండలము నేలె
భరతవిద్యాధురంధరుఁ డౌట రంగస్థ
లంబు రామాలంకృతంబు చేసె

తే. నొర కల్లాటసింహాసనాధిరాజ్య
భరణిపుణగుణోద్దండబాహుదండ
జనితసావత్సరసంవాదజయరమామ
హీలలితకేళి రఘునాథనృపతిమాళి. 21

శా. రాజుకా భోగియు సౌమ్యుడుకా గవియు సర్వజ్ఞుడు
నీడొ ననక, దేజగప్రాధనచో వివేక నయ భూతి శ్లాఘులకా
మించు నొ, రాజుకా భోగియు సౌమ్యుడుకా గవియు సర్వ
జ్ఞుడు నెబ్బంగులకా, యోజిషకా రఘునాథభూరమణ
వద్యుండే ధ రామండలిన్. 22

సీ. అదిరిసింగపుఁబల్ల మఃపించె నేరాజు
మేలుఁదేజికిఁ బదివేలు నేయుఁ

జికిలిబంగరుదిండ్ల పికిలికుచ్చులయంద

లం బెక్కె నేరాజు లక్షసేయఁ

గనకమయంబుగాఁ గట్టించె నేరాజు

సాటి లేనినగళ్లు కోటి సేయఁ

గంఠమాలికమొదల్ గాఁ బెట్టె నేరాజు

గొప్పసొమ్ములు పదికోట్లు సేయఁ

తే. నతఁడు విభుమాత్రుడే బహుళాగ్రహార

నిత్యసత్రమహాదాసనికరహాషి

తాహిమాచలసేతుద్విజాభిగీర్ణ

పుణ్యవిభవుండు రఘునాథ'భూవిభుండు.

23

చ. త్రికరణశుద్ధి నచ్యుతుని శ్రీరఘునాథనృపాలువై ఖరికా

సకలమహీసురావళికి సత్రము లెప్పుడు బెట్టలేడ కా

యొకదొరయందు లెక్కవిని యొక్కొకనాటికె యింత

రొక్క మిం, తకుఁ దెగసాగెనా యనక తా ముద మందినఁ

జాలు నెప్పుడిన్.

24

సీ. అడుగుమాత్ర మెకాక యంతకెక్కుడుగ నీఁ

జాలెనే యల బలిచక్రవర్తి

యావేళ కటుదోచినంతమాత్ర మెకాక

కోర్కి కెచ్చిచ్చెనే యర్కసూతి

తూగినమాత్ర మిత్తుననె గా కిచ్చవ

చ్చినది కొమ్మనియెనే శిబివిభుండు

కలమాత్ర మపు డిచ్చె గాక కట్టడ గాఁగ

ననిశంబు నిచ్చెనే యమృతకరుండు

తే. వారి నేరీతిఁ బ్రతిసేయవచ్చు నెల్ల
యద్ధులఁ గృతార్థుల నొనర్చునట్టియప్ర
తీపవితరణికి మహాప్రతాపతిగ్న
ఘృణికి నచ్యుతరఘునాథనృపతిమణికి.

25

ఉ. తప్పట వేయుఁగల్గినను దాళును నమ్మినవారిపట్లఁ దా
జెప్పినమాట యూర్జితము సేయు నొకం డొరుమీఁదఁ
గొండెముల్, నెప్పిన వానికై మనవిచెప్పినరీతిగ నెంచు
నీడుగా, రిప్పటిరాజు లచ్యుతనరేంద్రనిశ్చీరఘునాథశౌరికిన్.

సీ. ఆకారమున నలునంతవాఁ డౌనె కా
హయసమ్యగారూఢి నంతవాఁడె
యతిదయామతి రామునంతవాఁ డౌనె కా
యసమానగురుభక్తి నంతవాఁడె
యమృతోక్తి ధర్మజనంతవాఁ డౌనె కా
యన్నసత్త్రఖ్యాతి నంతవాఁడె
యాలంబునఁ గిరీటియంతవాఁ డౌనె కా
యమితనాట్యప్రేఢి నంతవాఁడె

తే. రసికమాత్రుండె యతఁగిపురప్రదీన
సారసారస్వతాధారశారికాశు
కవనకృతముఖశుకకళాకలనహృష్ట
బుధజనాస్థాని రఘునాథభూమిజాని.

27

ఉ. మాటలనేర్పలా సరసమార్గములా కొలు వుండురీతులా
పాటలగంధులా కళలభాగ్యములా బహుదానలీలలా
నాటకశాలలా యొక టన న్వల దెన్నిటఁజూడ నన్నిటన్

మేటియుఁ గీర్తిలోలుడుఁ జూచి రఘునాథస్మృతాల్లుఁ
డిమ్మహిన్. 28

వ. అని రఘునాథమహీకాంతు ననంత శోభనగుణమ్ములలోనఁ
గొన్ని యభివర్ణించి. 29

తే. నన్ను నడిపిన¹ బహుళసన్తాన మెంచి
యఖిలవిద్యావిశారదుఁ డగుటఁ గాంచి
యవని నింతటిరాజెవ్వఁ డని నుతించి
కృతు లొసఁగఁ గీర్తికలదని మతిఁ దలంచి. 30

ఉ. తా రసపుష్టిమై బ్రతిపదంబున జాతియు వార్తయున్ జను
త్కారము నర్థకౌరవముఁ గల్గుననేకకృతుల్ ప్రసన్నగం
భీరగతిన్ రచించి మహి మించినచో నిక శక్తు లేవ్వ ర
య్యా రఘునాథభూపరసికాగ్రణికిన్ జెవి సోఁకఁ జెప్పఁగన్.

మ. కలిగెం గాఁ దనసమ్ముఖం బనియె సత్కారంబు తాఁ జేయు
నా, తల నెందే శిరసా వహింతు రనియుం దాఁ గాఁ లే
దెందు సాధులకుం దిక్కుని¹యుం దయన్ మనుపురితు ల్లాక
శక్యంబె విద్యల మెప్పింపఁగ నచ్యుతేంద్రరఘునాథస్వామి
నెవ్వారికిన్. 31

చ. అని గణియించి యైనను గుణాంశ మొకించుక కల్గినం బభా
యను నదిగాక మిక్కిలి నిజాశ్రితపక్షము గల్గు సత్కృపా
ఖని యణుమాత్ర మైన నోక కానుకఁ దెచ్చినఁ గొండగాఁ
గనున్, మనమున నచ్యుతేంద్రరఘునాథుఁడె శ్రీరఘునాథుఁ
డెప్పఁగన్. 32

క. శుభవాసరమున నయ్యెడ
నిభరాజముఖోపదానిరీక్షేచ్ఛ మహా
విభవాభిరాముఁ డై భా
వభవాకృతి భద్రవీరవాసోజ్జ్వలుఁ డై.

34

సీ. కుందనంపుఁబసిండి కుల్లాయిజగలపైఁ
జౌకట్లనిగనిగ ల్పాకళింప
హరుముంజిముత్యాలయరచట్టపై గొప్ప
పతకంపుహారము ల్పరిధవిల్ల
వెలఁజెప్పరాని కెంపులవంకజముదాడి
పీతాంబరంబుపైఁ బెరిమె నెఱప
గబ్బిమన్నె కుమారగండ 1 వెండారంపు
జిగి పదాగ్రంబుపైఁ జెంగలింప

తే. దొరల మంత్రులఁ గవుల నాదరణ నేయ
కరముకంకణకాంతి నల్లడల నిండ
నిండుకొలు వుండె గన్నులపండువుగను
తీవి నచ్యుతరఘునాథభూవిభుండు.

35

తే. అట్టు లొడ్డోలగం బున్నయవసరమున
వినయభయసంభ్రమములు నావెంట నంట
ననఁ గృపాదృష్టిఁ జల్లఁగాఁ గనుచు నుండ
సమ్ముఖమున 2 కరిగి యంజలి ఘటించి.

36

ఉ. ఏలికమాత్రమే! మహిమ నీశ్వరుండే తలపోసి చూడ నా
పాలితిరామభద్రుఁ డని బంగరుఁబూవులఁ బూజ జేసి నేఁ

- జాల నలంకృతిం బొసగు సత్కృతి కానుక చేసి కీర్తి భూ
శ్రీలలితాంగులక వలన జేసిన శ్రీరఘునాథశౌరికిన్. 37
- ఉ. శ్రీరసభావముల్ వెలయఁ జెప్పి ప్రబంధము లేన్నియేనిమీ
వేరిట నంకితం బిడిన బిడ్డల 'నెందఱుఁ జేరుపెట్టినక'
దీరునె మీఱుణం బయిన దెచ్చితిఁ గాన్క పరిగ్రహింపుమ
య్యా! రఘునాథభూపరసికాగ్రణి! మామక కావ్యకన్యకన్.
- సీ. ఘోటక ఖర పుట టుణ్ణ ధరా జాత
పాంసువుపై నుల్లభంబు గాఁగ
భటసింహవిక్ర మోద్భటసింహనాదముల్
స్వస్తివాదంబులచంద మొందఁ
బదిదిక్కు లొక్కటఁ బగిలి బీటలువాఱు
భేరినినాదముల్ బూరటిల్ల
విజయసమార్థ వేశ కౌతుకమున
మొగమున గరువంపుమురువు దోచ
- తే. నార పెండ్లికి నేగిన ట్లనికి నేగి
యక్షతంత్రంబు లివి యేటిలక్ష మనుచు
రేక మోవక గెల్పుట నీకె చెల్లు
సమరనిశ్చంక! రఘునాథ సాహసాంక! 39
ఎంచి రంటివి గాని యీసారి గట్టిగాఁ
దెగుఁ గార్య మనువార్తఁ దెలుపవైతి
మించి రంటివి గాని మేదిని యడరంగ
నడిచె నై న్యం బని నుడువ వైతి
వంటి రంటివి గాని యాభీలతరభటో
దృటసంగరం బని పలుక వైతి

మొగిసి రంటివి గాని ముకుటము లైగి రాజ

శేఖరుల్ పడుట సూచింప వైతి

తే. వనుచు నీథాటి కెరవాటునహితవీరు

లదరు ననుమాట వెడలక బెడరి పల్కు

1 చాడుఁ గని నేర మెంతురు సారెసారె

సమరనిశ్శంక! రఘునాథ సాహసాంక!

40

సీ. భిన్నకటంబులై పేరు పెంపును లేక

గంధనాగంబు లెక్కడ నడంగె

బాష్ణిక శక సింధు పారినీకోద్భవ

హయధట్ట మేగొందియందు డిందె

బోటుగంటులఁ దూటి పోవుదారుణ మైన

మాస్తీలగమి యెందు మ్రగ్గిపోయె

గర్వంబు మేనులు గన్నట్టు లుండెడు

దొరలయామిక లెందుఁ దొలగి పోయెఁ

తే. బరులపాళెంబు లీరితిఁ బన్న మొంద

మాయ వన్నెను నీఖడ్గ మంత్రవాది

గెలిచినను నేటిమేలైన గెలుపు గంటి

సమరనిశ్శంక! రఘునాథ సాహసాంక!

41

సీ. రంభ వాకిటను దోరణములు గట్టెడు

తీవర మొకకొంత దీలుపడియె

మేనక యింటిలో మేల్కట్లు సవరించు

సంరంభ మొకకొంత నడలువాటె

గనకాఁగి యింటిలోఁ గర్పూరవేదికల్

సవరించు తొకకొంత జాగుపడియె

హరిణి బంగరుమేడ నరవిరిసెజలు

నిర్మించు టొకకొంత నిలుక డయ్యె

తే. మబ్బుగొబ్బున నీశౌర్యమహిమ వినక

తెగువతోడుత నెదిరించి తిరిగి విడిగి

పాటిపోయిననున్నీలపాటు సూచి

సమరనిశ్శృంక! రఘునాథసాహసాంక!

42

సీ. అతులభూరిప్రతాపార్కదీధితిచేత

గట్టిగాఁ గాఁకలు పుట్టు పిదప

ఘోరాదిగళరక్తధారాశవృష్టిచే

నాని దుక్కిరించె బద నైనపిదప

హయధట్ట ఖుర పుటహల్యాముఖంబున

నంతట దున్నినయట్టిపిదప

మొలచిననీక్తిరి మొలకలు తలుచుగా

వెదపెట్టి పైరు గావించుపిదపఁ

తే. గాపు నిలుపవె జేతాళగణము నెల్ల

నట్టిపట్టుల కరిగి నీ వరుల నోడె

పాటు చేసితి వనుట యేపాటి తలఁప

సమరనిశ్శృంక! రఘునాథ సాహసాంక!

43

సీ. ఒకరు వోయినదెస కొకరు వోవక పాఱ

నరివీరులకు దాహగరిను మించె

గడగడ వడఁకి న ల్గడల కేగక భీతిఁ

జెందినవారిపైఁ జెమట పుట్టె

మున్నాడి యెలగోలు మూఁకలఁ బోట్లాడు

పరులపైఁ బాటల ప్రభలు మీఱెఁ

జేగ దెచ్చుక కొంత సిగ్గున నెదిరించు
రాజులయొప్పు బీరము దొలంగె

తే. దెగువతోడుత ధరియించి తీవ్ర కోప
భరిత రూఢాక్షినియమితప్రభులవేర
నీవు ఘర్తార్కవిస్ఫూర్తి నెఱపునపుడు
సమరనిశ్చంక! రఘునాథ సాహసాంక!

44

సీ. తలలు వీడఁగఁ బాటు ధరణీశ్వరులఁ జూచి
యంటి వెన్నాడనియట్టిమహిమ
పడినయెనుంగులప్రక్కల కొదిగిన
రాజులఁ జూడని రాజసంబు
జల్లిపించుచంద్రహాసములు పాఱఁగ వైచి
మ్రొక్కువారలమీఁద మొనపుకరుణ
నెత్తురు గనుపట్టి హత్తిసభితిచే
గలవరించినవారిఁ గాచుగరిమ

తే. మెన్నఁదనమీఁద బలముతో నెనసి మొనసి
విలుగు రాణువఁ బొమ్మను వీరవరుని
కీర్తి గంటిమి జగదేకకీర్తనీను
సమరనిశ్చంక! రఘునాథ సాహసాంక!

45

క. అని విన్నవింపఁ జిత్తము
ననలొత్తఁ బరిగ్రహించి నాపై నింతిం
తనరానివత్సలత్వము
కనిపింపఁగ హర్షభరవికస్వరముఖుఁ డై.

46

తే. కల నయిన మిమ్ముఁ గా కన్యఁ గొలుప నంటి
కృతు లొకరి కీను మీకె యంకితము లంటి
పలికినప్రతిజ్ఞ చెల్లింప వలదె యిట్లు
వాఙ్మయమరూఢి నీయంత ¹వాఁ డిక్కేడి. 47

క. వాసింఁచుఁ గవిత చెప్పిన
వీసర వో వొకట భక్తివిశ్వాసంబుల్
నీసొమ్ములు సామాన్యుడ
వే సూర్యవర ప్రసాది విజ్ఞగ మెఱుంగన్. 48

క. ప్రతిపద్యమునందుఁ జమ
తృతి గలుగం జెప్పనేర్తు వెల్లెడ బెళు కా
కృతి వింటి మపారము గా
క్షితిలో నీమాన్గ మెవరికిఁ రాదు సుమీ. 49

తే. క్షుత్రధర్మమైకద నీకుఁ గలది మొదలఁ
దమ్ములు సుతుల్ హితులు గూడ మమ్ముఁ గొలిచి;
²తిపుడు కృతీయును జెప్పి మా కిం పొనర్చి;
తొకటఁ గా వన్నిటను బ్రయోజకుడ వీవు. 50

తే. అని సుథామధురోక్తుల నాదరించి
మంజులపదార్థభూషణాంబరకదంబ
కరి తురంగాది వాహనోత్కరము లిచ్చి
న న్నసాధారణముగ మన్నన ³యొనర్ప. 51

చ. అభినవభోజ రాజబిరుదాంకుఁడు శ్రీరఘునాథశౌరి⁴కి
శుభమతి నేలినందులకు సూడిదచేసితి నొర మిక్కిలి

సభల గణింప మన్నన లొనర్పఁ బ్రబంధము నింతయు త్తమ ప్రభునకు నంకితం ¹బొనరుపం గలిగెం గద యంచు వేడుకన్.

ఉ. ఆనతి యిచ్చెనా యది శిలాక్షర మెవ్వని నేని మెచ్చెనా
వాని గృతార్థుఁ జేయుఁ బగవాఁ డయినకా శరణంబుఁ
జొచ్చెనా, యానరునేర మెంచక తనంతటివాని నొనర్చు
నిచ్చెనా, యేనుఁగుపాఁడి యీడు గలదే రఘునాథనృపాల
మాళికిన్. 53

ఉ. ఎందును విద్య²లే యెటుంగ రెవ్వరెఱింగినఁ గొంతమాత్ర మే
యందును సాహితీరసమహత్త్వ మెటుంగ రెఱింగిరేని యా
యంద మెటుంగలే రెఱింగినప్పటికికా విని మెచ్చి యాయ రె
న్నందగునచ్యుతేంద్రరఘునాథవిభుండెప్రవీణుఁ డన్నిటన్.

సీ. ఏరాజుభుజశౌర్య మేదులఖానాది
వజ్రీలచెలిమికి వశ్యవిద్య
యేరాజువిక్రమసారంబు విశ్వేషి
మహిమపలాయనమంత్రశక్తి
యేరాజువీక్ష సమీహితకర్ణాట
రమనాట్యవిద్యకు రంగభూమి
యేరాజుచరితంబు వారాశివేష్టిత
మేదిసీపతులకు మేలుబంతి

తే. యతఁడు చెలువొందుఁ జినచెవ్వయచ్యుతేంద్ర
బహుజననపుణ్యపరిగణ్యఫలనిభాత్త

పుత్రభావప్రమోదసంపూర్ణహృదయ
పంకజాత్ముండు రఘునాథపార్థివుండు.

55

సీ. సింహాసనము మాట శిథిల మకాటలు చిసి
గట్టిగా నిలువఁ గంకణము గట్టెఁ
గోటిసంఖ్యలు మీఱఁ గూర్చినధనరాశి
గొల్చువారల కిచ్చెఁ గొల్చువలెనె
తుండీరపాండ్యాది మండలేశ్వరులపై
దండెత్తి విడిసె సుద్దండమహిమ
నేల యీనినయల్ల నిలిచినవైరులఁ
బంచబంగాళ మై పాఱఁ దటిమె

తే. గర్వితారాతిమస్తకఖండనోత్థ
రక్తధారానుషంగాతిరక్తధార
నిజకృపాణికఁ గావేరినీటఁ గడిగె
నిఖిలగుణశాలి రఘునాథనృపతిమాళి.

56

సీ. ఘనఘనాఘనముల ¹కాలసంకెలఁ బెట్టు
పాండుని వెన్నాడి పాఱఁ దటిమెఁ
దుండీరనాథుండు దురమునఁ బరవంగఁ
జూచి ప్రాణము దయఁ గాచి విడిచెఁ
గయ్యాన వెనుకఁ ద్రొక్కునిరాజు లేదిరింపఁ
జేరిన రాజకౌశికులఁ బట్టె
జోరాడఁగా రానివైరులకోటలు
పంపులచే లగ్గపట్టి తివిచె

తే. నితఁడు సామాన్యుడే ధర నెంచి చూడ

విజయనిస్సాణ¹ రాణనిర్విణ్ణహృదయ

భీతరాజన్యనై న్యనిర్భీతిదాన

బిరుదనిజపాణి రఘునాథభిదురపాణి.

57

ఉ. ఇచ్చునెడన్ బదార్థ మడి గిచ్చునొ తా దయసేయఁ గా

దనన్, వచ్చునొ మించి యొక్క డన వచ్చినఁ దా నది

యిచ్చగించునో, యిచ్చిన నిచ్చెనే సరిగ నెవ్వరిపై దయ

చేసె జేసెనే, యచ్చతురాస్యుఁడుం దెలియఁ డచ్చతు

శ్రీరఘునాథుచిత్తమున్.

58

ప థ్యం త ము లు

క. ఏతాదృగ్గుణఖనికిన్

సీతాదృష్టోహా² నాంఘ్రి సేవాధనికిన్

శాతాసికలితబాహుః

స్వీతాసిక విమతరాజనిఖిలావనికిన్.

59

క. సాక్షాన్తనోజునకు ఊో

దక్షమరసభావసుకవితాభోజునకున్

దాక్షిణ్యగణేయునకున్

దక్షిణ సామ్రాజ్యవిభవధౌరేయునకున్.

60

క. సుస్థిర లక్ష్మీమహిత ము

ణిసగితగృహంగణునకు నేపాశనృపా

లస్థాపనచణునకు సక

లాస్థానప్రణుతవరగుణాభరణునకున్.

61

- క. కీర్త్యదార్శ్యాధరితా
మర్త్యమహిమహసుధాబ్ధిమహికాఘృణికిన్
ధౌర్త్యవదరికరిసృణికిన్
మూర్త్యంబాగర్భశుక్తిముక్తామణికిన్. 62
- క. అఘటనఘటనాచాతు
ర్యఘనోర్జితకార్యనిర్వహణధూర్వహఢీ
మఘవాచార్యున కచ్యుత
రఘునాథపసుంధరాధిరాడ్వర్యునకున్. 63
- వ. అభ్యుదయపరంపరాభివృద్ధిగా నా యొనర్పం బూనిన సారంగ
ధరచరిత్రం బనుశృంగార ప్రబంధమ్మనకుఁ గథాక్రమం బెట్టి
దనిన. 65

శ్రీ రస్తు.

సారంగధరచరిత్రము

ప్రథమాశ్వాసము

క. రాజనరేంద్రుడు రిపుఫణి
రాజనరేంద్రుడు కళాపరాక్రమరేఖా
రాజితభోగపరాజిత
రాజనరేంద్రుడు సుధాకరకులుం డలరున్.

1

సీ. తనయభ్యుదయము ¹నిత్యముఁ గోరు నిజసుహృ
ద్విజ²బుధవ్రాతంబు వేడ్క నుండఁ
బగలెందు బొడ గానఁబడకుండ నడచినాఁ
డమృతమే ³యీరూప మయ్యె ననగఁ
⁴దనపాదమునకును దమతలలకు లంకె
పాటని దుర్గాధిపతులు ⁵వల్కుఁ
⁶జల్లదనము గల్గునన్తార్థవర్తి మేల్
మాయన్న యని ప్రజల్ గాంచి మ్రొక్క

గీ. జారచోరాదులకు భీతి సంఘటిల్ల
నహితచక్రము లల్లల నాడుచుండ

1. సంతతము గోరుకొనునుహృ 2. వివిధావళి యెలమి నుండ 3.
యారూప 4. దత్ పాద; దనపాదముద్రకు 5. పల్కు 6. నయముగ గల్గు
శస్తార్థము మాయన్న, నీయందె యని ప్రజల్ నిలిచి మ్రొక్క.

- నేలే నారాజు కువలయ మింపు దనర
నాడి తప్పక భరతమర్యాద వెలయ. 2
- గీ. మహిని రాజనరేంద్రుండు మాశపపతి
*రాజరాజనరేంద్రుండు రాజరాజు
ననగఁ జే రెన్నికకు ¹నెక్కి యతిశయిల్లు
నింద్రవిభవుండు రాజమహేంద్రవిభుఁడు. 3
- క. కల రాయలరాయనికిం
గులసతి రత్నాంగి భోగకుటిలశిరోజా
తిలకము చిత్రాంగియు నన
నెలజవ్వను లిరువు ²రంబుజేందునిభాస్వల్. 4
- క. ఆతనికి శక్తిత్రయ
రీతిం గడుఁ బెంపు గాంచిరి నయాళ్ల వుడుక
నీతిజ్ఞుఁడు మతిమంతుఁడు
ధీతిలకంబు లరయక సుధీతిలకంబుల్. 5
- వ. ఇటు దొరతన మమరి యానర ³విభుండు. 6
- గీ. ఈ కమంబున రాజనరేంద్రవిభుఁడు
నీతిరహితంబు గాకుండ నీతిరహిత
మానటుల భూమి ⁴రామరాజ్యముగ నేలు
చుండి రత్నాంగిఁ గనుఁగొని యొక్కనాడు. 7
- సీ. సంతానరహితసంసారంబు నాయక
రత్నంబు లేనిహారంబు గాదె

* మహినిరాజనరేంద్రుండే మనుఁ భుండు.

1. నెక్కినలయమండు 2. నను 3. రుందురిం 4. వరుండు 5. స్వా
రాజ్యముగను.

పుమపత్యదూర మానమితసా మాజ్యంబు
 ధాత్రిఁ జంద్రుఁడు లేనిరాత్రి గాదె
 యాత్త జవ్యతిరిక్త మగువర్తనముఁ జూడ
 నారి లేనిశరాసనంబు గాదె
 సుకుమారశూన్య మానకళంకజీవనం
 బలమరాళము లేనికొలను గాదె

గీ. నందనవిహీన మైనసేనావితాన
 మరయ శిఖరంబు లేనిగోపురము గాదె
 నేత్ర పర్వంబు గావించుపుత్తుఁ డింక
 మనకు నెన్నఁడు ¹గల్గునో పనజగంధి.

8

మ. జిలుగుంబల్కులు విన్నఁ జిన్నిగొనబుంజెయ్యు ల్గనుంగొ
 న్న నో, దల మూర్కొన్నను ముద్దుగొన్నఁ దనువుం దా
 ర్కొన్న నూహింపనుం, బలుకన్ రానిసుఖంబుఁ జెందు
 నటుగాఁ బంచేచ్చి "యోత్సాహ మై, తలిదండ్రు ల్విలసిల్లుఁ
 'గాఁ దనయుఁ డెత్తన్నాత్ముడే యెన్నఁగన్.

9

ఉ. చక్కిలిగింత వెట్టినను సారెఁ గికాకిక నవ్వుచున్ బయిం,
 బక్కఁ బడంగఁ జక్కనికుమారుని మక్కువమీఱ నేడ్పురాఁ,
 జెక్కిలి "గీఁటి యెత్తి యెవఁ జేరిచి ముచ్చట దీటునట్లుగా,
 నక్కట ముద్దు లాడ వల్లనా కలదా యిటువంటి
 భాగ్యముల్.

10

క. ఈశ్వరకృప గదంబునకు
 లైశ్వర్యమునకుఁ బ్రోల్లముగుటకుఁ గౌశల్యమునకుఁ

1. సద, సద్వివేకములేని పుష్కలపు 2. పులఁడూ 3. యాభూర్ణ
 4. ముత్తుడిటనే 5. మీటి ధీమఘంబు లెల్లఁ బ్రపము లగుటన్.

- విశ్వపతి మనకు నిపు డొక
శాశ్వత¹యకుఁ డైననుతుఁ బ్రసాదింపఁ²డొకొ.
11
- గీ. తాఁ గుమారునిఁ గని ప్రమోదంబు ³గాంచు
నట్టిసర్వజ్ఞుఁ డఖిలభక్తాళిఁ బో⁴చు
శంకరుఁడు మహాదేవుఁ డాస్వామి నమ్మి
నార మఁట మనకోర్కీ యీడేటు టరుదె.
12
- గీ. ఇపుడు శైవవ్రతంబు లే మేమి గల⁵వు
సలుపఁ దగు వాని నటు లైన సఫల మగుచు
భక్తజనులకు ముంగొంగుబసిడి గాఁడె
చూడు మెలనాగ యల చంద్రచూడుఁ ⁶డరయ.
13
- క. నెలపూదాలుపు మనపూ
జలు మెచ్చునె యని మదిక విచారంపకు చీ
7కిలిమాకిలిగా నల్లిన
చెలఁది తెర లూచి సుతసించుట లేదే.
14
- క. ఇటుఁ బూజితము నేర్చిన
యటుల గిరిశు నొకయాకు నలమునఁ గొండం
తటిదేవరకును గొండం
తటిపత్తిరి వెట్టువారు ధరణిం గలరే.
15
- గీ. అని ప్రియోక్తుల శివుఁ గొనియాడి యపుడు
సకలజనములు శివపూజ సలుప కున్న
⁸నాజ్ఞ యని చాటుఁ బనిచి శివాలయములు
ధరణిఁ గట్టించె నూరూరఁ దప్పకుండ.
16

1. నుతు 2. డకొ 3. నొందు 4. వొ 5. నది యటులైనసఫలము
లగు 6. మహిమ 7. గిలిమాగిలిసన్నిహితము 8. నాన.

- క. రాజశిఖామణిపూజలు
రాజశిఖామణి యొనర్చె రమ్యదళా¹ళిన్
రాజీవకుముదచంపక
రాజీవకుళాదికుసుమరాసుల వేడ్కన్. 17
- క. వివిధఘనదానములు భూ
ధవమణి పరిశుద్ధుఁ డై ముదంబున నొసఁగెన్
శివభక్తులు పెద్దలు నగు
నవనీసుర²వర్మలకు శివార్పణ మనుచున్. 18
- గీ అంతఁ గాశీవిభునిపూజ కరుగుదెంచి
పత్నియును దాను నత్యంతభక్తితోడ
“స్నాన మొనరించి నయనహస్తములు మోడ్చి
దేవ³పురహర శ్రీమహాదేవ యనుచు. 19
- సీ. స్నానం బొనర్చె మందాకినీధరునకు
వస్త్రం బొసఁగె గృత్తివాసునకును
రత్నాసనము వెట్టె రజతాద్రి⁴నిలయున
కిలదె గందము భసితాంగునకును
సవరించె బుష్పంబు చంద్రశేఖరునకు
నిచ్చె ధూపం బనలేక్షణునకు
నునిచె దీపము పరంజ్యోతిస్వరూపున
కమృతాన్న మిడియె విషాశసునకు
- గీ. దండ మ⁵ద్వించె నలజగద్వందితునకు
నమిత ధారాళ నారాళ హర్ష బాష్ప

1. శి 2. క్కాటు 3. ధ్యాన 4. హరహర 5. శివ; హర 6. పిరిదికి
7. ముల్ 8. ప్పించెనా.

నిబిడపులకాంకురాంకితనేత్రగాత్రుఁ
డగుచు రాజనరేంద్రధరా¹ధివిభుఁడు.

20

సీ. మంత్రాభిషేక మేమర్యాదఁ జేసెనో
తల కెక్కినవిషంబు దొలగలేదు
గారుడమణిహార మేరితి నిడియెనో
మెడఁ జుట్టుకొన్న పా మెడలలేదు
నుదుట గండం బెట్లు నూల్కొన దిద్దెనో
నెఱయ మూసినకన్ను దెఱవలేదు
ధూపవిశేష మేరూపునఁ గూర్చెనో
వెంటాడు భూతముల్ విడువలేదు

గీ. దెలియ నమృతకరుం డనఁ దేజరిల్లు
నోషధీశుకులంబున నుద్భవిల్లి
యెన్నికకు నెక్కు² రాజమహేంద్ర విభుఁడు
పంచశరవైరిపూజ గావించునపుడు.

21

ఉ. చేరి నృపాలుఁ డర్పణము నేసినచక్కెర లుప్పతిల్లుపం
డేరము లాగగిం³చుచు నుతింపదొడంగె మహేశుఁడింపునక
సారెకుఁ గుత్తుకక విషము నాలుక బెల్లమువెట్టి యాడుటల్
మేరల టయ్యె సామి కని మేలము లాడుచు గౌరి నవ్వంగక.

గీ. ఇట్లు లత్యంతభక్తిమై నెపుడునంగ
రంగవైభవముల సమగ్రంబులైన
యారగింపుల సంతృప్తి నలవరించి
శివుఁ ద్రికాలంబులందుఁ బూజిం⁴చుచుండె.

22

1. వరుండు 2. గండపుబిందువదియెట్లువెట్టి 3. రాజనరేంద్ర
4. పుచునటంప... 5. దరించి 6. పదాదుఁగి; పుచుండె.

క. నందనసంతానము మది

యందుం ¹గోరుచు భజింప నాశ్రితపటలీ

నందనసంతానం బగు

నిందుకళాధరుడు పార్వతీశ్వరు డంతక.

24

సీ. వరదానసంపద వామోత్తమాంగముల్

శైలజాగంగల సాక్షి దెలుప

గోపప్రసాదైకిగుణరూఢిఁ జూపులు

చందమామల్లుని సాక్షి దెలుప

ఖలశిక్ష సాధురక్షణమున గటియుఁ గేల్

శార్దూలమృగముల సాక్షి దెలుప

ననుపమాజాస్థిఁ బునుకగంగాశంబు

సరసిరుహంసను సాక్షి దెలుప

గీ. బంధురాష్ట్రవిభూతులు పరిధవిల్లఁ

దనదురాజశిఖామణితల్పంబు వెలయఁ

బ్రమదమున మందహాసానములతోడ

వచ్చి ధరణీతలేంద్రుని స్వప్నమునను.

25

గీ. ధారుణీనాథ విను మేను దావకీన

సదమలాత్మంతభక్తికి సంతసిలితి

నీవు చేసినపూజ వర్ణింపఁ దరమె

యిదిగొ యిట్టై ఫలించు నీయూహితంబు.

26

క. రత్నాంగి కుదయ మా నొక

రత్నముచంటితనముండు రమణీయకళా

1. గోరిభజింప 2. తీశు 3. గల్లు 4. మ్మ 5. తులరి. శిరో...
జెలువ; ...చలియ 7. సయా 8. నిపుడె.

నూత్న హరిణాంకుఁ డాసుత

రత్నము ¹పేరిడుము మాకురాజనరేంద్రా.

27

క. అని యేగె నంతలో ది

గ్గన మేల్కొని విభుడు హా మహాదేవ యటం

చును మేను గగుర్పొడువఁగ

ననుమోదాశ్చర్యమగున్ డైయున్నంతకా.

28

ఉ. బల్లునఁ దెల్లవాఱిన నృపాలుడు మంత్రులఁ బిల్వఁ బంచి
యు, త్ఫుల్లముఖారవిందుఁ డయి తొట్టినవేడుకచే మనంబు
రం, జిల్లఁగ రేయి గన్నకలఁ జెప్పె న దెంతయు నాను
పూర్విగా, సల్లలితాంతరంగు లయి సామి హసా దని
వార లూఁకొనక.

29

ఉ. చెప్పిన సంతసిల్లి నృపశేఖరరత్నమువంటినందనుం
డొప్పులకుప్పగల్గఁ దనకున్నతఁ జేరిడుమంచు వేడ్కతో
నప్పరమేశ్వరుండె యిటు లానతి యిచ్చిన నెంతభాగ్య మ
ప్పప్ప! భవత్ప్రభావవిభవాధ్యత యే మని సన్నుతింపఁగక.

క. అనుచుఁ జెలరేగి మంత్రులు

గొనియాడుచు నుండి రంతఁ గొన్నిదినంబుల్

జనఁ గనకాచలకార్డుక

వినుతై కకృపాకటాక్షవీణమహిమకా.

31

క. నెల మసలెక రత్నాంగికి

బలిసెం జిట్టుములు నరుచి బడలిక ⁵యూర్పుల్

1. పేరిడుమునాకు; నిడునాదుపేరు 2. డయ్యనటంకకా 3. దున్నతి

4. తావవిభవా; తావమహిమా 5. యూర్పుల్.

తెలు పెక్కె దళుకుఁజెక్కులు

నలఁతికవును గొప్ప యయ్యె నా రేర్పడియె.

32

శా. లేవే భోజన మేటి కొల్ల విటు లేలే మేన బల్సొమ్ము లీ
వేవిం బూనవు వెల్లఁబాతె మొగ మేమీ రాజుతో నల్లినా,
వో వామాక్షిరో 'తెల్పవేయసుచు గర్వోక్తు తెప్పలు
ల్పల్కుగా, వేవిళ్లం బొరలెక్ లతాంగి పతికిక్ వేడ్కు
లొకన లొంగఁగఁ.

33

శా. మిం'చెం బోరచికోరికల్ గడు విజృంభించెం దనుగ్గాని గా
న్పించె నేచక కాంతి చూచుకములక్ 'జెక్కిళ్లపైఁ
దెల్పు రె, ట్టించెక్ గూర్కులు సందడించె నడ చండించెక్
మృదామోదముక్, గాంచెక్ వాతెఱి యోసరించె ద్రివ
ళుల్ నానాటికిక్ బోటికిక్.

34

ప. ఇవ్విధంబున 'నిర్భరగర్భభారనితాంతతాంత యగునక్కాం
తకుఁ బుంసవనాది సమస్తశుభకృత్యంబులు నిర్వర్తించిన
యనంతరంబ నవమాసంబులు 'గడచిన నొక్కపుణ్యలగ్నం
బునం గుమారుండు 'జన్మించిన.

35

క. దిక్కులు మెఱసెక్ నెఱసెక్

'జొక్కుల రం జిల్ల గాడ్పు జొబ్బిల్లి సుధా

భుక్కులమంజులసుమన

స్సొక్కులవాసలు గురిసె మొరసె దూర్యంబుల్.

36

1. యంచునర్తరసగర్భో 2. చెన్నారుచి 3. నేత్రంబులక్
4. దుర్భర 5. గడచిన 6. దయించిన 7. చుక్కలలరె జల్ల. జొక్కులు
లేజల్ల...; జొక్కులవలి నాలిగాలి; ... జొబ్బిల్లి సుధా, భుక్కుల
మనూనసూన;

చ. బిసబిస వాలుకీలుజడ విక్కలు దొక్కుచువెళ్ 'నటింపఁగా
మిసిమిపిసాళిగుబ్బచనుమిట్టలు పయ్యెద నుబ్బ నెత్తఁగా
నసురుసురై యలంతినడు మల్లల నాడఁగ 'ముందుఁముందుగా
నొసపరిబాగులాడి యపుడొక్కతెవచ్చి నృపాలుతోడుతఁ.

క. మగవానిఁ గనిరి శింబరు

పగవానిం బోనివాని బట్టపుదేవుల్

జగతీనాయక నావుడు

మొగ మొక్కయిం తయి బుజాలు మూడయి వేడ్కె. 38

క. ఆమేలు వార్తఁ దెచ్చిన

భామకు బడిబడిని వెంటఁ బడువారలకుఁ

భూమిపతి భూసురార్థి

స్తోమములకు లెక్క లేనిసొమ్ము లొసంగె. 39

క. జననాథచంద్రుఁ డివ్విధ

మున బహువిధదానములనుఁ బుత్త్రోత్సవ మిం

పొనరంగఁ జేసి సూతక

దినములు వెడలించె ⁷ముదము దేజరిలంగె. 40

ఉ. పొంగుచు బంధుమిత్రైబుధపుంగవమంత్రిజనంబుఁ జూచి తె
ల్పెం గలలోన వచ్చి మునుపే తనవే రిడు మంచు వేడ్కతో
నంగజవైతి; యాయనదయం గద గల్గె నటంచుఁ బక్కి సా
రంగధరాహ్వయం బిడియె రాజనరేంద్రుడనుంగుఁ జూలికి.

వ. ఇట్లు కృతనామకరణం దై రాజసూనుం డనుదినప్రవర్ధమా
నుం డగు చున్నంత. 42

1. న్నడింప 2. ముద్దుముద్దుగా 3. గనియె 4. లు సుతుని...
5. వో 6. క్కొంకయి 7. ప్రభుత 8. బోటికి.

ఉ. ¹పాలడలోనఁ బోసి చనుబాలు నెయ్యిం గిలకొట్టి కాళ్లపై
బాలకు నుంచి వ్రేల్ నెలవిపై నెడగా నిడి యుగ్గు వెట్టి యా
కే లటు బొజ్జపై నిమిరి కెం జిటుచేతుల నెత్తి ²గట్టురా
చూలియనుంగుసామికిని బోతలు బోత లటంచుబల్కుచున్.

క. కన్నంగవఁ గాటుక యిడి
చ న్నిచ్చుచు నేడు పుడిపి చక్కనిముద్దం
జిన్నికుమారుని మారుని
⁴వెన్నుద్దిని బత్తి నెత్తి పెంచిరి దాదుల్.

44

గీ. లాలి గట్టిరి గంధోపలాలితాళి
⁵లాలిసుమసాంద్ర చంద్రోపలాలిసౌధ
లాలితస్థలి హరునియిల్లాల్ బాడి
మేలిజవరాలిగములు రాచూలి కపుడు.

45

ఉ. పూ నెటి మేని రాకొమరుఁ బొత్తులలోపల నుంచి గట్టువి
ల్కానివరప్రసాదమునఁ గల్గినచక్కనియన్న నిద్ర పొ
వ్వా ననుఁ గన్నతండ్రి యని మక్కువఁ బొక్కగ జోల
వాడి రిం, పూనినజాళువాపసిడియుయ్యెల నయ్యెలనాగ
లూచుచున్.

46

క. బోల ల్యాడిరి యమృతపు
జాలుం బోకొట్టఁ జాలుసరసపుజాపుల్
డోలాయమానముగ ను
య్యాలో జంపాలో యనుచు నాలోలాక్షుల్.

47

1. పాలెడ 2. జగి 3. బట్టిరా 4. వెన్నుజ్జని 5. లాలి కులచంద్ర
కాంతో పలాలి 6. జొక్కచు.

సీ. కను జెప్ప వేయక కనుఁగొంచు ¹దనలోన
²నుంగుంగ యని సారె నుగ్గడింప
 నెలనవ్వు పాలబుగ్గలపై ³దువాళింప
 నత్తత్త యని ⁴దోగి యాడు ⁵చుండ
⁶విద్వేముల్ నేయుచు వింత లే కెవ్వరు
 చప్పటు ల్చూచిన ⁷సరస కరుగ
 జిబిబిలిముద్దుమాటలతోడ దాదివే
 లంది మెల్ల నె తప్పుటడుగు లిడఁగఁ

గీ. గనుమొఱంగి చెలుల్ మఱుంగున నడంగి
 తొంగి చూచి దోబూచి యన్నం గికాకి
 కన్నగఁ గుమారుఁ గౌగిట గారవించి
 యలరుదురు ⁸వేడ్క దలిదండ్రు లనుదినంబు. 48

మ. కరముల్ సాచి తమిన్ ⁹ద⁹ యింద యని రాగం బొప్ప ¹⁰గాఁ
 జీరఁ దా, మరమోమందలిరావిరేక తులకింక జేరి బింబా
 ధరం, బరు దారన్ రసవంత మై మెఱయ ¹¹గా నంకంబుపై
 నిల్చి బా, పురె సారంగధరుండు ముద్దు గురియుంబో
 తండ్రి యుప్పొంగగన్. 49

గీ. ఇనకరస్పర్శనంబున నింపుఁ గాంచి
 చిన్ని సారంగధరుండు భాసిల్లు ¹²కరణి
 నినకరస్పర్శనంబున నింపుఁ గాంచి
 చిన్ని సారంగధరుండు భాసిల్లె ¹³నంత. 50

1. దాదాకె 2. యగ్గుగనుచు చాల(సారె)నుగ్గడించు 3. చుదా 4. దొంగి; దొంగి 5. చుండు 6. విద్వేము 7. సరగనలుగు;...నరుగు 8. మెట 9. చుట్టుకను;చుట్టునను 10. రాజీరి 11. నయ్యకంబునన్ 12. భాతి 13.నపుడు.

ఆ. ¹ఇట్లు తల్లిదండ్రు లెంతయు గారాన
నేటఁ బెంచువానిఁ బూటఁ బెంచి
సరవి వరవిభూతిఁ జొలోపనయనాది
సత్కిర్యాచయంబు సలిపి రంత.

51

వ. ఇట్లు యశావన ప్రాదుర్భావం బై తేజరిల్లి శాస్త్రంబులు
శ్రోడీకరించి పురాణంబులు హృద్గతంబులు గావించి నీతులు
²విస్తరంబుగాఁ దెలిసి గజహయరథారోహణంబు లభ్యసించి
బహువిధాయుధసాధనల నారి తేటి సకలవిద్యాపారీక్షుం
డయ్యె నప్పడు.

52

క. సారంగధరుఁడు మించెన్
ధీరత బహు³వేదశాస్త్ర దీక్షాగురు ⁴వై
సారెకు నవక్రవిక్రమ
భూరి కళావిభవసారపుంగ వు లెంచన్.

53

పీ. శ్రుతిమార్గముల నంటి శోభిల్లుఁ దెలివిమై
నాతనిచూడ్కి యే మనఁగ వచ్చు
సాధుకుంజరపంక్తిసంగతి విలసిల్లు
నాతనినడక యే మనఁగ వచ్చు
దాతొయణినాథుఁ దగిలి లోఁగొనఁ జాలు
నాతనితేజ మే మనఁగ వచ్చు
నించువిల్కాని జయించు నాతనినిర్త
లాకారమహిమ యే మనఁగ వచ్చు

-
1. క్రమముతోఁ దలిదండ్రుల గారవమున, నాటఁబెంచినవానిని
2. లాలాజలంబులు చేసి గజహయారోహణంబు 3. శోప 4. డై 5. .ల్ల.

గీ. వసుధఁ బుట్టెడు పెరిగెడు వాఁలొనఁ
గని విని యెఱుంగ 'మంతటిఘోషుని నొర
యీడు జోడును సరి సాటి యెందు లే ద
తం ఁడమర్చుండు గాక మర్చుండె తలఁచు. 54

క. మాడెత్తు మాట యెవ్వరి
నాడెడు సత్యంబు వీడ నాడెడు ఖలులం
గూడెడు పరకామీనులం
జూడెడు సారంగధరుడు సుతమాత్రుండే. 55

క. ఔరా యని జను లెన్నఁగఁ
గూరిమితోఁ దండ్రిమాట గురువాక్యముగా
గోరంతయు జవదాటుక
యా రాజకుమారచంద్రుఁ ఁడలరంగ నంతక. 56

మ. వసజాతాహితవంశవారినిధిభాస్వత్కైస్తుభం బైనరా
జనరేంద్రుండు నవీనయావనవిలాసశ్రీజగన్తోహనాం
గుని సారంగధరుక విశేషగుణయుక్తుక యశావరాజ్యాభిషి
క్తునిఁ గావించి నిజాన్వయంబు సమమాళోకాప్తవంశింబునక.

క. పేరుగలఘూర్జరాధిపు
గారాబుఁగొమార్తెఁ బెండ్లి గావించె దగక
సారంగధరున కుక మన
సారంగను మంజువాణి యను ననివేణిక. 57

క. తారావళి యెటు నఖము లు
రోరుహములు రెండు మంజురీలె యెటు నేత్రా

1. మింకటి 2. దు దేవుండు 3. దలరుచునుండెక 4. కనువిధి,
వారుధిగ 5. లాలాక్షిక 6. లఱునునేత్రా.

కారంబులు భవశము లఁట

యారమణి మంజువాణి యనఁ జెల్ల¹దొకొ.

59

గీ. సకలవై భవ²ములతోఁ బొసంగ నిటులు

రాజరాజవిభుండు గారాబుఁగొడుకు

పరిణయ మొనర్చి యానందభరితుఁ డగుచు

సుం³డెఁ గొన్నిదినము లంత నొక్కనాఁడు.

60

శీ. నిలుచుండి చంకఁ జేతులు వెట్టుక కిరీట

ములు గల⁴రాజులు కొలువు నేయ

వేటాటు తునియలు వేయు మే లైనవ

జీర్ణ వచ్చి సలాము చేసి నిలువ

శరణాగతారాతిధరణీరమణు లయ్య

జియ్యలు వెట్టుచు నేవ సలుప

సాటికిఁ బోటికి సరససంగీతసా

హిత్యాదివిద్యలు నృత్య మాడ

గీ. మనవిసనవుల కేతెంచి మన్నెవారు

వేళ యెప్పు డానొకొ యని వేడుచుండ

నమ్మహిపా⁵లుఁ డపుడు సింహాసనస్థుఁ

డగుచు నొడ్డోలగం బున్నయవసరమున.

61

మ. పులితోల్కాసెల నంట దోపినపిడెంబుల్ ¹⁰ప్రీతిపూదావళం,

1. దకొ 2. మెసఁగంగసరగనిట్లు 3. డి యంశవిజృంభించియొక్క

4. తార 5. గ నెలుగావేయువజీరులు, చేరవచ్చి; తునుకలు ధాటిగావేయు

మేలైన వజ్రీలు సలామునేయ; 6. నేయ 7. బేటికి సరససంగీతంబు సాహిత్య

విద్యలు నమ్మఁగింప; నృత్తమాడ 8. యెప్పుడొకొ; అప్పుడొకొ 9. లవిభుండ

10. నూలిత్రా.

బులు బల్నింగపుజొంచుదండకడియంబుల్ చెంపలక
జెక్కువీ, కలు కెంజేగులుబొట్లు జంజులుసిగల్ గౌర¹ంపు
మైపూతలుక, బలుదూపు ల్పెడవిండ్లు ను నైలు వొనర్పక
వచ్చి కే ల్తోడ్పుచున్. 62

క. పిల్లులు పునుగుజవాదుల

పిల్లులు కుందేటిలేటిపిల్లులు మొదల

నెల్లనువస్తువులను శో

భిల్లం గానుక లొసంగి భిల్లజనంబుల్.

63

శా. సామీ వింజపుగొండకాటడవిపజ్జక⁵ గూడెముల్ గట్టిమీ
నేమంటే సత మిచ్చు గోరి "బలుబైసేక బాగ్గెముక గల్లియా
బూమిక వేటల దోటలం దిరిగి మీపున్నేన మాకచ్చికం
జేమిక లేక⁷ సుగాన నుండుదుము నీవే దిక్కుగా నెమ్మదిక*.

ఉ. అయ్యపరాకు మాని తెలియక విను లచ్చనదేవుడుక సిరా
మరయ్యయు సీతమమ్మకొఱకై తొలుతక గనుపట్టుముచ్చ
బల్, దయ్యపు మూకక జెండినపాలానకు మొన్నను "వేట
లాడుకో, జయ్యన⁹ బోయి యాయడవిచాయల గంటిమి
వాలైకంబులక. 65

క. అంద¹⁰ల మందల లే కిపు

1. న్ను 2. బూనిచెలువొప్పుక 3. చిట్లులు 4. లమటి 5. గూడె 6. కొని
7. సుఖాన 8. మాట 9. బోవనప్పాలముచా 10. లిమండులు. * ఈ 62,
63, 64 పద్యములకు మాఱుగా క్రిందిపద్యము కొన్ని ప్రతులలో గలదు.

ఉ. బెట్టుడుకల్ పునుగులును బెట్టులి పొన్నలు చారపప్పుక
జిట్టులు జుంటిలేనియలు సింగపుల చిట్లులు బలైకంబు వా
కట్టుల మందు మూలికలు కర్లజవాదియు బచ్చకప్రముం
బట్టిన బొంగులుక బొగడవండ్లును కానుక లిచ్చి రయ్యెడక.

డందలమంద లయి యున్న వయ్య మెకంబుల్
చెందామర కొలనివలె

దెందేప ల వేమి నెప్ప దేవుఁ ¹డెటుంగు.

66

సీ. కోల్పులు ల్తంపిల్లి గొటగొటమని రొప్పి
బలుసింగముల నైన బట్ట జూచు
గండక్రొవ్వున గన్న గానక పండులు
బిరుదేనుగుల నైన నొరయ జూచు
²గాటుపుల్ దిని యాము కవిసి మ్మబోతులు
కారుపోతుల నైన గడుము జూచు
బోతరించి సివంగు లీతలాతల ⁴చేసి
గబ్బియెల్లలనైన గిబ్బ జూచు

గీ. సామి వానిచలంబు మచ్చరము బలిమి
యెక్క దేవంక నే మని యెంచ నచ్చు
నొకటి నొక్కటి పడ్డనేయక మెలంగు
నాపాలంబున దరతరం బై మెకములు.

67

గీ. జింకదాటులు మంచితేజీలపిల్ల
లనంగ ¹దగి యుప్పరము దాటునప్పు డడ్డ
మైన బడ దాటు నెల⁷లేడి నైన దాటు
జిటుతప్పలి నైన నే మని చెప్పవచ్చు.

68

గీ. ఏనుగుమదంబువటద గారెనుపపాలు
పంది⁸నేవెల్లువలు చిక్కబాటుచెప్ప

1. డెయ్యంగు 2. ఘనపుట 3. రిల్లి 4. నేచి 5. ల 6. నువ్వుర
మును 7. లేటి నైనవాడి 8. నెయివెల్లువల.

దటుంగ దలమండు వేసవిఁ దటుముఁ గలుగఁ

జాల్ మెకా ¹లందు దొప్పన జాటి పడును.

69

ఉ. ఉల్లయులోన నేమచుచు నుందువో యేనొకదబ్బువబ్బెదన్

బల్లిదప్పన్వరాహములు భద్రగజంబులమిఁద ²నాదికోఁ

బెల్లుగ నెక్క వానికోసవెండుక యొక్కటి రెమ్మి దీసిన్

జిల్లున వెల్లుఁబో చమురు చిమ్మనగ్రోవిని ³జిమ్ముకెనడిన్.

70

సీ. ⁴తాము శక్తిహయంబు లై మంద మని సుమీ

మొగులు ⁵చొచ్చినయట్టు లెగురుచుండు

దిక్కులములు మోచి రెక్కొండ మని సుమీ

యల దరు ల్తాము ⁶గోరాడుచుండుఁ

బాతాళ మటు సొచ్చి ⁷బ్రదుకుద మని సుమీ

తాము వేమటు భూమిఁ ద్రవ్వచుండు

మింటఁ జందురుఁ జేరి ⁸మే లొద మని సుమీ

తాము నుప్పరమును దాటుచుండు

ఆ. హరులు గరులు గిరులు హరిణంబు లనయంబు

తొలుతఁ ⁹బెద్ద లరుగునొళ వెటింగి

యటులు పోవనిత్తుమఁటవయ్య తముఁ జొట్టి

పట్టి నేలతోడఁ గొట్ట కిపుడు?

71

సీ. వెదురుచే ల్కలుపు దీసి దినంబుఁ గాపాడు

కమతీలు మా కేకలములు సుమ్ము

1. తదుద్దుచెప్పన 2. నాలుగేళ్ పెల్లగుచుండునె; నాలుగేళ్ వేళ్
(ళ్ల) గుడుండు 3. బెట్టుకెనడి 4. ఆము 5. నీలెచ్చి నట్టెనరుచుండు;
6. గోడాడు! 7. బ్రతుకు 8. మింట 9. బెద్దలెఱుగునొళ; పెద్దలరుగునొళ;
పెద్దలెఱుగునెళ.

¹కరిము త్రియపురేకఁ గనిపెట్టునంగాత
కాండ్రు మా కల్ల సింగములు సుమ్ము

²జింక వేటలఁ గాచి జంకించి దొడ్డి దో
ల్లోలు మాకుఁ గోల్పులులు సుమ్ము

పుట్టజు న్నంగళ్లఁ బెట్టుంచువాడుక
కోమట్లు మా కెల్లుగొడ్లు సుమ్ము

గీ. వాటిలో నిసుమంత తాటోటు చేసి
యటమటింపక యుండఁ బై యద్దికముగ
నేవఁ దీరుగాడువిశ్వాసు లెపుడు మాకు
జాగిలంబులు సుమ్ము మాసామికాన.

*72

సీ. బకసింగ మల్లస త్రికిఁ గ్రిందు సొచ్చుట
మాడాక కటు నిల్వ నోడి కాదె
వాలుదొల్పించి పాతాళంబుఁ దూటుట
మాడాక కటు నిల్వ నోడి కాదె
హరిణం బొకటి రాజు శిరణంబుఁ జొచ్చుట
మాడాక కటు నిల్వ నోడి కాదె
వడి దచ్చియేనుఁగుల్ కడభూమిఁ జేరుట
మాడాక కటు నిల్వ నోడి కాదె

గీ. కనుగలిగి మున్నె తప్పించుకొనియెఁ గాక
కొట్టి కోలాహలము చేసి కూలఁ గ్రుమ్మి
చెండి చెకపిక లాడమా యుండెనేని
మించి పోయినసుద్దుల నెంచ నేల.

*73

1. గజ...కనిపట్టు 2 చిరక 3. ముందె 4 గాదె.
కొన్ని ప్రతులలో నీ 72, 73 పద్యములు లేవు.

క. కైవడి మెకములఁ గ్రుమ్మెడి
కైవడి మా²యావ చేప కనఁ బోయెదుగా
దేవర³మాదేవరవలె

వేవేగమె సామి వేట విచ్చేయవయా. 74

చ. అన విని మందహాస మొలయం⁵ దమితోడ విభుండు పాం
డు మీ, వెనుకనె వత్తు నన్నియును వేటకు నాయితపెట్టు
డిప్పుడే, య⁶ని యచిరత్న రత్నఖచితాభరణాంబర పంక్తు
లిచ్చి పం, చినఁ గొని చెంచుతేం ద్రపుడు సింగఁడు బూ
రఁడు నై ముదంబునన్. 75

క. చని రంత⁸ వేటఁ బోవం
జన మీ రాయిత్రపడి వెసక రం డనుచుక
జనవరులక జనవరులక

మనసరులక దొరల ననిపి మహిపతి దానుక. 76

గీ. అంతిపుర మేఁగి మజ్జనం బాడి⁹ వేటఁ
బోవు¹⁰తమి దేగపదనుగ భోజనంబు
నేసి యాభేటవిహరణోచితము గాఁగఁ
ద త్తఱుంబునఁ గై నేసి¹¹ బిత్తరముగ.

77

సీ. ఒంటుముత్తైములతో నొంటుకెంపులకాంతి

చెక్కులజవ్వాదీఁ జికిలి నేయ

హారుమంజి¹² ముత్యాల యొరగుపాగ మెటుంగు

1. టి 2. చాయయావె 3. చిత్తమరావలె 4. గక సామివెంట
5. దమితోడ 6. నుచు చిరత్న 7. ఇంబులు పట్టుకోక లి, చ్చినఁగొని; ఇం
బులు వేడ్కతోడనిచ్చినఁగొని 8. వెంట 9. వెంట 10. తటి 11. చిత్తరూ
పుగ 12. పూసలయొరగుపాగు; హారుమంజిపూసల నొరగబాటు మెటుంగు -
నొసలిబంటికి బెట్టు మునుగువేయ.

నొసలిబి త్తరిబొట్టు ముసుగు వేయ
జాతిసీలపుదాళిచాకచక్రప్రభల్
కస్తూరినెఱివూతఁ గుస్తరింప
సొగసుసూర్య పటంపుసురెవాలు మైదళ్ళు
హొంబట్టుదట్టిపై నోలగింప

గీ. జేతివ జ్రంపుఁబిడితోడిచిక్కటారి
చాయ వలెవాటుదుప్పటిసంకుఁ దోమ
రాచిలుక తేజి నెక్కుడురౌ తనంగఁ
జక్కఁదన ముప్పటిల్లంగ జనవిభుండు.

78

గీ. నగరు వెలువడి వేటసన్నాహమునకు
హితులు మన్నీలు దుర్గాధిపతులు దొరలు
వేత్రహస్తలు రాతులు వీరభటులు
బలసి యిరువంకలను జేరి కొలిచి రాఁగ.

79

సీ. మురు వైనచక్కనిమొగముట్టు సవరించి
నవరత్నమయఁఖలీనం బొనర్చి
పచ్చసూర్యపటంపుఁబల్లంబు ఘటియించి
బిరుదుతలాటంబు నిరవుకొలిపి
చికిలిచొకాటంపుఁ బికిలి కుచ్చు లమర్చి
యపరంజిపక్కర యలవరించి
సమకట్టుజల్లులు సమకూర్చి యిరువంక
గొరకసింగిణిపొదుల్ గూర్చి కట్టి

1. పుటంపు 2. దోఁప 3. మొప్పువచ్చెనట్లు 4. ను 5. యిరుదెసలు
మంత; యిలపంకజలవంక 6. పుటంపు 7. లాడంపు 8. లల.

గీ. పంచకము తొమ్ము విరివి యై పరిధవిల్ల
మోడి శిర ¹నెత్తరము గల్గి మొయిలులోని
జలము తేనోపుపాదరసుబువంటి
యుత్తమాశ్వంబు సాహిణి యొకకడు నిలుప. 80

ఉ. ఉక్క²డ మైనమంచిమను వొప్పెడునాహయ³రత్న మెక్కినన్
గక్కస మేమి లేక రవగాలును బోడన *యడ్డవేడెముల్
లుక్కుదువాళి జంగనడలుం గనిపించుచు బోయిపోయి రా
జక్కడ వన్నె సోక నటు హా యనినన్ గదలెన్ ⁴జరీలునన్.

గీ. ఎవయఁ జెవిఁ బొడిగించి తోళినహయంబు
దనదువక్షంబు నేలవై దాకినటుల
నోరిలోఁ గాల్లు వెల్లెడునో యనంగఁ
గంచుమించుగ ధరణి ⁵గ్రక్కదలఁ గదల. 82

గీ. అసమతురగసమారూఢుఁ డైనవిభుఁడు
కదలునప్పుడు దిక్కులు గగనతలముఁ
గప్పెఁ గెంఢూళి సాంధ్యరాగంబు మించి
గదినెఁ జీకట్లు చక్రంబు లొదిగె నంత. 83

క. వల లురులు బోనులు సివం
గులబండ్లును బొసంగఁగా జిగురుగండెల డే
గల జాగిలములఁ గొని యపు
డలబలములతోడ మృగయు లరిగిరి వెంటన్. 84

1. నెత్తుటయు; నెత్తడము 2. ౪ 3. మెక్కివాగెనా * యడ్డ
వేడెము, లుక్కు 4. రయంబు 5. ఇటులు; ఎవయఁగడుబోడగించి
6. వక్కులుగ 7. తె నయ్యెడ; లునయ్యెడ.

క. భూభాగ నభోభాగ స

మాభోగ ¹నిరోధి మేదురాశ్వవ్రజ రిం

ఖాభీషణఘననినదస

మాభీలదిగంతబలసమన్వితః డగుచున్.

85

మ. చని యంతం గనియొక బ్రమోదమున నాసర్వంకపోదారధీ
ఖని కూలంకపదానతో యర్చురకృత్కౌశల్యమేఘాయితా
త్యనఘాస్తోకయశోఘనుం డెదుట రుంద్రాభంకషాశేషపు
ష్పనిధానావనిజాగ్రగణ్యము విరాజద్దండకారణ్యమున్. 86.

మ. కని సొత్తే వారి పుండరీక సపది గ్రస్త ప్రతిత్యక్త దం
తనికా యైణతతుల్ నిరాకులసముద్వృత్తంబు లై వర్తిలన్
ఘన నిస్సాణ మృదంగ కాహళ హృదయ క్కా భూరి భేరినిగుం
భన గంభీర విజృంభణ ధ్వని కదంబంబుల్ వనిం బొల్చినన్. 87

క. నెలవిండు లెక్కు వెట్టుచు

నెల విండు నృపాల యనుచుఁ జేరి కిరాతు

ల్వలకేల మ్రొక్కి చూడుము

వల కేల మెకాలఁ దోచవలె మే మునికిన్.

88

గీ. పులులఁ జట్టలు చీరి దుష్పలను లేళ్ళ

నేకలమ్ములఁ గ్రుమ్మి కూరాకు నేసి

యమరఁ జమరులఁ బట్టి పాలార్తు మిపుడు

సామి చూడుము నీబంట్లసత్తు వనుచు.

89

క. ఆరభటుల్ విలసిల్లఁగ

వీరభటుల్ గెడపి రపుడు విభుకట్టెదటన్

నై రిభముల మదవదనీ

చై రిభముల సింహశరభశార్దూలములకా.

90

సీ. జిగు రంటినటుల వెళ్ దగిలి ¹పానీక యీ

సింగాణి ²మనుబోతుఁ జెడివై చుఁ

గడుఁదురీగయుఁ బోలె వడిఁ దోలి కఱచి యీ

కస్తూరి దుప్పల ³గావుపట్టుఁ

⁴దొడ్రించి గొర్లలోఁ దోడేలు సొచ్చిన

⁵ట్టిగబ్బి లేళ్ల నట్టిట్టు సేయుఁ

దగరు⁶వైఖరిఁ దూటి తెగువ నీసురగాలి

వీటువెట్టినపందిఁ బీచ మడఁచు

గీ. నని యిటులు ⁷వేటువేట నాయకునియెదుటఁ

⁸బోటుబంటుఁదనంబులు వేటకాండ్రు

మెచ్చి పొగడుచు మెకములమీఁద గొలుసు

⁹లులిపి జాగిలముల నుసికొలిపి రపుడు.

91

చ. ¹⁰ఒడినెల రాతిచందమున నుర్వడి సింగిణికోల వాటుకై

వడి లగు డాకటం బఱచువైఖరి బిస్సున సాళువంబు దూ

తెడుక్రియఁ దూఱఁ బాటి కిటిబృందముఁ జిందఱ సేసె

జెంచుల, య్యెడరున బాపురే శుని నరేశుని మెచ్చుగఁ జేసి

తొ ననన్.

92

1. పూనికమఱి 2. మనుబిడ్డ వశేనెల్ల 3. గావుపట్టు 4. దూండ్రించి;
దూండ్రించి 5. ట్లగబ్బిపులులనిట్టట్టు 6. కైవడి 7. పేరుపేర 8. కాటు
బంటు 9. లుడిపి; మెలిచి. 10. ఒడినెటి.

చ. తికమక గాఁగఁ జేసి నలుదిక్కుల నార్భటి సేయుపారమే
యకముల నెల్లి కొట్టి నులుమాడుచు నొక్కవరాహ మేఁగెఁ
జే, వకలిమి నప్పు డాయెలుకువాండ్రదలింపుల కేమి సడ్డ సే
యక తనయిచ్చగా సరగున న్విడివడ్డమదేభమో యనన్. 93

వ. ఇవిధంబున నేకలంపుగుంపుల శునకపరంపరలు చింపి
చెండాడుచున్నయెడ. 94

శ. వడిఁ దేజిఁ దోలి ¹రాజార
వడి డొంకెన'పోటుగా నురఃస్థలి నపు డా
పిడికిటిగొరకక వేయక
బిడికిటి బి ట్టెగసి బిల్ల²బీటుగఁ బడియెన్. 95

చ. బలువిలుకాండ్రు మెచ్చ నరపాలకుఁ డేసినయాశుగం బన
గ్గళ ముగనేఁగు కేసరిని గాఁడి రసాస్థలిఁ దూఱఁబాతె నా
వలఁ దనవేరు దాలిచినవాయువుఁ గ్రోలుట యెట్లు భోగిరా
ట్కుల మని నాగలోకమునకుఁ బగ దీర్పగఁ బోవుకై వడిన్.

ఉ. భూమివరేణ్యుఁ డేయుశరిముల్ పులులక గటి మోవ నా
టుటక, పై మఱి వెళ్లనెత్తురులు భాసిలె నొ నవి పుండ
రీకముల్, తాము శిలీముఖంబులుఁ గదా యటు గావున
రక్తసీధువాఁ, స్తోమము లాని కుత్తుకకుఁ దొట్టిన వెళ్ళగఁ
గ్రాసెనో యనన్. 97

క. నీపాలఁ బెట్టుకొను మవ
నీపాల ⁴యనుగతిఁ జేర నెగసినలేడిక

1. రాజార్యుడి 2. వాటు 3. మీటుగ 4. న్నుటులచేరజనిన లేడి
ని దా.

జేపట్టి పులిని జీతె న

యాపరుఁ డై రాజమాళి కది యుక్తమె కా. 98.

చ. సమదగజంబుపై ¹కుటుకుసామజవైరికి సూటి పెట్టునా
గమకముఁ జూచి భూపతిముఖంబున వ్యాధులమూఁక నిల్వలే
కమితభయా² ప్తి నోరసిలే నౌ నవు నేనుఁగు పోవువీధి సిం
హముమెడగంట యెవ్వరోరయంగల రానెలవంక బాణమున్.

చ. అల *వెలయం గజారులహృదంతరముల్ నలి నజ్జ చేసె సం
ధిలుతమి ఋక్షసంఘములతేజము దూలిచెఁ బుండరికమం
డలిఁ దెగటార్చె నిర్లద ిటడంచె నహా కరచాతురీగతుల్
విలసిల రాజు నైజగుణవిక్రమముం గొనియాడ నయ్యెడన్.

క. వాలమ్ముల దంపాకర
వాలమ్ముల నెత్తి³ వైచి వాలమ్ముల వే
జాలమ్ములఁ దగిలినకిటి
జాలమ్ములు దూఁటె నింద్రజాల మ్మనఁగన్. 101

క. ఆవల చించుక ⁴వెడలిన
నావలఁ బోనీక చెంచు లపు డడ్డం బై
యావల నుటుమాడినఁ గని
యావలను విభుండు మెచ్చి హర్షము నొందెన్. 102

చ. శ్వసనునిఘోటి ిఘోటివలెఁ జంగున దాఁటి పయిం జనం
గఁ దా, రస మయి యొక్కఁ డొక్కయపరంజివరుం జిగు.
రోత్తువాలువాల, వెను గొని కొంకి కొంకిఁ దెగవ్రేసి

1. నటుకు 2. రి * వెనయెన్ 3. లడంచె 4. నెలసి వాలమ్ము
లనై 5. కదలిన 6. లేటి 7. కిన్నఁగొంకి.

బడిక్ బడి లేటికుంటు మా, నిసిపరు వంట గానబడె నే
డనఁ గానఁ బడంగఁ జీలిచెన్. 103

క. భటుఁ డొకఁడు పండిపోటున
బొటవ్రేలికి సూటివెట్టి పూని యదల్పన్
గిటి ¹దూటి ముట్టెమొనఁ బడ
నటు చిమ్మిన తొమ్మఁ ²నాటి యావల వెల్లెన్. 104

క. బొటియల³కడ నెటియలయెడ
నెటి యలవడఁ బొంచి శునకనికరము త్రుంచెన్
బరియలుగా మురియలుగా
నురియలుగా⁴ యన శశముల నుడుముందురులన్. 105

మ. కెడసెన్ దుప్పలు డింకవేసె నెలుఁగుల్ ⁵గిట్టెన్ పులు
ల్సింగముల్, కడ⁶గొట్టెన్ మనుబిల్లు గంతుగొనె జింక ల్పి
దై దోరెం గిటుల్, మడిసెన్ గారెనుపోతు ⁷లేదు లిలిగెన్
మగ్గెన్ పృకవ్రాతముల్, గడుతు ⁸ల్పిక్కె గజాళి పొక్కె
నపు డక్కానన్ దుమాదూళిగన్. 106

వ. ఇవ్విధంబున భూవరేణ్యం డయ్యర⁹ణ్యంబున ననేకమృగ
విహగర్భా¹⁰టంబుల నిరాఘాటంబుగా గీటడంచి యాఘోటక
విహారంబు చాలించి యెల్లెడలం బెల్లుగాఁ ద్రెల్లిన యిట్టి జింక
దుప్పి కడితి మనుబోతు కొండగొటియ యేడుపంది ¹¹కుం
దేలు ¹²గురుపోతు మొదలయిన తినుమెకంబులబొందులను

1. చూటి 2. దాకి 3. యెడ పటి 4. యశశమునుడు 5. గిట్టెన్
6. కొడెన్ 7. వీలైనవిజుల్ 8. ల్పిక్కెగజాళి చొక్కె 9. చ్యాని.
10. టకంబుల 11. కుండలు 12. కుటుపోతు.

శకుంతబృందంబులను బొందుగా నొక్కకంఠవల బ్రోవు
 వేయించి యందుల బుళిందులు సొగయ మృగయాధిదేవతా
 ప్రీతిగాఁ జేయం దగుకృత్యంబు నేయించి యెల్లరకును సమాం
 శంబులుగా మాంసంబులు పంచి యిప్పించి యుత్తమంబు
 లగుదంతిదంతమాక్తికినికరంబులు నికరంబు లయిన క
 స్తూరీసంకుమదపంకంబులుఁ బొంకంబు లగుచమరపాలజా
 లంబులు నాదిగాఁ గలసమస్తవస్తువులుఁ గైకొని పుష్ప
 రసాది బహుపదార్థంబులు పాకనిపుణపాచకచితమహిత
 పిశితఖండంబు లఖండంబులుగా నేసిష్ఠభూమండలాఖండల
 మండలంబులు నిండువేడుకలఁ దెచ్చి యొప్పించిన నిష్ఠ
 మృష్టాన్నంబులు సంతృప్తిగాఁ దానును సకలజనంబులు
 భుజియించి యయ్యెలమాపుల¹ క్రీనీడలఁ గొండొకనేపు పరి
 శ్రమంబు వాయ విశ్రమించి యంత నమ్మహానీయోత్తమ
 గంధర్వుండు వరూధినీసమన్వితుం డై మంత్రిపుంగవులు
 కుఱంగటం గొలిచి చనుదేరఁ గదలి ముందఱఁ గంచుకు
 లెచ్చరింపఁ జెంచుల నవలోకించి పదియైదు ప్రాదులు
 నిలిచి యివ్వనవిశేషంబులు చూడ నభిలాష యయ్యెడు
 నియ్యడవి నుండ పసతియైనస్థలంబు గలదా యని యడి
 గిన నయ్యాటవికు లయ్యా యిక్కడికి యోజనత్రయంబున
 ఘోరకాంతారంబుఁ జొచ్చి పోవ నొక్కరమ్యస్థలంబు
 "గలదు తత్స్థలంబునఁ జొట్టామడ" పెట్టునం దామర
 కొలంకులు శృంగారవనంబులు నెడతెగక యుండుఁ దదీ

2. బుగా 3. ములు 4. క్రిందినీడల 5. గా నిలిచి 6. గడ్డు
 7. వెడల్పనం.

యమధ్యస్థలంబున ¹ననరొదకంబుల ఘనదీర్ఘ క ²క ద్దండు
దొల్లి సీతాదాములు విహరించుచుండు రని పెద్దలవలన
వినినార మని విన్నవించి దానికిం ద్రోపపెట్టుచుం ³జన
జన మధ్యమాగ్దంబున. 107

పీ. కిసు ¹మూయఁ జని సీతఁ జెనకు కాకాసురుఁ
గను ²మూయఁగాఁ బాటికొనినచోటు
తల కెక్కు వలపునఁ దగులు కూర్పణఖము
క్కును జెవుల్ రాపాడుకొనినచోటు
సపరివేషం బైనచంద్రబింబము వోలె
గుడి వ్రాసి జానకి నిడినచోటు
కుహనా మృగ నిశాటు గహనాధిదేవత
కనురక్తి బలి యిచ్చినట్టిచోటు

గీ. గనుఁగొని విభుండు రామలక్ష్మణులు ధర్మ
సాధువులు విష్ణుమూర్తులు సంచరించి
నార లీపుణ్య మగునరణ్యానిఁ జూడఁ
గలిగె నని సంతసెలుచు నావలఁ జనంగ. 108

గీ. అరిది యశావనులు సరసు లనఁగి పెనఁగి
యెనసి శాఖోపశాఖ లై యింపు మీటి
ప్రబలి తామరతంప రై పరిధవిల్లి
యెదుటఁ గన నయ్యె వాసనాపదము లగుచు. 109

1. నొక్కయనర్థో 2. కలదాదు 3. జనిదని-చుట్టే 4. మూయ
5. మూయఁగాఁబాడు 6. సాధులగు.

క. ఆతావు లపుడు గంధవ

తీతలనాథుండు సన్ను¹తించుచు బలసం

ఘాతము² దిగు మని మెల్లన

నాతలి కటు పాదచారి యై చని చెంతన్.

110

సీ. మరుమావులరవం బమరుమావు లరు దైన

తావిక్రొన్నన³ చెట్లు గ్రేవఁ దనరఁ

బ్రామానికపునిగ్గుఁ బ్రామానికపుశిలా

పట్టభంగంబులు పరిధవిల్లఁ

గనదంబుజాతకోకనదంబులఁ జరించు

రాయంచఱక్కవరవము లెసఁగ

నాకాశరుచిఁ గేరు నాకాశ⁴గంగతో

నీకాశమై వారి నిండి తొలఁక

గీ. మొలకతెమ్మెరకూనలు పొలయ వెలయ

జేసనిర్మిత మైనట్టి దిగ్గియఁ గని

దిగ్గి యగణిత విభవముల్⁵ జేజరిలఁగ

రాజు మంత్రులు దాను హర్షంబుతోడ.

111

వ. ఇవ్విధంబున నయ్యవనీవిభుం డమృహనీయస్థలశృంగారంబున

కత్యంతసంతృప్తాంతరంగుండై యచ్చట విశ్రమించి తత్త

1. తింపుడు 2. లచ్చటదిగమని 3. పట్టు 4. నిమ్మగా 5. వెలయ
పొలయ; వొలయ వెలయు 6. జేవ 7. జేజరిల్లు.

ద్విశేషంబు లప్పటప్పటికిం గనుచు వనవిహారంబు* సలుపు
చున్నయెడ. 112

క. సారంగధరుండు లా
సారంగధరుండు సాధుసంస్తుత్యనయా
చారుండు ధర్మమర్తవి
చారుం డపు డుబుసు పోక సమృద్ధి¹లీలన్. 113

గీ. 'పానువంబులఁ బట్టెడి వారిఁ జీరి
యుద్ధివడి ర మ్మనిన భృత్యు లొకనిఁ బట్టి
పదుగు ర త్తటి బడిబడిఁ బాటు తెంచి
పులుగులను దె మ్మనుచు వారిఁ బిలువ నపుడు. 114

చ. జిలుఁ గగునాభినామములు చెంపలగండము లోరపాగలుక్
వలిపపుసాలు వింతవలెవాటులు లాగులు రావి²రేకలుం
గలిగినగుఱ్ఱరూప³రులుఁ గంబడిచింపులు నీలిపాత⁴లీ
లుఁ దగు పారువంపుఁబుటిక ల్లానివచ్చి కుమారునన్నిధిన్.

క. మే లైన లకోరి లా
డీలుం బదతీలు పల్లటి ల్పక్కువోలుక్
జీలుం బకదాల్లును గూ
కీలు నినెడుపేరులం దగిన పార్వములన్. 116

మ. వినయం బేర్పడ ముంగలక్ నిలుప నావిర్భూతకౌతూహలం
బున నారాజకుమారమన్తఁడు సొంపుల్ మీఱ మాధుర్యధు

* వినోద ప్రసంగంబులం బొద్దుగడపుచుండె; నంత నిక్కడ. 1. ఖేలక్
2. పాపురం కి.విడి . లొకరివెంట 4. బిలుచుటయును 5. రేకులం 6. ములు
...పాతలుక్, కలుజగు 7. లునునొ 8. లూ,నీ 9. న్నుచు పేరులు గలిగిన
పారువముల్.

రశ్వనవీనస్వగగుంభనంబు మొదలౌనాయావినోదంబు లె
ల్లను హాళికి విని వారివారిమనవు ల్పాటించి పాలించుచున్.

క. పారావతరత్నం బని

వే రిడి 'జగబిరుదు వేసి వెంచినదానిక'

గూరిచి తనసరిరాజకు

మారులతోఁ బందె ³మొడ్డి మాత్స్యమునక.

118

క. క్రేవ వల యొడ్డి ⁴యొంటిం

బావురముక దిగిచి వడి నభంబున ⁵కెగయం

గా వైచి వ్రాలకుండంగఁ

జే విసరుచు బెదరు పుట్టు జేసినయంతక.

119

లయగ్రాహి

పేరెములు ⁶వాటుచు సమీరునిహాటాహాటిని

⁷గేరడము ⁸లాడెడు మహారయముతో న

య్యారె యన మీటి గరుదారవముచే జనలు

బూరటిల మాకొలమువారిఁ గనమా యకా

రౌర యిది వింత గద రోరి యని యెంతయు న

నూరునిపయిం దిరిగి సారెకును జూడక

దూర మెగఁ బాటుచు జొకార మయి యన్నలువ

వారువముచందమునఁ బారువము మించెక.

120

సీ. అభ్రమాతంగంబు హస్తంబులోఁ జిక్కి

కదలెడుపుండరీకం బనంగ

1. లించిలాలింపుడుక 2. వెనఁ బలు... హెచ్చినదానిక 3. మొగ్గి; మొనఁగి

4. మొడ్డియ; మొడ్డిన 5. కెగరం 6. వెట్టు 7. గారె; గార 8. లాడుచు 9. చే.

హరివిధు ల్వైఱ గంధ + బెరుగు నంబర కేశు
తలనాఁడఁ 1 దేలాడునెల యనంగ
మిన్నేటిదరులందు మేత లాడుచునున్న
యుదుటు రాయంచ లేగొదమ యనంగ
వడిఁ బోవుచో జాతి పడునభోమణి తేరి
తెల్లనిచిన్నారిజల్లి యనంగ

గీ. తెక్క లార్పుచు లకుముకిపక్కిరితిఁ
దెలుపును ధాని నే మైన దెలుపుఁ గనినఁ
బెట్ట యని గమకించి సూపెట్టుకొనుచు
నుండఁ బారువ మప్పు డయ్యుచజనంబు.

121

సీ. కంటికి జే యోరగా నిల్చి కన్గొని
యన్నన్న యెంతద వ్వనెడువారు
వలిపచేల ముసుంగు వైచి నేమటు సూచి
హ కంటికి గంటి నే ననెడువారు
మెడలపై హస్తంబు లిడి తప్పు కీక్షించి
యకార మిక్కిలి పాడ వనెడివారు
పల్లెంపునీటిలోపలిసిడ పరికించి
కనిపింప దేచాయ ననెడువారు

గీ. గొప్పగొప్పనఁ దల లెత్తి కొందఁ టందుఁ
జూడఁ జూడంగఁ బాగులు వీడి పడిన
నవ్వి నోదము గని నవ్వి నట్టి వారు
నైరి తప్పుక్షి విహరించు నవసరమున.

122

+ నంబరకేశును .. చేతడు 2. లార్పు 3. ను ధరనే 4. వార 5. వార, లైరి
కొందఁలు నొడ్డినిధానమెఱయ;... నైరియొడ్డినయొడ్డినివారు (ధార) మెఱయ.

క. ¹మినుకు మిను కనెడి మింట

బొనపొన నలతెల్లమబ్బుపొంతన దిగు²వా
టున నదె కలదో³ లేదో⁴

యనుమాత్రము గాంగ గంటి⁵వా నృపతనయా.

123

గీ. అనిన జెలికాండ్రపలు కతం డాలకించి

కించి ⁶దుపహాసమున విలోకించి గంటి

గంటి నౌ నౌను నే ముందు గంటి ననుచు

ననుచు మది దాని మరలింతు నోనుచు దలచి.

124

ఉ. పెట్టను బట్టి తెక్క వెలుపించి కనంబడునట్లుగాంగ న
ట్టిట్టిక రెండుమాటులు పయి⁷సురటింబలె జేతం ద్రిప్పుచు⁸
బిట్టుగఁ గేక వేసి విన బిల్చిన వెండి గరంగి ముద్ద యై
నో⁹ ట్టిరుతెక్కలు¹⁰ ముడించి యబ్బురపుంబలునిబ్బరంబునన్.

సీ. సౌధ కేతన పటాంచల వాత ధూత ని

ర్గత గాంగ డిండిర ఖండ మనంగ

సితమాని పూర్వావసిత భూ పునర్దిదృ

తూగతేంద్రాగ లతాంత మనంగ

నవహార సంఘట్టన¹¹ స్త్రస్త పతయాళు

గగనలక్ష్మీ మాక్తికం బనంగ

మధ్యందినానంతమణి లూన మందేహ

సంత్యక్త¹² బిరు దాంక శంఖ మనంగ

1. మనుచు 2. పా 3. రా 4. కాతడా దరించి 5. దప 6. నని
తలంచి 7. శ 8. ట్టెఱకల్ ముడుంచుకొని 9. గస్త 10. బిరుకైక.

గీ. బంకరుహసంభవకళ త్ర పత్ర పుత్ర
సురకులధురీణ కంభాణ కరి కృపాణ
రమ్య థావళ్య జైత్ర పారావతంబు
రా. ¹దొడఁగె జొక్క ²దెగి వడు క్రమము దోఁప. 126

గీ. అంతలోననె చిత్రాంగి యది యెఱింగి
క్రీడ సలుపుచు బంగారుమేడమీఁద
³ములకవన్నెలు చిలుక రాచిలుకఁ బట్టి
⁴చిలుకపలుకుల నటు చూపి పిలిచె నంత. 127

మ. కని చిల్కం దనవెంటిగాఁ దలఁచి⁵యాకైలాటపుంబుల్లు ⁶గ్ర
క్కన మిన్నంపినమేడమీఁది⁷కటుచక్కందేలి వెఱబాళి వి
చ్చినతెక్కల్ పయిడందె మ్రోతలు దగ్గ జిత్రాంగి
రత్నాంగినం, దనుఁ గారింపఁగ వచ్చినట్టివిధియో నా వచ్చి
వ్రాలె⁸ చమిన్. 128

వ. కెలకుల నిట్లు వ్రాల ⁹వలకేలను మెల్ల¹⁰నఁ బట్టి దువ్వియా
నళినదళాక్షి పక్షి యనునామము దీనికె చెల్లు చిల్పియుం
బిలువక ము¹¹న్నె వచ్చె నిలుప్రేమ దొలంకఁగ నింక దీనిచే
గలుగునిజంబుగాఁ దనకుఁ గాంక్షలుదీర సుఖంబుచెందగన్.

గీ. సంధియము లే దొకింతయు నిందు కిపుడు
వచ్చు పారంగధరుఁ డిందు ¹²వచ్చినపుడె

1. దొణగె 2. తెగవడ్డ; దిగివడు 3. ములకవెన్నెల చిలుకురా
చిలుక;... వెన్నల...; రాచిలక; పి (ప) లక; 4. వలసివల్లమి నటుచూపి పిలుచు
నంత 5. యకై 6. గ్రక్కన 7. రాకె దళుక్కుంగాంతిలోజాటి;
... కటుచక్కందేలిపైబాళి; 8. వడి 9. నటు; తన 10. నె దువ్విపట్టి
11. న్నపచ్చెగడు 12. వచ్చున; వచ్చెనే.

¹తగులు నాచేత ననుచు సంతసము నొంది

మేడ దిగి వచ్చి యప్పు డామెఱుగుఁబోడి. 130

శా. బంగారాన మెఱుంగు వెట్టివగతిం బైపై గుబాళించు లే

జెంగల్వం గడుఁ దావి గట్టినటుల² జిన్నారిజాబిల్లిమీఁ

దం గన్నట్ట సుధాసం బిడుక్రియ³ దన్తోహనాంగంబున⁴

⁵సింగారిం చె వధూటికామణి మణి⁶ శ్రేణిసరిష్కారముల్. 131

వ. ఇవ్విధంబున బహువిధాభరణభూషిత యై యయ్యెడ. 132

సీ. రహి గట్టి తగై గర్జ మహనీయవిభవంబు

తాటంకములమీదితగులు గల్గి

యచలాయతనితంబ మతిశ⁷యిల్లి చెలంగె

గాంచి వజ్రప్రభాకలనఁ దనరి

కృత⁸మై కవును పేదఱికము వాయక యొప్పె

బ్రణుతింపఁ దగునీవిఁ బరిధవిల్లి

యలరాఁ మి న్నంది యరుణకరంబులు

ఘనకంకణములతో ననఁగి పెనఁగి

గీ. యశార యద్భుతశృంగార మభినుతింపఁ

దరమె వాసన⁹ కుల్కుకుందనపుబొమ్మ

కలికిరూ పైనరత్నమో కాక యల్ల

మోహినియొ నాఁగఁ జిత్రాంగి మురు వెసంగి. 133

క. ప్రియ మై¹⁰ రమణీయ మణి

మయ మై యతిచిత్ర¹¹ చిత్రమండిను నను మై

1. తగిలె నాబారి 2. శీతాంకురాజత్కళం; శీతాంబుబింబంబునకొ

3. శృంగా 4. రేఖా 5. గడి 6. యించి 7. మైనకాక; మధ్యమును

8. నీవచే 9. గల్గి 10. దివ్యమణిమణి 11. భిత్తి.

నయ మైనచిలుకపలుకుల

నయగౌరమునం జెలంగిన యగౌరమునకొ.

134

క. వెయ్యొలులు తనయుడిగవు

టొయ్యారులు గొలువఁ జెలువ మొలుకఁగఁ గొలువై

గయ్యొలి చిలుకఁజేటి

వయ్యొలి పినాళిఁనూలిసలె నున్నంతన్.

135

మ. సరసాగ్రేసర వాసరప్రభుతనూజస్థూలలతౌ పురం

దరజిద్భీగధురంధరా భరతశాస్త్రప్రధమార్ద్రకలా

స్యరసోత్పాదనకోవిదా శ్రవణభూషాదిచ్యుతప్రభా

తరణిశ్రీకరగల్లభా విభవభృతంజాపురీవల్లభా.

136

క. తరుణీమన్తథ యాశ్రిత

భరణగుణాభరణశౌర్య బహురాజ్యధురం

ధర సత్యాదిమచక్రే

శ్వర యభినవభోజగాజవరచిరుదాంకా.

137

తోటకము:—

అతులాగమశాస్త్రనిర్దేశురే

జ్య తులా¹ధికవిద్యనవాప్తశత

క్రతులాభ శుభోదయకారణ

త్నతులాపురుషాదికదానచణా.

138

గద్యము. ఇది శ్రీసూర్యనారాయణప్రసాదలబ్ధ ప్రసిద్ధవాగ్దేవి
భవ¹చేమకూర లక్ష్మణామాత్యతనూభవ సదారాధిత
బుధసమాజ వేంకటరాజప్రణీతం బైన సాగంగధరచరిత్రం
బనుమహాప్రబంధంబునందుఁ బ్రథమాశ్వాసము.

—

1. సుధాసార జనితయగోలతాంకూర చేమకూర లక్ష్మణామాత్య
కూమార సమారాధిత.

శ్రీ రస్తు.
సారంగధరచరిత్రము

ద్వితీయాశ్వాసము

జానకీమనోహర

పూజాంచిత హృత్పయోజ పోష్యాఖిలది

గ్రాజ సకలార్థజనని

స్వాధ్యక్షకృపా యచ్యుతేంద్రరఘునాథనృపా. 1:

వ. అవధరింపుము. 2

క. ఆరీతిఁ బారువము పో

సారంగధరుండు తోడిజననాథసుతుల్

సారెకుఁ గేకలు ²వేయఁగఁ

గారాకూర మయి మనసు కళవళపడఁగన్. 3:

ఉ. బెంగ లిడంగ గెంటి యటఁ బెంటిని గానక దేలిపోయి చి

త్రాంగి విచిత్రరత్న భవనాంగణసీమ*ను దేల వ్రాలె నా

బంగరుముద్దుబావురము బాపురె యంతిపురంబులోని ⁵కే

భంగుల నన్యుల న్నెదకఁ బంపఁగరా దిక నేమి సేయుదున్.

1. పూజాన్విత 2. వైషణ్య 3. వడంగ గెంటి(వి)యల...; ...గంటి

యట బెంటిని...పోయె * నిదేల 4. బారువ 5. కె. బృంగుల.

గీ. తామసము నేయఁ దగ దింక దీమసమున

నేరుపరి నైననే బోక తీర దనుచు

బోవ మతిమంతుఁసుతుఁడు సుబుద్ధి దీర్ఘ

దర్శి గావున సారంగధరున కనియె.

5

ఉ. మన్నన చేసి మీరు బహుమానముతో నను నేలినారు నే

గన్నది దెల్పకుండిన నఘు బగుఁ గా దని వెగ్గలింప కీ

విన్నప మాంకింపుము వివేకివి గాని మఱిండు గావు నీ

కెన్నఁడు లేనియోజ యిది యే మటు పోయిన హాని

యయ్యెడున్.

6

ఉ. రా బోకఁ డూర లేఁడు చెలి ప్రాయపుబిత్తరి నీవు రూపరే

ఖాజితమన్నధుండ వటు కావున బోక దగదయ్య నీకు నో

రాజకుమార యెక్కడిపరా కీటు సూడఁ గదయ్య భామినీ

రాజులచిత్తము ల్దెలియ రా దెటుపోయెటువచ్చునోకదా. 7

క. వలపు సట వావులా నహి

యలసత్యము సున్న తలఁపు లభ్రచ్చాయల్

తలఁ దడవి బాస చేసిన

జలజాక్షుల నవ్వురాదు సారంగధరా.

8

గీ. వయసువాఁడును మిగుల బా గయినవాఁడు

నన్నిట నొయారి యై యుండునట్టివాఁడు

దైవగతి నొంటిపాటునఁ దగిలేనేని

యోజ చెడి పైకొనదె యెట్టియువిద యైన.

9

1. మము 2. వేగింప; వెగ్గలింప 3. మాచరింపుచు; మాదరింపుము.

4. మఱియొండుగాదు; ననెఱుగరాదె 5. యందు; యిందు 6. యును

నైనయ 7. గా.

వ. అది య టుండ నిష్టు.

10

ఉ. ఇంతులచూపు నాటుకొను పెం తరుదే మగవారిచిత్త
'మృక్, గాంతలకన్నుసన్న నె మెలంగు గదా మరునంబ
కంబు లా, ద్యంతము "లెంచి చూడ జవరాండ్రయెడాట
ములందు శక్యమే, యెంతటివాని కైనఁ జలియింపక
బిగ్గ మనంబు నిల్పగన్.

11

ఆ. నిజము భీష్మనంతటిజితేంద్రియున కైన
"నాశ పుట్టు మది నిరాశ పుట్టు
దితరు లనఁగ నెంత యేకాంత మై యున్న
ధనమువట్ల యువతిజనమువట్ల.

12

క. వినమే తొల్లిటి తపసుల
వనితలకు లోను గానివా¹రలు గలరే
మన మనఁగ నెంత గరగక
మనమనఁగా నెంత కలికి మటుమాయలకున్.

13

చ. గుఱుతుగ స్త్రీలకు మగలకు మది నిల్కడ లెందులేవు నీ
వెఱుగని² నీతియుం గలదె యేటికిఁ ద త్తఱపాటు³ మీ⁴దిచే
ఁజెఱుగవు నీవివేక మిపు డెక్కడఁ బోయె విచారహీనత⁵
గఱితితనంబు⁶నక బదరి కార్యము సేసిన మెత్తురే⁷ ఘనుల్.⁸

చ. నృపతికుమార లోకమున నీసరి చక్కనివారు భేరు నీ
విపు డటు పోయినప్పుడె పయింబడి ని న్నలవంత బట్టు న

1. మృత్ ... సన్నల 2. నేచి 3. నానపుట్టు మదిని రోసపుట్టు, ని
4. రుం 5. నీతులు గలవె 6. దటెత్తె 7. తో 8. జయత్.

చ్చపలమృగాక్షి నీ వది ¹పాసంగక వచ్చితి వేని రాజుతోఁ
గపటముగాఁగఁజెప్పినినుఁ గల్లరిఁ జేయుఁ జుమినిజంబుగన్.*

క. తల గలిగిన గుల్ల²యులు

గల వేవగ నైన నీవు గలిగిన దాద్య

క్కలరవము లెన్ని ³యైనన్

గలిగెడుఁ బోకు మని యడ్డగా లేవయంగన్. 16

క. కోపమునఁ జూచి యపు డా

భూపాలకుమారుఁ డను సుబుద్ధికి నొనా

పోపా మూర⁴క వలవని

పాపము గట్టెదవు చాలుఁ బదివే ల్వచ్చెన్. 17

చ. అరమర లేక నీ వహరహంబును మచ్చికఁ గూ⁵మా⁶ మున్

బెరిగిన మందెమేలమున భీతిల కంటివి గాక యిట్టు లొం

డొరు లని పోవ నోపుదు రఁటోయి ప్ర థానికుమారనేడుని

మృతతఘోరపాతకపుసుద్దులు నీవలనన్ వినంబడెన్. 18

ఉ. ఎక్కడిసుద్దు లయ్యె యివి యెవ్వరి కైనను జెల్లుఁ గా కిలం

దక్కినయోజ లావిమలతామరసాక్షికిఁ గల్గ నేర్చునే

యక్కట తప్పి దారి యటు లైనను నా హృదయాంబుజాత

మా, దిక్కునఁ ⁷దిక్కునే పరసతీవిముఖం బని నీ వెలుంగవే.

* 15-వ పద్యము తర్వాత అ. పా:- వ. అదియునుం గాక,

క. చిత్రాంగి నిన్నుఁ దలఁపున

పుత్రుఁడ వని చూడలేక పొగులును విరుమా

శత్రువురా లటు పోకుము

చిత్రాంగి యన్నట్టి మేడచెంకకు నధిపా.

1. సహింపక 2. యలు 3. యేగిం 4. కె 5. నిల్పునే; జిక్కునా.

క. ఆదేవి యొక్కటియు మఱి
యీదేవియు నొక్కటియునె యిద్దలు నాకున్
గాఢిలితల్లులు గారే
భేదంబులు గలవె తల్లిబిడ్డల కెందున్. 20

క. 'ఆమె యట నన్ను బలిమిన్
గామించు నట యొడఁబడక క్రమమి నే రా
సామికి వెగటుగ నను నట
యామాటకె యాజ్ఞ వెట్టు నట విభుఁ డహహా. 21

ఉ. ఆయమ పాతకం బని భయపడ కూరక యేల నాప
యిన్, మాయలు వన్ని భూవరుమనంబు 2గనారిలఁ జే
యుఁ జేసె బో, యాయన యేల పుత్రుఁ డని యాత్మఁ
దలంపక నొంచు నాయె నొ, లే యిది వట్టిశంక పనిలే దిటు
వంటివె నీతిమార్గముల్. 22

క. నామదికిన్ సరి పో దిది
యేమి యవశ్యంబు పోదు నిప్పుడె దెత్తున్
నాముద్దు 4పాపురము నని
భూమి 5వరసుతుఁడు గడచి పో నతఁ డనియెన్. 23

ఆ. ఈ సుబుద్ధిమాట లెంతలే 6యని పోయె
దీసు బుద్ధి నిడఁ జొమి లతాంగి
నిలు పరాకు మాని తలపోసి చూడుమా
నిలుప రాకు 7మనుచు నలుగ నేల. 24

1. ఆమె యటఁ బన్నులు; 2. గలంగఁగఁ 3. దలంచక 4. చారువ
5. శమతుండు 6. పని 7. మంచు.

గీ. నిన్నుఁ జూచిన నెటువంటి నెలఁత 'కైన
మనసు గరఁగక యుండునా మనుజునాథ
తీనయ చిత్రాంగి తల్లి నా కనియె చకట
వారకాంతల కెందైన వావి గలదె. 25

క. ఏకాంత నైనఁ బురుషుం
డేకాంతమునందుఁ జేరె నేనియు నతనికా
లోకాపవాద మంటదె
చీకాకుగ ధైర్య మెడలఁ జేయఁడె మరుడున్. 26

క. వేగ నరేంద్రుడు రాకే
బాగా యిటు చనఁగ వాడిపలు మొన సోఁకక
భోగంబున నిను ¹మెదుపదె
భోగిని యైనపుడు చేరఁ బోరాదు సుమీ. 27

ఆ. ఉగ్రశాసనుండు నిగ్రహింపఁగ రాజు
తనయుఁ డనుచుఁ దప్ప తాళి విన్నడు
తండ్రి సేయునాజ్ఞ తాళెద నంటివా
నింద నిజము గాఁగ నిలుచు నీకు. 28

గీ. చదువుకొంటివి నీతిశాస్త్రంబు లెల్ల
నీ వెటుంగనిమేరలు లేవు జగతి
నైనఁ దెలిపితి నీమన సయ్య యింక
ధాత వ్రాసినవ్రాతకుఁ దప్ప గలదె. 29

క. ఈ రాసుతుసమ్మఖమునఁ
జేరి యెచరు బుద్ధి¹మతులు చెప్పెడివారల్
లేరై రాయని పెద్దలు
దూరుదు ²రటు గాన నభుకుతో ననవలసెన్. 30

క. నా ³వలనఁ గొదున లే ది.క
దేవరకును విన్నవించితిని మీచి త్తం
బీవిధముఁ దెలుపకున్న ధ
రావరసుత మీ రెఱుంగరా సర్వజ్ఞుల్. 31

క. అనిన నగి యెందుఁ గలదే
మన సెఱుంగని⁴కల్ల యొడలు మఱచినసీపమున్
కనె ⁵దేలా మనసునకున్
మనసే తార్కాణ ⁶మని కుమారుడు వేగన్. 32

క. వల దన్న మాన కరిగెన్
జలముఁ దనపాలివిధి వెసన్ గొనిపోవన్
దొలుజన్తంబునఁ జేసిన
*కొలయుచు ⁷బుణ్యంబు కట్టి కుడువక ⁸యిన్నే. 33

క. ⁹చనుచో వాకిటిపెద్దలు
గని దిగ్గున లేచి రాజుగా రిట లేరే
యని ¹⁰కొదుకుచు ననలేకుం
డిన నే మాయె నని మందటి¹¹లఁ బల్కి తగన్. 34

1. తెలియ నె 2. రెండుకొఱక 3. వల్లఁగొనవ 4. కల్ల యె (యె) 5. దందుకేమి మనసుకు 6. నుని * కొలపుణ్యము తెందుగట్టి కుడువకుయున్నే; ... పోనే 7. పాపము 8. పోనే 9. చననట 10. కొను. 11. ల్లంబలిన్.

సీ. సికపువ్వుచెత్తుతావికి పెంటు బడుతేంట
 ఝంకృతి మాగధస్తవము గాఁగ
 గడిది రాయకుమారగండ పెండేరంపు
¹రవళి కంచుకిలోక రవము గాఁగ
 తల చుట్టి వచ్చు²ద్వగ్ధాశధశ్యప్రభ
 లిరువంక వేయుచామరలు గాఁగ
 నలు³దెస ల్లిటుమిట్లు గొలుపు దేహచ్చాయ
 తలఁగఁ ద్రోయఁగ రాని బలము గాఁగ

గీ. రాజసంబునఁ గఘ్నోత⁴రములు గడచి
 యరిగె నపుడు జగన్తోహనాంగవిజిత
 రాజరాజకుమారసారంగధరుడు
 రాజరాజకుమారసారంగధరుడు.

35

గీ. అత నొక కాంత యరుదెంచి యతనిఁ గాంచి
⁵సరగఁ జని యమ్మ సారంగధరుడు వచ్చు
 చున్నవాఁ డని దెలుప నయ్యుత్పలాక్షి
 కోర్కు లీడేతె నని ⁶మెచ్చుకొనుచు నపుడు.

36

ఉ. కంతుఁడొ కాక యారజనికాంతుఁడొ లేక⁷జయంతుఁడొ
 యితం, డెంతవిలాస మెంతకళ యెంతయొయార మటంచు
 విస్తయా, క్రాంతమనంబుతోడ⁸ పులకల్ ⁹దొలకకగనుతెప్ప
 వేయ క, క్కాంత మహాభిలాషుఁ దటకాపడి చూచె
 గుమారశేఖరుఁ.

37

1. రవము 2. శేత్రధగ్ధగ; నోధతు (ద్యుతు) 3. దిక్కుమిఱు
 4. రంబు 5. సరుగ 6. మెచ్చి 7. వసం 8. నపులక 9. స్తనయై; స్తనియై;
 చిలుకక.

చ. ఉరుకుచడెంద మెంతమ్మదువో మఱి తియ్యనితుంటవింటనే
విరవిర వోవునారిఁ గొని 'వెన్నెఱిగొజ్జెగతూపుచేత న
చేరువుగఁ బొంచి కంటికి దిసింపనివాఁ డపు డేసి యార్చెఁ
బో, సురసుర స్రుక్క మెత్త నగుచోటనే గుద్దలి వాడి
యకాఁ గదా. 38

క. ఇంతంత గానితమి న
క్కాంతామణి 'యట్టు లతని గనుఁగొని మణిపీ
తాంతరము డిగ్గి యతఁ డ
ల్లంతట రా హర మగ్న యై తనలోనకా. 39

క. సారంగనయన తనమన
సారంగను గొఱిలించి యలరఁగ నపుడా
సారంగధరునిఁ గూర్పఁడె
సారంగధరుం డటంచు సారెం గలఁగూకా. 40

ఆ. ఔర వీనిమోహనాకారరేఖ వే
మాటు మారు హరికుమారు మాటు
'వీనికన్నుదోయివిరిదమ్మి తొగలతీ
రేపు మాపు బాపు రేపు మాపు. 41

సీ. చక్కగాఁ సోగ యై ముక్కు కోటేరు పె
ట్టినరీతి సంవెంగ'టెక్కు 'దెగడ
లచ్చియన్న కుఁ దమ్ములకు'ను వాదులు పెట్టి
కళకళ నగుమోము కళల నీన

1. వేసరి సంవది తూపుచేతమచ్చరమునఁ బొంచి పొంచియును (చచ్చియును)
జావనివాడపుడేసి యార్చెఁబో; వేసరినజ్జగ, వేసరినజ్జగ, 2. యటులనతని
3. వెల్లిదమ్మి తొగల వీనికన్దోయితీ 4. తేరు 5. దవర 6. వాదులిడురీతి.

కండెము ద్దిరిగి 'బల్లొండలు దాపించి
 నటువలె నెగుబుజా లతిశయిల్లఁ
 2గమ్మిసీనలీలఁ గనుపట్టునెమ్మేని
 మిసమిస ల్గుడు మిటుమిట్లు 3గొలుప

గీ. నడుగులబెడంగు నంచల నాన గొల్పఁ
 జేలఁగి యమ్మక్క యొకటనొచ్చెమ్ము లేక
 నిలుపునీరునఁ బండిన ట్లరినాడు
 వేయుఁ గన్నులు వలయుఁ బో వీనిఁ జూడ. 42

ఉ. 43 తీరయి మల్పివేసినగతిక దొడ లున్నవి టొమ్ములోని వి
 స్తారము చెప్పరాదు బలుదల్పు నదల్పును బాలు గాటు
 నొ, రార మొగమ్ముచక్కఁదన మన్ని యటుండఁగ నిమ్ము
 వీని యొ,య్యారమె లక్ష7నేయు నహహా యనుచుకొ దల
 యూచు సారెమక. 43

ఉ. చక్కనివారిలో మిగులఁ జక్కనివాఁ డిటువంటివాని నే
 నెక్కడఁ జూచి కాన జగతీశ్వర చిత్తరువందు వ్రాయ రా
 దిక్కమనీయరూపమొకయింతయుభాగ్యముగాదె11యొచ్చెము
 ల్దక్కినకూర్చి నా కితుడు దక్కినఁ దక్కినమాట లేటికికొ 44

క. 45 ఏవ్విధమున నే నీతని
 జవ్వన మిపు డపహరింతు సరగ నని మనం
 బువ్విష్ణూరఁగ వెనుకకొ
 బువ్విలుదొర కలువతూపు1మొన దీడంగకొ. 45

1. గీల్క 2. గవసినలీలఁగకొ గనుపట్టునెమ్మేను 3. గొనఁగ 4. నంగు
 నాచులకాన, డంగు కొవెలలాన 5. యొక్కయొచ్చెమ్ము 6. తీరుగ 7. నేయ
 జాయహా 8. ఇవ్వి 9. పూనిచెలంగకొ, మొనదీటంగకొ. 10. పొచ్చెము.

చ. వలపు దువాళి నేయఁ బికవాణి కదంబ'పుఁగమ్మవాసనల్
కులుకుఁ బయోధరంపుమెఱుఁగుల్ హృదయంబున నాటు
నంబకం, బులబెడిదంపువాఁడితనమున్ గనిపింపగ జాటు
పైఁటతో, సొలపుఁ బినాళి వాలుఁదెలిచూపులతోఁ దమ
కంబుతోడుతన్.

46

సీ. రూకంత గాని లే దే కైవడి సమంబు
వచ్చు బంగారు మైహెచ్చుజిగికి
గోగంత గాని లే దేరితిఁ బ్రతి వచ్చు
యావర క్తిమ మించు మోవిరుచికి
నిసుమంత గాని లే దెటువలె నెన వచ్చు
నైకతంబు విశాలజఘన'మునకుఁ
గంటిలోఁ బిడునంత గాని లే దెటు లిడు
వచ్చు కాటుక కప్పవాల్కురులకు

గీ. ననుచు నఖిలాంగశృంగార మభిసృతించు
గతిఁ దులాకోటిమణికోటి కాంచిదామ
కింకిణీగణ కంకణాకీర్ణకలక
లారవమ్ములు గులుక సోయ్యార మొలుక.

47

గీ. ఇంద్రనందనుఁ గాంచి మోహింపి వచ్చు
నుర్వశిలెఱంగు దోఁప నయ్యుర్వసితప
యోదకచ పాకశాసని యొఱపు నెరపు
నక్కుమారునిఁ గని చేర నరుగుదేర.

48

గీ. అపుడు మంజీరకలకలం బాలకించి

వలదు వల దన్న గతి దోహు బలికి పెనగు
నంచగమి గాల్గ ద్రోచి యేతెంచె శకున
మడ్డగించినపని నేయ నగునె యెందు.

*49

క. తను గన్నవారి నా'మడఁ

గను మన్నది తేటపడఁగఁ గడువేడుకతోఁ
బినతల్లికి నెదురుగ వే

చని యపు డిం పెనయ వినయసంభ్రమపరుఁ డై.

50

అ. రాజు లేని'వేళ రాఁ జెల్ల దిందు నా

వలనఁ దప్పు గలదు లలన † సైఁచి

మనుచు మనుచు వేడుకొ'నురీతి మ్రొక్కుసా
రంగధరున కను గురంగనయన.

51

క. వసు†ధేశుడు నీవును నొ

క్కసమం 'బని మది దలఁపఁగా నాకు నయో
యసమాంబకుండ వయ్యుక్

బొసఁగునె తొడిబడఁ బ్రణామ'ముక్ ఘటించుగ్. 52

గీ. అని సుశీలయుఁలె నా గయాభిజంత

చేయి చూపి ముంగలిగ విచ్చేయు మనుచు

* 49. తర్వాత అ.పా.—ఉ. మ్రొక్కిన నక్కనం బొదివి ముద్దుల మోమున
మోముజేర్చి లేఁ, జెక్కిలినొక్కి చొక్కునలచేడియఁ గాంచి కుమారుఁ
డెంచి యిం, పెక్కఁగ గారవించి, నెవరెక్కడు మాపినతల్లి తల్లికిం, దక్కువ
గాదటంచు నది తక్కువగల్ గనడయ్యెనయ్యెడగ్. 1. మట 2. వెనక
† నైఁపు 3. ని మ్రొక్కి మ్రొక్కి 4. ధీశుడు 5. ఋ మదిం దలఁపఁగా
6. ములు...వక్, ...ఘటించుగక్ 7. దఱగ.

నయ్యనఘః ¹దోడుకొని యేగె నతివినయము
ధూర్తలక్షణ మని మది దోడు నపుడు.

53

క. గంబూర గులికి యనురా

గం బూర మనంబు చల్లఁగా బన్నీటన్
బింబోష్ఠి యతనిపాదా

బంబులు గడిగించె గూర్తిసకియల చేతన్.

54

చ. జనవరసూనుఁ డందులకుఁ జాలఁ బ్రియంబు దొలంక నన్నెలం
తను గని నీ కుమారుడఁ ²గదా యిటు తక్కినవారికి న్బలెన్
జననిరొ ³నాకు నింతయుపచారము నేయఁగ నేటి కప్పు నే
డనపుడునాకుమారుడవె యాటను జేయుదునంచు నేర్పునన్.

క. ఏర్పినబలుమానికములు

నేర్పినయొక జాభివాపసిఁడిగద్దియపైఁ

గూర్చుండఁబెట్టి వినయము

గూర్చి నృపాలసుతుఁ గూర్చి ⁴గూర్తిపాసంగన్.

56

గీ. తలిరుఁగెఁమోవిఁ జిటునప్పు మొలక లెత్త

నలరుకమ్మనివాసనల్ గులఁగరింపఁ

గెలనఁ దియ్యని ⁵తేనెలు చిలుకుచుండఁ

గలికిలతకూన యాకోమ్మ పలికె నపుడు.

57

ఉ. నీసుగుణత్వమున్ జెలుపు నేర్పును నెచ్చెలులెల్లఁ జెప్పఁగా
నీసుగోనిమోహమున వీనులవిందుగ విందు నవ్యరే
ఖాసుమకాండ నేడు పొడగంటిని గన్నులపండువయ్యె నే
జేసినభాగ్య మెవ్వరును జేయ రయారె ఫలించె గోరికల్.

1. దోడ్కొనుచునేగె 2. నునేనల 3. మాకు 4. గూరిమి
యొనంగన్ 5. తేనియిల్.

ఉ. చందురునిన్ జయంతుని వసంతునిఁ గంతుని నాదిగా జనుల్
కొందఱు మోహనాంగు లనుకో విని పోవుటెకాక చూడలే
1 దెందును వారిరూప మదియొట్టినియో యిదె నిన్నుఁగంటి నా
నందము గాఁగ నేడు సువినంబుగనా సదనంబు రంజితెన్. 59

ఉ. తొల్లి మనంబులోఁ గలుగుతుందుడుకెల్లను బాసె గామినీ
హల్లక బాణ యెంతపని కైన నిథానము నీవు గల్గ నే
3 నల్లనిభుండు రాఁ డని మహాపరితాపము నొంది యేల చిం
తిల్లఁగ వెన్నఁ బెట్టుకొని నేతికి నేటికి నంగలార్పఁగన్. 60

క. ననుఁ జూడరాఁ డ దేమో
యని నిను 4 దూఱుకొనుచుందు ననయము నాపై
నెనరు గలందుకు గులు తిడె
కనిపించెను మనము వేడుకలు గనఁ 5 గల్గెన్. 61

ఉ. నాయపరంజిమేడ యొకనాఁడునుఁ జూడవుగా యగోచరం
బా యురుమంజిము త్తియపుటన్ను వసోరణగండ్లయంద మా
చాయల కెంపుటోవరులచందము నా చలువల్దొలంకురే
రాయల రా యరంగులసరాగము నామణికుడ్డభాగముల్.

ఉ. అందు వినోదమార్గములు నందు విశేషము లందు హర్ష
లిం, పొందఁగఁ జూచి మానికపు టోవరిలో సొగసు ల్ను
టింపఁగా, గందము వక్కలాకులును కైకొని వేడ్క నొ
కింతసేపు నీ, వందుల విశ్రమించి చనుమా 6 చనుమాన
ముతోడ నావుడున్. 63

1. చిందుల 2. వదనంబు 3. డల్ల 4. దూరు (రి) 5. గలిగెన్, కల్గెన్ 6. యను.

- చ. వెడనగ వంతురింపఁ బృథివీవ రసూనుడు వల్కు నప్పుడ
పుడఁతుకతోడ నా కెప్పుడు ప్రాణవదం బగు'పాపురంబు పైఁ
గడఁ బొడవేఁగి పెంటిఁ బొడగానక యిచ్చట'వ్రాలె దానిపెం
బడిఁ బడి రాజు లేనియెడ మాపినతల్లిని నీవు గావునన్. 64
- చ. రవి 'యణు రశ్మికి' జౌరంగరాని భయానక మైన నీమణి
భవనము 'వచ్చి సొచ్చి పదపంకజము ల్గని మ్రోక్కగంటి నీ
దవురణావి'శేషమున నన్నియు నున్నవి యేటి కప్పు పా
రువము నొసంగు పోయెద సరోరుహలోచన యన్న
నవ్వుచున్. 65
- క. పోయెదు గా కిపు డే మని
యాయన'చెయివట్టి వట్టియాసల నపు డా
గాయకపుజంత చెంతం
బాయక తోడుకొని మేడపయికిం జనియెన్. 66
- వ. అయ్యెడ. 67
- ఉ. పాయని మోహశాపమున భామిని యుండగ నందు
మీఁద నే, డీయెడ హాని వచ్చు నని యెంచక నూరక
పిట్టరేపుచే, నీయన 'కన్నుఁ గాన కిపు డిచ్చట వచ్చునె
యమ్మచెల్ల యే, మో యిది కారణం బనుచు నూహలు
నేయుచుఁ బ్రోడచేడియల్. 68
- ఆ. తల్లటింక దొడఁగి 'రిత్తటి నిది యే మొ
సూటి గాదు తల'పఁ బూటి గాదు

1. పారువంబు 2. వ్రాల 3. శశిరశ్మికి;...యన్; 4. సొచ్చి పచ్చి 5.
శాసమున 6. చేపట్టి 7. వ. అయ్యెడ 8. యేలవచ్చెనొక రిచ్చల వచ్చునె;కించ
వచ్చె నొకరిచ్చల...; రేచవచ్చెనొకరిచ్చవసించునె 9. యిత్తటి; 10. పుటాడి.

తగదు మాను మన్నఁ బగవార¹ మగుదు మీ
కటికిమనము పులినకటికి మనము.

69

క. అటు గనుక నీమె చెప్పిన
యటువలె నియ్యకొని లియ్యమై యుండంగా
నటుమీఁద దైవ గతి యని
యటు నిటు సడయాడుచుండి రా చెలు ⁴లంతక.

70

సీ. నిశ్రేణి శోణమణిశ్రేణి కాంతులఁ
జరణాబ్జరాగంబు శిరము దన్న
జాతరూప కవాట జాత రూప స్ఫూర్తి
నంగవల్లిచ్చాయ యవల ద్రోయ
జాల మౌక్తిక వజ్ర జాల మంజుద్యుతిఁ
గనుదోయిజిగి యోరగంటఁ జూడ
నస్తంభ నీలమయ స్తంభ రుచితోడ
నెఱిగొప్పుఁగప్పుడా లొరసికొనఁగ

గీ. నవ్విలాసిని యతిమనోహరము లైన
చవికె "లరఁగులు పాకలు చప్పరములు
నాది యైన విశేషము లన్నియతని
కెచ్చరించుచు మేడపై కేగునపుడు.

71

గీ. చంద్ర కాంత విత్తరికా సాంద్ర కాంతి
యింద్ర నీల మయ స్తంభ రుంద్ర దీప్తి

1. మగుదుమాక; మపుదుమాక; మాదుమాక 2. కేసికొని 3. తిరుగాడు

4. తెల్లక 5. లొరపునెరవ 6. లరుగులు టాకులు; లరఁగులు దాంతులు

7. వినోదము 8. పుచు 9. మణి.

రెండుఁ బెనఁగొని యరు దొనరించె మదికి

గంగ యమునయుఁ గూడినభంగి మెఱసి.

72

ఉ. నాయక మైనకెంపు'గమి నాటినచోటులు సాంధ్యరాగమున్
జేయఁగ నింద్రనీలములచెక్కడపుంబనిచక్కి యంధకా
రాయిత మై వెలుంగ మగరా లమరించినపట్లు వెన్నెలల్
గాయఁగ మువ్వెలుంగులకుఁ గందువయో యన మించె
నందులన్.

73

చ. పరిమళపేటు లారజపుఃబల్కులచిల్కలుఁ బారువంపుఁ బం
జరములుఁ దూగుటయ్యెలలుఁ జప్పురమంచము లించు తా
వివూ, సరములు ధూపవాసనలసంభ్రమముల్ గల కేళి
రత్నమం, దిరమున నక్కుమారుని మణిమయవేదిక నిల్పి
చెంగటన్.

74

ఉ. ఏకడఁ జూచినన్ రతుల యేకట తీరఁగ వ్రాసినట్టి కొ
క్కిరికకళారహస్యములు గోప్యము లొచవుచీతిబంధముల్
నాకపురీ విలాస కలనా గణికామణి కాముకాది నా
నాకృతులున్ విచిత్రగతు లచ్చట నచ్చపలాక్షి చూపుచున్.

ఉ. ఈ విటు లెన్న దూచితే మహిన్నెఱజాణవు వల్లవీకుచే
ష్టావిరతానురాగయుతుఁ డై తగ నెయ్యపుటాలమందలొ
నావగ లెల్ల నక్కలికి యారసి గైకొని యున్ని నోవయో
హావకళాభిరామ జలజాంబక కేళివినోదవైఖరుల్.

76

1. గని 2. యెనంగ;...పట్టు 3 వాల 4 ముల 5. కేకట; కేటగతీర; కేటుగ తేటగ, 6. లలకా 7. తగి 8. నగ్గలిక 9. ఖరిక.

క. ¹ఒకఁ డూరు పూనఁ జెలి యం
దుకె జంకెఁచూచె జూచితో మఱి కటిసీ
మకుఁ బెనఁగెడు 'గ్రామో నా
స్తి కుత స్సీమా' యటంట సిద్ధం బయ్యెన్. 77

క. ¹అనుచు విటివిటసంఘము
కనఁబడ గోపాలుఁ జూపి కడు నేర్పుగ నా
డిన సరసవాక్యములు విని
వినములు చేసికొనఁ దెలియ విను మని పయ్యెన్. 78

ఉ. అల్లన గాధిరాజసుతుఁ డర్చిలి మేనక ము ⁶ద్దొనర్ప రా
గిల్లి కుచంబు లాన ⁷దమకించుట గంటివె రాకుమార యా
నల్ల నగాధిరాజసుతుఁ డర్చిలి మేనక ము ⁸ద్దొనర్ప రా
గిల్లి కుచంబు లాన ⁹దమకించుట బాల్యముగాదె ¹⁰మానినీ.

మ. పలునొక్కు ల్నిగుడ ¹గళ ల్వలయఁగాఁ జైవై జెమర్ప
సము, త్కలి¹కల్ పెంపు దగం బెనంగి యలసత్వం బొప్ప
సం దీక విం, తలు గా నుండుటఁ గంటివా రతివినోదప్రాధి
రాచూలి యాఁ, దలిరుంబోడిరొ కంటి వా రతివినోద
ప్రాధి¹²జెట్లొ గదా. 80

ఉ. నిక్కుగఁ జూడు చిత్ర మిది నెవ్వుది వేడుక నోలలాడు న
మక్కులగుట్టు బట్టబయ లై గనిపింపఁగ ¹³పొన్న కొమ్మమీఁ

1. ఒకసరియూరుననున్నం 2. యంగఁజూడఁదొ, మఱి, 3. గుడు

4. అని యచ్చట విట సంఘము 5. మఱియున్ 6. ద్దొనర్ప 7. గమ

8. ద్దొనర్ప 9. గమ 10 భామిని. 11. కంచేర్పదగం, కంబొప్పుదగం;

కంచేర్పదగం 12. చేటా 13. కొరిపొన్నపై, న

దెక్కిరమించు చున్ని యవునే మగువా యది చిత్రహాటతా
నిక్కము కృష్ణలీల గద నీ విపు డెన్నినమార్గ మంతయున్.

క. అని యిటు లతఁ డాకామిని
యనువాక్యము లెల్ల వేతె యర్థముగా నే
ర్పున విఱచి మాట లాడిన
మన సేమియు విలుగ కప్పుడు మదవతి ¹కణకన్. 82

క. ²పసనికదంబము మంజుల
³వసనకదంబము ననర్థ ⁴వరమణిభూషా
విస⁵రంబులు విరినెత్తా
విస⁶రంబులు దిగిచి వలపు వెనీ విసరంగన్. 83

క. ఓయి నెఱజాణ తెలకొనఁ
జేయుము విరు లివె జవాది చెయిపట్టుము వా
లాయ మెదఁ జేర్పు కలషము
కో యని యీఁగానె మరుఁడు కో యని యార్చెన్. 84

గీ. మంచిమే లైన దిదిగొ కొ మ్మంచుఁ గప్ప
రంబు సగపాలు ⁷నించి వీడెం బొసంగి
పూనుమీ మెయి భోగంబు భూషణంబు
⁸లెసఁగ నీ వని ⁹యాతాఁగ యెసఁగ రాఁగ. 85

మ. అవి చే నంటి చెనంటిఁ జూచి యతఁ డిట్లన్ దల్లిదండ్రుల్
మనం, బు విరాజిల్లఁగఁ గూడఁ బెట్టినధనంబుల్ లోకమం

1. కడకన్ 2. వసిడి 3. మనదు 4. మణిగణ 5. రమ్మల 6.
రమ్మల 7. గూర్చి 8. లానగ 9. యారాగ.

దుక గొమా, శృవిగా కెవ్వరి వమ్మ కావలయు వేళక వచ్చి
కొంపోదు నే, నీవి నీవెట్టియ నాదుదాపురముగా నిం
దుండ ని వున్న యుక. 86

క. అని ప్రియము గడల్కొనఁ బ
ల్కొన నెంతయు హావభావలీలాగతులక
భగ్నిచతురోక్తులచే నా
యన మది మేకొలుప లేక వ్యాకులమతి యై. 87

ఉ. ఆతరళాక్షి డెందమున నారట మొందుచు నేమి నేయుదుక
రాతికిఁ దోడు వోయినది రాసుతు*డెందము మెత్తగాదుదా
దాతికి వచ్చి యుండ నికఁ దాలిమి చెల్లునెమారుఁ డంటిమా
ఘాతకుఁ డోర్వ రాదు సముఖంబున నేటికి రాయబారముల్.

మ. అని యూహించుచు లజ్జఁ బో విడిచియేకాంతంబుగా నల్లె
స, ల్లనుచుక బైట దొలంగ నీవి వదలక గామాంధకారం
బు నె, మ్మనముక గప్పినఁ గన్ను గాన కపు డామత్రేభ
గంభీరగా, మిని యత్యంతనిరంకుశోద్ధతిని బల్కి బట్టఁగాఁ
జూచినక. 88

క. గడగడ సాపభయంబున
వడఁకుచు నిది యే ితిగొడవ వచ్చె నటంచుక
వడి లేచి యతఁడు తల్లి
తడ వామెను వచ్చి పోయెదను నే ననుడుక. 90

1. దమ్మ 2. యెన్ననిపుడేలక 3. ఁడివి 4. లుకొనఁ 5. దన...
యందా.. నందా, సందా 6. డిలొ(నొ)ందుచు 7. రతిగొన్నత్ర యైనను
గారంత యది రాసుతునెమ్మనంబుదా * నెమ్మది 8. పు 9. డ.

క. ని న్నెదు రెదురే సూడఁగ

నిన్నాళ్ళకు సెలవు గాఁగ నిట వచ్చితి విం

క న్నివు తిరిగి పోయెద

నన్ను నే బోవ నిత్తునా నవమదనా.

91

మ. అతిమోహంబున మించుతల్లి నిట నీ కాసించియున్నా ననా

తరసౌఖ్యోన్నతి జెందఁ గోరి సుకుమారా రాసుతా యా

త్తజా, కృతి న న్వేడుకఁ దేల్పుమీ తలఁపఁగా నేణీకిశో

రాక్షి స, మృతి సారంగధరుండ వయ్య నలయింపక జెల్లునే

నావుడుక.

92

మ. అతిమోహంబున మించుతల్లి నిట నీ కాసించి యున్నా ననా

రతసౌఖ్యోన్నతి జెందఁ గోరి సుకుమారా రాసుతా యా

త్తజా, కృతి న న్వేడుకఁ దేల్పు మంటివి ధరిత్రిక 'సత్య

వాణీ సర, స్వతి' యన్వాక్య మ దే తప్పు నిజమే వాక్రుచ్చి

నా వియ్యోడక.

93

మ. అని పోఁ గుచ్చెలు వీడ లేనడుము జవ్వాడక జగన్తోహన

స్తనకుంభంబులమీఁద హారములు నృత్యం బాడ లోఁ

దాల్చి యూ, డనిబాడక బులకాంకురంబు లొనఁగూడం

గట్టివాయంతి వే, చని యవాకిటి కడ్డ మై నిలిచి కాంక్షక

బట్టఁగాఁ బోయినన్.

94

ఉ. అంటకుమీ లతాంగి నను నంటిన నేమి మనోహరాంగ నే

నంటు పడంగ లే దనుచు నంటెద¹ నిన్ను న టంట గాదు న

న్నంటఁగఁ జెల్లునే జనకు నంటినపిమ్మట నైన నేడు నీ

1. దేల్పుమంటిని గదా యే 2. పట 3. కుచ్చెలు; కుచ్చియ

4. నంటెదగానియంట 5. డంటిన 6. నంటివైన.

యంటున నంటు గామి నెటు లంటును గెంటుక మేనఁ బ్రాణ
ముల్. 95

క. మే లాఱడి వెట్టంగా
మేలా నిలు ¹పోవలదు సుమీ చల మేలా
మేలావర ²సద్రూపక
మేలా ³వరియింపు మనుచు మీదక ⁴బడినన్. 96

గీ. హః మహాదేవ యని ⁵చెవు లంటి కేల
వడిఁ గడకుఁ బోవ నప్పు డవ్వనిత ⁶పనిత
మణిగణోజ్జ్వలకంకణకర్ణాన మొలయఁ
బట్టుదుప్పటి చే జొట్టి పట్టుకొనియె. 97

క. పట్టి ⁷చలపట్టి యా రా
పట్టిని గూర్చుండఁ బెట్టి పకపక ⁸నగి యా
కట్టిడి యగుమరునకు ననుఁ
గట్టిడి యొప్పించి యెందుఁ గదలెద వింకన్. 98

సీ. చూపుకన్నె టికంబు ⁹వాపె మే నది మెచ్చి
గుచ్చి కౌగిటఁ జేర్చికొనఁగ వలదె
చెవులలో నమృతంబుఁ ¹⁰జిలికె నో రది మెచ్చి
తీయవాలెఱ విందు చేయవలదె
¹¹బుగబుగ వాసనల్ ¹²నిగుడించు ¹³గెమ్మైవి
యది మెచ్చి ¹⁴మోము ముద్దాడ వలదె

1. పోవలదు 2. సుకతామస 3. రమియింపు 4. బడియెక 5. చెవియంటి
6. రణిత; జీరి 7. చెయి 8. నగుచుక 9. వాప 10. చిలుక; చిలుకు 11. భుగ
భుగ 12. నిగుడంగ; నిగుడించి 13. చెమ్మైగంబిది 14. యెను; నొక్క.

యుల్లంబుఁ 1గరచెనీ యొయ్యోర మది మెచ్చి
పొసఁగ దానికి నీవి యొసఁగ వలదె

గీ. ఁమ్మ సారంగధర వేగిరమ్మ మాని
కలరవమ్మల నాణింఁచు గలరవమ్మ
నాదు మొలనూలి గంటల నాదు వినక
చంట నీయుర మానక చంట దగునె.

99

మ. అనినం గాలినశరాలము "లైపులలో నంటించినట్టైన నీమా
నినవెండిమ్మన సొమ్మసిల్లి మగుడక 2వే తేటి యమ్మంత్రినం
దనువాక్యమ్ములు నిక్కమయ్యెనని విన్న 3బోయి కన్నీళ్లుగాఱు
నునుంజెక్కు 4 వాతెఱు దడుపుచు 5 రాచూలి లో 6 జాలిగన్.

గీ. *పులుకు పులుకునఁ జూచి యక్కలికితోడఁ
బలుకుపలుకున దైన్యంబు 7దొలుకఁ బలికె
ననుఁ బెనుప నోపుపినతల్లి వనుచు నమ్మి
చెల్లఁబో యిటు వచ్చిన దెల్లఁ గలిగె.

101

చ. మదిఁ దలఁపక విసం దగని 8మాటలు నోరెటు లాడె జె
ప్పఁగా, నెదిరి మనంబులోఁ తెఱుగ కేమిటి కీవలవంతఁ
దల్లడిం, చెదు మది వావిఁ బో విడిచి చెల్లరె తల్లియ దైవ
మంచుఁ గో, విదు లన విందు నాకు వినవే పరభాములు
దోడఁబుట్టువుల్.

102

1. గరచెనీ యొ; గరచినీ యొ; గలకుఁగా నొ 2. మాను కి. నదలించు
4. యందంటి 5. నూనని 6. తాదేలి; దెప్పి + జారఁగ 7. దొలక
8. గలక; 9. మాటిది.

* పా. అం:—అడలుచు నరేంద కాంత చేవిడక యిట్లు, పాములను
బట్టఁ బసిరికి పామువంటి, యాశీశువు పల్కుఁచినతల్లివంటినిన్ను చెల్లఁబో,
నమ్మివచ్చిన దెల్లఁ గలిగె.

మ. వల దమ్మా యిటువంటి కాని¹పని యోవామాక్షి యీ వెట్టి
బు, ధులు నీ కేల ఘటిల్లె నమ్మ తెగువక దుర్భాష లి ల్లాడి
యీ, కొల నా కేటికీ గట్టె దమ్మ మఱి లోకుల్ విన్న నే
మందు ర, మ్మ లఘుత్వంబుగఁ జూతురమ్మ తగ దమ్మా ధర్మ
మూహింపుమా. 103

క. తమతల్లి పురంధ్రీజా
త మతల్లి గదా దదీయ తనుజుండ నట హా
*రమణీ యేతటి ినైనను
రమణీయేతరగుణంబు రా నేర్చునొకో. 104

గీ. ఈతలపు నుజ్జగింపు భూమిశునాన
యింకఁ బదివేలు నేల నా హృదయ శుద్ధి
యొరు లేటుంగరు మదనారి యొకడె గాక
యనుచుఁ దర్జని జూపి యయ్యనఘుఁ డనిన. 105

శా. ఆనీలాలక తేతన వ్యాలయ నిట్ల గ్రమ్మఱ్ఱ² నిక జగం
దా నా మే లన నీవ తెల్పుకొన నేలా నీగుణంబుల్ సతీ
సూను గ్రామణి వాదు నీహృదయ మిచ్చో గంటి నే¹⁰ దేవతం
గా నే నీపినతల్లి గాను విభుభోగస్త్రీని భావింపగన్. 106

క. భావజునిబారి బడుచో
వావిఁ దలచ నేల ధర్మవర్తన మేలా
నీ వింత యేల పెనగెదు
నే విడ నాకన్నులొన నినుఁ గూడ కిఁకన్. 107

1. పనుల 2. తా 3. చదవకీ 4. వేసిపెట్టు 5. వచ్చె 6. దుదక్క 7. దర్జిం
చివలికి 8. తేఁగ 9. నీచలం; దా నిజం 10. చైవముం, గా నేనీపినతల్లి
భూవిభునిభోగ.

* తమణీయ గుణము పిడిచియు, రమణీ నాకీతరగుణము రా నేర్చునొకో.

గీ. తక్కు¹నుడువులు 'విడువుము పెక్కు లేల
యొకగడియమాత్ర ³మిట గూడి యున్నఁ జాలు
ననుచుఁ గదియంగఁ దలుపు మూయంగఁ దివురు
నాకలికితోడ ధీరత నాతఁ డనియె. 108

చ. వడి నరపాలుభోగసతి వావులు నాకుఁ బ నేమి యంటి వం
గడమున 'కెల్ల ⁴సొ డ్డనినఁ గా దటు నే సల⁵చిన్ననాడ ⁶వే
ర్పడితి న టన్నఁ బోవునె స్వభావము తల్లివి నాకు నేక్రియం
బడఁతుక నీవు వావి చెడ మందు మహిం గల దమ్మ
యెందులన్. 109

క. వల దిటువలె గక్కుఁజీతి
పలుకులు పలుకంగ నింత పదరం దగునే
తలపోసి చూడు లెస్సంగ
నెలఁతా రత్నాంగి యొకటి నీ వొక్కటియే. 110

క. కాయములుఁ గొమరు దిమిరపుఁ
బ్రాయములుఁ దలంప నస్థిరంబులు వీనిన్
సోయిగ నమ్మి యకృత్యము
సేయఁగఁ బూనెదవు మీఁది ⁹సిలుఁ గెలుంగవుగా. 111

ఆ. ఇపుడు ధైర్య మూ¹⁰ని యిసునుంత పుష్పకో
దండధరునిబాధ తాళ లేవు
పాప ¹¹మెంచి మీఁదఁ బటుకార్లఁ బట్టించు
దండధరునిబాధ తాళఁ గలవె. 112

1. నొడువులు 2. నుడువుము 3. మిటు; మిఁక 4. నొట్టనిన
5. విన్ననాడ 6. వే ర్వ డితి 7. ఁటియునే 8. కొమిరెదిమిరపు 9. చేబె
లుగు 10. ది 11. మెఱిగి.

మ. ఖరభానుప్రియసూనుఁడెప్పుడో నినుంగారించునే కా విభుం
 డఱచేలోపలినిమ్మ¹ పంటివలె నత్యాసక్తి మన్నింప సౌ
 ఖ్యరసైకసితి² నుండి కావరమునక³ గల్గిన కాపత్పరం
 పర⁴ రాఁ ద్రుల్లెద వేలయో విధిఁ దగింపక⁵ నీతరంబేమహి⁶క.

చ. అనవుడు నవ్విశాలతరళాక్షి కటాక్షములందు సంకురిం
 చిన⁷ కినుకక⁸ బటాబయలు నేయక నవ్వుముసుంగు వైచియి
 ట్లను నతనిం గనుంగొని యనంగునిమామవెలుంగుసానఁ దీ
 రినకరవాడి తూపుఁ గికురించిన యోర మిటారి చూపునన్.

ఉ. ఎన్నడు నేర్చినాడవుర యీ మటుమాయపుమాట లీవు నా
 కిన్ని దలంప నేమిటికి నిప్పుడు⁹ దోసము పెద్ద చేసి యా
 దున్నవయాళికానిఁ గడు దొడ్డగఁ జెప్పి భయంబు సూపి చ
 క్కన్నను దుద్దు వెట్టి యులుకంగఁ దలంచెదా మాను
 మీవగల్.

115

గీ. ⁷నినుఁ గలఁచుభర్త కోపగాఁ డనఁగ నేల
 కోల బుజమున నిడి దున్నఁ దోలువాడు
⁸ఱవ్వ యన నేల రా జానొ ¹⁰రడ్డి యానొ
 నాటి కిపు డేమి రారాదె యేటి ¹¹కలఁచ.

116

క. ఇక్కల్ల దెలిసి విభుఁ డిం
 కొక్కప్పుడు సేయుచేత కొప్పిలిఁ బని లే
 దెక్కడితగ వెక్కడికొల
 యెక్కడివా వేల కొమ్మ లెవ్వరి సొమ్ముల్.

117

† డిప్పుడు 1. పండు 2. నొంది 3. గాఁ ద్రుల్లెద 4. యలుకక⁵
 5. కోస 6. డ్దు 7. నను 8. గలయు 9. తె 10. క 11. కలఁచ.

గీ. వలచి పట్టినఁ దాలిమి వదల కిప్పు
డెన్ని చెప్పెదు తగవు లీ¹ వేకతమున
మొనసి యూరకె రతిరంగమునకు రాని
సుద్దు లివి యేల చాలిం²చు సుగుణి పాదు. 118

క. వలవదు¹రా రతి మరునకు
వలవదు²రా రంభ యక్షవరసూనునకు³
వలవ దురాశలఁ బెట్టఁగ
వలవదు రా వట్టి⁴జాలి వార్తలు విడరా. 119

సీ. దారువనస్త్రీలఁ దగిలెఁ గా¹ని య దేమొ
నీవలె ముక్కంటి నేరఁ డయ్యె
గారాబుఁగూతు²నే గవిసెఁ గాని య దేమొ
నీవలె బరమేష్ఠి నేరఁ డయ్యె
నలయహాల్యాకాంత సంఘె గాని య దేమొ
నీవలె³ జంభారి నేరఁ డయ్యె
గురునియిల్లాలితో⁴ఁ గూడె గాని య దేమొ
నీవలె నుడురాజు నేరఁ డయ్యె

గీ. వారికంటెను¹ హెచ్చైనవాడ వార
నీకుఁ గలబుద్ధి వారికి లేకపోయె
నీవు నాటికి² లేక పోయితివి గాక
చేరి³ వారలయోజలు చెలువ⁴లేవె. 120

1. ఏ 2. పు 3. సుగుడి 4. గా 5. గా 6. జో 7. విదుర
8. కదియేమొ (తక్కిన పాదములలో నిదియే పా.) 9. ర 10. నసురారి
11. కడుదొడ్డ 12. మఱివారి 13. గలవె.

ఉ. నావుడు నిట్లనుక సుజననాయకుఁ డీ వెడమాట లేల త
ల్లవినవచ్చు యీజగము లెల్ల సృజింప భరింప నొంఁ జా
లేవత లెట్లు వర్తిలిన లె స్సవుఁ ¹గా కవి చెల్ల వొడ్లకుక
నీ విపు డెన్నురంభ రతి నీవలె బుత్తులఁ బల్కి బట్టిరే.

క. మన నేరవు పతిమ²తి రాఁ

గన నేరవు ³సుగతి తగవు గా దన్న నహ⁴

యన నేర వెంత నెప్పిన

విన నేరవు చాలుఁ జాలు విడు ⁵పోవలయుక.

122

క. అని పల్కునతనితొల్లికి

మనమున ⁶నెఱి విఱిగి చాల మఱియును గలిఁ బో

సిన్⁷వెనుక నుట్లకడఁ జూ

చినగతి నను నతివ యాస చెడ్డది గాదే.

123

క. తా యైనఁ గరఁగు నే నిపు

డీ యాడినమాటలకు నొకింతఁ గరఁగ వే

మోయి యిది నీకు మంచిదొ

కో యాడుది యుసురు మన్నఁ గొఱ గాదు సుమీ. 124

చ. కలికి పిసాళి వాలుఁ దెలిగన్నులపై నిడనేల కెంపు నా

పలుచనిమోవికెంజిపురుపై నిడరా నెఱిజాణ నా⁸యెదక

నిలువఁగ నేల గోళ్లు బలునిబ్బర పబ్బుర పుబ్బు గబ్బి గు

బ్బలపయి నిల్పరా సుగుణ పై పయి ⁹రేచకు కోపతాపముల్.

1. కివిచ్చెఱిగి; చెల్లనేరికి; చెల్లదొడ్లకు 2. గతి 3. ది 4.

సుదతి 5. విడుమనిన 6. జాలంగ విఱిగిమఱియు (ం) ను 7. వెనక 8.

దకో 9. చుడి 10. రేచక; నెంచక.

ఉ. వే దన మించునీవిరహవేదన తాళగఁ జాలఁ గంతునిన్
సా దన రాదుగా తనదుసాదన చూపఁ దొడంగె గాడ్పు దా
నీఁ దన ¹నచ్చునే మెదల నీ దనలాకృతి వేడి సూపుచున్
బో దన²జెల్లునా కడకు బో దనయంబు శుకంబు ప్రేలుచున్.

సీ. లతకూన యని తగు ల్ప³తిఁ దలంపడు గదా
వేడితావు⁴లఁ జల్లి వేచుఁ గాని
జలజగంధి యటంచు సంభ్రమింపడు గదా
చుటుకుసోకు⁵ల మీఁద సుడియుఁ గాని
చిలుకలకొలికి యం చెలమిఁ బైకొనఁడు గా
చిగురుటా⁶కుఁగటారిఁ జిమ్ము గాని
కలువకంటి యటంచు నలరఁ జేయఁడు గదా
యుడుకువెన్నెల గాయఁ దొడఁ⁷గుఁ గాని

గీ. మధుఁడు సారంగధరుఁడు మన్మథుఁడు విధుఁడు
*వసులపాతఱ లై ⁸వీరు నుసుల నీయ
⁹రెటుల నిటు దాళఁ గల దని యెటుఁగ వైతి
కటకటా నీకు దయ లేదు గా యొకింత.

127

గీ. ¹⁰త్రిమరి గదా సదాగతి తెలిసి చూడ
మెఱియఁడు గదా యనంగుఁ డేతటి ¹¹మఱి మడి
యఁడుగ¹²దా యల్ల జైవాత్మకుండు దలఁప
నిట్టిచెడుగులచే బాధ ¹³లెట్టు లోర్తు.

128

1. జెల్లునే 2. వచ్చునా; జెల్లునే 3. ది 4. లు చల్లి వెఱచు 5. లు 6. కెదనాట
7. రు * వసుల పాతఱ వీరెందు మెసలనీయ; వసుల పాతఱలై వీరు నుసులనీయ
8. శేమి నుసల 9. కెట్టులిక 10. దిమరి 11. నిజదిన 12. ఁదా 13. కెట్టు

*క. రారాపు లేల నేనెదు

రారా నను జలువ కలువరా రా మేడక

రా రా యని తలిరాకుజి

రా రాయని కేళి నేలరా రాకొమరా.

129

మ. పరిరంభం బొనరింపరా కరుణ నాపై నింపరా యాలకిం
పర యేరా యధరామృతం బొసంగి నక మన్నింపరా యంచు
దై, న్యరసం బుట్టిపడ న్నెలంత వలవంతం గొల్కులం
జిల్కిపాం, డర గండ చ్యుత బాష్పధార కొనగోటక
మీటుచుక బల్కంగన్.

130

చ. విని విన నొల్ల కావలికి వేతె పరాకుగఁ చూచి జూడఁ డే
మన నెటు వచ్చునో యని భయంబున నోరు మెవల్పుఁ డే
వ్విధం, బున నిది యూడ వేసికొని పోదు నటంచు సుపా
య మెంచు న, మృదుజవరాగ్రగణ్య సుకుమారుడు లోభి
యు బోలె నయ్యెడన్.

131

క. ఇట్టట్టు చూచి యీచెలిఁ

బట్టిన వలరాచ గట్టి బలుబూతంబుక

నెట్టుకొని వీడఁ జేయఁగ

గట్టిగ మాటలవశంబు గా దని వేగన్.

132

*ఆ. పా:—రసికుడవు గావు ఏమిరా రాకుమార, ఎంతరారాపు
నేనెన వింత పనికి; ఆనపడి వచ్చినటువంటి యూటదాని, తలఁపెఱుగవు
నెఱజాణ తన ను జెంత?

1. కలికి 2. బుప్పతిల 3. గు...ల్కపాం 4. ల్కనన్ 5. యీ

- గీ. అపుడు గురుభామ చిత్రాంగి యలమి బలిమి
నొడిసి పట్టినఁ బైకోక విడిచి చనియెఁ
దా నవీనకళానిధి యై నెగడిన
యట్టి సారంగధరుఁ డయ్య నబ్బురంబు. 133
- గీ. సాము సేసినగతి వట్టివల్లడంబు
తో వెడలె స్త్రీకి లోకగాక దేవుఁ డనగ
†నీరు పైకొని వచ్చిన నేరి కైన
కోక యనుబుద్ధి గల్గునే లోకమునను. 134
- క. 'లేగ పులిచేతఁ బడఁబడి
యేఁగెడుగతి నట్టు లేగ నెంతయుఁ గినుకక
లోక "గామిని తన కాతఁడు
లోకగామిని వంతఁ జింతిలుచు నిట్టనియెన్. 135
- క. ఎటువంటి సుగుణి నయ్యో
యిటువంటిదె రసికముగ్ర యేఁగెడు పై దు
ప్పటి విడిచి నేర్పు చెలి "నే
చుటె మఱి నీయంగ మెల్లఁ జూపితివి గదా. *136

† ఇంతి... నెవ ...; నెలఁత యిటుతన్నుఁబట్టిన నేరికైన కోకయనుబుద్ధి
గలుగు నేఁగకమునకు; నెలఁతయటుతన్నుఁబ్రకొననేరికైన, లోకమును బుద్ధి
పుట్టునే. 1. కేగ...చాత..., ...లేగ నెంతయు మఱియూ ... గామియు;
గామినాద 3. మించుటె; నేచుటకే.

* 136 తర్వాత న ధికపాఠము:—ఓరుచి నిల్వఁజాలక, కోరిక
నిను బట్ట నోరికొలఁదులు కర్ణ, క్రూరములు వదరి నన్నుక, జీరికె గొనకేగదేల
సిగ్గఱితో(వౌ)రా.దీనికిపాఠా. తరము:—ఓరి...నోవక,...నోర...మిగులక;
సూరముగ....చెడిపొయెదురా.

క. ఆరోపింతును నాపై

నేరము విపరీతముగను నీపై రారా

యూర¹కై యిం కైన రాజకు

మారక నామాట వినుట మంచిది సుమ్మి.

137

శా. బొనా పోయెదవా ననుం గడచి యేలా యింక నీతోడ

నెం, తే నేమించగ నాడ జిక్కె నిదిగో నీయంగమచ్చుం

బు నా, చే నీలోననె రాజు రావలె గదా చెక్కింతు నీ

కీలుకీల్, గానీ యిందుల కేమి తాళు మని కేలక తొ

మ్ము తాటిం³చుచున్.

138

క. సారె బగ చాటి పలుకం

గా⁴రిచ్చల విటిగి పోవ గాల్గడక యా

భూరమణసుతుడు సద్దా

⁵హారుం డట నిలిచి యిట్టు లను బటుబుద్ధిన్.

139

క. తల్లి నాపై నీకుం

జెల్లునె కోపంబు మదన శిత శర పాళీ

⁶హల్లక నిహతి వ్యథచే

దల్లడపడి వట్టిదూటు తగవా పూ⁷నన్.

140

మ. ఇప్పు డీ వాడుభయంకరోక్తులకుఁ గానే లోఁగి దుర్వృత్తి న

ల్పపుసౌఖ్యం బగునీమనోరథము దేర్పం బూనినక లోకమం

దపకీర్తిం బడి మీఁదఁ ద్రె⁸ల్లి యమబా⁹ధానీకమున్ జెంది

.. క యింకను ౪. గలచి... నెం, తే నెంచగ ..నా, చేనేడిప్పుడు;

...నా, చేనీద్విడు;... నెం, తేనే ౩. పు ౪. రివ్వ; రవ్వ ౫. ధా రుం...

డటు ౬. హల్లీనకనిహతవ్యథ 7. చుక ౮. వ్వి ౯. ధకానికముం.

హీ, నపు¹ జాతిం దుదిఁ బుట్టఁగా వలయుఁ గాంతా పెక్కువే
లేం డ్దీలన్. 141

గీ. అ²ట్లగుటకంటె నిక వివవమ్మ యొకటి
జగతిలోఁ గీర్తి వెలయుఁగాఁ దెగువ మీఱ
నీకు రాజున కింపు³ 'సంధిల్లఁజేత'
కియ్యకొని యుండ 'నటమీఁద నీశ్వరాజ్ఞ. 142

ఉ. కావక రాజు చిత్తము వకానక లై తెగఁ జూచునట్లు లా
హా విపరీత మైనవలు కాడెద నంటివి ముక్ 'వినాశకా
లే విపరీతబుద్ధి' యని లెస్స బయల్పడఁ జెప్పినారె కా
నీవిధి యాడుమీ యనఁగ నీవిధి నాడెదు సుమ్ము భామినీ.

క. నీ కవటోక్తులై పట్టి మ
హీ కాంతుం డలిగెనేని యీథారుణి య
య్యాకాశవాణి యెఱుంగ⁴రె
నీ కాకొల తోడుతోడనే సిద్ధించున్. 144

గీ. అని పలికి పోయి వచ్చెద ననుచుఁ జక్కఁ
దననగరి⁵ కేగి యువరాజు తెగినరీతి
దొరల భృత్యుల సఖుల 'నందొఱను బనిచి
తుందుడంకు డెందమునఁ జాల సందడింప. 145

సీ. పట్టు పాటు మటంచుఁ బారావతంబును
'వెకలిన్దై నే నేల విడువఁ బోతి
విడువమా యిన్నాళ్లు విడిచిన¹⁰ నది పోయి
యేటికిఁ జిత్రాంగియింట వ్రాతె

1. యోని 2. ట్టలగుకన్న 3. యంగ 4. సంధిల్లుచేత 5. నటు
6. ద 7. కేగుచును 8. నెల్లదను; నెల్లరుల; సందఱ 9. వెట్టి 10. నేడది.

వ్రాలిన నది యట్టై వఱదఁ 'బో'ని మ్మని
 యూరక యేమిటి కుండ నైతిఁ
 జనవుమై నుండక పినతల్లి యని పోవఁ
 జెడుగుణం బామెకుఁ బొడమ నేల

గీ. పొడమెఁ బో యిది బుద్ధి గా నుడుగు మనిన
 మాన కిటువలెఁ జెల్లునే మచ్చరింపఁ
 గాఁగం 'బన్నిటికి నల్లపారువమె క
 దా య దెక్కడఁ దాఁపుర మాయె 'నాకు. 146

క. 'మాయ నెటు లైన మీఁదట
 నాయమబాధలను 'బడుట యది నిశ్చయ మే
 మాయ 'నెటు లైన మీఁదట
 నాయమబాధలను 'బడుట యది తప్పెఁ గదా. 147

గీ. అని ప్రమోదించు నుసు రను నలతఁ 'గుండుఁ
 గుడిచి కూర్చుండి 'తన చేసికొనిన నేర
 మికి వగఁచుఁ బాన్పుపై వ్రాలు మిన్ను విఱిగి
 వైఁ బడినరీతి నివ్వెఱపాటు నొందు. 148

క. మదవతికిఁ గోక చేపడి
 నది 'మొదలుగఁ 'గుట్టు పాటి యడలుఁ గుమారుం
 డెదలోనఁ జీర చిక్కిన
 యది మొద'లుగ బిడ్డకుట్టు లను లేర్పడఁగన్. 149

1. బొమ్మని నేను 2. శేమిటి కిన్నెయండ 3. బిన్నిటికి 4. దనకు
 5. అయి 6. బెట్టు నది 7. నటు 8. బెట్టుటది కప్పు 9. నొండు
 10. తాఁ జేసికొన్న 11. యాదిగ 12. గుంటు 13. లుక్.

గీ. అంతః జిత్రాంగి మదనబాణాగ్ని వేగి
హస్తగత మైనసొమ్ము పో నాడుకొన్న
కరణిఁ బరితాప మంది యేసరణి నైనఁ
జెలుతు సారంగధరు నింక సిద్ధ మనుచు. 150

సీ. పాయని యపకీర్తి ప్రాపించు దన కన్న
పోలిక నల్లనిమైల గట్టి
తల సూప బాసె నంద అలోనఁ దన కన్న
కైవడి వాసెనకట్టు కట్టి
తనుఁ ద్రోయుదు రిగాధ ఘనకూపమున నిట్టు
లనుభాతి మూలయింటను వసించి
ఈనదేహ మిటులఁ జిందఱి రా ననెడురీతిఁ
గులుకుగుబ్బలు వాడిగోళ్ల వ్రచ్చి

గీ. యెంతపాపాత్మురాలని యిటులనింక
బ్రహ్మ నిజఫలఫలకాక్షరములు గట్టి
పెట్టునన్నట్లు కస్తూరిపట్టు పెట్టి
1 సొటసొటలు వోవు విన్న నై సొంపు దఱిగి. 151

శ. రక్తి గల చెలులయెడ నా
సక్తియు సూక్తియును లేక జాలి విరాలిన్
ముక్తాహార మనోహర
ముక్తాహార యయి క్రోధమున సౌధమునన్. 152

1. చె 2. ఆ 3. దుగదా; దుగాడ 4. లీల 5. కొనును 6. నుచ్చి
7. యింకమీద 8. వ్రాసి 9. పెట్టు ననునట్లు; పెట్టునట్టుల 10. సొట
సొటలబోలు; సొటలు వోవుచు.

గీ. జంత యిటు లల్లి యుండ రా జంత నచట
 సరసిచెంత బిసాగ్రంబు సరసి కొంత
 మగని కందిచ్చుకోకిలేమ గని తనదు
 'దుండియెడఁ దగు లెంచి యం దుండి యపుడు. 153

ఉ. కేలుఁ జొకాటపుం 'దలిరు కేశమదాళులు కౌనుదీఁగె లే
 నూలును జన్న మొగ్గలు గనుం దెలిదమ్ములు మోవితేనెయుం
 జా 'లగునవ్వుదేటయు భుజాబిసము ల్గని యవ్వెలాసపాం
 చాలుఁడు ప్రేమఁ బద్ధిని నిజప్రియఁ గా మదిలోఁ దలం
 'చుచున్. 154

చ. 'దళ మగుతప్తిపూఁగొలనితావినెకల్ 'గవియంగ ముంగలన్
 జిలుకలు గోయిలల్ చెవులు చిందఱవంగఱ 'నేయ సూరెలన్
 మలయసమీరమున్ వెనుకమర్లున మల్కిపడం బయింబడన్
 గళవళ మంది చుట్టుకొనెఁ గంతునిమందియటంచు నాత్తలో.

ఉ. అక్కట యేమి నేయుదు రయంబున నిప్పుడె పోదు నంటి
 నా, మిక్కిలి దూరదేశము సమీపమె మాళవభూమిమం
 డలం, బెక్కడ దండకావన మి దెక్కడఁ జక్కనిముద్దు
 గుమ్మ నా, చక్కెరబొమ్మఁ జూడ కిట నైఁవఁగఁ జాల
 వియోగవేదనన్. 156

వ. అని యత్యంతసంతాపంబున నాందోళించుచు. 157

క. రాజిత విభ్రమ 'లవ కల
 నా జిత సుర మానవాంగనన్ జిత్రాంగి

1. దుండివెడ తగు లెంచె నందుండి 2. దళకు 3. లును 4. పుచున్

5. దళముగ 6. గది 7. యనురటన్ 8. వలనన్; నవకళ.

లేజవ్వని మదిలో నిడి

రా జవ్వనిలోపలక విరాళిం ¹గ్రాగెన్.

158

గీ. అట పరావనిభృ న్నాళిఘటితపాదుఁ

డైన చక్రేశ్వరుండు సహస్రకరుండు

²రామవిశిఖాగ్ని తేజఃస్ఫురణ హరింప

వ్రాలె నన వ్రాలె జరమాంబురాశిలోన.

159

మ. తమి మందేహులతోడఁ బోరి యినుఁ డంతక వీఁగి తక

జేర న, స్తమహీభృన్నణి వెన్క వేసికొని మిత్తప్రేమ

రక్తప్రవా, హముగాఁ బోరె ననంగఁ జిక్కి యలదైత్యశ్రేణి

కాన్పింపకుం, డ మొగు ల్తాయలు వన్నె నాఁ దనరె

³సంధ్యారాగముక థ్వాంతముక.

160

ఉ. ద్రోహమె నీతిగాఁ దలఁచి దుర్బదుఁ డై కనుఁ గాన కా

త్తప, త్నీహరణం బొనర్చె నని దేవగురుండు శపింపఁగాఁ

జుమీ, యాహరిణాంకుఁ డిట్లు తుము రాయె నటంచన

జూచోరు లు, త్సాహము మీఱఁగా నపుడు తొరకముల్

నెరసెక నభంబునక.

161

గీ. నల్ల⁴మూకలపై దండు వెళ్లెఁ దలఁచి

రాజు వేయించువెలిగుడారం బనంగఁ

దోఁచె ⁵బాండిమ ప్రాచి దోడ్తోన ⁶యపుడు

గువలయదళమ్మ ⁷లందెల్లఁ గూచి యయ్యె.

162

1. గ్రంగె 2. జామదగ్ని శరాగ్ని తేజము హరింప;...వహింప

3. జూడక సంజకెంజీ కటుల్; జూడక సంజకొంజీకటుల్ 4. బలంక

5. ప్రజపై సరగ 6. సిం 7. భవళి 8. యందు 9. లబ్ధుడు.

సారంగ—7

క. కలువలు కిలకిల నవ్వెన్
 దొలిమల నెలయేటి యవలి తుహినాంశుకరం
 బులు గని యపు డేటావలి
 గిలిగింత లటంట వానికిన్ సరి దాకెన్.

163

సీ. కరము లొయ్యనఁ జూచి యిరుల¹నెఱుల్ చక్క
 గాఁ దీర్చి తెల్వి సంఘటిలఁ గూర్చి
 కడు నయనచకోరికల యుద్దు గావించి
 చనుజక్కవల గోళ్ల నెనయ నాని
 కళలు రంజిల్లంగఁ దొలునాడు తనుఁగూడి
²యిటు బ్రొద్దు గ్రుంకునప్పటికి రేపు
 వడి వచ్చి ³నిలుతు నీ కడల నేటికిఁ జాలు
 నని యేగుటను జేసి యవ్విధమునఁ

గీ. దామరల ⁴నిక్కువమ్ముగఁ దనకు ముదము
 లతిశయిల్లంగ వే వచ్చి యపుడె నిల్చె
 దమివిటుడు తూర్పుదిక్కు లేగొ⁵మరువయసు
 బిత్తరిముఖింబునను బొట్టు వెట్టి⁷నట్టు.

164

గీ. రిక్క లె⁶నయంగ నుదయభూభృత్తటమునఁ
 దెలివిఁ బొద⁸లు మృగాంకమండలముఁ జూచి
 వేగ వి ల్లెత్తి పచ్చనివింటిబోయ
 యట విరహి¹జాలములను వేటాడఁ దలఁచె.

165

1. న్నెఱుల్; నరుల్ 2. యట పోయిబ్రొద్దు గ్రుంకుటకు 3. నిల్చు
 4. (లు) సుక్క కుముదసంతతిచయమ్ము 5. డు 6. మిరె 7. నటుల
 8. గ 9. లు 10. జాలములవేటలాడ.

వ. అప్పు డల్ల హల్లక¹హితాభిజన జన వల్లభ తల్లజం డా
యల్ల కానల దందహ్యమాన మానసుం డగుచు ² నిబిడ
రస కుసుమ కిసలయ విసర శీతల చూతలతికా నికాయ
కాయమానంబున నిశాకాంత కాంతమణి వేదికా నితాంత
³కాంత లతాంత శయ్యాంతరంబున మేను సేర్చి పరిచార
కుల నందఱుం బనిచి యేకాంతంబున నొక్కరుండ
చిత్రాంగీ లతాంగీ దిదృక్షాసదృక్షాతీజాగరూకరూక్షా
త్తుం డై యుపరిప్రదేశ ప్రసూన వితాన నిర్గళ దనర్గళ
మరందోదోకబిందు ధూళి పాలికలు చందన చర్చులుగా
మరు ద్దోధూయమాన ప్రాంత శారద భూరుహ దళవ్రజం
బులు ⁷వృజనంబులుగాఁ దన్నివాసం బయత్తు శిశిరకృత్యం
బులు ⁸ఘటియించుచుండ నిమ్మ కేరువు వేసినచందంబున
నందు ⁹నంతకంతకుం బరితాపం బగ్గలం బై ¹⁰యావల నీ
వలం బొరలం దొడంగె.

166

క. మధుమాసం ¹¹బట శుకపిక
మధుపాదిమనోజబలసమన్విత వన¹²మే
యధి¹³వాసం బట యావై
విధుఁ డుదయించె నట విరహి వేగుట యరుదే.

167

-
1. హి తవంశజగజ 2. చిసకిసలయ కుసుమ...వీతల 3. తాంతలతాంత
4. జాగరణ రూక్ష; జాగరూకాక్షుండై 5. తానర్గళ 6. వింద 7. వృజనంబు
నూత్న 8. ఘటియింప 9. నంతంతకుం 10. ఇవ్వలవ్వలం 11. మన
12. మై 13. పతియెంచకనా.

ఉ. వెట్టగ మందమారుతము వీవగఁ 1దోడనె రాలెఁ వైవిరులో
మిట్టిపడంగ వీడె దవిలెం బధికుం డడకొత్తులోనిపాఁ
కట్టుల నంచు గాలి గలయప్పుడె తూరుపు పాఱు బట్టుమ
న్నట్టిప్రకార మేర్పడ ననంగుడు నించినతూపులో యనన్.

చ. వెనుకొని యంతలో మరుఁడు వెండ్రుకపట్టెడుతూపులేర్చి బో
రుననలయించువిల్లుగొని త్రొక్కనిచోటులుద్రొక్కు *తేజిపైఁ
బనుపడ నెక్కి నీళ్ల పయి బాతెడలీలఁ జెలంగు మంచి తి
య్యనిపద నై నావాల్పఱపి యట్టిటు చేసె నృపాలుడెందమున్.

వ. అత్తజేఁ దత్తజేల్లి చిట్టాడిన గుట్టున నెట్టనం దెట్టగిలంబడి
చుట్టు ముట్టినట్టిమరు కరాళి తేజీల శిశిరకరాళి 5మల
యానిల రమాసూనుల నుద్దేశించి వసుధేశుండు సుప్రలాప
విప్రలాపంబుల నిట్లనెయె.

170

సీ. ఓచందమామ నిజ జూచినయపుడె మా
చిత్రాంగి 7మొక మింత చేసికొనును
రాచిల్కలార మీరాశ గన్నపుడె మా
మదిరాక్షి 8నోరార మాటలాడు
నెలదేటులార మి మ్హి 9క్షించినపుడె మా
గజయాన తల గ్రుచ్చి కౌగిలించు
దమి జకోరములార మిముఁ గాంచినపుడె మా
కలకంఠి కన్నులఁ గప్పకొనును

1. దోడవ్రాతె 2. వాఱు బట్టుకొన్నట్టి 3. తాననన్ *వాజిపై
4. వాల్మీలికి; వానలికి 5. మట్టుకు(ము)ట్టినట్టి 6. చకోరకాని(ల)కర
7. మొగ 8. నోరూర 9. క్షించు.

గీ. దయ గలిగి కూర్చుచుట్టంబు లయితరేని
 'యటకు మీ రేగి నా విరహార్తి వేగ
 దెలిపి మాపద్ధగంధిఁ దోడ్తెచ్చి నన్నుఁ
 గూర్పగదరయ్య మిము వేడుకొనెదఁగాక. 171

గీ. తనదువే లైనయిగులు చిందఱులుసేయు
 దనుచు నినుఁ బట్టఁ జూచుఁగా యాతమంబు
 రాజు నీవేరివాడ గోత్రపతి వీవు
 వల దనక మారుతోఁ గూడి కలఁచ నేల. 172

మ.* నను నీగోత్రజు⁴నేచనేల యనుటల్ న్యాయంబుగా దబ్బచ
 య్యనఁ దోఁబుట్టువు లైనయబ్బముల నీ వయ్యో పగల్
 మీఱది, మైనయం జేయుదు వొనవు గువలయాపేక్షల్,
 మదింగల్గు రాజునకుం దమ్ములమీఁదఁ గాంత లవి యెచ్చోఁ
 బుట్టఁగా నేర్చునే. 173

గీ. పాము తనర గా మనియెడు పలుకు నిజము
 గా మెలంగినరావలవు గఱచి నిన్ను
 నేమి నేయక పోయె న దేమి యకట
 యోషధీశుండ వీ వొటనో మృగాంక. 174

1. యకట 2. తావిర; యావిర 3. తో తెచ్చి యిపుడు

4. నేచు నేటి కనుటల్ నాయంబుగా దబ్బ;

*పాతాంతరము : నను నీగోత్రజు నింత యేచుటకు గా నాయంబె నీకట్టచ
 య్యనఁ దోఁబుట్టువు లైనయబ్బముల నీవయ్యో పగల్గిఁ గా
 ననయంబు గఱిగందఁ జేయుదువు నీ కట్టాగె యెట్లేని రా
 జునకుం దమ్ములమీఁదఁ బ్రేమగలదా సొంపారఁగా నెందులక.

చ. సకలము కాలకూటసహా¹జన్తి సుధాకరుఁ డండ్లు నిక్క మా
నొకొ యిది యంచు నోసితమయూఖ నినుం దెలియంగఁ
గోరి యూ, రక యటు చేరినంతఁ దలప్రాణము దోఁకకు
వచ్చె లెక్క నే, యక దిగ మ్రింగె నేని యకటా యలరా
హువు పిమన్కి గాంచునే. 175

గీ. మలయపవమానబాలకుల్ మండులు గద
యమృతకరుడవు గద నీవు కమలవైరి
యకట యిటు లయ్యుఁ బెంపు నేయంగఁ దగునె
యంగజవ్యాధులను మాన్వకం గరంబు. 176

చ. పలుమటు పచ్చరాచలువబండల వ్రాలుచుఁ బారిజాత¹వం
జాలవలీనికుంజముల సోలుచు విన్నదిఁ దేలుచున్ సురల్
నెలకొని కంటికిన్ నిదుర లేక చరించుచు నుండు తెల్ల నీ
కళలు భుజింపఁగా నయినకాఁకకుఁ గాక సుమీ సుధాకరా.

చ. గరళపుముద్ద దిన్న కఱకంతుఁడు నీకళ దాల్చుగా నిశా
కర జడగట్టి మీఁద హిమగాంగజలంబుల² నించి యందు మే
నొరయఁగ నుండఁ జేపె నటు లుండియుఁ దా నగ మయ్యె
హా సుధా, కరుడవె యైన నిక వెడలఁ గ్రాయఁగ నేమిటి
కల్ల రాహువున్. 178

క. వ్రతమా యిటు లేచ మధు
వ్రతమా నీ కుచితమా విరాళిం బడునా
రుత మాలింప వయో చా
రుతమామోదయుతమా చిటుతమారుతమా. 179

1. సకలుఁడు 2. జన్మ 3. మన్ని 4. మం, జాలవలీ 5. చలింపుచు
6. నందు నించి 7. నొరయకనుండ.

పంచచామరము.

జోహారు మీకు జల్ల గాఁగ జూడు డోసమీరకం
జహారులార మంటమారి శంబరారి గూడి నక్ష
గోహారు నేయ నేల సారెకు జలంబునం భుజం
గహారుపాద మాన మీరు కాఁక లింక 1¹రేచినన్. 180

ఉ. ²ఆవిమలాత్మఁడు³ మధునిశాటమహా⁴బలభేది యైనలో
కావనుపట్టి వై మధునిశాట మహాబలులందు గూడి లో
కావ? ⁵నేచ నేల విరహార్తులమీఁదనె ⁶నీదుకొర్యముల్
భావజ యీహాళాహళి⁷హలాహలిముందఱజూప వైతిగా.

సీ. కరమండలా⁸గైకకలన భాస్వద్విజా
వలి: బాఱు దోలినతులువ వీవు
నెమ్మి నెక్కుడు గాఁగ నమ్మి యుండెడు మేటి
గురుని కె గ్గొనరించుకుమలి వీవు
మిత్రుండు వడినంత మెఱసి థామంబు ముం
దుగ నాక్రమించిన ద్రోహి వీవు
తమ్ముల మిగులఁ బాదమ్ములఁ గారించి
యల ⁹మింటఁ గనిపించుఖలుండ వీవు

1. ఁక్షేపిన్; నేచినన్ 2. ఆవిమలాత్మఁడొ 3. పాతభేదములు:
...బలభేదియైన లో, కావళినేచ నేల విరహార్తులమీఁదనె నీదు కొర్యముల్,
భావజ యీ హలాహళి గపాలికి ముందఱ జూపలేవుగా,
గావున నీమహాత్మ మదిగానగ వచ్చెగదయ్య మాకిటన్.
4. నేచ నీవు 5. చూపు కొర్యమున్ 6. యు భర్తని ముందఱఁ
జూపలేవుగా 7. నేకకలన. 8. వాదమ్ము 9. మంట.

గీ. కటకట వియోగిలోకంబు కటకటపడ
ననలశరముల నేచకు మనిన నీవు
మానుదువె నీగుణంబు తా నొను మేన
మానుపోలిక యిది గద మాకుమార. 182

ఉ. విం ఖరవృత్తి జూప దగవే విరహార్తులపై 'మరందవ
త్పంఖశ' చేక్షుచాపములు పూ నిటు లేటికి సాము సేసె ద
ల్కం ఖల మా శరీర మని కాన కనంగ యయో 'శరీర
మా, ద్యం ఖలు ధర్మసాధన' మ టన్నది విన్నది 'లేదొ
యెన్నడుకొ. 183

చ. చిడిముడిపాటునక జెఱకుసింగిడి బూని మధుప్రియత్వ
మే, ర్పడ వడిలావు లున్నహరిపైని జివుక్కున నెక్కి యు
క్కునక, 'వెడలెడు' చంద్రు జూచి తమి నే డిదె గోవధ
మాచరించు పూ, పడరంగ నీవు పచ్చితుర కాదువు పాం
థులకు మనోభవా. 184

వ. అని యనేక ప్రకారంబుల నవ్విశ్వంభరాజంభారి యుపాలం
భం బొనరించి మందరగిరియునుం బోలె వనరాశిమధ్యం
బున మరు న్నిశాచర కర భ్రమితుం డై లోభియునుం
బోలె నతనుదుష్టమార్గణగణక్షుభితుం డై పద్మాకరంబు నుం
బోలె మధుపరాజితసుమనఃపాళి యై విరాళిం దూలి
యున్న సమయంబున. 185

1. తా నొను 2. రాకుమార 3. దశసేవరహార్తులపై 4. ధరం.
ధరత్పంఖ 5. లేదె 6. వెడలెడు 7. నందు చూచి 8. మణియుంబోలె.

చ. ఇనుఁ డుదయాద్రి ¹నండగొని యిప్పుడె సంజను ²ముట్ట
డింపఁగఁ, బనిచి ³రయంబుతోడనసమాన జవాశ్వము
లేర్పి దాడి దా, నొనరిచె ⁴నోటమిం బయట ⁵నుండక పొ
మ్మని వేగుఁ దెల్ప వ, చ్చినగతి వేగుఁజుక్క పొడిచెఁ జనె
⁶రాజును బల్కిమాద్రికిన్.

186

మ. ఇనుఁ డన్రాముఁడు ప్రేమ సారసవనం బీడేర్పఁగాఁ ⁷జొచ్చి
మిం, చినసంధ్యారుచి రక్తధారలు ప్రవర్షింపంగ వింటం
గరం, బను వంద న్నిగిడించుచో సమయవాయవ్యాస్త్ర
ముద్వృత్తి ⁸వె, న్నొన మారీచనిశాచరుం డన మృగాం
కుం డంబురాళిం బడెన్.

187

గీ. ద్విజకులమ్ముల⁹కూతలు దెసల నెగనె
నింకె సద్గణతేజముల్ పంకజాత
మటు విజృంభించె గువలయం బట్టిటు వడె
¹⁰నట్టు లగుఁ గా యరాజకం బైనయెడల.

188

చ. *కొలదిగఁ జక్రకైరవ చకోర సరోజదళంబులకొ జలం
బలవడఁ గూర్ప విప్పు గలయట్టియినుం డలచంగమామ క

1. యండ 2. ...గన్ ముచ్చిలంబడక 3. రయంబ తానెనుకఁ
బ్రాజ్ఞుభి పార్శ్వ లేర్పి; రయంబతాన (పు) ననమప్రజవాశ్వము లేర్పి
4. నొంటిమై 5. నొండక పొ, దని 6. సోముఁడు 7. బొంచి కా;
చొచ్చికా 8. నె, కొన 9. కీర్తనల్ 10. నట్లయగు.

* మొదటి రెండవ పాదములకు నిట్లు పాఠాంతరములు కొన్ని ప్రతులఁ

ర్షిలిఁ గర మిచ్చి పుచ్చుకొనుమిత్తుడు ¹చీకటికాన నీటుగా
 నలఁచువిభావసుండు గననయ్యెఁ బతంగుండు ²ప్రాజ్ఞుఖంబునన్.
 వ. అయ్యెడం ³గాలోచితకృత్యంబుల నిర్వర్తించి సమస్తచమూ
 సమూహ సమేతుం డై నరపాలపురుహలూతుండు గదలి
 నిజరాజధానిఁ జేరం జనుదెంచి నగరు ప్రవేశించునమ
 యంబున.

190

సీ. శృంగారము లెసంగు బంగారపుమెటుంగుఁ
 బోండ్లు కురుజులపై గొండ్లి సలుపఁ
 బణ్యాంగణములందుఁ బుణ్యాంగనల్ గ్రందు
⁴గా సారె ముత్యాలనేస చల్లఁ
 జెలరేఁగి మణిసౌధముల మూఁగి యవరోధ
 కామినుల్ సోరణగండ్లఁ జూడ
 వాద్యహోషణముల హృద్యభాషణముల
 వందిమాగధులు ⁵చెల్వంది పొగడ

గీ. గడలపాఁజులరొద లిరుగడలఁ జెలఁగ
 దొరల నందఱ మన్ననల్ దొరల ననిచి

(i) అలఘువిభుక్ రథాంగకుముదాశిచకోరక వారిరుద్దళం

బులవెనఁగూర్చ విప్పఁగల ప్రోడయినుండలచందహామ క, ర్షి.లి.

(ii)...కమదాశిచకోర కి శోరనిరు

ద్దళములఁగూర్చ విప్పఁగలదాఁక చెలంగు నినుండు రాజుక, ర్షి.లి

(ఈ పాఠమున మొదటిపాదమున గణభంగము.)

1. చీకటుల్లెనీరుగా 2. ప్రాజ్ఞుగంబునక 3. కాల్యకృత్యంబులఁ
 దీర్చి; కాల్యాచిత... 4. నృపాలపుంగవుండు 5. లెసంగ 6. చెలంగంగ
 7. కైవారమొర(ల)య.

వడి నిగుడఁ దేజి 1 గొల్లుచావడిని డిగ్గి
యరిగె నత్తటి మహిభర్త యరిగె లెత్త. 191

గీ. అటుల నంతఃపురంబున కరిగి విభుఁడు
కొలుపుసింగారము సడల్చి కొందఱ నుడి
గంపుఁగుంభ స్తనుల జలకంబుఁ బట్టుఁ
డనుచు నానతియీ 2 నంత నతిరయమున. 192

సీ. రమణి నిల్పె మనోహరమణిపీఠి యొకర్తు
తల యంచె నీలకుంతల యొకర్తు
అటకలి 4 యిడె లెస్స యట కలికి యొకర్తు
5 జలజగంధి యొకర్తు జలక మార్చెఁ
దడి యొత్తె నొక్కపుత్తడిబొమ్మ నృపతికి
6 జెలు వొచలువ లిచ్చెఁ జెలువ యొకతె
7 సీక జొట్టె విరు లొక్కసీక 7 తామయనితంబ
వెలదిక స్తురి నొక్కవెలది యలఁదె

గీ. ధూప మొనరించె నొక్కవిధూపమాస్య
తిలక మొనఁగూర్చె భామినీతిలక మొకతె
8 మించుదొడవులు దొడిగెను మించుబోణి
భోజనము వెట్టె నొక్కయంభోజనయన. 193

1. గొల్లుచావడి 2. మెడలించి 3. చదనతి; చదవతి; వారలతి
4. వెట్టెవేయట 5. జలకమారిచె నొక్కజలజగంధి 6. చెలువైన చలు
వొక చెలువయొనఁగె; చలువమెనంగెను జెలువయొకతె 7. తోచ్చయనితంబ
8. మించుదొడవు దొడిగె నొకమించుబోణి; మించుదొడవులు దొడిగొక
మించుబోణి.

- క. ఈరీతి ¹శిరసు మజ్జన
²మారోగిణ మయి మణిమయపు బాదుక లా
 య్యారముగ మెట్టి యుడిగపు
 నీరజముఖకేలు వట్టి నృపు డిం పెరుగన్. 194
- క. సోగలగు వెండితేకుల
 లాగునఁ దెలవాకు మడిచి లలన యొసంగన్
 బాగాలు వేసికొని తన
 బాగా లున్నట్టి మేడపజ్జకు ³నేగెన్. 195
- గీ. ఏగుచోఁ దొంటిచందాన నించు కైన
 మెలగుచెలిక త్తియలయలబలము లేక
 ప్రాణవల్లభ⁴పాలకువ ⁵గాన రాక
 విన్ననై యున్న యాసాధనీధిఁ జూచి. 196
- క. వాలిక మెటుంగుజూపు ని
 వాలిగ నొనరించి యెపుడు వడిఁ జేయును దా
 నాలింగన మేమో యిపు
 డాలిం గన మనుచు నృపతి వ్యాకులమతి యై. 197
- క. అరుదెంచి యలిగి యుండెడి
 యరు దెంచి⁶ మదిన్ వితాకుఁ డై తహతహతోఁ
 దరియంగ నరిగి శాతో
 దరి⁷యంగం బపుడు గాంచి ⁸దయ దయివాఱన్. 198

1. శిరసు 2. మైరహిభోజన మొనర్చి మణిపాదుకలూ 3. జనియెన్;
 నరిగెన్ 4. యలుకుడు 5. నాన 6. మనంబుతాల్చి యరుదెంచివడిన్
 7. యంగమువాడు 8. దరియంగలకన్; చైవారంగన్.

గీ. హంసతూలికాతల్ప మం తల్పమే ల
తాంగి కడఁ ద్రోచి నేలఁ బడంగ నేల
వెలగఱపునేయు ¹కౌశేయములు గలుగఁగ
నూన మగుమైల నష్టేన నూన నేల.

199

ఉ. కప్పరపుక్ విడెంబు కుతుకంబునఁ జేయ వ ²దేల వాసనల్
చిప్పిలుకుంకుమంబు మయి లేప మొనర్ప వ దేమి చీకటుల్
గప్పెడుకీలుకొ ప్పొఱపుగా సవరింప వ ³దేటి కిప్పు డో
యొప్పులకుప్పు నీ వలిగియుండెడికారణ ⁴మేమి తెల్పవే. 200

సీ. ఇం పై ననీపాట కెన గా దటంచునో
యెలనాగ వీణ వాయంప వేల
నీరీతి మాటలు నేర దటంచునో
కలకంఠి చిలుకతోఁ బలుక వేల
తల్లకొత్తు నీదుచెక్కులఁ బోల వంచునో
శుకవాణి ⁷యద్దముల్ చూడ వేల
యొకయుసిపాలిండ్ల కుద్ది ⁸రా వంచునో
యలివేణి పూబంతు లంట వేల

గీ. కడు నొయారంబు లైననీనడలకరణి
నడువఁగ నెటుంగ వంచునో నంటుతోడ
నంచబోదల నడిపించి పెంచ వేల
మోద ముప్పొంగి చిత్రాంగి మోహనాంగి.

201

-
1. వెలచేలములును దలుగ...నూననేమి. 2. దేమి 3. దేమియప్పుడో
4. మెద్ది; మెత్తి 5. చ 6. మాటాడ 7. యద్దంబు 8. గాదంచునో
9. నేరవటంచునో; గా నేరవంచునో.

ఆ. పోతుటిగ ¹కైన బొలయంగ రాదు నా
 యాన జేసి మందయాన నిన్ను
 నెవ్వ రెగ్గు నేసి రెటింగింపవే మది
 నలుక వలదు నీకు నలుక వలదు.

202

సీ. తరుణి మహాప్రసాదం బని నీమాట
 మంతురుల్ శిరసావహింతు రెపుడు
 రమణి నాబాంధరరాజహంసా²లి నీ
 యడుగుల ³కేవేళ మడుగు లొడు
 నండజవరయాన యవని నీవేరు నె
 ప్పిన బాటుపా మైన బెగడి నిలుచు
 గమలపాణి యొకింత గదిసి ని న్నొకనాడు
⁴నట నిక్కి చూడ బ్రహ్మయును వెఱచు

గీ. నింత చన విచ్చి యరమర ⁵యింత లేక
 నిన్ను నత్యాదరమున మన్నింప లేదె
⁶మగువ నే నన కున్న నీమన నెఱుంగదె
 నీకు నేమిట గొద వయ్యె ⁷నేడు నెపుమ.

203

క. వలపు మది దెలియ ⁸నూరకె
 యలిగితొ నిను దక్క ⁹వేతె యలివలసొందుకొ
 కల నైన నెఱుంగ ¹⁰దీనికి
 తలిరుకొవిల్తుండె సాక్షి తామరసాక్షి.

204

1. మేన 2. పుమా 3. హరి 4. కెప్పుడు...లాత్తు;...లిడును
 5. నటు 6. లింత 7. నీవన 8. నిపుడు 9. కూరకె 10. దక్క
 నతివల 11. నిందుకు.

సీ. తరుణి నీనూఁగారు సరి యెందు లే దని

డగ్గటి పాము బట్టంగవచ్చు
వనిత నీముఖకాంతి కెన యెందు లే దని

గెంటక ద్విజరాజు నంటవచ్చు
నింతి నీకౌసుతో నీ డెందు లే దని

యెదురుగా హరికి జే యెత్తవచ్చు
నువిద నీకనుదోయిసవ తెందు లే దని

ధాత్రిఁ దమ్ముల ²వైచి దాటవచ్చు

గీ. నతివ నీకనుజౌమల కప్రతి యటంచు

³నెట్టిధర్మంబుపై నాన యిడఁగ వచ్చు
నిచ్చకము కాదు సుమ్ము నే డిది నిజమ్ము
భద్రగజయాన నలరాజుపాద మాన.

205

గీ. ఉప్ప వైసట్టి సక్కెర⁴లప్ప లీడె
చేదువగ గలయమృతంపుజెలమ యెనయె

పుల్ల నుండెడితేనెకరుళ్లు సరియె
వనిత కడుఁ దియ్య ⁵నానీదువాతెఱకును.

206

క. ⁶అతిసమ్మోహ మొనర్చుట

నతిమధురిమ సారెఁ జిలుక నలరించుట నో
లతకూన నీదుమోవికి

బ్రతి బింబమె ⁷కాక లేదు ప్రతిబింబ ⁸మిలన్.

207

1. ప్రతి 2. వేసి 3. నిట్టె...పెట్టవచ్చు 4. లప్పలీడె;
లప్పతిల్లె 5. నున్న 6. మతి 7. కాని 8. మిఁకక.

సీ. అతివ నీమోవి ముద్దాడఁ గల్గినఁ జాలు
 దివ్యామృతంబు సిద్ధించినటుల
 తోయ్యలి నీపైఁటఁ దియ్యఁ గల్గినఁ జాలు
 దుర్గాధిపత్యంబు దొరకినటుల
 ముదిత నీమొలనూలు ముట్టఁ గల్గినఁ జాలు
 భూలోక మంతయు నేలినటుల
 యలివేణి నీనీవి యంటఁ గల్గినఁ జాలు
 నలమూలధనము నా కబ్బినటుల

గీ. ఇంతమాత్రము సేయవే యిందువదన
 తాళఁ జాల మనో'జాగ్నిఁ దలిరుఁబోణి
 మనవి చేకొను మిఁక నైన మంద'యాన
 యేల దయఁ జూడవే నన్ను లోలనయన. 208

క. కుటిలాలక నీగుబ్బలు
 బటువులయి మొగాని కెగయు బంగరునిగ్గుల్
 పొటమరిలుఁ బుట్టచెండ్ల
 నటుగా దే నింత పట్టి యాడుదునటవే. 209

గీ. మదవతీమణి రాలతో మాటలాడుఁ
 గదవె నీవట్టువమెఱుంగు గబ్బి కులుకు
 టిఱుకు సిబ్బెపు గుబ్బపాలిండ్లు దెలియ
 ిసివు మా టాడ కుండెడి దేమి చెప్పుమ. 210

శా. ఏమే ¹పల్కపు మోహనాంగి యిటు లేలే యల్క చిత్రాంగి
ని, స్నే మంటిం గలకంతి నావలనఁ ద ప్పేమే యొయారీ
యయో, నామీదం దయ లే దఁటే చెలి నను ²స్తన్నిం
పవే కోమలీ, నీమాటక జవదాట కుందుఁ గదవే నీరేజ
పత్రేక్షణా. 211

క. ఇంతి మదనునిపట్టపు
దంతి యొసపరి మిటారితండములో మే
ల్బంతి యేమే రతిపూ
బంతి దయఁ జూచి నన్ను బ్రతి³కింపఁగదే. 212

వ. అని బహుప్రకారంబులఁ ⁴బ్రార్థించి. 213

క. ఏ మనిన విననియగ్గజ
గామినియలు కార్పఁ దరము గామిని నృపతి
గ్రామణి సాగిలి మ్రొక్కెను
గాముకులకు నెగ్గు సిగ్గుఁ గలదే యెందున్. 214

క. ఆ నతఁ డైకొని యాతని
యానతి మీఱనిది వోలె నత్తఱి జిత్తం
బూనినకపటము నెఱపం
బూనినదై యాగయాళి బూమెలు మెఱయన్. 215

క. ఒడలు వసివాళ్లు వాడక
వెడయూర్పు నిగిడ్చి మెల్లనె కరాంబుజ మ
య్యెడ నాఁది లేచి బడిబడి
బుడిబుడియేడుపు లెసంగ భూవరుతోడక. 216

1. పట్టపు 2. స్తన్నించవే 3. కించ 4. చూచి;...బలుకునకు
యంబున.

గీ. నిబ్బరిక ¹మేదియును మేదినివరేణ్య
 నీ వరణ్యమునకు వేట పోవఁ జొద్దు
 గడప లే కెందుఁ జేతఁ జిల్కఁ గొని దాని
²చేతఁ గొంతయుబుసుపోయి చెలఁగునంత.

217

క. సూరెల ముదికొముది³సిం
 గారము గార మయి పాముకన్వలె మెఱుఁగుక
 వాలు చెలువారు నొకతెలి
 పారువ మీట వ్రాలె ⁴వెఱుఁగుపడి వడిఁ జూడక.

218

ఉ. రింగులవల్లెవాటు సవరించి ⁵మెయిక్ మృగనాభి సించి వే
 భంగులనీటు వెట్టి యలపార్వముఁ బట్టునెవంబు వెట్టి సా
 రంగధరుండు ⁶నేమము దొఱంగుమదిం జనుదేరఁ గొంకు మీ
 ఱం గడ కేఁ దొలంగి వడి రాఁగని రాగనిమగ్నచిత్తుఁడై.*

ఉ.*ఎక్కడ నేర్చెనో నలువయ్యాచెలువక⁷ సృజియింపఁజూడ*మీ
⁷చక్కనిమేను నీమెఱుఁగుజన్మవ యీనగుముద్దుమోము నీ

1. మేది విను 2. చేత నేనటు లఁబుసుగాఁ జెలఁగునంత 3. శృంగార
 4. దానిబడి 5. మయిక్; పయిక్ 6. నేమమనరంజనదేరఁగళంబుగొంకుదే

* ఈ పద్యమువెంట నీ క్రింది పద్యమున్నది.

‘కలదు లేదన నసియాడు కొనుతీరు
 తళుకు మొగమున కెగయు గల్బులబెడంగు
 చూచి: యాకిని నిడువారుఁ జూడ్కు లపుడు
 నిండువేడుక మిన్నంది కొండఁ దాఁకె’.

* ..మా, చక్కని...నామెఱుఁగు...యానగు...నా, చెక్కు...
 లాపిఱుదు...నానును ... నాతళుకు ... నాకలహంస 7. చక్కదనంబు
 నాకళలసంపద యాసొబ్బగైన మేను నా, చెక్కు.

చెక్కులకాంతు లీపిటుందుచెల్వము ¹నీనునుగొనుతీరు నీ
చొక్కపుఁగొప్ప నీతళుకుజూపులు నీకలహంస మానముక.

గీ. అని వయఃస్థయవిస్తయాయత్తుఁ డగుచుః
జిత్తజవికార దుర్వారచిత్తుఁ డగుచు
మరులునను జేరి నను జీరి మత్తుఁ డగుచు
నిట్లనియె మాననయహీన²వృత్తుఁ డగుచు. 221

క. వనిత గజనిమ్మపండ్లను
ఘనముగ నో రూరఁ జెప్పఁగా విందుము నీ
చనుగుబ్బల ³లావణ్యము
⁴వినినప్పుడె వానిపులుసు విటుగుం జుమ్మి. 222

క. తలతల మనువజ్రంబుల
తలతల మనునీదురదనతతిఁ బోలదె కా
యలంచుక్కలనిగనిగ యో
⁵పొలఁతీ నీకాలిగోరుఁ బోలదు సుమ్మి. 223

క. *నీ కలికితనమునకు బి
బ్బోక⁷ శ్రీకి⁸ వయోవిభూతికిఁ దలఁపక
నీకుక⁹ తేనికిఁ దగునే
నాకు న్నీకుఁ దగుఁ గాక నాళీకముఖి. 224

క. నెమ్మేను గంధవహము మొ
గమ్ము కళానిధి యనంగకలితము నడు మా

1. వాచనుదోయిగీరు 2. వృత్తి నగుచు 3. మని 4. యొయ్యారము
5. గనినప్పుడెపులుసువిటుగుఁగానందులకుక 6. పొలఁతుక * పాఠాంతరము
కాకి ధరణి¹⁰ సంచిక, శ్రీకెటను వయోవిభూతిఁజెల్లునె తలఁపక 7. శ్రేణికి
మనోవిభూతికి 8. రాజుకునగునే; రాజునకగునే; రాజుకుఁదగునే.

- కెమ్మోవి మధువు నౌఁ గద
కొమ్మా యెటు లోర్తు నేలుకొమ్మా నన్నున్. 225
- సీ. నెటిగొప్పు కొనగోర నివిరి చూచెద నన్నఁ
జెలి నీ వది ఘనంబు ¹చేసికొనెదు
గట్టిచగ్గవ చేత ముట్టి చూచెద నన్నఁ
జెలి ²యది యొకకొండ చేసికొనెదు
³పసిగొను విడికిటఁ బట్టి చూచెద నన్నఁ
జెలి యది గగనంబు చేసికొనెదు
మించుమే నటు కౌగిలించి చూచెద నన్నఁ
జెలి యది బంగారు చేసికొనెదు
- గీ. తెప్ప లె త్తిటు చూడవే యొప్పులాడి
యెంత దయ లేనిదానవే యేణయన
యాసపడువారి నెలుఁగవే యలరుఁబో⁴ణి
చాటు కేగెద వేటికే జలజగంధి. 226
- గీ. అనుచు నాకేలు వట్టిన¹యప్పు డధిప
యేమి చెప్పుదు ²నానెగు లీశ్వరుండ
యెలుఁగు నాసిగ్గుఁ గాచువా రెవరు లేక
మిట్టి మీ నై పడు చెనంటి నిట్టు లంటి. 227
- శా. ఓరీ నాపతి లేనిచో భయము లే కొక్కింత శుద్ధాంత మొ
య్యారం బేర్పడఁ బొచ్చి నన్నుఁ గని కామాంధుండ వై
ప్రేలే దీ, వారాజన్యునిసొమ్ము ప్రాయమును నాప్రాణంబు బొ

1. చేసికొనెద. (తక్కినమూఁడు పాదాంతములందునిట్లే.) 2. యిప్పు
డది 3. అసిగొను...; పలిగొను; మినుకుఁగొనొకసారి పుణికి చూచెదన
(ను)న్న 4. డి రీ. యపుడే యధిప 6. నాదిగు లీశ్వరుండ.

మూరకే, యీరీతిన్ పినతల్లి¹ బట్టిన ఖలుం డెచ్చో గలండే
మహిన్. 228

క. అనినం గామవికారము

నను బలిమిం గొంగిలించి నఖముల వ్రచ్చెన్
జనుగవ 'ముంజేకంకణ
మున కద్దం బేల' చూడు'ము మహిపాలా. 229

వ. అని రయంబున నాఖండల భుజాగ్రమండలాగ్ర ధారానవ
విదారిత ధరాధరావరణధారాధరంబునుం బోనిపయ్యెడ
చెఱుంగు మఱుంగువాయం దిగిచి యయ్యెడ. 230

క. కుమ్మెలు² పోవోయినబంగరు

బొమ్మరములయెమ్మె గడకుం బొమ్మనురేఖా
సమ్మిళిత స్తనకుంభత
టమ్ము³ దిటమ్మునను జూపి డగ్గుత్తికతోన్. 231

ఉ. ఇంతకు గీర్తి రాగఁ దృజియించెద ప్రాణ మ దెంత యీ
విధం, బంతయు నీకుఁ దెల్పుటకు నై⁴ యిటు లుండితి నీ
దుష్టత్తి⁵ న, నైంతయు బ్రేమ బట్టి రమియించిన యప్పుడె
మాను⁶ వైతి నీ, కింతటనుండి కోడలఁ జూపి నను ముట్ట
కు రాజశేఖరా. 232

గీ. కలికి రత్నాంగి నీకులాంగన రమించు

మించుమేడకు నరుగు మమ్మెఱుంగు⁷ బోడి

1. నేచిన 2. మామహి 3. దాకిన 4. దిటమ్ముగను 5. ఇంతకీర్తి
గాగ భుజియింతు నె ప్రాణము 6. యిటనుండితి; యిటనుండితి 7. న, న్నిం
తటనుండిబట్టి 8. వైతి నా 9. బోడి.

1 పోడిమిగ నిన్ను రతి దేల్చి పొందఁ 2 జాలుఁ

జాలు నాతోడి గొడవ నీ కేల యధిప.

233

చ. అని యపు డంతఁ బోక మఱి యాయన్పుతోదరి రాజు
చేత నుం, డిన బెడిదంపుఁజాయల పిడెం బొర వెళ్ల జరీన
దూసి గొ, బ్బున మెడమీఁదః బెట్టుకొనఁ బోవ నహఁ
యని సంభ్రమించి మిం, చినతమిఁ బట్టి యింతపని సేయు
దువా మదిరాక్షి నీ వనన్.

234

క. ఔం దల ధరణిపాలన

యకాఁ దలవం పాయె నిప్పు డందఱిలో నె

చోచ్చె దలపెట్టక నెన రి

చోచ్చె దలపెట్ట కటు విడువు చూతువు నన్నున్.

235

క. అని మఱి బాములఁ బడ లే

నని కైదువు 3 దుస్సి దాటునాయితముబల్కె

బెనఁగు నల యుఱియచే సురి

య నులిమి 4 బలిమి విడిపించి యను ననురక్తిన్.

236

క. నిను మానము గొను హీనుని

ననుమానము మాని సూనుఁ డనుమోహముచే

తను 5 మానక తునుమాడుదు

వినుమా యణుమాత్ర మధ్య వెత వీడ్కొనుమా.

237

ప. అని బరవసంబుగాఁ బలికి యక్కలికి నూఱడించి మేర
డించినతోపాటోపంబున నచ్చోటు వాసి మాటవాసి
గలరాజుమహేంద్రవాసి యుగ్రాకారుం డై మండుచు సభా

1. పోడిమి 2. గలదు 3. వేసి 4. యపుడు విడిపించినను ననురక్తి

5. జూడక; మాడక.

మండపంబున కేతెంచి బ్రద్దలవారి నలుగడలం బంచి
 యాప్తామాత్యబంధుజనంబులం దగిన వారల రావించి
 'యథోచితాసనంబుల నుండ నియమించి కొండొక¹సేపు
 చింతించి కొంత సంకోచించి చెప్పక దీర దని నిశ్చయించి
 చిత్రాంగి తన కెఱింగించిన ²తెఱంగును జెయులకరణియుం
 'దనకన్నవిన్న సరణియు నామూలాగ్రంబుగాఁ దెల్పి యింక
 నెయ్యది కర్జం బనిన ³సభ్యులందఱు డెందంబుల విస్తయం
 బును సంశయంబును బాపభయంబును దెనఁగొన ముందు
 వెనుక దెలియక బహిర్లఘిత చిత్రాకారంబుల ప్రకారం
 బున నిశ్చేష్టితు లై హరీ యనక హరా యనక మార
 కున్నయెడ నందు నమూర్త్యుం డ ను మం త్రి పుం గ వుం
 డి ట్లనియె.

238

గీ. ఘోర మగుపాతకం బిది నోర నుడువ

రాదె కా మది 'దలఁపంగ రా దొకరికి

నిట్టి యస్థాయ మేజాతి నెన్నఁ దైనఁ

దొంటికతలందుఁ జెప్పఁగా వింట గలదె!

239

మ. తననీటు లైతియన్ రయం బడరఁ దొల్తన్ రాణివాసం
 బు¹లోఁ, జనుటే నేరమి యకాఁ గదా సవతి యీర్ష్యం
 బట్టి చంపింప నే, గ్గున నీకైవడి మాయ వన్నినది పోపా
 మ్మంటిమా యామె నీ, కనుమానంబు దొలంగఁ దెల్పెఁ
 గద యూహాపోహ లిం కేటికిన్.

240

1. యుచితాసనంబుల 2. తడవు 3. విఙ్గంబును 4. దనకన్నసరణియు;
 తావిన్నకన్న 5. సభికులందఱు డెందంబున 6. దలఁపను రా దెవరికి;...దొరు
 లకు 7. లక్.

మ. అలఘుప్రాభవ యింక ¹నీకొలను రాజ్యం బేమి గా
 నున్నదో, తొలగెక్ గీర్తి భవత్ప్రతాపబలమున్ దూరీ
 కృతం బయ్యె న, క్కులకాంతారకుతారకుం దనయుఁ
 డెక్ కూర్చి గృహ జూచి భూ, స్థలిలో వెల్వడఁ ²గొట్టి
 నట్టయిన నాజ్జల్ జబ్బు దాచున్ ³బయిన్. 241

క. జననిం దొడరినపాపా

త్తుని గొబ్బునఁ బట్టి తెచ్చి తునిమింపఁ దగున్
 పని లే దిఁక సంకోచము

మనుజాధిప కార్య మనుడు మతిమంతుఁ డనున్. 242

గీ. అధిప యిది శాస్త్రమతము గా దరసి చూడ

ధనము వోయిన ⁴ఘనమనస్తాప మయిన

నొకటి తనయింట దుశ్శీల మొదవిన నది

బయలు సేయంగఁ దగ దనునయము గలదు. 243

చ. చనవున నొక్కవేళ రభసంబుమెయిన్ బినతల్లులిండ్లకున్

దనయులు ప్రేమతోఁ జనుట త ప్పగునే తమచేయుతప్పు లె

ల్లను మగవారిపై నిడి చలంబున బొం కొనరింతు రెందు జ

వ్వనుల మనోగతు లైలియువా రిల నెంతటివారు గావలెన్.

క. ⁵మనమున నిడు టొక్కటి వెలి

నను టొక్కటి సేయు టొకటి యంతయుఁ గపటం

⁶బె నిజంబు లే దొకింతయు

నన్మతోదరి యనుట సార్థ ⁷మతివల కెల్లన్. 245

1. నీ కొలము 2. గొట్టవట్టయిన 3. మహిన్ 4. మఱిమనస్తాప 5.
 మనున 6. బునిజంబు 7. మతివకు శెల్లన్.

మ. అనిశక్త్యము కల్పిచూపులనె కా దత్యంతకాశిన్య మం
గనపాలిండ్లనె కాదు చాపలము స్త్రీకందోయినే గాదు త
గ్గనికొటిల్యము బోటిముంగురులనే కా ¹దెప్పు డుల్లంబునం
దును ²వేటాడుచు నుండు నిక్క మిది యెందు న్నమ్మరా
దింతులకొ. 246

క. జనకు నయిన సోదరు నై
నను సుతు నైన నొసపరి గనం దరుణులకు
దను వెక్కును లజ్జాపద
మని హరితో ద్రుపదపుత్రి యనె గద తొలుతకొ. 247

ఉ. ఓన్మప నాకు జూడ నలయుగ్మలి నీసుతునికొ మనోహరా
నూనవిలాసుఁ జూచి నిలుపోపక పట్టిన లోసుగామి నెం
తే నెగు లూని వాని బొలియింపగ మాయలు వన్నె
నిట్లు కొం, ³దేనకు ⁴ధర్మరాజులను నిక్కముగా మిముఁ
జెప్ప నేటికికొ. 248

చ. పొలఁతుక మీకుఁ గానఁబడఁ బొందుగఁ దెల్పినచే నిజం
బకా, దలఁచెద ⁵రీ ర దెంతయును దబ్బర సూ 'మగ
వాడు బొంకెనా, యల దడి గట్టినట్టు లగు ⁷నాడుది
బొంకిన నోడ వెట్టిన, ట్లలవడు' నన్నమాట వినరా వన
రాశిపరీతభూభుజా. 249

గీ. ఇలఁ జెరవ మూయ మూకుడు గలదు గాక
నోరు మూయంగ మూకు డెందులను గలదె

1. దల్లనుల్లంబునం; కాజల్లనుల్లంబునం 2. వేటాడుచు 3. దేనకు
4. ధర్మరా జులగు నిక్కముగా 5. తెల్పుటచే విజంబుగా 6. పిప్పు డెంత
7. నాటది.

యొరు లనుట కేమి సారంగధరునిమీఁద
నాకు సంశయ మొదన దోనవరేణ్య.

250

క. ఏతన్నాత్మఁడె చేతో

జాతారికృపాకటాక్షజాతుఁడు సుగుణా
నీవుతుఁడు తెలియక యాడెద

¹రాతని కటువంటిగుణములా నరనాథా.

251

క. చెలిమాటలకై తొడిబడి

ఖలుఁ డని సుతుఁ దునిమితేని కైకకొఱకుఁ గా

నలకు రఘురాము ననిచిన

యలదశరథుమాడ్కిఁ బిదప నడలుదువు సుమీ.

252

వ. అని పలికిన మొగంబులు ²దెలిపించి కొలువువా రెల్ల
మతిమంతుం గొనియాడిరి నృపాలుం డిట్లు నానాప్రకారం
బుల మంత్రుల నొరసి ³యడుగ వార లాడుచుడువులకు
నుఱ్ఱుఁతలూఁగునుల్లంబునఁ గార్యనిశ్చయం బిది యన
నేరక యపారమోహసాగరంబున మునింగి తనలోన. 253

క. ఇటు చూచినఁ జెలి¹పైఁ ద

ప్పటు చూచిన సుతునినేర మవుఁ గా ²దనఁగా

నెటువలె వచ్చునో మీఁదట

నటమటమో లేక నిజమొ యది యెఱుంగముగా.

254

ఆ. అల్లనీళ్లలోనిఁగు ల్లయినది యిది

యిట్లు లనుచు నిశ్చయింప రాదు

1. వాతని 2. జెలిసి 3. యడుగనాడుచుడుగులను 4. తప్పుగు నటు

5. దనరా, జెటువలె.

కప్పి పుచ్చ రాదు ఖండించి యాడరా
దేమి నేయువాడ నింక ననుచు.

255

క. వ్రాలినతెప్పలు వెతఁ గై
వ్రాలినహృదయాంబుజంబు వసుమతి¹మీఁదన్
²వ్రాలినచూపులు మొగమున
³వ్రేలుకనలు ముక్కుమీఁదివ్రేలుం దనరన్.

256

క. ఉన్నంత నృపాలున కని
యె న్నీ తిజ్ఞఁ డనుమంత్రి యీ మతిమంతుం
డెన్నినప్రకార¹ముననే
యన్నులు చపలాతిచంచలాత్మలు సుష్టి.

257

క. తనకల్ల తెలుపదే కద
మన కల్లలితాంగి బుద్ధిమంతు నొకని నే
ర్పున మెల్లన రాకొమరుని
మన మెల్లసు దెలిసి చూడ మన మంపఁ దగున్.

258

వ. అనిన మతిమంతుం డందుకొని యవ్వభున కి ట్లనియె.

259

చ. మిగుల దృఢంబు చేసి కద మీ రడుగం దగ వేడఁ జెల్లు ని
మగువనె యింక నిక్కమగు మాటకు నిందడింపుఁ డూర
కే, బెగడుకుమారు నాఱడిని బెట్టఁగఁ జెల్లునె వింట లేదె
'యిం, ట గెలిచి రచ్చ గెల్వ' మనునానుడి నానుడి నానుడీ
చెవిన్.

260

క. మదిరాక్షుల నమ్మకు నయ
విదుఁడవు గద వేగిరంబు వెరవరిఁ జెలుచున్

1. సెలకొన్ 2. వ్రాలుంజూపు 3. వ్రేలంగడు; వ్రేలంగనలు 4.
మేనిజ, మన్నెలతుక లెంచ 5. శెల్లదు.

బదరకుమీ లెస్స పడిం

బదిగ విచారించి నేయ మంచది సుమ్మి.

261

క. అనవుడు జనపతి యడుగం

¹బనిపిన నే మాయె దోసమా ని ప్పనినం

తనె నోరు పొక్కడు గదా

²యనిపి యటుం దెలిసి చూత మని కడు వేగక.

262

క. సడిసన్న పెద్దవారల

³గడకక దగువారి బిలిచి కల్ల గలిగినక

⁴నుడువులవలననె కానం

బడఁ గద తెలియుఁ డని పెట్టి పంపిన వారల్.

263

సీ. కల నైనఁ బరకాంతః దలయె త్తి చూడఁడు

⁵పఱచువారలఁ గూడి ⁶పలుకఁ బోఁడు

మిగుల సిబ్బితకాఁడు మొగమోట గలవాఁడు

పలికి బొంకఁడు బహుభాషి గాఁడు

నేర్చినవారిని నేరనివారిని

దనవారిగాఁ జూచు⁷వినయపరుఁడు

కినిసి యెవ్వరిని ⁸నొచ్చిననోటఁ బలుకఁడు

కపట మెఱుంగఁడు గర్వి గాఁడు

గీ. మేరమానిసి సా దుపకారి గోల

నిర్మలుం డట్టివానికి నింద మోవఁ

1. బనిచిన 2. యనిచి యటుం; యని యప్పుడు 3. గడకక 4. నొడువులవల్ల నెకానం 5. పడుచువారల 6. నడువ; మెఱయ 7. దయా పరుండు 8. నొచ్చెడుమాట.

జేసెగా విధి కటకటా దోసకారి

దయ్యమున కేడ సత్యంబు దలచి చూడ.

264

గీ. అనుచు దమలోన గడు నొచ్చుకొనుచు బనుల

¹జోక సొగసూను నా రాజసూనునగరి

కేగి యువరాజునకుఁ దమ్ము నెటుక సేయుఁ

డనిన నవసరములవారు నపుడె పిలువ.

265

క. చని కని మ్రొక్కిన మితపరి

జనముతుఁ డగు రాజసుతుఁడు సవినయమతి యై

తనగ దైవరస నుచితా

సనయుక్తులఁ జేసి యను బ్రసన్నాననుఁ డై.

266

ఉ. వచ్చినకార్య మేమి జనవల్లభుఁ డంపఁగ నన్నుఁ బిల్వఁగా

వచ్చితిరో తగు ల్గుగువారలకై మనవుల్ ఘటింపఁగా

వచ్చితిరో వచింపుఁ డని వారల సారెకు వెల్లదమ్ములక

మెచ్చనికన్నులక బెదరు మేకొననె మైగమూచివల్కినక. 267

ఉ. భూరమణుండు మీకడకుఁబొమ్మన వచ్చితిమయ్య యెయ్యెడక

మీరలు రాజొకంటె నినుమిక్కిలి మా కనుర క్తిమై మముక

గౌరవ¹లీలఁ బ్రోతు రటు గావున నొక్కటి విన్నవెందు మో

భూరివివేక వీరి నటు పొమ్మనుఁడా యని యేకతంబునక. 268

క. ఒకయించుక మడి గొంకుచు

ముకుళితహస్త లయి వినయమున రాజకుమార

1. సొగసొగసును గలనృపసూనునగరి 2. మతుడై 3. కన్న 4.

వృత్తి.

రక వెఱచి చెప్పుదుమో వెఱ

వక చెప్పుదుమో యటంచు వారలు ¹పల్కె,

269

క. ఇది యేమో యని యెదవడి

యదవద యై గుండె భగ్గు మని తల్లడపా

టొదవంగ బలుకుల దీనత

గదురంగ నది యేమి దెల్పంగదరయ్య యన.

270

సీ. అవనీతి²లేకుండల్లవనీతలమునకు

మొన్న వేటాడంగ జన్నపిదప

నంగజాలలు గా దనంగ జాల ³జలమ్ము

మీఱ మొక్కలము⁴న మీర లలుక

బారువమ్మును బట్ట ⁵బాటునెవమున

రాణివాసము జొచ్చి ట్లోణిపతికి

బ్రాణపదం బైనయెఱాటే జిత్రాంగి

గనుగొని ⁶మోహంబు పెనగొనంగ

గీ. దమకమున బట్టినా రని తమ క⁷డలుచు

నాపడంతుక ⁸దెల్పిన గోపగించి

⁹విమ్ము నిది యంతయును నిక్కునమ్ముగాంగ

నడిగి రమ్మనె నిప్పు డప్పుడమితోడు.

271

చ. అనిన నమశ్శివాయ యని యక్కట యొక్కడనుండి సంభవిం

చెను వినరానిపాప విది చెల్లరె మాయలు వన్ని యీవిధం

1. పలుక 2. లేదు 3. జలంబు 4. మొక్కలముగ 5. బాటు

నెవమున; బాటుమెత్తమున 6. మోహము 7. మడర; పడుచు; 8. చెలిపిన

9. మమ్ము.

బున నలయింతి నాపయిని ¹బూపెను నేరమి ²యిట్టిప
ల్కులే, వినవలనెం గదా యిపుడు వీసుల నే మనువాడ
సిందుకున్.

2.2

క. ఆయమ్మ యాగ్రహం బెడఁ
బాయక ³మటుంగుపడ విన్నపముచేసిన భూ
నాయకుఁ డిది యకాఁ గా దన
కియెడ నామీఁద ⁴నాగ్రహింపం దగునే.

273

గీ. తల్లి నామీఁద నట లేనితప్పు మోపె
⁵నట యల యనుంగుదండ్రి దా నదియె నిశ్చ
యంబు ⁶నేసె నట యింకఁ గా దన్నఁ బోనె
యేరి నన నేల కల్లరి నేనె యగుదు.

274

క. నాపాలిటిదైవముగా
భూపాలుఁ దలంతు నేను బొరపొచ్చెములే
కేపట్లం జిత్రం⁷ గిని
⁸నాపెనతల్లిని దలంతు నాతల్లివలెన్.

275

క. ఇది యిటువలెఁ గా కెన్నఁడు
నెదలో ⁹నొండొకవిచార మే నెటుగమి కా
మదనారియె పాక్షి యింకం
బదివేలును నేల పనికి మానినమాటల్.

276

1. బూపెనె, బూస్సెను, మోపెను 2. యంతరీక్షయన్ 3.
దీనికిన్ 4. నా మీఁద 5. నిగ్ర 6. నట్టులే ..దండ్రియు 7. నేనెనునింకఁ
...యెవరి; నేనె ..బోవ, చెట్టులైనను 8. గన్ 9. లోపలరత్నాంగికన్నను
విశేషముగాన్ 10. నొండొక.

ఉ. ఏ నిశ నేమి నెప్పిన మహిపతి బొంకుగ నెంచు నెందు 'రా
జానుమతంబు ధర్మ' మని యంధ్రుగదా బుధు లైననేమి 'యె
ద్దీనె నటన్నఁ గొట్టమున నేర్పడఁ గట్టు' మటన్నచందమే
కానగనయ్యెనొక్కయుపకారమునేయుండుమీర లీయెడన్.

క. మీమది శంకా'తంకిం

బేమియు లేక సభవార లెల్ల వినంగా

నామాటలుగాఁ గొన్ని మ

హీమండలవిభునితోడ నెఱిగింపఁ దగున్.

278

క. మండలపతి తప్పొప్పులు

రెండు విచారించి తగినరీతి స్తీలిక

దండన నేయంగఁ దగు ను

ద్దండము నేయంగ శుభము దలకొన దెందున్.

*279

గీ. మీర లన్నిట సడిసన్నవారు దెలుప

వలదొక్కో నన్ను సడిసన్నవానిగా నొ

నర్చుటకు దై వసన్నిధానమునఁ బెట్టి

నిజము నేయించి పిదప మన్నింపు మనుండు.

*280

గీ. ఆనఘమతులార నన్నుఁ జిత్రాంగియెదుట

నునిచి తారకాణించంగఁ గనుక నట్టి

కల్ల నావల్ల గోరంత గలిగె నేని

యాజ్ఞ కే నర్హుడను జుమి యని యనుండు.

281

1. శంకము, లేమి... 2. దండము 3. వలదొక్కో 4. తారకాణిం
పంగ; తారాజ్ఞానేయంగా; తారకాణించంగాఁగనఁగ; తా...కనకనిట్టి...
కనకయెట్టి.

* 279-80 పద్యములు కొన్ని ప్రతుల ముందువెనుకలుగా నున్నవి.

క. కాదే వినుఁ డొక్కటి యిం
కా¹దేవినె గలది ²గలిగినట్టు దెలుపు నీ
పై దే నేరము జుణిగిన
గా దని ³యడుగు మనుఁ డామె గట్టిగఁ దెలుపున్. 282

క. అటుమీఁదట జగదీ⁴శ్వరు
ఘటనం బెటు లుండె నటులఁ గా కుండదుగా
⁵యి టులనుఁ డని వారికి నా
దటఁ ⁶దాంబూలంబు లిడి యతం డపు డనిపెన్. 283

శా. దాక్షిణ్యకరమూర్తి ఖోడశమహాదానాదిధర్మక్రియా
దత్తా యాశ్రితదీనరక్షణకళాధారంధరీసత్ప్రసా
వీత్తా శాశ్వతకీర్తి వైభవరమాభ్యుచ్చోళసింహాసనా
ధ్యత్తా ⁷దుర్దమరాట్కిరీటదలనై కాక్షేయకౌక్షేయకా. 284

క. యాచనకవినుత వనితా
నేచనకతనూవిలాస శృంగారకళా
సూచనకమ్రకవిత్వా
లోచనకందళితహర్ష లోలుపహృదయా. 285

ప్ర స్థి జి.

దుగ్ధరాశివిద్యోతికీర్తి సుధా
భుగ్ధరీణామనాగోగవర్తి దయా
దృగ్ధృతాశేష ధాత్రిమరున్నిస్సవ్వా
స్నిగ్ధసారస్వతస్సిద్ధసారస్వతా. 286

1. దేవి 2. గలిగినట్టె...; గలిగినట్టుల చెలియన్. 3. తెలుపు
4. శ్వర 5. యిటనుం 6. తాంబూలమిడి వడి 7. దుర్మదరా.
సారంగ—9

గద్యము. ఇది శ్రీసూర్యనారాయణప్రసాదలబ్ధప్రసిద్ధవాగ్దేవ
భవ చేమకూర లక్ష్మణామాత్యతనూభవ సదారాధిత
బుధసమాజ వేంకటరాజప్రణీతం బైన సారంగధరచరిత్రం
బనుమహాప్రబంధంబునందు ద్వితీయాశ్వాసము.

శ్రీ రస్తు
సారంగధరచరిత్రము

తృతీయాశ్వాసము

ధువ్యశౌర్యదైర్య

క్షౌధరమూర్ధన్య యాదిగర్భేశ్వర వి

ద్యాధిక వితరణదీక్షా

రాధాసుత యచ్యుతేంద్రరఘునాథనృపా. 1

వ. అవధరింపు మివ్విధంబున నవ్వసుంధరావరకుమారుం డగు
సారంగధరుండు మంత్రిపుంగవుల ననిచి యనివార్యచైర్య
ధురంధరుం డై యుండె నంత. 2

చ. 1 అనిపిన బోయి వారు నత్తులై యత్తులైకవిసీతరీతి ని
ట్లని రవథారు 3 ధారుణి తలాధిపశేఖర స్వామియానతిం
బనివిని యక్కుమారుం గని మామదిలో ననుమానమెల్ల బో
వను విశదంబుగా 4 తెలిసి వచ్చితి మయ్య యనేకభంగులకొని

క. 5 ఔ ధన్యుడు గాఁ డన్యుఁ డ
సాధారణుఁ డతఁడు దైవసన్నిధి 6 నిదగ్గ

1. రక్షణ 2. అనిపినవారుపోయినట్లులైకవిసీతిని నీతివోచు ని 3.
ధారుణినమంబుననేతెడిసామియానతిం, బనిచిన 4. నడిగి 5. అధన్యుడు
6. నతనికొ.

శోధన చేసిన¹గాని య

శోధన యొం దొకటి తెలఁపఁ జొప్పడ దింకన్.

4

క. మనవి గల దొకటి చిత్రాం

గినె ²యీమాటు బెదరించి కినుకన్ నీవం

కనె ³త ప్పిది గట్టిగఁ జెప్పు

మన నృపుతో⁴ దాన దెలుపు నని యతఁ డనియెన్.

5

చ. అన విని మంచిదే యని నృపాగ్రణి వారల నెల్ల వెంటఁ ⁵దో

డ్కొని వెన రాణివాసమునకుం జనినం గని నాతి నెజ్జ ది

గ్గన ⁶డిగి జాళువాపసిడికంబము ⁷చెంగట నిల్చి ముగ్ధచా

డ్పున వసివాళ్లువాడుమొగముం ⁸గదియంగ ముసుంగు

⁹దార్పుచున్.

6

క. కొనగోరఁ దీసి కాటుక

కనునీరు ¹⁰చిటుక్కు మనఁగఁ గడమీటుచు వం

చినతల యె త్తకయుండెడు

ననృతోదరి కనిరి ¹⁰రాజుననుమతి వారల్.

7

మ. వనజాతేక్షణ కేళికాకలగవవ్యాజంబునన్ వచ్చి ని

న్నను సారంగధరుండు మీయతులసౌందర్యంబు వీక్షించిమో

హనిమగ్నుం డయి బల్కి బట్టెనని మీ రన్నా రటం ¹¹చెల్లరు

న్వినఁగాఁ బల్కికుమారునిం దెలిసి రండీ యంచు రాజంపినన్.

1. గాక 2. యామలుమాదలించి 3. తప్పగు నిజముదెలుపు 4. దో,
కొని 5. దిగి 6. చాటున 7. దిగియంగ 8. దాల్పుచున్; దార్పుచున్;
దీయుచున్ 9. చుటుక్కు 10. నృపతియనుమతి 11. చందరు

వ. *మే మాన్యపా¹లుకడకుం జని ²తద్యత్తాంతం బంతయు
నెఱింగించి. 9

శా.వరా యోరి వివేకహీనమతి ద్రోహీ నందనుం డంచు ని
న్నెరా నమ్మిన ³దంతయుం గలిగె నెం దైన ⁴న్నగర్హానికిం
బోరో రాఱొ కొమాళ్లు వావివరుసల్ బుద్ధి విచారిం⁵పకే
గారాబుంబినతల్లిఁ బట్టితివి యోగ్యంబే నినున్ జూడఁగన్.

క. ⁶అని యనుఁ డని యినుఁ డాగ్రహ
మున నంగారకునిచందమున మండుచు ⁷నుం
డిన వాఁ డని గట్టిగఁ జెపు
మని మే మెంతయును దూఱ నతఁ డి ట్లనియెన్. 11

మ. ఆమరంగాఁ దనమీఁది నేర మిపు డాహా నాపయిం ⁸మోపి
తం, ద్రిమనం బి ట్లెడ నేసెనే యయినఁ ⁹గానీ గట్టిగా
నెల్పు నా, యమనే యిం కొకమాటు మీ రడుగుఁడి య
న్నాడు ¹⁰గాఁగాను దో, సము సు మైందు నిరాపనిదలు
¹¹గడించం చెల్పు నిక్కంబుగన్. 12

చ. అనవుడు రాజుదిక్కు మొగ మై యలుకన్ గలకంతి కంచు గీ
సినగతిఁ ¹²వెద్ద వెట్టునను జిట్టుడుకుం గనునీరు సోన యై
చినుకఁగ నేడ్చి యే లగడుచేసెదు రచ్చలఁబెట్టి యింత యో
వనధిగభీర నాకు సరివారలలోఁ దలవంపు లయ్యెడున్. 13

* మేము రాజుపనుపున బలకునిపాలికింబోయి యాపుత్తాంతం బెఱింగించి

1. లబాలుపాలికి 2. తుతద్యత్తాంతం బెఱింగించి 3. బంతయు
4. న్నగర్హానికి 5. చకే 6. అనుడును విని యతఁడాగ్రహ 7. నొడ్డినవాడిది
8. జూపె(పి)తండ్రి; మోపి స్వా(సా), మి 9. నేమీ; 10. రాఁగాని దో,
వము 11. ఘటించం 12. పేరెలుంగునను.

- క. మానముకన్నను ¹హెచ్చా
 ప్రాణ మని తెగింపఁ బల్కి ²బట్టెడు సేయం
 బూనితి నగుఁబాటులు నా
 తొ నీకే సిగ్గు ³గలుగ దఁట నా కేలా. 14
- క. కంఠోయి చల్లగా నిటు
 గం ధోయి నృపాల లెస్సగా నిక నొకమా
 అందఱముందఱ నీ వని
 చిందఱవంద ⁴ఱియి గుట్టు చిట్టాడంగఁ. 15
- క. కయ్యానకుఁ గాలి ద్రవ్వచు
 గయ్యాళితనంబు మీఱఁగా డగ్గఱి యా
 తొయ్యలి యూచక ⁵యూచక
 పయ్యెద ⁶గొబ్బునను బటాన బయలుగఁ జేసెఁ. 16
- ఉ. ఆపగిదిం ద్రపారహిత యై కుచరేఖలు చూప నందఱుఁ
 హా పరమేశ్వరా యనుచు నొదల ⁷వంచిరి ⁸జంత ⁹యంతయుఁ
 నాపయిదప్పెయకానిదియు నాదియై యాతని ¹⁰చేలయకానొకా
 దో పరికింపుఁడా యనుచు దుప్పటిముందఱఁబెట్టి వెండియుఁ.
- క. కొడుకుపయి నీకుఁ గడుఁ బ్రే
 ముడి గావునఁ గతకుఁ గాల్లు ముంతకుఁ జెవు లీ
 వడిగెదవు రాజ నీ కె
 క్కడియభిమాన మని పలుకఁ గాంతెం డలుకఁ. 18

1. ...హెచ్చగు, నేనాప్రాణమనితలఁపనీనిటుసేయం, 2. ...బట్టిటు
 సేయం 3. లేదు గద 4. అగు 5. వాచక 6. గొంగునను బటాక; గొబ్బునను
 అటబయలుగ 7. వంచిరి 8. జంత 9. యంతయుఁ 10. చేత.

క. ఇది మాయాపట మనఁ గూ
డదు గద యింక సంశయం బెడలఁ జూచితిరే
కద ¹పదపదఁ డని యానయ
విదులం దోడుకొని వచ్చి విభుఁ డలసభలోక. 19

క. మాతృరిరంసాయుతుఁ డగు
పాతకి దండన మొనర్పఁ బరిమాణం బే
²రీతి చెప్పు డని విపశ్చి
జ్ఞాతములం గూర్చి యడుగ జననాథునితోక. 20

క. విజ్ఞాపనం బొనర్చిరి
విజ్ఞానేశ్వరము చూచి విద్యజ్ఞు ల
³య్యజ్ఞుని వనిఁ గరచరణం
బాజ్ఞ నిశావేశఁ జేయ నర్హం బనుచుక. 21

ఉ. ఆతటి వారిమాట విని యట్లనె నిర్దయవృత్తి నమ్మహీ
నేత తలారులం బిలిచి నేడు సుతుం గొనిపోయి కాళ్లునుం
⁴జేతులు నాజ్ఞ నేయుఁ డని చెముదుటుంగర మిచ్చె గోపమే
చూతురు⁵గాని బిడ్డఁ డని చూడరుగా ధరణీతలాధిపుల్. 22

ఆ. పట్టి నట్లు లాజ్ఞ వెట్టఁ గట్టడినేసి
సరగ లోని కరిగి శయ్య ⁶కొరిగి
యినుండు దుగ్గివార్ధి మునిగి యుండఁగ ⁷నల్ల
యినుండు నంత వార్ధి మునుఁగుచుండె. 23

1. పదుఁడనుచున్నానయ 2. రీతిం తెప్పు డని నద్భుత 3. య్యజ్ఞునికరచరణా
దుల, కాజ్ఞ 4. జేతులుగోసిరండనుచుజే 5. గాక 6. వొరిగి 7. నంతనినుండు.

గీ. ¹ప్రామినుకుమానికమ్ముల భరణి యైన
తరణి శరనిధి మునుఁగఁగా ²సరగఁ దిగిచి
వేయఁ బోల్ ³పై వసుతతి నారాయణుండు
కా కది కృపీటజాతా ⁴హి గాంచ నేమి. 24

చ. గగనపయోధి దాటి రవి గంధవహాత్త భవుండు రేయియ
జ్జగతికుమారియంతికమున న్రభసంబున నిల్చి వచ్చు సో
యగమున రామచంద్రుఁ డని ⁴యాయపరాంబుధిలంకఁ జొ
చ్చి పెల్లుగఁ దరికొల్పునగ్ని శిఖలో యన ⁵సంధిలె సాంధ్య
రాగముల్. 25

గీ. లోకములకంట నలమ వేలాకృతాంగి
మిహిరకరరస మూనినోమిన్ను పెంచు
⁷కదియ సాంధ్యవిభాదీపకలిక ⁸యిడఁగఁ
బడినకాటుక యనఁ దమఃపటలి నెఱసె. 26

క. చవుదంతి వియన్నదిలో
నవగాహ మొనర్చి ⁹చల్లు నల వమధులొ నా
దివి ¹⁰యలచుక్కలుఁ దోచఁగ
దివియల ¹¹వారిఁ గొని యపుడు తెగువఁ దలారుల్. 27

సీ. రాగిదేరెడుచొకారపునీలిచల్లడం
¹²బులడంబు చీకట్ల బలమునేయఁ

1. ...మానికమ్ములుభారమైనఁ 2. సరణి 3. పైననుదలి 4. యంద
వరాం; యుండవరాం 5. మించెను 6. మిచ్చువిచ్చు 7. గదిసి 8. యిడిన
9. చల్లునవ్వమధులొ 10. యలచుక్కలచేదగ; రేణుకలెనయ 11.
వారలను గొనుచుఁ జెగువ 12. బులుచిప్తు...బలియ; ...నడరనేయ.

గోరమీసములపైఁ గోపోగ్రసములు
 చిందు ద్రొక్కంగ మొగాల్ జేవుటింప
 మృత్యుదంష్ట్ర¹ లనంగ ¹మీపై నలోపంక
 కత్తు లు²న్నతభుజాగ్రముల మెఱయ
 నలుకుమానుసులగుండెలు ³గుభు ల్లన ఘల్లు
 రనుమ్రోతగుదెలు వేటాడుచుండ

ఆ. ⁴కూఁక వెట్టి యీల ⁵గొట్టుచు బడిబడిఁ
 బాటుతెంచి చుట్టువాటుకొనిరి
 *దివ్యరత్న నికరదేదీప్యమాన మై
 యతిశయిల్లు రాజసుతునియిల్లు.

28

వ. అప్పు డందులఁ గ్రందు⁶కొనుసందడిఁ గొందల మంది పరి
 జనంబు లేడ్చుచు లోపలికిం ⁷బాటి యబ్బారి యెఱింగిం
 చిన నిప్పు ద్రొక్కినచందంబున మిట్టిపడి ⁸తట్టిం బడిన
 పులుగువిధంబున ⁹నిట్టట్టువడి తరలి పోఁగూడక యావద్రావి
 నవానిగతి నారటించుచు మిన్ను విఱిగి పైఁబడిన ¹⁰కైవడి
 టిచ్చలువడి రాకుమారుఁ డాత్మగతంబున.

29

మ. జననీ నాపయి లేనిదోస మిటు లీర్వ్యం దండ్రితోఁ జెప్పియా
 యనకుం గోపము ¹¹రేచి త్రుంచు మన నాహా యెట్లు
 నోరాడె నై,నను బో దా సదసద్వివేకగుణముకా ధర్మంబుఁ

1. మేడైన 2. ఘన 3. ప్రక్కలించుఘల్లునుమ్రోత 4. పీఠక; బిగియ
 5. వెట్టుచు * దివ్యరత్న ఖచిత...మై; దివ్యనూత్నరత్న దేదీప్యమానమై; కదిసి
 దివ్యరత్న ఖచితదేదీప్యమై 6. కొనంగనందడి 7. పోయి యార్పటి 8. తట్టిలం
 బడిన, తట్టునంబడిన, తట్టంబడిన; తొట్టిల 9. నిట్టట్టుతరలిపో 10. వడువున
 టిచ్చలువడి 11. వెంచి త్రుంపు.

బోకార్చి య, మృనుజాధీశుఁడు నట్లనేయఁ దగునే ¹మందు
ల్లదా భూపతుల్.

30

క. ఈలాగున ధర్మము ని
ర్మూలం బై పోవు తెలుఁగ మునువే ²యెట కే
బోలే నైతి నయో విధి
యేలా పో నిచ్చు బ్రాప్తి యిటు లుండంగన్.

31

క. కెరలిపడి జనని దూలుట
ధరణీపతి ననుట వెఱ్ఱితన మిఁక నేలా
పరితాప మొంద నాకుం
గఱకంతుఁడె దిక్కు గాక కలరే యితరుల్.

32

క. అని నిర్విచారుఁ డై యా
మనుజేశకుమారుఁ డనుపమానగభీరుం
డనవద్యశుభాకారుం
డనిమిషగిరిధీరుఁ డున్నయంతఁ దలారుల్.

33

క. రాసుతుఁ ఁడని తొడిఁబడఁ దెగి
గాసిని బెట్ట కడియాసఁ గాచుక మన మీ
మోసాల నున్న నెక్కడ
మోసా ¹లొనో యటంచు ముంచినభీతిన్.

34

క. క్రిక్కిరిసి నగరిలోనికి
²జక్కన దురదురన చొచ్చి చనుచో నేమిం

1. మత్తుల్ 2. కడుకున్ 3. డనుచుం)ను దొడిఁబడ 4. లొనో
...ముంపిన 5. లి 6. జక్కన మలమలను.

జెక్కు సెమ¹ర్పక యుండెడు

నక్కొమరుని గాంచి వార లతిదుగ్గితు లై. 35

ఉ. కానకుఁ గొంచుబో² యిపుడె గాల్గును జేతులు గోయుఁ
డంచు లో, నూనిన³కిన్న రాజు ముదుటుంగర మిచ్చెను
మాకు బుద్ధి యే, మానతి యిండు మీ రనిన నట్లనె
సేయుడు గొంక నేల రాజాన యతిక్రమిం⁴పఁ దగునా యని
యాదృఢచిత్తు డాడినన్. 36

ఉ. ఏయెడఁ గోపగించి ధరణీశుడు గొల్చినవారి నేక్రియం
జేయుఁ డటన్నఁ గా దనక చేయవలెంగద⁷యంచు నట్టిటున్
రాయిడి చేసి కర్మశుభ్రజ్జువుల న్నవమోహనైకరే
ఖాయుతదేహుని⁸ విటిచి కట్టి రయో పెడచేతు లంటంగన్.

క. చిందె నట హారములు దెగి

క్రొందెలిముత్యములు పెన్నెలు ల్విడి విరులున్

జిందెను మును సింగారము

చిందుచు⁹ నున్నాఁ డటంట సిద్ధము గాంగన్. 38

గీ. ఇట్టు లారాచపట్టిని బట్టి చాల

గొట్టు సేయుచు నడురేయిఁ గొంచు బోయి

¹⁰నఱకుద మటంచు నప్పు డానగరికడన

యుంచి¹¹ వా రింత నంత గాపుండి రంత. 39

1. ర్ప 2. యిపుడు; యి యట 3. మంచు 4. యల్కు 5. చ 6.
మటన్న 7. యన్న 8. ఖాయత 9. నున్నా కడనుట 10. నఱకుడు 11.
చారంతనంతగా నుండి రంత.

గీ. అదురుగడ గాఁగ నవ్వీధం ¹బంతఁ దెలిసి
 బెగడి యేడ్చుచుఁ జేతులు పిసికికొనుచుఁ
²జెమ్మరించుచు నోయమ్మచెల్ల యేమి
 నేయుదుమె యంచు రత్నాంగి³చెలులు మిగుల. 40

క. తల వీడఁ బాటి తమ గా
 దిలియేలికసానితోఁ దదీయవిధంబున్
 దెలియఁగఁ జెప్పిన హా యని
⁴నిలువుకు నిలువుననె యొరగి నేలం బడియెన్. 41

గీ. నోరఁ దడి లేక యప్పు డాసీరజాక్షి
 కంటఁ బుట్టెడుకన్నీరు గాఱఁ బొరలి
 పొరలి యేడ్చుచునుండ నబ్బోటు ⁵లెల్ల
 కస్తీపడ కమ్మ యని యెత్తి కు స్తరింప. 42

క. ⁷అప్పుడట దెలిసి మదిలో
 ముప్పిరిగొనుపుత్త్రమోహమున సకియలు తక్
 గప్పకొని వెంట రాఁగా
 నప్పావనచరిత మహితలాధిపుకడకున్. 43

మ. జిలుగుంబయ్యెదకొంగు జాటి వెనుకక జీరాడి ముత్యాలపే
 రులు వఱ్ఱోజతటిం బుటం బెగయఁగాఁ ద్రోపాడఁజన్నుల్ కటి
 స్థలిపై వేసలి మొగ్గ వ్రాల నడుగుల్ చండింప నేత్రాంబుజం
 బులు గన్నీట వసంతమాడ నరిగెఁబూ బోడి భేదంబునన్.

1. బుదు 2. జలదరించుచు 3. చేతులపుడు, బోటులపుడు, చిత్రాంగి
 చేతులపుడు 4. నిలిచిననిలువుననె 5. పొరలి 6. లేల, కస్తీపడెదమ్మ 7. అప్పుడు
 దెలిసియు.

క. అరుగునెడ సంతిపురమున
నరవిరిపాన్పుపయి ¹నొరగి యావల ధరణీ
శ్వరుడును నీవల నొకయం
తరువునఁ జిత్రాంగి చెలులు దా నుండంగన్. 45

గీ. అనఘచారిత్ర యెవ్వ ²గే మనినఁగాని
గెరలని సుశీల సంపన్నగేస్తురాలు
అత్తరుణిఁ జూచి యప్పుడు నో రెత్తి పలికె
³దాశనిచ్చునె పుత్ర ⁴వాత్సల్య మెదను. 46

సీ. మగనికూరిమి గల్గి జగములో మిక్కిలి
వన్నె కెక్కినయట్టివారు లేరె
యిల భోగభామినుల్ ⁵కులపాలికలకన్న
మేరగా నడచినవారు లేరె
సవతి ⁶పట్లను నీసు సవరింప కేపట్ల
గారాబమునఁ బెంచువారు లేరె
నెనరుతోఁ బినతల్లి యని కొమ్మాల్లింటికి
వచ్చిన దయఁ జూచువారు లేరె

గీ. తగునె యక్కట బుధనుతోదారగుణవి
రాజి సన్తారవ ర్తనఁ దేజరిల్లు
పరమసాధువు సారంగధరునిమీఁద
నొకటికిఁ బదాలు ⁷గల్పించితోలతాంగి. 47

1. నొఱి (శ. ర. పా.) 2. రేమన నొకింత 3. దాశవచ్చునె పుత్ర
వాత్సల్యమెచట;...మెవరి 4. కులభామినులకంటె 5. పట్టులకీను...రించ,
పట్టునియాను... 6. గల్పించనో.

చ. పడుచుదనాన ¹బట్టి నినుఁ బట్టి పెనంగె నటంచు లేని యా
గడములు గొన్ని యంగమునఁ గానబడన్ సవరించి యీసు
"చే, దొడిబడఁ బోయి ప్రాణవిభుతో నెఱిగించి తేగించి
వాని నో, పడఁతుక యాజ్ఞ సేయు మని "పంచితి ⁴వెంతకు
నెత్తుకొంటివే. 48

చ. పొలఁతుక లెస్స యున్న నోకపూటయుఁ జూడఁగఁ జాల
వీవు మా, యలకొడిగట్టి తేంతటిగయాళివె బేరజపుకవిచా
రముల్, దెలియనివానిపైఁ గలవి లేనివి "కొన్ని ఘటించి తం
డ్రిబి, డ్డల ⁶కెడ సేయుఁ జూచి తకటా ⁷మది నీ కిది యెంత
దోసమే. 49

చ. కఱకుఁదనంబుతోడ ⁸బసికం దని యాత్మ ⁹దలంప వైతి వి
త్తైఱుగు వినం గ¹⁰లుక్కు మనదేవగవారిమనంబు వెన్కముం
దఱలను బిడ్డఁ బాప మమతం గని పెంచినదాన వైనఁగా
యెఱుఁగుదు గొడ్డు¹¹రాలి కిల నెక్కడిమోహము లేంచి
చూడఁగన్. 50

క. పినతల్లివి పెనుపగ నో
పినతల్లివి గాన వచ్చి పిలిచిన నయ్యో
కనికరము లేక వానిం
గని కరము నిరాపనింద గట్టం దగునే. 51

1. వచ్చి 2. నక 3. కుసితి 4. వెంతటికత్తుకొంటివే 5. కొన్ని
గడించి, 6. సెడ 7. మఱి 8. గనుగందని 9. నెఱుంగ 10. భగ్గుమనదే
11. రాలికిని, రాలికిక.

చ. కటికిమనంబు¹తో నిటులఁ గల్లులు చెప్పిన నాతఁ డైనఁ దా
గటకట యట్టివాఁ డవును గాఁ డని రెండును నిశ్చయింపకే
యెటువలె నాజ్ఞ² పెట్టు మనెనే తరళాక్షి కుమారుఁ డంచు న
క్కటికము లేక³ యాఁ జెవులె కన్నులు రాజులకుం
దలంపఁగన్. 52

ఉ. ఏసడిసన్న మానిసి⁴నొ యేమి యెటుంగవు పారుపట్టయో
వేసర కెన్ని నేరిచితివే మటుమాయలనీలికాన⁵ నా
మాసినము⁶తైమ్ర⁷మెలఁగు ముద్దుఁగుమారునిమీఁదనెట్టుగాఁ
జేసితి వింత మచ్చరము చెల్లు నటే మఱి⁸ యాఁడుదానికీన్.

కి. అని తా నాడినమాటలు
విని తాళఁగ లేక బిగువు వెలయఁగ నపు డ
వ్వనితామణి యిట్లనియెన్
జనితామర్షమునఁ జూపు జంకెనఁ జూపన్. 54

చ. ⁹జలరుహనేత్ర నన్నిపుడు సారెకు దూటుచుఁ గేరి నిక్కు
చున్, నిలుగుచు విట్టివీఁగుచును నిక్కము¹⁰గాఁగను నాతఁ
డేమియున్, దెలియఁడు సాదుబిడ్డఁ డని నేరుపుమాటలఁ
¹¹దేల నాడి గా, దిలిసుతు¹²చేతఁ జక్కటులు దిద్దెద వెంతటి
నంగనాచివే. 55

1. తోడనిటుగల్లు...డైనఁబో 2. యట్టివాఁడవునుకాదనకూరక 3. సేయు 4. లేక 5. వాకింత...పాటుపట్టివే 6. యో (యా) మాసిన... 7. వెలఁగు 8. యాటదానికీన్ 9. జలరుహవృత్తనేత్ర నిడుసాగెఁ బెట్టుచుఁ బాలనిక్కుచున్ 10. గానతఁడేమిదోసమున్ 11. నేలనాడి 12. వెంత.

ఉ. *వేదులు వల్కి న న్నదర వ్రేయగఁ జూచెద విందు నంతయం
బేదలు లేరు నీవు కడుఁ బెద్దటికా ల్పచరించి యూరకే
1 వాదులు చేసె దేల చెలువా యవుఁ గాఁచువారులే రఁటే
సాదిసిసాళి నీదుతనుజాతుఁడు వాఁ డలపిన్న పాపఁడే. 56

ఉ. ఎంతకు లేవు బాలుఁ డనియే పచరించెద వింతెకాక నా
చెంతకుఁ జేరి నీకొడుకు చేసినచేతఁ దలంప వైతి వో
కాంత నిజంబె 2 యేరికిని గాళికిఁ బోయిననుద్దలే ప్రతి
ప్రింతురు గాని యానడుమఁ జేసిన 3 పాపము లెంచరే కదా.

ఉ. ఏల 4 వితాదిసంతు లివి యెవ్వరు మెత్తురు నోరిలోపల్క
వ్రే 5 లిడినప్పుడుం గఱవ నేరఁడు నీసుతుఁ డడ్డపాప గాఁ
డే లలితాంగి నీ వనక 6 యే రికనందురె యాయె బొమ్ము చా
ల్చులును వ్రేల్ల 7 సందులను జాతెడువారలు లేరి లెవ్వర్కు.

క. సూనుఁ డని చాల నెంజిలి

8 యానెదుగా తల్లి దోస మన కిటు బలిమిన్

బోనీక పట్టి పెనఁగిన

వానిన్ మఱి యేమి సేయ వలయుం జెప్పుమా. 59

వ. అని పలికినచిత్రాంగిపలుకులు చెవులకు ములుకులపోల్కిని
గీల్కొని నచ్చిలుకలకొలికి యులికిపడి యాచెంత నున్న
మహీకాంతునిఁ గని యార్తరవంబున నిట్లనియె. 60

* వేదురుబట్టి 1. వాడుకువచ్చెదేల, వాడనచేసెదేల 2. యెవ్వరును
...ప్రకాశింతురు 3. దోసము 4. బజాటింతు 5. వ్రేలటువెట్టినం గఱవ
నేరఁడు 6. కేవల గోల నీసుతుం 7. యేనికనందునె 8. యానె
దవే నీదు దోసమున...పూనెదవే నీవు దోసమున కిటు.

చ. వెనఁగినఁ బోవ సీకు పసిబిడ్డఁడు వాఁ డఁట యవ్వుచెల్ల కా
 1దనఁ దను నంట వచ్చె నట తక్కినమాట లీ కేల చూచి
 యున్, వినియు నెఱుంగ మయ్య యివి వింతలుచెప్పెడివారు
 చెప్పినన్, వినియెడువారి కైనను వివేకము దా వలదా యొ
 కింతయున్.

61

క. మతకరిమాటలు చెవి నిడి
 గతకల్తఘఁ బుణ్యచరితుఁ గారణజన్తుఁ
 సుతుఁ దునుమఁ దగునె ముదుల
 రతనమ్ము నయో యి దేదొరతనమ్ము నృపా.

62

మ. తొలుతన్ రాజులు 2భోగ కామినులయందున్ మోహితుల్
 గారొ యిం, పాలయన్ వారి కపారమైనధనమీరోయందు
 కే మిట్లు పు, త్త్రుల దండింపఁగ నిచ్చు వారి విన మెందున్
 నేడు చిత్రాంగి మం,దులు నీకుం దల కెక్కె 3నొ బరవశా
 త్తుల్ గారె కామాతురుల్.

63

ఉ. అక్కట చూడఁ జౌల 4కటు లాకుటిలాలక మాయ వన్ని దు
 ర్వాక్కులు దెల్పు|వాని 5కిటువంటిగుణంబుల నే నెఱుంగనా
 యొక్కడి 6మాట పొమ్మనక యీ వది నిక్కము చేసి బిడ్డ 7న
 యొక్కని 8నేడు చంపఁగ నయో దయమాలి తెగింపఁ
 జెల్లునే.

64

1. దనునటయంట (ముట్ట) 2. మోహ 3. కాపరవ 4. కిటు 5.
 కటు.. 6. యెనెఱుంగ 6. సుద్ది. 7. నిన్నొక్కని 8. శేడయో దయ యొక
 యంతలేక (?).

క. ధరణీశతు ¹లే యొకటియుఁ

బరికింపక యిట్టు లదయభావమున ²వధిం

తురనే గద 'రాజ్యా'స్తే

నరకం ధ్రువ' మనిరి తొంటినయమాన్దవిదుల్.

65

చ. చలమున 'జంతమాటలె నిజం బని కానక కన్నపట్టి ని

ర్తలు వధియించె నెంతదయమాలినవాఁ డని లోకులాడరే

వలపున స్త్రీలబుద్ధి వినువా రొకరేఁ గడతేరినట్టివా

రలు గలరా వివేకము ⁴తెఱుం గిటు లయ్యె ని దేల వల్లభా.

ఉ. ఇచ్చక ⁵మాడు నట్టి వెలయింతుల నెందఱనే గడించుకో

వచ్చు గుమారుఁ ⁶డట్టిగుణవంతుఁడు గల్గఁ డెఱుంగఁ జెప్పి

తిక, మచ్చర మేల యింక నయినక విడిపింపఁగ⁷దయ్య

యంచు లో, హెచ్చినెంజి⁸ న్నగువ యెప్పులు చిల్లులు

వోవ నాడినక.

67

గీ. మదిని ⁹ద్వేషంబు కోవంబు మల్లడిగొన

నిలువ కట రాగ మతనికన్నుల వసించె

⁹గటములను జేరె నపు డనుకంపమహిమ

చనునె దుర్జనసంగతి సాధువులకు.

68

ఉ. ¹⁰వనటు వేటఁ బోవఁ గని ¹¹యిందులకుక బెళు కావగింజయం

తైనను లేక చేయ నగునా తగునా యన ¹²కింత సేసెనే

వానికెఁగా వహించుకొని వచ్చితివా యతివా కులోద్వహం

1. లెందొక 2. ఘటిం, తురెయొగడ 3. ఁజెప్పుమాటలు 4. కరం
చిటులయ్యె, తెఱుంగరటయ్యె యిదే 5. మాడనిట్టి 6. డిట్టి 7. రాజ 8.
ద్వేషంబు రోషంబు 9. కటుమరల 10. వేనటువెంట 11. వేడలుకుక;
యిందళుకుక 12. కింత సేసెఁగా; కింతసేయఁగా.

డౌ¹నట బుద్ధి దా నెఱుగఁ దందమె యందమె యిట్టిచం
దముల్.

69

చ. అది మటుమాయలాఁడి యని యంటివిగా యొకనాఁడు
రానివాఁ, డదురుగడం దదీయనిలయంబున కేటికి వచ్చె
నైన నిం, పొదవిన²ప్రేమ నేనచట నుండఁగ వచ్చెనె వాఁడు
పోవ ని, మ్మదియు నిజాంశుకంబు³ తగు లాటకుఁ గారణ
మేమి⁴దెల్పుమా.

70

క. జనపతి యా లని బిడ్డని
యఃనుఁగుంజుట్ట మని చూడ నగునే యెందున్
దునియలుగ నాజ్ఞ వెట్టకి
నెనరున మఱి నేయరానినేరము నేయన్.

71

చ. అనియొకయింతు కైనఁ దనకాస్పద మీ కతఁడాడఁజూచి మా
నిని యిటుఁ గూడ వానిపయి⁵నేకద నేరమి మోవఁ జేసితో
జనవర నిక్క మా నవును⁶సబ్బిణి సీప్రియురాలె వాఁడె దు
ర్జనుఁడు వె దుశ్శృపందిరియు రాజులమాటలు⁷చిక్కనౌఁ గదా.

చ. అడవుల కేగి యాకలము లైన భుజించెద మయ్య దీమసం
బెడలఁగ దూర దేశములకేనియుఁ బోయెదమయ్య కోడలుం
గొడుకును నేను రాచసిరికూటము⁸లిప్పుడె వచ్చి మాకుఁ జా
ల్పిడువుఁ¹⁰డనంగదయ్య¹¹నవవిభ్రమమోహనకోమలాంగునిన్.

1. నవు 2. ప్రేమచే నచట 3. గుఱుకొటకు 4. చెప్పుమా 5. నేరమి
యూరక మోవ 6. సభ్యయు 7. నిక్కమా; చక్కనా 8. బెడలకమారు
9. లిప్పుడె 10. మనంగదయ్య 11. నవవిభ్రమమోహనకోమలకల్పవాంగునిన్.

గీ. అని యపుడు నిల్పరానిమోహంబుకతనఁ

దనదుప్రాణేశ్వరుని పదద్వయముమీఁద

వేగ తా నడ్డపడి యైన వేడుకొనెదఁ

గాక యని చేరఁ జనుదెంచుకద లేటింగి.

74

శా.నామీఁ దాన సుమీ 'మ తేమి యనిన న్తా తాడఁగా

వచ్చినక, వామాక్షీ యతిఘోరపాతకునిఁ గావం జెల్లునా

వాని నీ, ¹వేమే జెప్పిన విందుఁ గాని విన నే ²నీమాట పో

పొ మ్మనెక, మోమో ³టించుక లేక యెంతకఠినాత్ముల్

రాజు లూహింపఁగన్.

75

గీ. అనిన గజయాన ⁴పతియాన నతిభయాన

క క్రియానల ⁵దహ్యామానక్రమగతి

యాన గజగజ వడఁకి శయాన తత్ప్రి

యాననము గని తాల్చి నయాన నపుడు.

76

క. మనసు నిలుపఁ జాలక కడు

పునఁ బుట్టినదోసమునకుఁ బొగులుచు వేడం

జనుదేర ⁶నానవెట్టితి

పని లే దిక వాని వ్రాతఫల మిటు లుండెన్.

77

క. అని చాల ఖిన్నురాలై

మనమున ¹⁰దెరవేయఁ బుత్త్రమమతాంబుధి ని

ల్పినచోట నిలువ నై చక

వనితామణి నగరు వెడలి వచ్చుచు నంతన్.

78

1. కడఁక యెఱిగి 2. యిఁకేమి 3. నే 4. వేమి 5. డీమాట

6. టింతయు 7. పతియానకతి 8. ధాయానయక్రమగతి 9. అనఁబెట్టితి

10. తెలివయ్యను; వెరవేది.

ఆ. భామలార రండు నాముద్దుతనయుండు
వేడి వేడి యనుచు వేడివేడి
వేడి వేడినీరు వెడదకాటుకకంటి
కొలుకు¹లండ మాటి కొలుకుచుండ.

79

చ. వల దని మీర లైన ²నొకవారే దెలుపం గద రయ్య యాలి
మా, టలు విని యన్ఱుబట్టి నకటా తెగటార్తురె ³యంచు నా
మె పెద్దల గని పుత్రమోహమున దైన్య⁴పడెం గడు రాజు
⁵మొత్తగా, నల మొగసాలకు న్నోటి యు టన్నది నిక్కము
గాఁగ నయ్యెడక.

80

మ. తొలఁగం ద్రోయఁగ రాక మూడ లయి వీధు ల్నిండియు
న్నమ్మల, క్కలుతన్నుంగని ⁶పైల పైల పడుచుం గన్నీళ్ళతో
వెంట రాఁ, జెలిక తైల్ మును ⁷గల్గ మార్గము బయ లే
యంగ రత్నాంగి గా, దిలిగారాబుఁ గుమారుఁ డున్నకడ
కేతెంచెన్ నితాంతవ్యథక.

81

సీ. సుతుఁ డట్టివాఁడు గాఁ డతివమాటల కేమి
యని తాళఁ డాయె రా జనెడి⁸వారు
నెవ్వరిమన మెవ్వఁ డెటుఁగు నన్నెము పున్నె
మును దేవుఁడె యెటుఁగు ననెడివారు
⁹విభుఁడు ధర్తాధర్మవిధము కానక చేసె
హా యెంతయన్యాయ మనెడివారు

1. లండు 2. ఒకవారే 3. యందునే, మి 4. పడుం 5. గొట్టగా;
మోదగా 6. పైనపైన 7. గల్గమార్గము 8. వార, తెవ్వరిమననెవ్వ 9.
అధిపుండు దానత్యమై ననుచెలిసినే—నెనె; ఆధిపుఁడ టైన సత్యముచేత చెలి
సినే—నెనె; నృపుఁడైనను ప్రమాణికమున చెలిసినే - నెనె.

స్వామి యయో పగవా¹నికే నిటువంటి
యాపద రావల దనెడువారు

గీ. గపట మెటుగవు గోలవు గదర యన్న
యెట్టు వచ్చెర నీకు నే డిట్టిపాటు
లనుచు సారంగధరుఁ జూచి యవ్వలక్క
లపుడు 'కన్నీళ్లు గలవారు నయిరి పురిని.

82

సీ. ఉపకారమే కాని యపకార 'మెప్పుడ
లంచ డయో యెంతమంచివాడు
మనసు చూత మటంచు దను నే మనిన నవ్వు
గాని కోప మొకింత లేనివాడు
మదిలోన నెవరి కెయ్యది యిష్ట మది 'యట్లు
యలరించునుచితజ్ఞుఁ డైనవాడు
భువిఁ గలఁడా యిక్క బుట్టెడు పెరిగెడు
వారిలో మఱి యిటువంటివాడు

ఆ. పరమసాధు వనుచు బలుమాటు సారంగ
ధరునిగుణము లెల్ల దలచి తలచి
పౌరజనము 'లెల్ల బసిబిడ్డ² లాదిగా
వగచి క స్తిపడనివారు లేరు.

83

గీ. జిత్తులకుఁ డెంకి యగునింత జిత్తుచేత
నలయురగపాశబద్ధుఁ డై యలయునట్టి

1. రికి నిటువంటి 2. కన్నీడుగలవారలయిరిపురిని 3. మెప్పుడు ద(మ)
లపడయో యెంతధర్మకురుడు 4. యట్టె; యెల్ల 5. లకట; లపుడు
6. యాదిగా.

రాము¹తో డన మిగుల గారాముతోడఁ

బెంచినకుమారుఁ గాంచి ²పెం పెంచి కనలి.

84

మ. అపు డమ్మానిని యెంత నేసితివె చిత్రాంగీ యటంచుకా
జొకా, రఘుగేలమ్ముల నగ్ర కుంతల తటీ రాకా నిశాకాల
శ, శ్యుపమాస్యంబటు మోదికొంచు సుతుపై నుద్బాష్ప
యై వ్రాలె నం, దుపకంఠ ³క్షీతి బద్ధ తర్ణక లిలి ఖోద్దిక్త
ధేనుక్రియక. 85

ఉ. రంగ దపార మోహ జలరాశి మునింగి రహిం దొరంగి ర
త్నాంగి యొకింత⁵నేపటికి హనుకుమార కుమార నేడు చి
త్రాంగికి నప్పగించుకొఱకా నవమాసములుకా ⁶భరించి వే
డ్కంగని నిన్నుఁగూరిమి గడల్కొన⁷గోమున నెత్తిపెంచుటల్.

సీ. బహుభూషణధురీణ బాహు⁸వల్లరులకా
కఱకుముప్పిరి⁹త్రాళ్ల విఱిచికట్లు
మృగమద శ్రీగంధ మిళితదేహమునకా
గాటంపుఁ ¹⁰గెంధూళి కప్పడములు
శిబికావతంస రాజిత పదాబ్జములకా
యీడుపుతోట్రుపాటెల్లిదములు
జాతి చంపక దామ వీరకేశములకా
యట్టిట్రుజీరాడు నచ్చికములు

1. డోయన 2. వీక్షించి 3. మాస్యంబున 4. స్థిరబద్ధశర్ణకదిదృక్.
ద్రేక (తావత) 5. నేపునకు 6. భరించి 7. అొప్పున 8. వల్లిక 9. త్రాటి
10. పెంధూళి.

గీ. నెండకన్నును 1 నీడక న్నెఱుగకున్న
పుట్టుభోగికి సయ్యెబో యిట్టివెతలు
కడుపు దరికొనదా నిన్నుఁ గన్నయపుడె
యన్న యెటు లోర్తురా నను గన్నతండ్రి. 87

శా. నిన్నున్ సద్గుణవంతుడంచు నెపుడు 2 న్వేనోళ్ల మెత్తుగదా
యన్నా నే డిది యేమి నేసితివి యేలా పుట్టె నీమర్లు నీ
కిన్నాళ్ లే నిది చెల్లెబో జననిగాదే యల్లచిత్రాంగి దా
నన్నుం జూచినకంటఁజూడ 3 వలదా నామాఱుగా నాయమన్.

ఆ. పరులమర్త మెత్తి పలుకనివా రన్య
భామినలకు నాసపడనివారుఁ
దలఁచి చూడ దేవతాసమాను లనంగ
వినవె నీతి యేల 4 వేదు తైతి. 89

క. పొలియుటకు నేమి యెందుక
గల దందుకు వగవ 5 మఱి జగన్తోహనకో
మలుడ వగునీకు నీవిధి
నలచతురాననుడు వ్రాయ నగునా యకటా. 90

క. నానావిభవము 6 లం దగ
నే నినుఁ జూతు నని యున్న ని ట్లాయె నయో
తా నొకటిఁ దలఁప దైవము
తా నొక్కటి దలఁచు ననుట తథ్యం బయ్యెన్. 91

1. వాన కన్నెఱుగ 2. నాయెబో 3. కొనదేపినిఁ(విన్న)గన్న 4. వేనోళ్ల
సెంతుక; నేసెంతుకఁబెక్కుండ్రలో 5. నిమ్మర్లు; నీదూఱు 6. వలదేనామాఱు
గక 7. భామలకును 8. వెట్టివైతి 9. మది 10. లొందగ [ఈ పద్యము
కొన్ని ప్రతులలో 92-కు తర్వాత నున్నది.]

సీ. ఒకమంజువాణి పాయక మొగంబున ¹చ్రేల
 సొంపొంది సురనేవ జొక్కువాడు
 వాసిగాఁ బంకజాతాసనుం ²డనునుడి
 వడినాడు ³రాజసప్రకృతివాడు
⁴పాలుమాలుచునుండఁ బసిబిడ్డల హరించి
 దండ్రికి ⁵ద్రోహంబు దలచువాడు
 దా సదోసత్త్వవర్తనుడు నేత వికారి
⁷తన మరాళగతి యేతటిని విడడు

గీ. నలువ ⁶నలువగలనుఁ జూడఁ దులువ ⁹గాఁడె
 యతని ననఁ బనియేమి లోకాధిపత్య
¹¹మిచ్చి యందఱ లోఁ దల యెత్తికొనెడు
 నటులఁ జేసినయీశ్వరు ననుట ¹¹గాక.

92

మ. అని శోకించుచు నున్నతల్లిఁ గని యమ్మా నేను జిత్రాంగి న
 ట్లనె నీమాటుగనే ¹²తలంపును మరు ల్వాటిల్లి నాయయమ్మ న
 న్నెనయకొ గోరిన నియ్యకోక కడ కే నేతెంచితిం గాని ¹³పా
 వని యేదోసము నే నెఱుంగను మనోవాక్తాయకర్తంబులన్.
 ఉ. అమృరొ పోలుపొం దెఱుంగ ¹⁴కమ్మనుజేశుఁడు నాలిమాట ని
 క్కమ్మని కోయఁ బంచె సరగక సభ వారు నుపేక్షనేసి నా

1. చ్రాల 2. డనుపేరు 3. ఛాందసప్రకృతి 4. పాలుపాలనుచుండ
 5. దోసంబు 6. సత్యవర్తనుడు 7. తన మాయలగతియే తనరినాడు 8.
 నలువగఁజూడఁగా 9. గాడె 10. మేచియుండఱ 11. గాడె 12. తలంతును
 మరుల్వాటిల్లు నాయమ్మ 13. పా 14. అమ్మనుజేశ్వరుఁడాలిమాట.

యమ్ము దలంప కిచ్చక మె యాడి రి కేమనవచ్చు గన్న మో
హమ్మున నీకుఁ బోదుగను కా ర్తిదలంకుచువచ్చి ¹తిరియ్యడన్.

గీ. చెల్లఁబో నీకు సాధ్వీమతల్లి వైన

తల్లి కీతల్లు వచ్చెఁగా దన్నుఁ గనుట

వల్ల నీ వల్ల ధారుణీవల్ల భాజ్ఞ

మీటి యారీతి వచ్చుట పోరఁ టమ్ము.

95

చ. అడలకుమమ్మ నీవు కల నైనను రాజును దూఱకమ్మ యే

యెడల సపత్నితోఁ జెలిమి యించుక దప్పకుమమ్మ నాదుసం

గడిఁజరియించు నాదుచెలికాండ్రను నావలెఁజూడవమ్మ యిం

పడరంగ న న్నిక న్నటవవమ్మ విచారము మాని మానినీ.

క. జననీ విచ్చేయుము నీ

వనుచుకా సాష్టాంగవిసత్తుఁ డై లేవనిచో

ననుఁ గలుదులప్రో వగుతన

యనుఁగరుదులబిడ్డఁ జూచి యవనతకర యై.

97

క. లేవోయి యన్న లేపటి

దీవన నేకొదువ లేక దీర్ఘాయుడ వై

దేవునికృప వర్ణిలుము

నీ వని దీవించి మిగుల నెగు లుబొంగన్.

98

ఉ. కందుఁ గదయ్య నీమురుపు కన్నులపండువు గాఁగ నంటినం

గందుఁ గదయ్య నీతనువు కౌతుక మొప్పుగ నీదుప్రాపు నే

గందుఁ గదయ్య యంచు నినుఁ గన్న సపత్ని సహింపవందుఁ బో

కందుఁ గదయ్య యేల వినవైతివి నావచనంబు పుత్రకా.

1. తీయెడక; తీడకుక. 2. కీకల్లియొడవెగా 3. దిరుగాడు 4. వారి 5. జూడుమమ్మ 6. మొందుచు; మొందదు; మందుచు.

సీ. చంద్రోదయం వైన చందాన నీరాక
 గన్నులు చల్లగాఁ 1గాంతు నెపుడు
 నినుఁ గొండగాఁ జూచుకొని యేవిచారంబు
 లేక యుండుదు నాత్మ లేశ మైన
 నిసుమంతదడ వైన నీవు రా కుండిన
 నది యేమొ రాఁ డని యెదురుచూతుఁ
 దెలియఁ "జూచినయెడ దృష్టి చాఁకునొ యని
 వేడ్క 3దీరఁగఁ జూడ వెఱతు నిన్ను

గీ. నెటువలె 4దరింతు నీరూప మెచటఁ గందు
 నీ విఁ కను వత్తు వని యెందు నెదురుసూతు
 మనసులో నిన్ను నేలాగు మఱవ నేర్తు
 నీవు లేనిది యొక బ్రతుకే కుమార. 100

క. తనయాత్మకు వ్రేఁగాయెనె
 తనయా యిపు డెంత నేనె దైవ ఘయో నీ
 తనయా యొక నెటులఁ దరిం
 తనయాప్తిని నే నభాగ్య నగుజంత నయా. 101

సీ. జననవేళలు సూచి ఘనుఁ డౌ ననిరి గాని
 వెలయ లేఁ డని నాఁడె దెలుప రైరి
 కరము లేఖలు సూచి ఘనుఁ డౌ ననిరి గాని
 ప్రబలలేఁ డని నాఁడె పలుకరైరి
 గతిలక్షణము సూచి ఘనుఁ డౌ ననిరి గాని
 యీదేఱు డని నాఁడె యెంచరైరి

యనుపమాకృతిఁ జూచి ఘనుఁ డౌ ననిరి గాని
కడతేటఁ డని నాఁడె నుడువరైరి

గీ. కటకటా నమ్మఁ దగ దేడ ¹గ్రహబలంబు
లేడ సాముద్రికము లిక నేడ చిన్నె
లేడ ఘనగాత్ర ²మహిమలు నేడ సుద్దు
లంచు రత్నాంగి సుతుఁ జూచి యలమటించు. 102

క. పలవించుఁ బల్లటించున్
బలపల కన్నీరు నించుఁ బసివాఁ డంచున్
విలపించున్ ³బొలు పెంచున్
దలవరులకు నప్పగించుఁ దల యటు పంచున్. 103

చ. కనుగొని మూర్ఖిలుం దెలియు గాసిలు నౌదలయూచు
నేటితో, నిను ⁵నెడఁబాసి పోవలసెనే యని యక్కునఁ
జేర్పుఁ బోదుచా, యను నటుఁ గొంతపోవు ⁶నుసురంచు
వెసం జనుదెంచుఁ దొట్టుపా, టెనయు లతాంగి కన్నకడు
వేగతి నోరిచి యుండు నక్కటా. 104

క. ఇటువలెఁ బెక్కు దెఱంగుల
నట పనటఁ దొలంగి రాక యాటటపడఁగా
దటుకున ⁷నిది రా జెఱిగిన
నటమట మగుఁ కార్య మనుచు నాళిజనముల్. 105

1. గ్రహబలంబు-నేడ 2. మహిమలనేడ 3. పసిపాపంచున్; పరితా
పంచున్ 4. పలవించున్ 5. నెడఁబాసి 6. నుసురన్ మరలన్. 7. ని (న)
టు.

ఉ. చేడియ రమ్మ వెన్నెలయుఁ జీకటివంటివి సుమ్ము మేలునుకొ
గీడును గొంతకాలము సుఖించినవార కృశింతు రా ర్తిమై
నాడిక లొందువార సుఖ మందుదు రోడలు బండ్ల వచ్చు బం
డ్లోడల వచ్చు నీకు నిటు లూరక చింతిల నేల మానినీ. 106

వ. అని యూఱడిలం బలుకుచు నిరుగడలఁ జేతులు వట్టి మిగులఁ
1 దెగువం దిగువం బడియున్న మగువఁ దిగువఁ బ్రోధసఖీ
వారంబు బలాత్కారంబున నెట్టుకేలకుకొ 2 బట్టి నెడఁ బాసి
గాసి యగునెగులునం దనుం గనుంగొని పురజనంబులు పుర
పురం బొక్కుచుఁ బురస్కరింప నత్యంతఘనత్వ 3 మంది
మందిరంబునకుం జని 4 తనుజుని గుణబృందంబుల డెందంబునం
5 దలంచి నోరు గాయ యిడక యద్దేవి పరిదేవనంబు గావించు
చుండె; 6 నంత నాక్షణంబున నగరరక్షకు లక్షీణనిశితకౌక్షే
యక ప్రకాండప్రచండభుజాదండు లై దండధరకింకరు లన
నుద్దండత గండు మెఱసి 7 రసామండలాధిపకుమారుం గొని
పోయి, 8 నిజశితవిషాణ కృపాణ రణ శబ్దగుణవారణాహ్వన
9 సంవిధానసూచక మస్తకోపరిన్యస్త ప్రత్యాకుంచిత 10 హస్త
నిస్తులాదభ్రవిభ్రమ 11 ధురంధరసింధుర దిక్కులంకమాహం
కార ఘీంకార సంకులంబును, నక్షుద్ర మాధురీధురీణ

1. తిగువందిగువంబడియున్న మగువందెగువ 2. బట్టితీసికొ బట్టి నెడఁ
బాసి 3. మొంది 4. నందను 5. దలంచికలంచి. నోరుగాయవడంగన;...
గాయవేయక 6. నంతనగరరక్షకు లాక్షణంబనిశిత .. 7. కుమారమండలా
ఖండలుం 8. నిజశితవిషాణరణ; యతియతీక్ష్ణ కృపాణరణ 9. వైఖరీ
సూచక 10. హస్తప్రశస్తాదభ్ర) 11. ధురంధరదిక్కులంకవసింధుర
ఘీంకార.

క్షౌద్ర¹లిలిక్షా జిహ్వచాపలాచ్ఛభల్ల ఖరనఖరభల్లముఖ
విదళిత బహునాకుకుహరముహుర్ముహుర్బహిర్నిర్దతానర్దళ
కుండలిమండలీగ్ర సనవ్యసనసముల్లసద్వనమయూర కేకాకుల
వ్యాకులంబును సనేకో²లూక త్రోటికోటిత్తుటితకోటర
నిద్రాణ కరటకు లోడ్డయన గరుత్పటల పటపటార్పటి
కావిఘటిత నిద్రాతంద్రా విద్రావి కపి కంపిత శాఖశాఖా
సహస్ర పరిపతిత పరిణత ఫలరసప్రపూరపూరిత నానా
లతాలవాలవలయంబును, ³బ్రవృత్త సంవర్తసమయ సము
న్నిద్ర *సముద్ర కలిసలిల గాఢావగాహ దుర్విషహ సర్వం
సహాసముద్ధరణచణ శాంబరీకిటి విడంబనాడంబర లంపటఘోర
తర ఘోణాముఖనిఖాత త్కౌతలగర్భ నిర్భరబల స్తబ్ధరోమస్తో
మాస్తుకనిర్ఘాతసాత స్థితభీషణ ఘుర్ఘురనిరోషణా చంకం
ప్యమానద్రుమపంపరా భయంకరంబును, ⁴దుర్దరతరామ
రప్రపంచిత చపేటికా నిహత బహుళ హరిణ గణ గళ
గళిత రుధిరధారార్ద్ర చరణవిన్యాసదీపిత నిజపద్మతి నివే
దిత ⁵వ్యాఘ్రసమూహ దురవగాహంబును నై, సత్త్రంబు

1. లిలిక్షుజిహ్వపల్లవాగ్రచాపరా 2. ఉలాకానీకచ్ఛేదితపాదపా
గ్రనిద్రాకుపరభృదంబాళిగరుత్పటలపటపటార్పటికాచలితోన్నిద్రకాఖా మృగ
జాలకోలాహలంబును 3. అధోభువన జరతనిజకుల పరివృథ సాహాయ్యకర్తృత
శంకాహఘోణముఖత్ఫుల్లతోణితగాన్న మన్నస్తల స్తబ్ధరో మాస్తోకానోకహ
పరంపరాకంపమానఘుర్ఘురనిరోషభీషణంబును 4. కంఠలుంతన ప్రసరదశ్రుధా
రాపానపరితృప్త ద్వీపిసప్త మృగకులవ్రాతపూరిగంధ్యాహూత వృకజంబుక
వికరనాద మేదురంబునునై 5. ద్వీపినమూహ.

* సముద్రనలిలగాఢావగాఢదుర్విషగాహ సర్వంసహ.

గావున నఖిలద్విజాశ్రయం బై, వనంబు గావునఁ బుండరీక
నిలయం బై, కాననంబు గావున సకలాగమరమణీయంబై,
కుంజరహితస్థలంబు గాకుండియుఁ గుంజరహితస్థలం బై,
సుమనస్థానంబు గా కుండియు సుమనస్థానం బై, పల్లవా
గమనంబు గాకుండియుఁ బల్లవాగమ్యంబై, యొప్పునక్కాం
తారంబు ¹సొచ్చి, యచ్చట నకాలసంధ్యారాగకృదభ్రంకష
²చిటాచిటార్భటీ నట చ్చటులదావపావకోశ్మీలం బైన కు
శ్మీలంబునోలంబున ³నిల్చి, తా మంతకు ముందుగ నృప
సత్తముచేత మాఁ డుత్తరువులుఁ గొన్నవా రగుటంజేసి
యాసత్పురుషారాధ్యుని వధ్యశిలమీఁద నునిచి ⁴యయ్యెడ.

సీ. హిమశైలజాహనియెదురుకట్లకుఁ బోని

యల యించువిలుకాని చెలువువాని

గళలు వెచ్చము గానికలువనెచ్చెలికాని

మురువుఁ గి మ్మన నీనిమోమువాని

గసటు లేనిక డానిపసిఁడి నించుకయేని

సరకు సేయనిమేనిచాయవాని

-
1. అధికపా. విద్రుమస్థానంబుగాకుండియు విద్రుమ స్థానంబై 2.
ప్రవేశించి తన్నధ్యవిసినంబుననకాలసంధ్యారాగవ (కృ)దభ్రంకష; ప్రవేశించి
తన్నధ్యవిసినంబుననకాండకాండవిత సంధ్యారాగమండితాభ్రంకషమాధ్య
హిక ముద్దండగఁ డశైలోపకంత ప్రచండదావపావకోశ్మీలంబున నిల్చి యందు
ముందుగ 3. చిటచటులార్భటీ...;కూటర్భూటతటదండహ్యమానదావపావకో
శ్మీలంబైన 4. నిలిచి యంతకుముందుగనృపసత్తమగణ్యమూఁడుత్తరములు
5. రయ్యెడ 6. గమ్మనని నెమ్మోము.

¹గలికితుమైద యాని ²నలుగనివిరిఁ బోని
మొలక ప్రాయముఁ ³బూని యలరువానిఁ

గీ. గరగరనివాని ముఖవిలోక ⁴ప్రవర్ధ
మాన మోహపమోరాశి మగ్న యువతి
జన హృదయ సంగ తాంగజ జ్వలన సామి
ధేని ⁵యగువానిఁ జిటుతుకతేనిఁ జూచి. 108

క. ఎటువలెఁ దనుముగ వచ్చున్
గటగట యీతలిగువంటికరపద మనుచున్
⁷జొటజొట కన్నీ రొలుకఁగఁ
గటకటపడి విన్నదనము గడలుకొనంగన్. 109

ఉ. ఉన్నతలారులం గని ప్రియోక్తుల నాతఁడు మీరు నాకు నే
నెన్నఁడు మీకు నెగ్గు ఘటియించుట లేదుగదా ⁸నృపాలుండే
మిన్నక యాజ్ఞ ⁹వెట్టుఁ డనె మీఱఁగ వచ్చునె ¹⁰మీకు నేటికిఁ
ఖిన్నత నొందఁ జేయఁ దగుకృత్యము నేయుఁ డటంచుఁ
బల్కినన్. 110

చ. తలపుము నీకు నిష్ట మగుదైవము నావుఁడు దల్లిదండ్రులన్
దలఁతు నటన్న నిర్దయత ¹¹దామె తెగించిరి ధర్మ దేవతన్
¹²దలఁచెదనంటినా ¹³యతఁడే దండున్యనిగా నొనరించెదల్లిదం
డ్రులు నిక దైవముం దన కుడుప్రభుశేఖరుఁ డేతలంపఁగన్.

1. గరుకు 2. కలఁగని 3. వాని; వూని 4. సవిరాజమాన 5. యగునాశోదమ
రాచఁజేసి; యగువానిఁ జిటుతరాఁజేసి; యగు నాచిటుతరాచవాని 6. కరపద్మం
బుల్ 7. పొటపొట 8. నృపాలుండే 9. వెట్టుడన; వెట్టుమనె 10. మీర
లేటికి; మీకు నేటికి 11. దార 12. దలఁతుఁటంటినా 13. యనఘు.

చ. అని హృదయాశుఁ డాయన దయాశుఁడె గాలుని సంహరించి మిం, చినఘనునిం గరంబు విలసిల్లఁగ దివ్యపదం బొసంగువే, ల్పును బరమేశు శంకరుని లోకశరణుని భక్తవత్సలం, బెనఁగొనుభక్తి హృత్కమలపీఠి దృఢంబుగ నిల్పి యుండఁగన్.

112

గీ. ¹గత బహుళపక్షమునఁ గడా కరపదంబు
దలుఁగవలయును సారంగధరున కరయ
³గతబహుళపక్షమున నలకరపదంబు
దలుగ వలసెను సారంగధరున కపుడు.

113

గీ. వాఁడికత్తుల నెత్తురు వఱద గాఁగ
హర మహాదేవ శివ యని యతఁడు వల్కఁ
దఱిగి తలవరు లావిపత్కరుఁడు గాని
రాసుతు విపత్కరుఁడుఁ గాఁగఁ జేసి రపుడు.

114

ఉ. లా వగు నట్టిదుర్దశయలంత సహింసఁగ లేక యశ్రుధా
రావళి గాఱి హా జనని హా జనకా యని ⁴బెట్టు గాఁగ వా
పోవుచు జొత్తుపాప యనఁ బొల్పుగుదేహము ర కసిక్త మై
భూవరసూతి కీలెడలుబొమ్మవిధంబున వ్రాలె భూస్థలిన్.

115

గీ. అతఁడు వడియెడుదురవస్థ కాత్తఁ బొగిలి
కొంతతడవు ⁶నికుంజాలిపొంతవ్రాలి
తొంతతనుఁ డై ⁷యతనివృత్తాంత మెల్ల
నరసి పోదము గా ⁸కని యట దొలంగి.

116

1. 4ర 2. కనియ 3. ధర 4. బిట్టు 5. ధారుణి 6. నికుంజంబు
పొంతకుఁజని 7. యతని 8. యని.

చ. తలవరు లేగ లేగపులితండము నెత్తుటిగొలుకై హాళా
హాళిమెయి రాగ తాగ లయినట్టి¹వృకంబులు²కోల్పుల్
రొదల్, చిలుకుచు నీగ నీగలును జీమలు దొంతర గాగఁ
బైపయి³, బిలపిల మూగ మూగవలె బెగ్గిలి⁴ పల్కఁగ
లేక వేదన⁵. 117

క. సొమ్మసిలి కొంత తడవుకు
గ్రమ్మఱు దెలివొంది చూచి కం దెఱచి సమీ
పమున నెవ్వరి గానక
నుమ్మలిక మెసంగ నసువు లూటాడంగ⁶. 118

చ. అలత సహింపరాదు తెగటార్తురు రం డిపు డెందు బోతిరో
తలవరులార మీ రయిన దగ్గఱ వచ్చి వధించి పోవరే
యలమట కోప నోమ్మగములార యయో⁷దవకీలలార⁸ నన్
బొలియఁగఁజేయరేవెతలఁబొందఁగ లేనని⁹ కూయు వేమఱు¹⁰.

గీ. కుపితమానసుఁ డై వృథా కోయఁ బనిచె
నకట యిటువంటి¹ కుపిత యెం డైనఁ గలఁడె
కాలుచే గోత పడలేక¹¹ కడకుఁ దొలఁగఁ
గాలు చే గోత పడఁ జేసె గా లతాంగి. 120

సీ. దొరలచిత్తంబు లీకరణి బాటిల్లు గా
యని తండ్రియవివేకమునకు నడలు

1. మెకంబులు 2. శ్రేణిదత్; క్రిందదత్ 3. పల్కుట;
పల్కులు 4. తడిసిన 5. లేచి 6. ఉమ్మలికలెసంగ; ఉమ్మలికంబునను 7.
వనకీల 8. న 9. రోయు 10. కుకభు; కుకతు 11. కడదొలగిన; కడ
దొలంగ.

దరశలోచనల నేతటి నమ్మరాదు గా
 యని ¹పినతల్లి మాయలకుఁ దలఁకు
 నేమి చేసితి నేర మిటు నేయ దేవుని
 కిని బాడి లేదు గా యని ²గలంగుఁ
 దొలిమైన నెవరి బాములను బెట్టితి³నొకొ
 యనుభవింపక పోనె యనుచు వగచు

గీ. సచివసుతుమాట నిజ ⁴మాట సారె బొగడుఁ
 గొంతనే వేడ్చుఁ జింతించుఁ గొంత ⁵ప్రాద్దు
 శర్వ శంకర శశిధర శరణు నాకు
 నీవె యనుచును నొడువు నొకింతడవు.

121

గీ. ఇటువలె ననేక గతుల నారటము ⁶నొంద
 గగనభారతి వానిపైఁ గరుణ వొడమి
 యడలకు కుమార నీ కిది గడవనేర
 దె ట్లనినఁ బూర్వవృత్తాంత మెల్ల వినుము.

122

క. ధరమై మోహనబింబా
 ధరమై రిపుభయదహయ మదావళ వీరో
 త్కరమై మహనీయరమా
 కరమై కౌశాంబి యన నొకపురం బమరుక్.

123

క. ఆనగర మేలురా జా
 జ్ఞానయబలశాలి సత్యసంధుఁడు సుగుణాం
 భోనిధి శ్రీహరిపదనే
 వానందుఁడా ధవళచంద్రుఁ డనఁగాఁ బరఁగుక్.

124

గీ. అతని ¹కేవురు సతు లుండు రండులోన

భువనసుందరి యనియెడు² భోగపతికి

మేలువాడు ధరాతల మేలువాడు

మేదినిండ్రులలో నెల్ల మేలువాడు.

125

పంచచామరము.

అమాత్యు లిద్ద టుందు రా ధరాధినాథుచెంగటన్

సుమంతుడు³ జయంతుడు⁴ వసుంధ రామరాగ్రణుల్

సమానశీలు రందులో⁵ వలంతి యంచు రాజు ప

క్షమై సుమంతుమాట వించు గారవించు⁶ నెంతయున్. 126

గీ. అందుల కసూయఁ గొఱకొఱ మంచు మిగుల

దుష్ట కపటవిచారవంతుడు జయంతుఁ

డంతకోపముఁ⁷ డెప్పుడు సుమంతుఁ దునుము

నంతకోపముతో నుండు నాత్మలోన.

127

క. ⁸అట కొంతకాల మరిగిన

నట వాడు సుమంతునకు మహేశ్వర్యం బు

త్కటమై గడియ కుడుకునీ

రటువలె హెచ్చిరిలి రాగ నతిమత్సరుఁ డై.

128

గీ. భువనసుందరియింట నెప్పుడూ⁹ జరించు

గుట్టుగలదాని మిక్కిలి గట్టివాయి

¹⁰దానిఁ గాకిని యనుదాని దాని నొకటై

దనకడకు బిల్వ¹¹ బంచి మంతనమునందు.

129

1. కేగురుగలరాంధ్రు; కేడుగురాంధ్రుండు 2. భోగపతికి 3. పలన్ జరించు 4. మిక్కిలి 5. గణకణ 6. దపురాసుమంతుఁ డనుచు; డెప్పుడా మమంతుఁ 7. అటు 8. వసించు 9. గాఁ గీళి 10. శంపి.

క. విలువల్ ¹దెలుపం గూడని
వలువల్ మఱిభూషణములు వలసినధనముల్
చలువల్ దొలఁకుకదంబము
చెలు²వొలుకఁగ నొసఁగె సంతసిలి కన్ దనియన్. 130

గీ. ఒసఁగి ³య్యయ్యగ్గ లికరాబ్జయుగ మాత్త
హస్తమునఁ బట్టి రాఁ దీసి కు స్తరించి
నీవలన నొక్కకార్యంబు గావలయును
జేసెదే యని మొగ మింత చేసికొనుచు. 131

క. మతిమంతుఁ డని సుమంతునిఁ
బతి మన్నన నేయు నన్నుఁ బలుచగఁ జొచ్చున్
సతతంబు దాన గర్వా
న్వితుఁడై యున్నాఁడు వాఁడు ⁴నేడు లతాంగీ. 132

క. వాని కపామము సేయం
గా నైనయుపాయ మొకటి గల దది నీచేఁ
గాని మఱి యెవరిచేతం
గానేరదు పరులు దెలియఁగా రాదు సుమీ. 133

గీ. కికురువెట్టి సుమంతుబాదుకలు గొంచుఁ
బోయి యెవ్వరుఁ గనకుండ భువనసుంద
రీవరారోహమంచముక్రింద నుంచి
మామనములోనినెగు లార్పుమా మృగాక్షి. 134

1. దిరుపం 2. వందఁగ నకఁడు సంతసిలి 3. యంతట నాలేమహస్త
4. నీరజశేల్పా.

క. ¹అనిన నది యెంత గల ద

ట్లన నేసెన నంచు జని ²యట యొకానొక ³నా
డొనవెట్టుకొని మెలంగంగ
నను వైనసుమంతుపావ లది లాగించెన్.

135

క. ఆలాగునఁ గొనిపోయి నృ

పాలప్రియపాన్పుక్కిగదఁ బాదుక లిడి యా
లూలామాలపు నాలి గ
యాళి తనుం గానిదానియటువలె నుండెన్.

136

వ. తదనంతరంబ.

137

సీ. ⁴ఘుమ్మని వాసించు కమ్మపువ్వుల సరా

లోఁబుగా సిగఁ గొంత యొఱగఁ జుట్టి
కళలు దేతెడునెవ్వెగమున నైకముగాఁగ
మంచికస్తూరినామంబు దీర్చి
కట్టాణితేలిపాలకాయము తైపుటొంట్లు
⁵చెలువీను వీచుల నలవరించి

పునుఁగు ⁶జవాది కప్పురము గుబాళించు
కలపంబు మేన జొబ్బిల నలంది

గీ. మిసిమి⁷గెంటెముకాంతి వెల్వెసర వింత

వగబవంతిదుప్పటి వలెవాటు వైచి
చకచకల్ గలరత్న పాదుకలు ⁸మెట్టి
ధవళచంద్రుండు మోహంబు ⁹తరువు నేయ.

138

1. అనవుండు నింతగల; అనవుండునింతగల 2. యటందానొక; యటనొకానొక 3. నాడునుబెట్టుకొని 4. గమ్మని 5. చెలువీన; చెలువుగా 6. జవాదికప్పురము 7. గోణ(ణ)ముజిగి 8. తొడిగి 9. తరువు.

చ. పరమవినీతి నాతి వెలిపావడచేఁ దడియొత్తి యొత్తి పై
పొరనడిమినెయుం దిగిచిపొంకముగాఁ గొన ¹గోటఁ ద్రుంచివే
మరు బొటవ్రేలఁ దీసి తగుమాత్రము సున్నము వెట్టిచుట్టియ
య్యిరుగడనొక్కియాకుమడుపిచ్చిన నందివిడెంబునేయుచున్.

చ. కలరప శారికా శంక పిక స్వర సుస్వర భాస్వ రోక్తి సం
కుల మకళంక సంకుమద కుంకుమపంక కురంగనాభి గం
ధిల మఖిలస్థలస్థగిత దివ్యమణిగణ చాకచక్రమం
జులమును నైన యాభుషనసుందరికేళిగృహంబు చేరఁగన్.

గీ. ఒకతె పావడ లందీయ నొకతె కుంచె
వైవ నొకతె లామజ్జకవ్యజన మూన
నొకతె కైదండ యొసఁగ నిట్లుభయపార్శ్వ
ములఁ బలువు రూడిగము నేయఁ బోయె నప్రథమ. 141

ఆ. ధవళ చంద్ర కాంత నవ వేదినుండి యా
ధవళచంద్ర కాంత తత్తటమున
ధవునిరాక కాంచి దమి లేచి కుముదబాం
ధవు నిరాకరించు నవుమొగమున. 142

సీ. ఉమ్మెత్తపూవంటి యొట పైన¹కుచ్చెల
చెఱఁగు మట్టెలమీఁద జిందు ద్రొక్క
³మెల పైనవలరాజుమేడపై బంగారు
కుండలో యనఁ గుల్కుగుబ్బ ⁴లమర
నెమ్మోమురేరాజుసముఖిమ్మునఁ గ్రమ్మి
కమ్మపంజుల ⁵మెఱుం గెమ్మె నెఱవ

భోగినీమణి గానఁ బొందునేయఁగ వచ్చు
నీలాహి యన వేణి నీటుసూప

గీ. సై కతనితంబ ¹మొకవిత చలన మొంద
నలఁతి లేనడు మల్లల నాడుచుండ
నవని నిదిగాక యొయ్యార మద్దిర యని
యొంచ నట నాతి వచ్చె రాయంచనటన. 143

క. అటు లెదురుగ నేతెంచిన
కుటి²లాలకఁ గూర్చి యనలుఁ గొనలుం బొఱ్ఱ
³జిటిపొటినవ్వులు గనుగవఁ
బొటమరిలం జూచి పలికెఁ బులకల్ దొలకక. 144

క. నీదండకు రాకుండినఁ
బూ దండల వ్రేయు నన్నుఁ బొడగని ⁴నపుడో
వేదండ⁵గమన సుమనసి
కోదండధరుం డ దేమొకో దండ మనెక. 145

క. అని సరసోక్తుల మక్కువ
గనిపింపఁగఁ ⁶బలికి కలికికరపల్లవ మిం
పొనరంగఁ బట్టి ⁷మెల్లన
తనునంగమ సౌఖ్యవివశతను జని ⁸చెంతక. 146

సీ. ⁹నికరంపుజిగెంపు నీలంపురా చెక్క
డపుసకినల పగడంపుఁగోళ్లు

1. మొకకొంత 2. తాత్పర్యగూర్చి యనలుఁ గొనలుంబొడక 3. జిటి
కొని నవ్వు గనుగవఁ 4. నేడో 5. యాన 6. కలికి బలికి 7. మెల్లనె
8. యంతక 9. నికరంపు...పురాల్: రవకెంపునీలంపురా కుందనపు.

¹హాయలుగుజ్జరినేత హంబట్టుబట్టెడ
పఱ పై నజాలీల పట్టుబఱపు
²పచ్చసూర్యపటంపు బటువుబిళ్లలు రంగు
సొలపుచొకాటంపుఁ దలగడయును
³దటు చై నహారుముంజి తళ్ళు ము తైములచ
ప్పరమును జిగి దోమతెరయుఁ గల్గి

గీ. మంచివగఁ జొక్క మైనట్టి మంచముపయిఁ
జలువ చెంగల్వ చేమంతి జాజివిరులు
పఱచి కడుఁ బొంకపఱచిన పాన్పుమీఁద
రాజు పవళించి యున్నంత రాజవదన.

147

సీ. ఎప్పు డెప్పు డటంచు నెనయఁ గోరెడుకోర్కి
మరలించె బోటులఁ దిరిగి చూచి
సరగఁ బైఁ బడఁ దీయ మరలుగద్దఱిచూపుఁ
బదరకు మనియెఁ గంబమున నొరగి
చిట్టాడుసిగ్గుతోఁ 7జేపట్టు బెనఁగుడెం
దము మట్టుపఱచె నాననము వంచి

-
1. హాయిలు...బట్టెయుఁ బఱపైనయి(బు)రుకకాల్ పట్టుబఱపు
2. పచ్చసూర్యపుటంపు ..బిల్లులు జిగి సొంపు (సుళువు) చొకారంపుఁ 3.
గొప్పహారుముంజితళ్ళుముత్యాల చప్పరమునుజరతా (రు) నీలంపు తెరయుఁ
గల్గి; హారుముంజిముత్యాలతెరపైన మేలిచప్పరమును దగు దోమతెరయుఁ
గల్గి 2. 3. పచ్చసూర్యపుటంపు పటుపు బిల్లులు కరంగి సుళువు చొకారంపు
కలగడలును, మురుహొందుక్రొందళ్ళుకు ముత్యాల చప్పరమును జలతారు వెత
యుఁ గల్గి 4. నవ 5. చొక్కమగుజిని 6. నొదిగి 7. చేపట్టి పెనఁగు.

తనుఁ బిల్వఁ దమి ¹హెచ్చినను జాగు నేనె గ్ర
క్కునఁ బోక కన్నడఁ గట్టిపెట్టి

గీ. వలపు పతి నేఁప నటు నిటు నిలిచి 'కాంత
కొంత 'తరితీపువై జేరి కూరుచుండె
మగలు పైకొనునందాఁడ మనసు గాన
నీయ రెంతటివగలవా రిందుముఖులు.

148

చ. సరసపునవ్వులన్ దనివి చాలని చుంబన గుంభనంబులన్
బరిపరితులన్ మెఱయు బంధవిశేష గళారవంబులన్
సురత ⁴మొనర్చి ముప్పిరుల సొంపునఁ దేలిరివార లయ్యెడన్
సరివల పైనకూటమికి సా టిక లేదు గదా తలంపఁగన్.

క. పెన్నురులఁ ⁵జేమట మోడ్పుం

'గన్నులు వదలుకవుఁగిల్లు గలవారలకున్

బన్నీరు గ్రోలుటయు నం

త న్నిద్దరవోవుటయు హితం బై యుండెన్.

150

చ. గమకపుగబ్బిగుబ్బ లెదఁ గాఁడ ⁷నొకింతగ గోగిలించి యిం
పమరఁగ నిద్రవోయి యపు డల్లన మేల్కొని శయ్యనోర యై
⁸ఘమఘమవాసనల్ గుబులు'కోదనపుక్కిటి' ⁹క ప్రపున్విడెం
బుమియ మొగంబు వంచి సుగుణోత్తముఁ డప్పడిగంబు
చెంగటన్.

151

1. హెచ్చియును జాగునేసిన యనువున సారఁ గన్నడుగుపెట్టె;...నేనె
గ్రక్కునఁబోక కన్నంతఁడగు 2. కొంత 3. తరితీపువై 4. మొనర్చు
మంపిరులసొంపున 5. పెన్నురుల చెమట; పెన్నెఱిచెమటర 6. గన్నుఁగవన్
వెడలునీళ్లు 7. నొకించుక 8. గుమగుమ 9. కొద్దన 10. లానువీడియం.

- క. 'కనకపు మినమిన పావలు
కని కనలుచుఁ జూచి వింతగంటి మిదేమీ
వనితా తెల్పు మి వెవ్వరి
వని తా గద్దించి యడుగ 'నరనిద్దరతోన్. 152
- చ. భయపడి లేచి వే "యదిరిపాటునఁ గట్టియుఁ గట్టకున్న నీ
వియు నెలవంకచన్దానల వేసియు వేయని పైఁటకొంగు
దోఁ, పియు నట దోఁపకున్న యలపెన్నెఱిగొప్పును నై వి
తాకురా, లయి యవి చూచి యల్లలన యల్లల నాడుమ
నంబుతోడుతన్. 153
- గీ. అప్పుడు 'కన్నీరు గాఱ నొం డాడ వెఱచి
నేల బొటవేల వ్రాయుచు నిలిచి యున్న
నారమణివల్ల సంశయం 'బేరుపడక
పడకయిలు వెళ్లివచ్చి భూపాలుఁ డపుడు. 154
- క. మొకమజ్జన మై సంధ్యా
దికకృత్యము లాచరించి దివ్యవిభూషా
చకచకలు మేనఁ బర్వఁగఁ
దుకతుకతో నుల్ల మపుడు 'తుకతుకనుడుకన్. 155
- చ. కొలువున కేగి వేత్రధరతోటి నిజాయతదృష్టి వాటుచో
బలసి తటాలునం బగిలి పాఱ బరాబరి 'సేయుచున్నవా

1. మినమినమను, పావలుగని కనలున నిటవంత పాదుకలు రా నేలా; మిన
మినమనున పావలు, గని కనలుననింత పాదుకలు రానేమి 2. వనటనిదురతోన్
3. యదుడు, యడుడు 4. కన్నీళ్లురాల 5. బెఱుకపడక 6. డలుక 7.
తొట్టుపడంగన్ 8. సేయమన్నెవారలు.

రలు దునెదారులున్ దొరలు రాజులు మంత్రులు నిష్టబాం
ధవా, వభులు పురోహితు ల్పనులవార లనేకులు నిండి
యుండఁగన్. 156

వ. అప్పు డస్పాదుకలు దెప్పించి యందఱముందఱం బెట్టించి
భూవరుం డివి యెవ్వరి వని యడిగిన వాక్రువ్వనేరక నివ్వె
ఱయు సంశయంబును హృదయంబుల సతతయం బయిన
నొకరొకరి మొకంబులు సూచుచు సభాజనవిసరంబులు గుస
గుసలం బోవుచున్న సమయంబున. 157

గీ. అప్పుడు చెవిదండఁ జేరి కే లడ్డగించి
మంతనంబునఁ జౌ రాళికుంతలారి
కాలకేతుం డనెడు పేరు గలతలారి
వానివెత లారిపోవ భూవరున కనియె. 158

చ. తెలియఁగఁ జూచినాఁడ నివి దేవర సందియ మిందు కేమియు
న్వలదు సుమంతుపావ లనినన్ లయకాలునిలీలఁ బేర్చి య
య్యలుక సభాస్థలిం గలుగునయ్యలు కంపితమానసాంగులై
యలుక సుమంతుఁ జూచి యతఁ డన్ వికటభ్రుకుటీనిరీక్షుండై.

క. ఓపాపాత్మక లోనికి
రా పొమ్మని చన వొసంగి రాణువ యెల్లన్
నీపార్శ్వంబుగఁ జేసి మ
హాపరమాప్తునిగ నడప నాదట నిన్నున్. 160

1. సతతయమైన 2. సభాజనంబులు 3. చుండిన 4. బేర్చున
య్యలుక.

క. అసమాన రాజ్యవైభవ

లసమానుని జేయుటకు ఫలం బిదె ¹యేమో

యిసుమంత యెటుంగ ²వేనో

యి సుమంత కృతఘ్న యర్హ మే నినుఁ జూడన్. 161

వ. అని కోపాటోపంబున నయ్యిలా³పతి కర్ణకలాపంబులుగాఁ

గొన్ని దుఃఖాలాపంబులు వల్కిన నుల్కిపడి యొకనాఁడును

మాడెత్తు⁴మాట వడనివాఁడు గావునఁ దనవల్లఁ గల్ల ⁵లే

కునికియు నిట్టి యషఖ్యాతి రాఁ దగునే యని ⁶నిలువునకు

నిలువుననే కరంగి దిగఁ⁷జేమట వెట్టి తల వంచుకొని. 162

క. అడలుచుఁ బెదవులు దడువుచు

⁸గుడికొనుకన్నీరు ⁹గుక్కికొనుచున్ మదిలో

నుడువనినెంజిలి నేమియు

నుడువనియమ్మానధనుఁ గనుంగొని వేగన్. 163

గీ. ఘటిక మ్రింగినసిద్ధనియటుల నుల్లి

దిన్నకోమటివలె నూర కున్న వాఁడు

తేంపుమై వీని నెటుల ¹⁰శాసింపవలయుఁ

దెలుపుఁ ¹¹డన శాస్త్రసరణి సుధీజనములు. 164

చ. ధృవముగ రాణివాసమున ద్రోహ మొనర్చినవాని కాజ్ఞ త

ద్భవనము ముట్టుకో ల్గాని విభావరిఁ గాల్గును జేతులు స్తహా

టవిఁ దునిమింపఁ జెల్లు ననుట న్విని యట్లనె నేయుఁ డంచు న

య్యవనిసురుం దలారులకు నప్పనసేసె నృపాలుఁ డయ్యెడన్.

1. యేమి 2. వైతో 3. తలపతి 4. మాటంబడినవాఁడు గాఁడు

5. లేకుండియు 6. నిలువున నిలువుకు 7. జేమటలుఁ వెట్టదల 8. గుడికొను

9. తుడిచి 10. శాసింప 11. డీ యన శాస్త్రసంసరణిజనులు.

క. సెల విచ్చె నూతఁ ద్రోయఁగ
నలివేణిని జీవితేశుఁడై మును ప్రేమం
బొలుపొందె గాన దుది న
య్యెలనాఁగకు నతఁడె జీవితేశుం డయ్యెన్. 166

ఉ. పట్టుడు పాటుడంచు నరపాలునిభృత్యులు సందడించుచున్
గట్టిగ నాతనిన్ విడిచి కట్టిరి తన్నిలయంబు ముట్టుకో
ల్పట్టిరి చుట్టుపట్ల బదిలంబుగఁ గావలి వెట్టి రాప్తులుం
¹జొట్టము లాలుబిడ్డలును శోకపయోనిధిలో మునుంగఁగన్.

క. చేయఁ దగునె రా జటు ల
న్యాయము సేసఁగు గర్హసాక్షి నడఁగ న్వలదా
బోయ యని రోసి కడకుం
బోయెనొ యన నంతఁ బ్రొద్దు పొటుకునఁ గ్రుంకెన్. 168

ఉ. ఆతని గొంచు బోయి తలయూరులు ఘోరవనాంతరస్థలిన్
జేతులు కాళ్లు తున్నులుగఁ జేసిన నాయపరాధహీనుఁ డా
పాతకదూరుఁ డాపరమపావనుఁ డాసుకుమారదేహుఁ డు
ర్వీతలమేదురీభవదస్పృహ వబాష్పజలప్రవాహుఁడై. 169

గీ. హరి హరీ రామ రామ నారాయణా య
టంచు వేదన బొరలుచు నకట తనకు
నెవ్వఁ డీకపటోపాయ మెంచి చేసె
నతని కిపాటులే వచ్చు ననుచుఁ బలికి. 170

1. చుట్టపురాండ్రు బిడ్డలును; చుట్టములాండ్రు బిడ్డలును 2. యనుగర్హ
3. ఆతఁడే 4. తన్ను 5. మంచఁజేసె.

క. అసురుసు రై ¹ససు వైయవ
నిసురుం డటు ²తనువుఁ దొరఁగె నేరమి లేకే
యుసురు మనక పోయెడు³వాఁ
డుసురు మనక పోవునే నృపోత్తమతనయా. 171

గీ. ఆసుమంతుండె రాజరా జై జనించె
నలజయంతుఁ డె నీ వైతి ⁴వలఘుచరిత
యెవ్వఁ డేకాలమున మించి ⁵యెట్లు చేసె
నాతఁ డాకాలమున నట్ల యనుభవించు. 172

వ. కావునఁ బూర్వజన్మ ⁷దుష్కర్తంబువలన నీ కీదురవస్థ వా
టిల్లెఁ గాని ⁸నీవలన నీజన్మంబునం దోషం బీషన్తాత్తంబు లేదు
మీఁద ⁹శుభంబు రాఁగల దని పలికి ¹⁰యశరీరవాణి యరుగ
వెఱుగుపడి రాకొమరుండు పైపైఁ బెరుగుసొరుగునకధరం
¹¹బడి పొరలి మొఱి లిడుచుండె నంతఁ దత్కథావృత్తాం
తం బంతయు ¹నికుంజాంతరంబున నుండి యాకర్ణించి. 173

క. ¹³వంతఁ దల యూచి యశారా
యెంతటిమాయలది యింత యెడ నేసిన దా
¹⁴యింతియ కద రా జెఱుకయు
¹⁵నింతియ కద యని తలారు లెంతయుఁ ¹⁶జింతకా. 174

1. వ్యసువైయవ; యపుడయ్యవ 2. అసువు 3. వా,రుసురు మనక
పోదురే 4. డనీవైది 5. వనఘచరిత 6. యెట్లు 7. దుష్టకర్తంబు 8. నీవల్ల
నిప్పుడు దోషంబేమాత్తంబు 9. నీకు శుభంబు 10. యయ్యశరీరధర్మదేవత
11. బొరలిపొరలియెరలి 12. ప్రాంతనికుంజాం 13. అంత 14, 15.
యింతేకద ..నింతేకద; యింతెకదా ..నింతెకదా 16. పంతకా.

క. కువలయనేత్రాత్మజుఁ డగు
కువలయనేత్రాత్మజుని యకుంతితరుచి
వ్యవిభూషణములు గొని క్క
గవలను నీ రొలుక. బురమునకుఁ జని రంతకొ. 175

గీ. తనదువేరిటిసారంగధరుని నిర్త
లాత్తు దండింపఁ జెల్లునే యుచుఁ గనలి
భువనజాతభయంకరస్ఫూర్తి వెడలె
నన ¹మెఱసె యెఱ్ఱవాటి రథాంగవైరి. 176

గీ. మేలు పిచ్చుకుంటుమీఁద భాగీధి
వచ్చె ననఁగ నపుడు వానిపైని
²గగనభాగచ్ఛంద్ర నిగనిగ చంద్రికా
లహరి యుబ్బి జొబ్బిలంగ నిండె. 177

ఉ. ఆసమయంబునం దొకమహాత్ముడు సిద్ధుడు మత్స్యనాథుఁ
డక, భాసురశీలుఁ డన్నగముపై నొకచో గుహలోన
నుండి యా, రాసుతుదీర్ఘరోదనవిరావము వీనులఁ బడఁ
గానలో, నీసరిప్రాద్దు వోవునెడ నెవ్వడొకో విలపించు
చుండెడుకొ. 178

క. ఆరసి వత్తము గా కని
యారసికుడు ⁴వశికులామరాగ్రణి దీనా
ధారామితకరుణామృత
ధారాధౌరేయవికసిత మనోంబుజుఁ డై. 179

1. మెఱసియెఱ్ఱవారె 2. గగనభాగతలము నిగనిగచంద్రికా; పాఠ
నిగనిగనుచుప్రబ్బియుచంద్రికా 3. పలవించు 4. తాపసోత్తమాగ్రణి.

సీ. పెనఁచి కెంజడలు నెత్తిని దిండుగాఁ జుట్టి
 సింగినాదముకొమ్ము చెంఁ 1 బెట్టి
 పంచవన్నెలయోగపట్టె పొందుగ వైచి
 2 పాలుపునిద్రపుమేన బూది వూసి
 పొడల³యొడ్డాణంబు నడుమున బిగియించి
 వెలిపట్టుగంత⁴పై నలవరించి
 పెళపెళ మనెడుబెబ్బులితోలు 5 మొలఁ గట్టి
 చికిలిలాతపుగోలఁ జేతఁ బట్టి

గీ. 6 యక్షమాల సువస్తులకక్షుపాల
 చెవుల నెలరాలకామాక్షు లవటుసీమ
 సన్నవిడిగొడరు ద్రాక్షసరము లమర
 గిలుకుఁబావలు దొడిగి కుత్మీలము డిగి. 180

ఉ. అల్లన నేఁగి వాడు తను వంతయు నెత్తుటఁ దోఁగి భూమిపైఁ
 ద్రెల్లి నెగుల్ 7 ఘటిల్లఁ గను దేలఁగ వైచి తలంకఁ జూచి హా
 చెల్లరె యెంతపాతకము నేయఁగఁ జేసిరొ యిట్లు చందమా
 మల్లునిఁ 8 బోలునీతలిరుటందపుఁ జక్కనికోమలాంగునిన్.

మత్తకోకిల.

ఏటికిన్ మదిలోన సంశయ మింక నాతఁడె 9 తెల్పు నా
 మాట వింద మటంచు నోయి కుమార యెవ్వరివాడ వీ
 పాటు రాఁ గత మేమి నీకు 10 నిబద్ధిగా నెవరండ్లు నిన్
 దేటుతెల్లమి గాఁగ నంతయుఁ దెల్పుమా యని యాదటన్.

1. జెక్కి 2. పాలుపు(ప్రాద్దు)నిద్రపుమేనబూతిరాసి 3. యొడ్డాణాన
 4. మై 5. మెడ 6. కక్షపాళి 7. ఘటిల్లి 8. పంటియాతలిరుటందపు;
 తీరుపారుపాటగందపు 9. తెల్పు 10. స్వభావ మెవ్వ రటండ్లు.

క. తాపసనాథుఁడు వలికినఁ

దాప సనాథుఁ డగురాజతనయుఁడు ముంజే

మోపి మొగ మెత్తి నెమ్మన

మోపిక లే ¹కోహటిల్లి యుసు రసు రనుచున్. 183

ఉ. ఆరెచ్చదొ తీరెచ్చదో ²తెలుప నయ్యెడి దే మని యంతఁ దేరి హా

³యోర్పు మెఱుంగ కంటి సదయోత్తమనీవెవరయ్య నన్ను నీ

డేర్చు ⁴దలంచి మానవునిలేవను వచ్చినశంకరుండవో

కూర్చినప్రాబంధుఁడవొకూరిమిరాఁగతోమెయ్యెదియ్యెడన్.

సీ. వినవయ్య రాజరా జనురాజతనయుండ

సారంగధరుఁ డను పేరివాఁడ

నొకపావురమువెంట వెకలి నై సవతిత

ల్లింటికీ జన నామె యొంటి నుండి

⁷కామాంధురా లయి కలయఁ గోరిన నీవు

జనని వే సుతుఁడ ⁸దోషం బటంచు

⁹దలఁగి వచ్చినఁ దనతప్పు నాపయి జూపి

భూపాలునకు నెగఁబోసి యీర్ష్య

ఆ. నాజ్జ వెట్టఁ జేసె ¹⁰నలకన్నతండ్రియు

¹¹వెరపు మాలి యిటుల వేగిరించె

దాపసేంద్ర యింక దైవంబు నే మని

దూలువాఁడ వట్టి దూలు వాడ.

185

1. కోవటిల్లి యసురమరైతాక్ 2. తెలియ 3. యోర్పు మెఱుంగ; యోర్పు మెఱుంగ 4. దలంపువుట్టిదయనొక్కొన 5. మేమి యియ్యెడన్ 6. డనజరుగు (డనఁబరగు) వాడ 7. కామార్తు 8. దోషం 9. దలఁగివచ్చిననది తప్పుగానాపయి; కలఁగివచ్చిననది తప్పునాపైజూపి 10. నట 11. వెరపు.

ఆ. మృగకులంబె కాని ¹మిట్టాడు మానిసి

²యెందు లేనియట్టి యీ యడవిని

నీనుధారసోక్తి నెఱయ ³నీయెడ విని

చెవులు చల్ల ⁴నయ్యె సిద్ధవర్య.

186

వ. నీవు ⁵మహాపురుషుండ వని తోచె నీసమ్ముఖంబు

గలుగుటం జేసి యంతతడవు మాటాడఁ గలిగె ⁶గర

చరణంబులు దివియుచున్నవి మున్ను కరపదచ్ఛేదనం

బొనరించిన వారినే కంతలుంతనం ⁷బొనరింపుఁ డని

⁸వేడుకో నైతి ధారాళకీలాలంబులు గ్రోలఁ ⁹బయిం

బడుపిపీలికామక్షికాదికంబులఁ బోవ జేతులు లేవు ¹⁰గర్భ

శ్రీమంతుం డయినరాజకుమారునకుఁ జూపి యీపోడు

ములు చూచితే యని ¹¹మోక్ష్య సూపి తత్కరంబులు శిరం

బునఁ జేర్చి యింక నొక్కటి ¹²విన్నవించెదఁ జిత్తంబులోనఁ

గోపంబు లేదు గదా యని దీనాలాపంబుల¹³.

137

గీ. అసదుగాఁ జూడ కీమాట ¹⁴యథుము చెంద

దసదుగా నిన్ను వేఁడెద యతివరేణ్య

యలగుట సహింపఁ ¹⁵జాలను బొలియ నొక్క

మందు ¹⁶గల్గిన దయనేయుమా రయమున.

188

1. మిట్టాడ 2. యెందు 3. నియ్యెడ; నీయడ 4. నాయె 5. మహా
యోగిపురుషుండ 6. గరంబు(ల)నరంబులు దివియుచున్నవి; మున్ను 7. బుసే
యెడ (ను) ని; బుసుజేయ 8. వేడుకొన 9. చలైలఁచల 10. మొండ్లు;
మొండ్లు 11. విన్నవించెద మీచిత్తంబున 12. నిట్టనియె - అనియు కలదు.
13. యనఘచరి, యనదుగా మిమ్ము .. 14. జాలను బొలియటమను;
చూడదు బొలియటమను 15. గలిగిన.

త ర ల.

అనిన నయ్యకలంక మై యలరారునీరుకొలంకునె
 మ్మనము గల్లు మహానుభావుడౌ మాళవక్షితిపాలనం
 దనునివేదనఁ జూచి హా గురునాథ యీశ సదాశివా
 యనుచుఁ దామరపాకు¹ నీరుక్తి యం దలంకి దయామతిన్. 189

క. వినవోయి రాజనందన

తను వేటికిఁ ²దొఱుగవలయుఁ దల్లడపడఁ గాఁ

జనునె పురాకృతకర్తం

బనుభవమునఁ గాక తీటునా యెవ్వరికిన్.

190

గీ. మందు దయసేయు మంటి వే మందు నీకట

మందులకుఁ గాక యిటు సేయ మాకుఁ దగునె

యసదుగా నన్ను వేడెద నంటివి గద

యదియుఁ దప్పదు ప్రాణ మి ⁴త్తడలవలదు.

191

క. మనపాలఁ గలఁడు శంకరుఁ

డనపాదోపాయుఁ డాశ్రితానేకాప

ద్యనపావకుఁ డా లోకా

వనపాటవుఁ గొలువ లేనివస్తువు గలదే.

192

మ. అని యూరార్చి కుమారుఁ గొంచు జని వే యమ్మిననా

భుండు⁵చ, ల్లనిచెంగల్వదొనం దనూరుధిరమెల్లం దోమి నీరా

ర్చి వా, ల్లగుదోయిం దడిఁ దోచి తేటజలముల్ గా దోయి

టం దెచ్చి ద, ప్పి నివారించి యలంత దేర్చి ⁷యసువుల్ బెం

పొందఁగాఁ జేయుచున్.

193

1. నీళ్లు...దలంకె 2. దొరుగ 3. నిన్ను 4. మింతడల వలదు 5.

పాలకు 6. నల్లని 7. యసురుం; యశనిం.

చ. తనగుహలోపల న్నిలిపి తా మును గ్రోలగఁ జిక్కినట్టిచి
క్కని¹తరిపాలుదానపుడుకంతము మోవగఁద్రావఁజేయమే
బనుపడి నీట ముంచినను బాలను ముంచిన నీవె దిక్కు *నా
కని యుచితో²క్తులంగడు బ్రయం బొనరించె నతండు³తేరుచున్.

గీ. అరయ భువనైకమహిమాధ్యుఁడైనయట్టి
మత్స్యనాథుండు రాజకుమారమణికే
గరచరణపంకజోత్పత్తి గలుగఁజేయ

.నొకయుపాయంబు⁴ చింతించు చుండెనంత. 195

క. తెలతెలవాఱగ వచ్చెను

వెలవెల బాతె నెల⁵దొవలు విలవిలఁబడియె

బలపల నయ్యెం జుక్కలు

కలకల నగె⁶దిశలు పక్షికలకల మెసఁగెన్. 196

ఉ. కొందఱు పాండురం బనగఁ గొందఱు శోణ మనంగ నీటఁ బొ
ల్పందగఁ జేసి పాల్కడలి నంటినజిడ్డది తెల్పు గా⁷దిదే
సందియ మేల చూడుఁ డని చక్కగ నజ్జలశాయి కౌస్తుభం
బందఱుఁ జూడ నెత్తె నన నంత నభోమణి దోచె⁸నెఱ్ఱంగన్.

మ. అలరా జట్లు కుమారు దండనమునేయం బంచి శోకవృథ⁹
నిల కావేగున నిద్రలేకడలుచున్ నిద్రించి మేల్కన్న¹⁰పొ
ల్పలరంలేచి యలక్ష్యరూపముగఁగాల్యప్రక్రియల్ దీర్చిమో
సలఁ గొల్వై తల వంచి ఖన్నుఁ డయి చాంచల్యంబుతో
నుండగన్. 198

1. తరిపావు పాలతని; తరిపాలునయ్యపుడు... జేసిన 2. నవ్వుచున్

* గాకని + చింతించుచుండునంత 3. దొంగలు 4. మనె 5. ల్పందగఁ
జేసి పాల్కడలి నొందినజిడ్డది; 6. దహా 7. రక్తిమన్ సేయగన్ 8. నెల
తాలెంగను 9. పొ, ల్పలరంజాలనలక్ష్య; పొ, ల్పలకన్లేచి యలక్ష్య.

క. తలవరులు వచ్చి ధరణి

తలవరులు ప్రధానులును హితజనులు దగువా
రలు ¹నింతటనంతట జం

కలఁ జేతు లిడికొని యుండఁగా నృపుమ్రోలన్. 199

క. నిగని గనిభూషణము లిడి

నెగులున నడ్డపడి యేడ్చి నేడు కుమారుక
సుగుణాధ్యం డని తెలియక

తెగి యూరక యాజ్ఞ పెట్టితిరి గద యంచున్. 200

క. ఆకాశవాణి నెప్పిన

యాకథయును నూఱడించి యనుటయు దెలుపక
శోకము ²హర్షము వెఱుగును

⁴జీ కొనరింపంగ విభుడు చిత్తము కలఁగక. 201

ఉ. దిగ్గన లేచి ⁵బంధుల సుధీమణులం దగువారిఁ దోడుకొం

చగ్గల మైకొ⁶పమున సంతిపురంబున కేగి దీనికిం

⁶దగ్గదు తాల్చి సామవచనంబులఁ ⁷గా దిక నిష్ఠురోక్తులక

బెగ్గిలఁ జేయఁ జెల్లు నని పిల్వంగఁ ⁸బంపి లతాంగి నయ్యెడన్.

గీ. ఓసి పాపాత్మురాల నీ వేసదారి

⁹గాయకపుఁజేత లెల్ల నాకాశవాణి

తెలుప విని వచ్చి తలవరుల్ కొలువులోనఁ

జెప్పినా రిప్పు డంద ఆచ్చెరువు నొంద. 203

1. నింతటంతటం 2. గన 3. వెఱుగును హర్షము 4. జీకాకొనరింప
నకడు చిత్తం బగలక 5. బంధువుల ధీమణులం 6. దగ్గట 7. బోదిక 8.
బంచె 9. గాయకపునుద్దు.

- గీ. టక్కు టకటొంకు టాటోటు తవణి వగలుఁ
గట్టి పె ట్టింకఁ గలది కలఱై దెలుపు
తెలుప కుండిన నీబుద్ధికొలది చూడు
మఱి యనుచు రాజు బెదరించి మాటలాడ. 204
- క. పంచాడించక తాలిమి
డించక బిగు వెడలి తల్లడించక మదిలో
నించుకయైనను దాఁ జలి
యించక యాగట్టువాయి యిట్లని పలికెన్. 205
- చ. తెలిసితి హా యి పదంతయును దేవరపట్టపుదేవికై తపం
బలసుతుబారి దప్పినను నాజ్ఞ యొనర్పఁగ లంచ మిచ్చి వే
పిలిచి తలార్ల చేత ననిపించిన దిట్టుల నీకువాళము
లైలియక వెట్టిరాజ యిది లెస్సనిజంబని నమ్మినావుగా. 206
- సీ. ఎంత నేసినది నేఁ డిది కన్న విన్న చో
ద్యము గాదు మఱి దబ్బు దబ్బిన నిటు
వలె నుండవలె మెచ్చవలదె యిందులకు ర
త్నాంగిని జూచినయట్టి వార
లది నిజం బనవలె గద యెన్ని గఱచిన
దాకాశవాణి యటంచు నొకటి
గల్పించినది చూడు గానలో నట రాత్రి
యట వారితో మాట లాడిన దట

1. తవలు; తవళి 2. మని యపుడు 3. పంచోడించక; పంచాడించక 4. యిట్లైన పలితోక 5. దెంత 6. కొతుకం 7. బలసుతుపాడి 8. కువాడము 9. నమ్మినాడవే 10. విన్నగన్న 11. గాదొ 12. చూడ.

- గీ. ¹కటకటా యెట్టివిత లాకాశవాణి
యాడఁ బలికిన దెటు పోయె నీడఁ బలుక
రాదె యిపు డని ²పగ్గించి రాజకీర
వాణి పలికిన నాకాశవాణి పలికె. 207
- గీ. ఇంత నేరక యుండిన సంతపనికిఁ
జొత్తువే ³బల్లిఁ గొంగును జుట్టి పట్టి
యెనయు మని నీ వనంగ నాయన పెనంగ
నాఁ డెటుంగనె యంగనా నంగనాచి. 208
- చ. అని వినవోయి రాజ భువనైకమనోహరమూర్తి యైన నీ
తనయునిఁ జూచి మోహపరితాపమున న్నిలు పోపలేక యీ
⁴చెనఁటి పయిం బడం గదియఁ జెల్లునె తల్లివి గావె నాకు నీ
వనికడఁ బాపభీతుఁడయియాయన తా గడఁద్రోచిపోయినన్.
ఉ. కోపమునం గయాళి కొనగోళ్లఁ గుచంబులు తానె వ్రచ్చి
లోఁ, బాపనియాసు గాఁగ సుతుపై నటు నింద "ఘటింప
నీవు నా, పాపనిఁ బట్టి తెచ్చి కరపాదము కోయఁగఁ బంచి
యూరకే, పాపము గట్టుకొంటివి నృపాలక యెంతటిహంత
వెంచఁగన్. 210
- క. నీతో నీక భాషించినఁ
బాతక మని యంత గగనభారతి ⁵నిలువన్
భూతలపతి శోకవనీ
వాతసుహృత్తూలికీభవన్తానసుఁ డై. 211

1. కలఁజెయిటువలె నెందు నాకాశవాణి 2. కవరించి 3. బల్లి మైఁ
గొంగుజుట్టిపట్టి 4. చెనఁటియె తా పయిం గదియ 5. తాన 6. ఘడింప;
ఘడింప 7. యేగన్ 8. తూలికా.

ఉ. హా తనయా వివేకరహితాత్ముడ నై నిను నిగ్రహించితిం
గా తెగి లోకనింద కొడిగట్టితిం గా జగజంత యైనయీ
భీతమృగాక్షిమాట చెప్పి బెట్టితిం గా యతిఘోరపాతకం
బీతటి నీతి మాలి రచియించితిం గా యని సాశునేత్రుఁ డై.

క. ¹బజగెడిమాటలు చెవినిడి

నిజ మని గురుభక్తినిరతు నిర్మలచరితుఁ

²సుజనుఁ గుమారుని లీలాం

గజునిం బోనాడుకొంటి గద ³నే డనుచుఁ.

213

గీ. కుటిలచటులమలీమసక్రూరవర్త

నాలి దుర్గుణగణజీవనాలి నాలి

నతి ⁴కపటపూతనాలిఁ జిన్నాలి నతఁడు

⁵కూపమున నూకఁ బనిచెను కోపమునను.

214

ఉ. ఆయెడ రాజునానతి మృగాక్షిని రజ్జునిబద్ధఁ జేసి య

న్యాయము రాకుమారు⁶ సుజనాగ్రణి బోవనశీలు నుత్తముఁ

మాయలు నన్ని మచ్చరముమై దునిమించెను జూడ నున్న

ద, న్నా యిది మేకవన్నెపులి యంచు దలారులు గొంచు

బోవఁగఁ.

215

ప. కుచ్చితురా లైనయచ్చపలలోచనం జూచి పౌరు లందఱు

గచ్చుకొని గ్రచ్చుపాదఁ ⁷గదల్చినకై వడి విచ్చలవిడి నోరికి

వచ్చినట్టు ⁸వెచ్చున కిచ్చువారును దానికి ⁹నిటువలెఁ గావ

1. బజగెడుగుదానిమాటలు; బజగెడిమాటలు నెరిసిడి 2. సుజనులఁ
గుమారు 3. నే ననుచుఁ 4. జీవనావిశాలి 5. కుతల 6. కూపమున నూకఁ
బనిచెఁ బెన్గోపమునను; కోపముననూకఁబనిచెను కూపమునను; ...బగ్గోపము
నను; కోపమున...పనిచె ముల్తూపమునను 7. సుగుణాగ్రణి 8. గదలించిన
9. వెచ్చానికిచ్చు 10. పాటుగావ.

లయు నని ¹యొగ్గించువారును దీని ²కివి పాటులా యని పండ్లు
కొలుకువారును బాపజాతి³ కానా కన్నులు దెఱవనిపాపని
పై నిరాపనిదలు గడియించి ⁴యానిసువుగోడు పోసి
కొంటి వందుల నీ కేమి ⁵గలిగెనే యనువారును నిర్నిమిత్త
ముత్తమపురుషునకుం జేసినదోషంబు తోడు తోడనె చూ
పకపోవునే యనువారును 'సాహసం షడ్గుణం చైవ' య
న్నది తప్పునే యనువారును నెంతకుఁ దెగించెఁ జూడు
మా ⁷యాడుదాని నమ్మవచ్చునే యనువారు నై మఱి
యును.

216

క. ఒం డేమి ⁸దోష మెఱుంగక

యుండెడుసారంగధరుని నూరక పతితోఁ

గొండెంబు నెప్పి శోడింబడ

దండింపగఁ ⁹బనిచె నెంత దయ లేని దయో.

217

చ. తెలియఁగఁజూచినట్లనె మదిన్ బుధు లారసి తప్పు నీవయిన్
గల దని ¹⁰పల్కుచోఁగుచయుగం ¹¹బటు బట్టబయల్లఁ జేసి¹²యా
యలికచ లేదు బంతి యనె నందఱడెందము నిశ్చయంబు పెం
పొలయఁగఁ ¹³గల్గితోడనిజమొప్పదుగా దలపోసి¹⁴చూచినన్.

చ. కని కర మేది విడ్డని నకారణ మూరక యిప్పు డయ్యయో
కనికర మేది యాజ్ఞ యిడఁగా ¹⁵తన బుద్ధి కలా లనద్వివే

1. వగ్గించు; పంగించు 2. కిదిపాటే 3. కానా—ఒక ప్రతిపాదన.
4. యీ శిశువు 5. లాభమా(మే)యనువారును 6. పురుషునిపై గల్పించిన
7. యాటదాని 8. దోష 9. బంతి 10. తెల్పుచో 11. బును 12.
తోయలి; తొయ్యలి 13. గల్గితోడనిజమొప్పుదుగా; గల్గితోనిజము నొప్పు
దుగా 14. చూడఁగ 15. తనదైననుధాలనద్వివే; తనదైననుధీ కలావివే;
తనబుద్ధికలావిలనద్వివే. (?)

కనికర మేది ముక్ '1వినుతగౌరవకీర్తి 2వహించి యింక నిం
కనికట మేదిసీవిభుడు గాంచెను నే డని పొక్కి 3రందలున్.

గీ. చెలి యిపుడు ఘోరపాపంబు నేసి మీద
నరకకూపంబులోఁ బడఁ దలఁచునీకు
నురక కూపంబులోఁ 4బడ నులుకు టరుదె
పాటు పడు మని 5పఱచనిపాటు పఱచ. 220

క. జడ లల్లుచుఁ బిన్నప్పడె
పడఁతులు తను నూతఁ బడెదొ పాతఁట బడెదో
7నుడువు 8మనుమాట నిజ మై
పడె 9నూతనె యార నూలుబార లనంగన్. 221

చ. అటువలెనింతి నాజ్ఞ యిడి 10యామనుజేశుడు మంగలంబునం
బెటిలినపేలగింజ 11వలె మిక్కిలి పుత్రవియోగబాధ న
ట్టిటుపడి ధారుణీసలిపయిం బడి నందనురూపరేఖలున్
బటుగుణశీలముల్ దలఁచి పల్వగ 12లం బలవించుచుండంగన్.

వ. 13అప్పుడన్వర్ధనామవంతుడైన మతిమంతుం డతని కి ట్లనియె.

క. చనునే యిటువలెఁ జింతి
ల్ల నృపాలక నింద రావలసి నా 14పలుకుల్
విన వైతివి చే మించిన
పనులకు నీ వింకఁ గ స్తిపడ 15వచ్చునొకో. 224

1. విజిత 2. వహించునిందనిం 3. రెల్లరక్ష 4. నిపు(ప్పు)డులుకు 5. పఱి(ఱ)చినపాటు పఱి(ఱ)చి 6. జిన్న 7. నొడువు 8. మనుబెల్ల; మని
యనట 9. నూతననార; నూతన 10. యామ(యవ్వు)నుజేంద్రుడు 11.
యన 12. లక్ విలసింఁచే; లంబులంపు 13. అప్పుణ్యవర్ధనమతి 14. మాటల్
15. ఁశెల్లునొకో.

ఉ. మాను దురంతవేదనఁ గుమారిల నేల పసిండికొండవి
 ల్కానివర ప్రసాదమునఁ గల్గినవానికి హాని ¹వచ్చునా
 మానవనాథ యన్న మతిమంతుడ నీ వనుటెల్ల నిక్క మా
 నా నిది లోకనిందితుడ నై తిని నీపలు కాచరింపమిన్. 225

క. ²నెరయఁగ సాక్షిం గోరక

తెఱవనడక ³తగుననుచు మది న్నవ్వి సుతుం

⁴బటచనిపాటులు పఱచిత

⁵బటచని యిది యెఱుంగ లేక పదరితి నయయో. 226

ఉ. ⁶ఇట్టుల నుండె నాయెఱుకయేమనువాడ మహేశునత్కృపక
 నెట్టన వాడు ప్రాణముల నిల్చిన జా లిట దెచ్చి వెజ్జలం
 బెట్టి గుణంబు చేసి మది బేరిన నెంజిలి దీట వాని ⁷కే
 బట్టము గట్టి కానలఁ దప మైనరించెద ⁸నంచు చయ్యనన్.

క. ⁹అనుగు లయి హితజనంబులు

ననుగుంజొట్టములు రాఁగ నపుడు దలారుల్

వనసీమతెరువు ¹⁰చూపఁగఁ

జనియెక జననాయకుండు జాయాన్నితుఁ డై. 228

చ. చని మును దండనం బిడినచక్కిని వధ్యశిలాతలంబుదా
 పునఁ బడియున్న కెంజిగురుబోల్వసివాడిన కాళ్లుఁ జేతులుం
 గని నెగు లొంది పట్టి నటఁ గానక మూర్ఖులి యంతఁ గొంతనే
 పున కిసుమంత దెప్పిటి విభుం డలపూఁబొదరిండ్లఁ జీరుచున్.

1. చెందునే 2. ఆరయఁగలసాక్షి; నెరయనరిసాక్షి గోరనె 3. యందమసి; తగునెయని 4. పరుసని 5. పరుసని...యెఱుక...నకటా; నయ్యో 6. ఇట్టుగ 7. కే; నే 8. నయ్య 9. అనుచుఁ దనయాత్మజరములు 10. చూపఁగ.

సీ. అరసి చూతము పదం డాకానలో నున్న
 నరసి చూతము తెచ్చి యనుచు నేగఁ
 గాన రే యే మైనఁ గని మెగాల్ దినియెనో
 కానరే యని వేటకాండ్ర నడుగుఁ
 బొదల నెవ్వగ నైన వెదకి కానఁగ లేక
 పొదల నెవ్వగ నేలఁ బొరలి ¹యడలుఁ
 దనయుని కీపాటు నెనయఁ జేసితి నయో
 తన యుని కింక ²నేల యనుచుఁ బొగులు

గీ. వనరు హా యను సుకుమార³వదనవిజిత
 వనరుహా యను వెత సేయవలెనె యింత
 దైవమా యనుఁ ⁴దలఁచని తలఁపు లివిగొ
 దైవమాయను దెలియంగఁ దరమె యనుచు.

230

సీ. దట్టంపువిరిమొల్ల తావులతావుల
 నమరు లతాకుడుంగములగములఁ
 జల్లనిసురపొన్న చాయలచాయల
 నరుదారుమాణిక్యదరులదరుల
 వలిచేరు ⁵పన్నీరువంకలవంకల
 గాలితేజీలనిల్కడలకడలఁ
 గ్రంజీకటులు గ్రమ్ము కోనలకోనల
 ఘనమైన యోగిపుంగవుల గవుల

గీ. నరసి పెదవులు దడుపుచు నరిగి యరిగి
 దొరఁగున శ్రులు గన్నుఁదామరల మరలఁ

1. పొరలి 2. నేటికనుచునొరలు; నేటికనుచువగచు 3. వైరి 4.

తలఁచని 5. పన్నీటి.

గుసుమబాణుని నగజాలుకొమరుకొమరు

విభుడు మదిలోన బాయని వెతకు వెతకు. 231

వ. ¹ఇట్లు తద్దోర కాంతారంబున బలుదెసలం ²గొందఱ ననుచరు
లం జరుల సందుగొందుల నందంద నందనాన్వేషం బొనరింప
నియమించి తానునుం జని వేగ మృగ విహగతరు గిరి ప్రముఖ
నిఖిలచరాచరంబులం జూచి యేచిన దైన్యంబున. 232

ఉ. మిక్కిలి సా దనం దగిన మేటి నెలుంగరె మల్లులార ³మే
లెక్కుడురూపువాని ⁴నిపు డిచ్చటఁ గానరె మావులార పే
రక్కఱ నూని పెంపు గని నాతనిఁ జూడరె థాత్తులార యిం
పెక్కిన కొమ్మలార కనరె "తమిమిటు కుమారమన్నధున్".

గీ. ⁵మీకులములేటిఁ జేపట్టి మీవిరోధి
యైన పులిఁ జెండి మైచర్త మూనె గాదె
యట్టిమే లైన నెఱిగి యా హరునిపేర
నెన గు సారంగధరుఁ జూపుఁ డేణులార. 234

శా. నాళీకారికి నొక్కజింక నొకయేణం బంజనా⁶కామికిం
గాళీకాంతునొక్కలేడియిడి యింకం కూడునే⁷మూడుమూ
టాలుంబెట్టిన చెంగనాలు మము ముట్టు⁸ రాకుఁ డ్ద⁹రీతి మీ
రేలా ¹⁰పాఠెద రేణులార నిలువుండి మాసుతుం జూపుడి.

స. తరులార చెంచుబిత్తరులార కానరే
¹¹మాకుమారుని బోలు మాకుమారు

1. ఇట్లక్కంతా; ఇట్లాఘోరకాంతా 2. గొందఱనుచరులంజఱుల
3. రింప 4. రే 5. నిటనిచ్చట; నిపుడిక్కడ 6. శుకుమారుఁగుమార 7.
కులములేటినిబట్టిమీకును; కులములేటినిఁజేపట్టిమీవిరోధి 8. భర్తకు 9.
మూడువా,టాలుం 10. పాఠెద 11. 'మాకుమారుని' అచటకు 'రాకు
మారు' అను పాఠము నాల్గు పాదములలోను నున్నది.

హరులార పవమాన హరులార కానరే
 మాకుమారుని బోలు మాకుమారు
¹జరులార లేటిమచ్చరులార కానరే
 మాకుమారుని బోలు మాకుమారు
²గరులార మకానిశంకరులార కానరే
 మాకుమారుని బోలు మాకుమారు

గీ. నదములార చలతోక్తనదములార
 శుకములార ప్రపుల్లకింశుకములార
³మాకు ⁴మారు పచింపని మాకుమారు
 గానరే యని వెదకి రక్కానలోన.

236

సీ. కర్పూరవాసనల్ గలయంగఁ బొలయంగ
 సారంగధరుఁ డని చేరఁ బోవు
 శ్రీగంధవాసన ల్పిక్కంగ నిక్కంగ
 సారంగధరుఁ డని చేరఁ బోవు
 గస్తూరివాసనల్ గమ్మంగ గ్రమ్మంగ
 సారంగధరుఁ డని చేరఁ బోవు
 జవ్వాదివాసన ల్జడియంగ సుడియంగ
 సారంగధరుఁ డని చేరఁ బోవు

గీ. బోయి ఘనసార ఘనసారభూజ మృదుప
⁵టిర మృగకుల సంకుల టెంకు లరసి

1. గరులారగబ్బి పెన్గిరులార 2. గవులార మానిపుంగవులార కానరే
 3. మాకుమారుని(బెంచెడు)బోలెడు మాకుమారు; మాకుమారునిపంచించు మా
 కుమారు 4. మాఱు 5. జిమ్మంగగ్రమ్మంగ; కమ్మంగఁ జిమ్మంగ 6. మృగప 7.
 టిరమృగకులసంకుల టెంకులగుట; టిరసంకుల టెంకులు దూరమగుట.

సుక్కి తద్గంధమహితాంగు సుతుని నతఁడు
కానకడల విచారించి కాన కడల.

237

క. తలవరులున్ నెలవరులుం

¹బొలపరులున్ వచ్చి యంత భూపాలునితో

²మలందున్ నెలందున్

శిలందును నెల్ల నారసితి ³మే మెందున్.

238

ఉ. కాన మటంచుఁ జెప్పినఁ గ కాపికలైన మనంబుతో నర

ణ్యానిఁ గులాంగనాసహితుఁడై యట గ్రమ్మ⁴టివచ్చి కామిసీ

సూన⁵శరోపమాన సుత శోణిత పంకిల భూమి నామహీ

జాని భుజా⁶నిరాహత విశాలశిలాచయుఁ డై పడెన్ వడిన్.

వ. అప్పుడు.

240

క. అ క్కెండి యీ ⁷రెలుం గై

చెక్కులు ⁸సెమరించి నెలులు చిక్కులు ⁹గొని కా

ల్పొక్కి వసివాడి యూర్పుల

వెక్కుం గెచ్చావి కమలి ¹⁰వికలాంగియనున్.

241

క. పట్టాభిషిక్తుకడుపునఁ

బుట్టి ¹¹మహారాజ్యసుఖముఁ బొందక కుడువం

గట్టం గల ¹²ప్రాయమ్మునఁ

గట్టా నీ కడవిపాలు గావలసె గదా.

242

1. బొరపరులున్; బొలపురులున్...యపుడు 2. మలందుల నెల
గొందుల, శిలందుల పి. మేమందున్; మెచ్చొట్టన్ 4. అ పి. శరాయ
మాన 6. నివాహత; నిరోహిత 7. రెలుంగుబడి; రెలుంగున 8. సెమరించ
9. పడి 10. వికలాంగముతోన్ 11. మహారాజ్యసుఖము, పొందక
కుడువన్, ... పొందంగుడువన్ 12. కాలంబున.

క. ఎట్టోర్తు సన్న నీ వీ
కట్టిడి యగు దొడ్డ గాజాకడుపున నేలా
పుట్టితివి పేదకడుపునఁ
బుట్టిన నొక కొంతకాలము సుఖింతువుగా. 243

ఆ. నిను వధించినట్టి వెనుక నయ్యశరీరి
పలుక కుండె నేమి పలికె నేమి
నీవు ¹చచ్చువెనుక నామృషాచిత్రాంగి
పొలియ కుండె నేమి పొలిసె నేమి. 244

సీ. ²సంపెంగనూనెవాసనలఁ బెంపెక్కిన
యలకలా యివి కూర్చితభుకు మొలక
చిట్టాడునాడు నాచిటికెనవ్రే ³ల్వట్టు
చేతులా యివి ముద్దుఁజిన్ని కూన
⁴ఘలుఘల్లు మని యందియలు మ్రోయ నడయాడు
నడుగులా యివి ప్రోదియనుఁగుఁ జూల
వ్రేమ నాచ న్నిచ్చి పెంచిన నీమేని
నెఱ్ఱేరా యిది పూపనెనరుపట్టి

గీ. యనుచు నట రాలి ⁵యున్నట్టి యతనికురులు
కరచరణఖండర క్తపంకములు మమత
నెత్తి యక్కునఁ జెక్కున "నొత్తుకొనుచు
నిందుముఖి యేడ్చె గోయిల లెల్ల ⁶గదియ. 245

1. వ(చ)చ్చుటాయెనాచితా (వృధా) 2. సంపెంగి 3. లండు, లంటు 4. ఘలుఘలు మను నందియలు 5. యుండెడు 6. నొత్తి 7. గదల.
సారఃగ—13

వ. *అంత మూర్ఖాక్రాంతుం డైన మహీకాంతుం డొకకొంత
తడవునకుం దెలిసి సుతాపంబున. 246

ఉ. ప్రేయసిమాట ¹యట్లు చెవి బెట్టి వృథా కరపాదహీనుని
జేయుట కాక ²జీవ మెడనేయగ వచ్చితి నంచు దాగితో
నాయపరాధ మిం కీట మనుబున నై చియు బల్కవోయిరా
వోయికుమారయెం³దడగితోయి⁴యటంచెలుగై త్తిచీరుచుకా.

సీ. పరరాష్ట్రమున కైన బాటిపో బెదరించి
యిట్టట్టు గా⁵నీ చేయింప నైతి
ద పొప్పు శోధించి తరువాత⁶ జంపెద
నంచు నేటికి జెఱ నుంచ నైతి
సుఖముల నందిచ్చు సుతుడు గల్గడు గాక
లలన లేయరు దని తలచు నైతి
బదరి కార్యము నేయుపరుషవ ర్తనుడు వి
పన్ను డౌ ననునీతి యెన్న నైతి

గీ. గూడు ⁷చవి యని యింక తిన గూడు ⁸నొక్కొక్క
తనువు త్యజియింతు ననుచు వింతనువు మీఱ
గుండు మెడగ గట్టి భూభుజంగుండు నిండు
చెలువులో⁹ బడ బోగ నచ్చెరువు ¹⁰గాగ. 248

చ. పలికె రయంబునం జదలుపల్కుల చిల్కలకొల్కి యంత హా
నిలు నిలు రాజ యిట్లు దగునే ¹¹తెగియింప బురారిపట్టి యై

* కొన్ని ప్రతులలో లేదు 1. యిట్లు 2. జీవునికజేయగ 3. నై రిచి
పల్కవోయి; నై చియునికబల్కవో 4. దణగి 5. కుమార యటంచునేడ్చు
చుకా 6. గాసికజేయింప; జేసియెంచనైతి 7. చెప్పెద 8. సుఖముల వి
దంచు; సుఖతదదండించు 9. నపనితయన; నికలిక 10. నెట్లు 11. మీఱ
12. త్యజియింప.

యలరిన¹ మత్స్య నాథుఁ డనునట్టి మహాత్మునిదండ నీదుగా
దిలిసుతుఁ డున్న ²వాఁ డిపుడు దీమస మేది ³తలంక నేటికిఁ.

ఉ. మేరుగిరిం ద్రచాపుని యమేయ⁴కృపారసపూర్ణదృష్టి నీ
కూరిమిపట్టిపైఁ గలదు కొంచెములోననె కాయ⁵సిద్ధికిం
గారణ మున్న దాతనికిఁగా మదిఁ గుండకుఁ డీయనిత్యసం
సారమిదేమి బ్రాతి ధర శాశ్వతుఁడై మను నాతఁ డున్న తిఁ.

క. ⁶ఎక్కడినుతు లెక్కడినుతు
లెక్కడితలిదండ్రు లెవరి ⁷కెవ్వరు కొన్నా
శ్లక్ష్మకృష్ణపడి తిరుగాడుదు
రక్కట యిది యంత మాయ యని ⁸యెఱుంగవుగా. 251

క. మరు లింత దగునె నృపతికి
ధర పాలననేయ కునికి ధర్మం బగునె
సరగునఁ దిరిగి పురంబున
కరుగుము చింతిలక మానవాధిపతిలకా. 252

ఆ. *అతఁడు కరపదస్వయములు వచ్చి నీ
కడకు వచ్చి చూడ గలఁడు మీఁద
నధిప నమ్ము దీని కనుమాన మేమియు
నింక వలదు వగల నింక వలదు. 253

క. నావుడుఁ దహతహ వీడ్కొని
దైవారినోవేడ్క రాజధానికి ¹⁰మగుడఁ

1. మీననాథు 2. వాఁడుకడు 3. తలంప 4. కృపారసదృష్టిచాలనీ
5. శుద్ధికి 6. ఎక్కడినుతు లెక్కడినుతు 7. కెవరో కొన్నా 8. యెఱుంగ
గరుగా * చిత్తుఁడగులఁగేలుగవడోయివచ్చి యి, పెరుగుమీఁదనమ్మునీడ్కు
కరుణ; అతఁడు కరపదస్వయమువచ్చి జేగనీ 9. మమకనొకవిధంబున 10.
జేగఁ.

¹దేవియుఁ దానును సరిగి మ

హీవల్లభుఁ డచట రాజ్య మేలుచు నుండెన్. 254

వ. అంత ²నచ్చట మత్స్యేంద్రుండు నరేంద్రనందను నొక్క
మంచిమంచెపై నుంచి ³నిచ్చలుఁ గృపాలుండై గోపాలుండు
నిచ్చల మగుభక్తిని దెచ్చి యిచ్చుపాలు సగపాలు బాలుని
పాలు గావించి ⁴పాపించుచు నధ్యాత్మజ్ఞానోపదేశం బొసం
గం దలంచి ⁵యత్యంత నిష్ఠాసనాసీనుం జేసి యోగా
సన బంధవిశేషంబులు రేచకపూరకకుంభకంబుల విధం
బులును రాజయోగ హతయోగ లయయోగ మంత్ర
యోగ లంబికా⁷యోగంబులాదిగాఁగలయోగంబులవృత్తాం
తంబులం దెలిపి యభ్యాసంబు సేయింపం గతిపయదినం
బులకుం బనుపడి యోగానందుం డై యుండం జూచి సమీ
చీనయోగసమాధిగాఁ దెలిసి ⁸కరచరణోదయసంపత్సం
పాదనసమయం బిది యని యతం డూర్ధ్వదృష్టిం జక్కం
¹⁰జూడకుండుటఁ బైకి నొకయఖండగండోపలం బెగయ వైచి
¹¹యిది తప్పక చూడుమా చూడ కున్నం జూడతలంబునం
బడు ననినం దనదృష్టి మరల్పక చూచుచుండఁ గొంత
కాలంబునకు. 255

చ. మొలక లొకింత గానబడి మోసులు మెల్లనె వెళ్ళి సోగ
లై, నెలకొని వ్రేళ్లు గోళ్ళును జనించి చొకారము లై మి

1. దేవరియుఁదానురిగి 2. మత్స్యనాథుండు 3. యిచ్చనిచ్చలంబగు
భక్తింగృపాలుండైన 4. పాపింపుచు 5. దేశంబుసేయం, దేశంబున సమర్థం
జేయఁ 6. యత్యంత నిష్ఠానిష్ఠాసనాసీనుం 7. యోగంబుల నిష్ఠలాదిగా 8.
లంకయుం దెలిపి యభ్యాసనంబు 9. కరచరణాభ్యుదయ 10. జూడకుండఁ
జూచి మీదికి నొక; చూడకుండఁదైనియొక 11. యది.

టారికెం, నలిరుకు *బొమ్మ ¹గట్టి యలతమ్ముల యెమ్మెలు.
చూట వట్టి యిం, పలరంగ వచ్చె వాని కిరవై తగ వింతగఁ
గాళ్ళు నేతులున్. 256

గీ. కాంచి యపుడు ప్ర మోదించి మంచె ²దించి

³నడవఁగా లేకయుండెడు నాతనికిని

దనకరము లిచ్చి హరుపట్టి యొనరఁబట్టి
యల్ల నడుగిడఁ జేసె ⁴బా టడఁగఁజేసి. 257

సీ. జుట్టవేళ్లను రెండుఁ బట్టించి నడి⁵పింప
దలఁకుచు రా లేమి బలిమి దిగుచు

దనచేతినిడుదలాతపుఁగోల యందిచ్చి

మెల్ల మెల్లనె కొంత మెలఁగఁ జేయు
నవలంబ ముడిగి ర మ్మన నా ల్గడుగు లేఁగి

పడఁబోవ గ్రక్కునఁ బట్టి నిలుపుఁ

జను దెంచి బిసబిస దను నంటుకొ మ్మని

వచ్చిన నగుచు ⁶నవ్వలికి నరుగు

గీ. నాఁడునాటికి నేరితి నడవ నేర్పఁ

గొన్ని నాళ్లకు ⁷నలవడి కొంకు ⁸దీటి

లెస్సలై ⁹కరపదములు లీలఁ దనరఁ

జ్రేమ ¹⁰జౌరంగి యనియెడి పే రొసంగి. 258

ఉ. సద్గుణరాశి యై తనరుసా త్త్వికమా¹¹ళికి వత్సలత్వసం

పద్ధరిమకొ సమ స్తమణిమంత్రమహా¹²షధవస్తు లిచ్చి శుం

* సాంపునిం పెనఁగితమ్ములకమ్ములమాడ్కిమీఱిపెం 1. బెట్టి 2. దించి
3. నడవఁగానోపలేకయుండెడు నతనికి 4. పాటగుటఁజేసి 5. పించి 6. నవ్వ
లనికరుగు 7. నడవడి 8. దీటి 9. కరపదంబులు, పాణిపదములీలమీఱి 10.
పారంగి; సారంగి.

భద్రతి సిద్ధ¹ యోగికుల పట్టము గట్టి కృతార్థుఁ జేసినం
దద్గురునాథుమాట జవదాటుక నిశ్చలభక్తియుక్తుడై. 259

గీ. కాయసిద్ధి వచస్సిద్ధి గలిగి యతఁడు
చెలుల² యాసలు తుట్టిపాసలును లేక
పట్టినది యెల్ల బంగారు గట్టు గాఁగ
మెట్టినది యెల్ల³ నిధియు నై మెలఁగుచుండె. 260

గీ. ఉండి యొకనాఁడు తమహార లున్నకడకుఁ
బోయి రావలె నని బుద్ధి పొడమి వేడు
కొనె గురుని నొక గదా వివేకులకు నెట్లు
దల్లిదండ్రులు మఱుగఁ గాఁ దగనివారు. 261

గీ. గురునిపంపున సంతోషభరితుఁ డగుచుఁ
బాడుకలు మెట్టి తలిదండ్రులజ్జ దలఁచె
దలఁచినప్పుడె పోయె ముంగలను నిలిచె
నిలిచినప్పుడె విస్తయాస్వీతు లగుచు. 262

సీ. మానేరమి మనంబులో నుంప కిటు వచ్చి
తక్కఱ⁴ గలయట్టి యనుఁగుఁబట్టి
యాకాశవాణివాక్యంబుచే⁵ బ్రతికినీ
కెదురుసూచితిమి ను ప్పిన్ని నాళ్ళు
మావంటిభాగ్యసంపన్ను⁶ లేవ్వరు లేరు
గ్రమఱ నినుఁ జూడఁ గలిగె గాన

1. యోగ 2. కాంక్షలు 3. పావనముగ, భావముగల 4. నిధులునై
5. ననుబుద్ధిపొడను; ననుప్రేమపొడను; ననుప్రియమొదవి 6. గురుస్వామి
7. శ్రమఱవరాదగని 8. ననుంచకవచ్చి; ననుంపకీటు 9. గలట్టితాయనుఁగుఁ
బట్టి 10. బ్రదికి 11. లు లేరుగా.

1 నీశ్వరాంశంబ యకా దీప్త గాకుండిన
మనుజమాత్రున కింతమహిమ గలదె

గీ. యనుచు మొగములు దెలిసి దేహములు 2 పొంగి
పలుమలును గౌగి లించుచు బాణిపాద
తలము లలముచు దలిదండ్రు 4 లలరి రపుడు
వారివేడుకలకు వితి మేర గలదె.

263

ఉ. ఇక్కరణిక్ సుహృజ్జనము లెంతయుఁ గన్నులఁ గప్పుకొంచుఁ
జే, రక్కఱుఁ బూజ నేయ నతఁ 5 డక్కడఁ గొన్నిదినంబు
లున్న నా, చక్కనియన్న యీధరణిచక్ర మశేషము నీవ
యేలు నీ, చక్క భుజించుచుండెదము సౌఖ్యముతో నని
తండ్రి పల్కినక.

264

గీ. నాగురుం డైన యల¹మీననాథుతోడ
నిదిగొ మావారిఁ జూచి వచ్చెద నటంచుఁ
బ్రార్థన 7 యొనర్చి వచ్చిన రాక గాని
రాజ్యభోగేచ్ఛ వచ్చిన రాక గాదు.

265

సీ. సర్వ సర్వంసహ నిర్వాహక ఖ్యాతి
కాయసిద్ధి బొసంగఁ జేయఁ గలదె
8 యంగనాదృఢ కుచాలింగనానందంబు
ప్రాయంబు తిరముగాఁ జేయఁ గలదె
గంధసింధుర ఘటా గంధర్వ భట 9 నేన
సిద్ధకియలు గల్గఁ జేయఁ గలదె

1. నీశ్వరాంశజాడవు నీవు; నీశ్వరాంశంబె 2. పొంగి 3. లింపుచు.
4. లలమినపుడు 5. డండుల 6. మక్కువ 7. మొనర్చి 8. యంగనామచ
దృఢాలింగన 9. నేన.

దివ్యరత్నావళీద్రవ్యరాశి¹సమృద్ధి
²జీవద్వయః ప్రాప్తి జేయః గలదె

గీ. యిన్నియును ³గల్గె గురుకృపాదృష్టివలన
 యోగలీలాసుఖముకన్న నొక్కసుఖము
 గలదె యని ⁴జ్ఞాన మార్గంబు ⁵దెలిసి వారి
 ధన్యులుగఁ జేసి ⁶చారంగి దయఁ జెలంగి. 266

గీ. వంశకరుఁడైనసుతుఁడుదృష్టవంబు నొందఁ
 గలఁడు మి-కొకఁడని యనాగతముఁ దెల్పి
 వచ్చి తడవయ్యె ⁷నింకఁ బోవలయు గురుని
⁸యొద్ద కని తల్లిదండ్రుల నుపచరించి. 267

ఉ. అచ్చట వాసి యాశివపదాంబుజభక్తిధురంధరుండు మున్
 వచ్చిన ⁹యట్ల యేగి గురునాథునకుం ¹⁰బ్రణమిల్లి నిల్చినన్
 వచ్చితె యన్న రాజ్యవిభవంబులు హస్తగతంబులైనచో
 హెచ్చుగదన్న నీకుఁ బ్రతియెవ్వరు జ్ఞానమహత్త్వసంపదన్.

చ. అని గణులింప నగ్గురుకులాగ్రణి ¹¹సేవలు చాలఁ జేసి దీ
 వనలు వహించి పుణ్యులగువారలకుం దనదివ్యమూర్తిఁ గుం
 భినిఁ గనిపించుచున్ దనదుపేరు దలంచిన వారికిన్ యశో

1. సమృద్ధి 2. జీవద్వయః ప్రాప్తి; జీవద్వయః పాశి; జపసత్త్వసం
 ప్రాప్తి 3. దక్క 4. యిట్లు జ్ఞానంబు 5. తెలియ 6. సారంగి, సారంగి 7.
 తిరుగ, సరగ 8. యొద్ది 9. ప్రోవనేయి 10. బ్రణమిల్ ఘటించినన్ 11.
 సేవను జాల.

ధనములు గల్గఁ జేయుచు సదా యతఁ డుండు జిరాయు
మన్నతిఁ. 269

క. సారంగధరుచరిత మె

“వ్యూరుం జదివినను వినిన వ్రాసిన సౌభా
గ్యారోగ్యపుత్ర పౌత్ర
శ్రీరత్న ధనాభివృద్ధి జేలఁగుదురు సుమీ. 270

క. కలహారంభణ కొత్తూ

హల పులకిత భుజపరాక్రమాద్భితనానా
జలదుర్గ వనీదుర్గ
స్థలదుర్గాహార్యదుర్గ సామ్రాజ్యనిధి. 271

ఉ. క్షేత్రగణైః నిలాంఛన విజిత్వర శుభ్రయశోవిశాల ధా

రాశగళన్తదద్విప విరాజిసభాభవనాంగణా ధనా
వేళగరిష్ఠదాన పదవీపరితోషిత కాశి గౌతమీ
చోళకవిద్విజస్తుతివచోలగ చోలగమానభంజనా. 272

భుజగప్రయాతము.

అరాతిక్షమాభృద్భిదాంచత్కృపాణా

సరాధీశ్వరాకారనాళీకబాణా

స్థిరానందనా రామసేవాధురీణా

విరాజచ్ఛతుష్టవిద్యాప్రవీణా. 273

1. డొందు 2. వారే జదివి, వ్యూరులు సదివి 3. జనాభివృద్ధి 4.

చెప్పుట 5. శైవ.

గద్యము. ఇది శ్రీసూర్యనారాయణ వరప్రసాదలబ్ధ ప్రసిద్ధవా
 వైభవ చేమకూర లక్ష్మణామాత్యతనూభవ సదారాధిత
 బుధసమాజ వేంకటరాజప్రణీతం బైన సారంగధరచరిత్రం
 బనుమహాప్రబంధంబునందు 'నర్వంబును దృతీయాశ్వాసము.

సారంగధరచరిత్రము

సంపూర్ణము.

1. నర్వంబును శేకాశ్వాసము.

చెన్నపురి : 'శ్రీ రామప్రెస్సు' ముద్రితము—1959.

శ్రీ రస్తు.

సారంగధరచరిత్రము

లఘుటిప్పణి

ప్రథమాశ్వాసము

1. రాజనరేంద్రుడు - కర్త; రిపు...నరేంద్రుడు = శత్రువులనెడి సర్వ శ్రేష్ఠములకు వివక్షైద్యుడు; కళా...నరేంద్రుడు = కాంతి, క్షార్యరేఖా, సుఖానుభూతులచే ఓడింపబడిన (క్రమముగా) చంద్రుడు. అర్జునుడు, ఇంద్రుడును కలవాడు; సుధాకరకులుండు = చంద్రవంశజుడు.

2. ఈ పద్యమున అర్థద్వయము కలదు. కర్త - రాజు = ప్రభువు, చంద్రుడును; నిజ...వ్రాతంబు = (రాజపక్షమున) తన మిత్రులయు, బ్రహ్మజ్ఞులయు, విద్వాంసులయు గుంపు (చంద్రపక్షమున) తన మిత్రులగు చకోరముల యొక్కయు, దేవతలయొక్కయు గుంపు; పగలు = (రా) విరోధములు, (చం) పగటిభాగము; పొడ...నడచి = (రా) పొడగానబడకుండన్ = కానరాకుండ, నడచు = అణచివేయు, (చం) పొడగానబడకుండన్ = కానరాకుండ. నడచు = ప్రవృత్తి; ఆహ్వానము రూపును ధరించెను, (చం) ఈతఁ డమృతస్వరూపుడై; పాదములకును = (రా) ఆడుగులకును, (చం.) కిరణములకును; తమ తలలకు = (రా) ద్విర్రాధిపతుల తలలకు, లంకెపాటు = గట్టిసంబంధము; ద్విర్రాధిపతులు = (రా) ద్విర్రాధ్యక్షులు, (చం.) రుద్రులు; చల్ల...వర్తి = (రా) కాంతస్వభావము కల ధర్మమార్గవర్తి, (చం.) చల్లదనము కల యాకాశమార్గమి, మాయస్త్వము = (రా) మాకుఁ బిశ్యసమానుడు, (చం) లక్ష్మీదేవికి అన్నయగువాడు; భీతి = భయము; అపిత

చక్రములు = (రా) శత్రువుల సమూహములు, (చం) విరోధులగు చక్ర
వాకములు; కులయము = (రా) భూమి (చం) కలువ, ఇంపు...తప్పక =
(రా) ఇంపు, కలుగఁగా, అడితప్పక (అడినమాట తప్పక), (చం) ఇంపుకల్గఁగా,
నాడి తప్పక జ్ఞానకాలము తప్పక), భరతమర్యాద = (రా) (పరిపాలనమున)
భరతచక్రవర్తిపత్ని, (చం). నక్షత్రములతోడి కలయింపున; (భరతనాట్య
శాస్త్రపద్ధతి వెలయఁగా తప్పక యాడి - అనుచమత్కృతియు స్ఫురించు
చున్నది.)

4. ఇలరాయనికిన్ = భూవిభునకు; కులసతి = ధర్మ పత్ని; భోగ...కము =
భోగపుఁగాంతలలో శ్రేష్ఠులు, అంబుజేందునిభాస్యత్ = పద్మముతోను,
చంద్రునితోను సమానములగు ముఖములు కలవారు — దీనివలన వారిద్వరికిని
పరస్పరవిరోధము వ్యక్తము.)

5. శక్తిత్రయము = ప్రభు, మంత్రోత్సాహశక్తులు మూఁడు; ధీతిలకం
ములు = బుద్ధియే అలంకారముగాఁ గలవారు; సుధీతిలకంబుల్ = పండితోత్త
ములు; మంత్రులనుట.

7. సీతిరహితంబు = ధర్మకూన్యము; ఈతిరహితమానటల = అతివృష్టి,
అనావృష్టి, ఎలుకలు, చిలుకలు, మిడుతలు, ప్రత్యాసన్నులగు పాలకులు ననెడి
జాధలు లేకుండునట్లు.

8. పురుషవ్యూహము = పురుషసంతతి లేనిది; ఆత్మజవ్యతిరిక్తము =
పుత్రుఁడు లేనిది; సుకుమారుఁడు = ఉత్తమపుత్రుఁడు; మరాళము = హంస;
వితానము = సమూహము; నేత్రపర్వంబు = కన్నుల పండువు; వనజము =
బద్దము.

9. జిలుగుంబల్కులు = వచ్చియు రాని ముద్దుపాటలు; గొనము
జెయ్యున్ = ముద్దులొల్కుచులు; వికన్నాత్రుడే? = సామాన్యుడా?

10. చెక్కిలి గీటి = చెక్కిలి గిట్టి; కలదా? = ఉన కున్నదా?

11. ప్రాప్తమగుటకు = లభించుటకు, కాశీవిశ్వపతి = కాశీక్షేత్రమందలి విశ్వనాథుడు.

12. ప్రమోదంబు = ప్రీతి, కుమారుడు = పుత్రుడు, కుమారస్వామి,

13. ముంగొంగుబసిడి = సులభసాధ్యుడు. (ముందరికొంగున గట్టుకొన్న బంగారమువంటివాడు). చంద్రచూడుడు = శివుడు.

14. సెలవూదాలుపు = శివుడు. చీకిలిచూకిలిగా = కొక్కిరి చిక్కిరిగా; చెలది తెరత్ = సాలెపురుగుకూండ్లు. (తనలింగమువైభాగమున నల్లినకూండ్లంజూచి శివుడొక సాలెపురుగునకు ముక్తి నిచ్చెనట).

15. నేర్పనయటుల = శక్తి నయనఁచి; గిరిశున్ = శివుని. “కొండంతటి...గలరే!” అని శక్తి.

16. ఆన = ఒట్టు.

17. రాజశిఖానుణి = శివుడు, రాజశ్రేష్ఠుడు. రాజీవ = కరుణము;

18. ఘనదానములు = గొప్పదానములు.

20. మందాకినీధరునకు = గంగాధరునకు; కృత్తివాసునకు = చర్మము వస్త్రముగాఁ గలవానికి; అలఁదెన్ = పూనెను; భసితము = బూది; ఆనలేక్షణునకు = అగ్నివిశేత్రముగాఁగలవానికి; పరంజ్యోతి స్వరూపునకు = సర్వాధికమగు తేజము స్వరూపముగాఁ గలవానికి; విహేశమనకు = హాలాహల మానసముగాఁ గలవానికి; నారాళ = వక్రముకాని.

21. ఇచ్చటఁ గల ‘రాజనరేంద్ర విభుఁడు’ అను నెడఁ గల ‘నరేంద్ర’ శబ్దముచే విషవైద్య, భూతవైద్యులు క్లేషమూలమున స్ఫురించుచున్నారు. మంత్రాభిషేకము = (రాజాపక్షమున) వేదమంత్రములతోడి యభిషేకము (విషవైద్య, భూతవైద్యుల పక్షమున) మంత్రించి నీట్లుచల్లుట—విషంబు = నీరు, విషము. గారుడమణిహారము = (రా) గారుడవచ్చుల పతకము (వి. భూ.) గారుడమంత్రముచే మంత్రించిన రత్నాలహారము; గందంబు = (రా) చందనపు

బొట్టు; (వైద్యులు) మంత్రించి పెట్టిన గండము; మూసినకన్ను తెలువ లేదు = కన్నెత్తిచూడలేదు (రా) (వైద్య—) కన్ను విప్పిచూడలేదు. భూపనిశేషము = (రా.) అగ్రభూపము మున్నగునది; (వై.) భూతోచ్ఛాట నకు పేయభూపము, భూతముల్ = (రా.) ప్రమథులు; (వై.) పికాచు ములు. అమృతశిరుడు చల్లనిచేయికలవాడు (వై.), (రా.) చంద్రుడు; ఓషధీశుడు = చంద్రుడు, వైద్యుడును; పంచశరవైరి = శివుడు.

22. చక్రార...పండేరములు = ఎక్కువ చక్రారపేసి చేసిన భక్త్యలుము; నటింపదొడంగెన్ = ఆడసాగెను, వర్తింపదొడంగెను అడుటల్ = మాటలాడుటలు, నటించుటలు; మేలములు = పరిహాసములు; గౌరి = పార్వతి.

23. అంగరంగవైభవములు = వివిధకైంకర్యములు.

24. నందనసంతానము = పుత్రసంతతి, సంతోషపఱచు కల్పవృక్షము.

25. ఇందలి 'రాజశిఖామణి' శబ్దముచే చంద్రశేఖరుడగు శివుడు, రాజశ్రేష్ఠుడును, గ్రహింపబడవలెను.

వరదానసంపద = (శివ కు.) వరయావహన దానసంపద, (రా) యోగ్యమైన దానసంపద; వామోత్తమాంగముల్ = శరీరముయొక్క ఎడమభాగము; శిరస్సు; కోప...రూఢిన్ = నిగ్రహముగ్రహములందలి తడేకానక్తియందు, చందమామల్లుడు = మన్మథుడు. (శివుడు మదనుని దొలుత నిగ్రహించి, పిదప ననుగ్రహించె ననుట.) ఖలశిక్ష = దుష్టశిక్షణము, కటి = మొలక, కేల్ = చేయి; కార్దులమృగములన్ = (క్రతుముగ) పులిని, జింకను; (శివుడు దుష్ట మగు పులిని చంపి, దానితోలు ధరించి, సాధువైన జింకను హస్తమున ధరించె ననుట) పునుకగంగాళంబు = గంగాళమువలె నున్న పెద్ద పునుక; నరసింహాననుడు = బ్రహ్మ. (శివుడు బ్రహ్మ శిరస్సును ఖండించె ననుట.) భంధరాష్ట్రవిభూతులు = విస్తారమైన అణిమ, మహిమ, గరిమ, లఘిమ, ప్రాప్తి, ప్రాకామ్యము, ఈశక్త్యము. వశిష్టము నను ఆప్తసిద్ధులు, (రా) గృహ, శయ్యా, వస్త్ర, ఆభరణ, స్త్రీ, పుష్ప, గంధ, తాంబూలము లను ఆప్త భోగములును. ప్రమదము = సంతోషము; మందహాసానములతోడన్ = ఓహో నవ్వుతోడి యీకానాది ముఖములతో;

[ఇచట 'మందహాసానములతోడ' కుదుర దనియు, 'మందహాసయానములతోడ' ననిగ్రహించి 'చిఱువవ్వుతోను మెల్లని నడకతోను' అని యర్థము చెప్పవలె ననియు, లేనిచో 'జేష కుదుర దనియు 'జితకాళి' టీకలొక జెప్పబడినది. 'మందహాసానములతోడ వచ్చి, ధరణీతలేంద్రుని స్వప్నమందు' అనుటచే నియ్యెడ 'జేష యనావశ్యకము.]

26. ఇట్టై = క్షిప్రముగా, ఈప్సితంబు = కోరిక.

27. హరిణాంకుడు = చంద్రుడు; మాకు పేరిడుము = మా కంకితమొనర్చుము... మా పేరు పెట్టుము.

28. ఆను .. గుండై = సంతోషాశ్చర్యములందు మునిగినవాడై.

29. ఎంతయు = మిక్కిలి; సల్లలి .. గులు = ప్రసన్నహృదయులు; సామి, హసాదు = ప్రభూ! మేలు, మేలు.

30. తనకున్ = మీ కనుట; ఉన్నతిన్ = గొప్పగా; పేరిడుము = నా పేరు పెట్టు మనుట. భవ... నాధ్యత = నీ ప్రభావ, సంపదల నమ్మి. ['జితకాళిలో' నిచట 'తనకుఁ బేరిడుము = నా పేరు పెట్టుము' అని అర్థమియ్యబడినది. 'తనది పేరు = తన సంబాధమైనట్టి నామము' అని యున్న పూర్వజీక ఎట్లు పరిగా లేదో, ఇదియు ఆ విధముగనే ఉన్నది.]

31. కనకాచలకార్తకుడు = శివుడు.

32. చిట్టములు = వాంతులు; ఆరుచి = వీడియు రుచింపకుండుట; బడలికలు = అలసటలు; ఆలరికవును = సన్ననివడుము; ఆరు = నూఁగారు.

33. గర్భోత్తత్ = సర్వగర్భములైన మాటలు, గర్భసంబాధమైన మాటలును.

34. పోరచికోరికల్ = నూడిదలమీది కోర్కెలు, తనుగ్గాని = శరీరము వాడిపోవుట; మేచక కాంతి = నల్లని కాంతి; చూచుకములన్ = స్తనాగ్రములందు, కూర్కలు సదడించెన్ = విద్ర లభికమయ్యెను; చూడిచెన్ = మందగించెను; మృదామోదము = మట్టివాసన.

35. నిర్భర .. శాంత = నిండు గర్భముయొక్క బరువుచే మిగుల అలసిపోయినది; కడచనక = నిండగా.

36. చొక్కుల ... శెఱసెన్ = పారవశ్యమున సోలి నుడిసెను; జొబ్బిల్లి = అధికమై; సుధా...వాసలు = అమృతము ఆహారముగాఁ గల దేవ తలవైన యింతైన పూలదండల వర్షములు; మొరనెన్ = భస్మించెను.

37. బిసబిస=చకచక. వెన్, నటింపఁగా=వెనుక భాగమున నాట్యము చేయఁగా; అలంతి నడుము = నన్నని నడుము; అనురుచురై = మిగుల శ్రమఁ జేసి; ముందు ముందుగా = మిక్కిలి త్వరగా ననుట. ఒనపరి బాగులాడి = మిక్కిలి యందకతై;

38. పట్టపుదేవుల్, కనిరి-అని గౌరవార్థమున బహువచనము, 'మొగ మింతయి, బుజాలు మూడయి' అనునవి ఆనందాతిశయమును దెల్పు జాతీయములు.

39. బడిబడిని = వెంటవెంటనే; స్తోమములకు = గుంపులకు;

40. సూతకదినములు = పురిటి దినములు.

41. అంగజవైరి = శివుఁడు; సారంగధరాహ్వయంబు = సారంగధరుఁ డనెడి పేరు; అనుంగుజాలికిన్ = ముద్దుకొమరునకు.

42. రాజసూనుండు=రాజకుమారుఁడు. అనుదినప్రవర్ధమానుఁడు = దినదినము వృద్ధిపొందుచున్నవాఁడు.

43. పాలడ = బిడ్డలకు పాలుపోయెట కుపయోగించు చిన్న గోశర్బము.

కెంజిలుచేతులు=ఎఱ్ఱనైన చిట్టిచేతులు; గట్టు...సామి=పార్వతీధర్తయగు శివుఁడు; జోతలు = నమస్కారములు.

44. ఉడివి = పోగొట్టి. మారుని పెన్నుద్దినీ = మన్నధున కీడైన వానిని.

45. లాలి = ఉయ్యాల; గంధో...శ్శలిన్ = సువాసనతో సంతోష పెట్టబడిన తేటిగములు కలపూలతోడి చంద్రకాంతమణినిర్మిత మగు మేడ యందు. హరునియల్దాలిన్ = పార్వతింగూర్చి; మేలిజవరాలిగములు = అంద కత్తెలగు యవతుల గుంపులు; రాచూలి = రాజకుమారుడు.

46. పూనెటి...కొమరున్ = పూవువలె అందమైన శరీరము కల రాజకుమారుని; పొత్తులలోపలన్ = మెక్కిని గుడ్డలలో; గట్టువిల్కాని = శివునియొక్క; చొక్కంగన్ = పరవశమగునట్లు; జాళువాపడియ్యెయ్యెల = మేలిమిబంగారపు టుయ్యాల; ఎలనాగలు = స్త్రీలు.

47. అమృతపుంజాలు = అమృతప్రవాహము; జోకొట్టెజాలు = నిదురపుచ్చజాలిన — అతిక్రమించిన యనుట. డోలాయమానముగన్ = ఉయ్యాలవలె నూగుచుండగా.

48. ఉగ్గడింపన్ = పలకకగా; ఎలనవ్వు = చిఱునవ్వు; దువాళిం పన్ = వ్యాపింపకగా; దోగియాడుచుండన్ = ప్రాకులాడుచుండకగా; వింత లేక = క్రొత్తలేక — బెదరులేక; సరసకు = దగ్గఱకు; ననుమొఱంగి = మోస గించి.

49. ద, యింద = రా, (దీనిని) తీసికొనుము. [‘ఇంద = ఇటురా’ అనిజితకాళి;] రాగంబు = ప్రేమ; రావిరేక = ఒక నగ; తులకింపన్ = మెఱయకగా; అంకంబుపై = తొడపై. ఇందు చంద్ర వృత్తాంతము ధ్వనితము.

50. ఇనకరస్పర్శనంబు = మారుని కిరణప్రదానము, రాజేయొక్క లాలనము; ఇంపుగాంచి = లేజమును తెంచి, మెరుగెక్కి; సారంగధరుడు = చంద్రుడు, రాజకుమారుడు.

51. గారానన్ = ప్రేమతో; ఏటన్ = సంవత్సరకాలమున; సరన్ = క్రమముగా; వరవిభూతిన్ = ఎక్కువ వైభవముతో.

52. క్రొడీకరించి = తెలిసికొని.

53. అవక్ర...పుంగవులు = ఋజువైన పరాక్రమ, కళాసారముల
జెఱిగిన నేర్పురులు.

54. శ్రుతిమార్గములు = చెవులమార్గములు, వేదమార్గములు; తెలివి =
జ్ఞానము, జాగరూకత; చూడ్కి = చూపు (కన్నులు), మనోదృష్టి. సాధు...
సంగతి = ఉత్తమపురుషుల సమూహముయొక్క మైత్రి, ఉత్తమగణసమూ
హముఁబోలు నడకయును. దాక్షాయణీనాథుఁడు = చంద్రుఁడు, శివుఁడును;
ఇంచువిల్కానిన్ = మన్నఁగుని; అమర్త్యుఁడు = అమరుఁడు.

55. మాడెత్తుమాట = స్వల్పమైన మాట.

56. గురువాక్యముగాన్ = గురునియజ్ఞవలె, గోరంతయు =
కొంచెమైనను.

57. వన...కౌస్తుభంబు = చంద్రవంశ మును పాలనముద్రమునఁ
బ్రకాశించు కౌస్తుభమణి; నిజాన్వయము = తనవంశము; కోకౌస్తవంశంబు =
చక్రవాకముల కాత్మఁ డగు సూర్యునివంశము.

58. అలివేణి = తుమ్మెదవలె నల్లనైన జడ గలది.

59. తారావణి = చుక్కల గుంపు, ఒకకావ్యవిశేషము; నఖములు =
గోళ్లు; ఉరోరుహములు = స్తనములు; ముజరులు = పూలగుత్తులు, కావ్య
విశేషములు; ధవళములు = తెల్లనివి, రచనావిశేషములు; మంజువాణి =
సారంగధరుని భార్య, మధురమైన వాక్కులు కలది.

60. వేటు = దెబ్బ; తురియలు = ముక్కలు; వజీర్లు = గుఱ్ఱపు
రాతులు. ఆరాధిధరణీరమణులు = శత్రురాజులు; ఆయ్యజియ్యలువెట్టుచు =
మనవులు చేయుచు; మనవి ననవులకున్ = విన్నవించుటలకు; మన్నివారు =
చిన్నరాజులు; ఒడ్డోలగంబు = నిండు నభ.

61. పులితోల్కానెలు = పులిచర్మపుదట్టిలు; విడొబుల్ = బాకులు;
పీలివ్రాదావళంబులు = పికిలిపిట్టనూకల దండలు; బల్...యంబులు =

సింహము జూలూతోఁ జేసిన దండకడియములు; చెక్క = చెరవిన; పీఠలు = పీఠకలకు డొడుసాధనములు. [చెక్కపీఠలు = చెరవిన యీకలును-] అని జితకాళి. పీఠలు ఎంతమాత్రము ఈకలు కావు. చూ. 'వినరుహాహితరేఖ పీఠగాఁగ.' శ్రీ కాళహస్తి మాహాత్మ్యము. ఆ ర. ఖ. ౧౭౮] కెంజేగురు బొట్టు = ఎఱ్ఱని లెలకములు; జాంజాణుసిగలు = చింపిరిజాట్టులు; గౌరంపు మైపూఁతలున్ = తెల్లని గండపుఃఖూఁతలు, బలుతూపులు = గొప్ప బాణములు; వెడవిండ్లు = పెద్ద ధనువులు.

63. జల్లులు = చామరములు; భిల్లజనంబులు = ఆటవికులు.

64. విజపుఁగొండ = వింధ్యపర్వతము; బైసి = గౌరవము; అచ్చి కంబు = కొఱత.

65. లచ్చనదేవుడు = లక్ష్మణుడు; సిరామయ్య = శ్రీరాముడు; వాల్తెకంబులన్ = గొప్ప మృగములను.

66. ఆందలమందలలేక = హద్దు పద్దు లేక; ఇపుడు; అందునన్ = ఆయడవిలో; చెందామరకొలను = అందమైన తామరకొలను; తెండేపలు = తెప్ప తెప్పలు - కుప్పకుప్పలు.

67. కోల్పులులు = పెద్దపులులు; మంపిల్లి = మత్తిల్లి; రొప్పి = శబ్దము చేసి; ఒరయఁజూచున్ = ఎదిరింపఁజూచును. కాటుపుల్ = దట్టముగ పెరిగిన గడ్డి; అముకవిసి = మదించి; మన్బోతులు = మనుచిట్ల, కారు పోతులు = అడవి దున్నలు; కదుమఁజూచున్ = ఎదిరింపఁ జూచును. ఈతలాతలచేసి = తాటుమాటుచేసి; గబ్బియెల్లలు = మదించిన భల్లూకములు; గిబ్బఁజూచున్ = చంపఁజూచును; చలాంబు = పట్టుదల; తరతరంబై = వరుసపెట్టి.

68. జింకదాటులు = లేళ్లమందలు; లేజీలు = గుఱ్ఱములు. ఉప్పరము = అకాశము; నెలలేడి = చంద్రునిలోని లేడి.

69. కాఱెనుపపాలు = అడవిబట్టెలపాలు; నేవెల్లువలు = నేతి

ప్రవాహములు, క్రొవ్వు లనుట. మెకాల్ = మృగములు; అందుక్ = ఆ చెయ్యి
యందు; దొప్పనక్ = దబ్బున.

70. దబ్బు, దబ్బెదక్ = మాటచెప్పెదను; బల్లి...ములు = బలముగల
పందులు; అదికోక్ = దుముకుటకు; రెమ్మి, దీసినక్ = ఒడిసి లాగివయెడల;
వెట్లెబో = బయటకు వచ్చును గదా. చివ్వునక్రొవి = చివ్వునగొట్టము.

71. శక్తిహయంబులు = పార్వతీ దేవివాహనములు; మందము =
బ్రదుకుదము; మొగులు...యట్టులు = మేఘములలో దూతినట్లు (ఇందు
సింహములు చెప్పబడినవి) దిక్కులములు = దిగంతములు రెక్కొందము =
గుణాంతము; ఆల, దరుల్ = ప్రసిద్ధము గు గట్టు; కోరాడుచుండున్ = కుమ్ము
చుండును. విరుగుల నిట గ్రహింపవలెను.) వేమఱు = చాలసార్లు; (ఇచట
పందులను గ్రహింపవలెను.) చందురుక్ = చంద్రుని; మేలొదమని = సుఖపడుద
మని; ఉప్పరిమ = ఆకాశము; (ఇచట జింకలను గ్రహింపవలెను.) హరులు =
సింహములు; కరులు = వినుగులు; కిరులు = పందులు; హరిణంబులు = జింకలు;
వెద్దలు = తమజాతిలో వెద్దలు; అరుగునొళవు = వెళ్ళు రహస్యము—
కిటుకు.

72. కలుపుదీసి = గడ్డి, చెత్త మొక్కలు తొలగించి; కమలీలు =
సేద్యగాండ్రు; వికలములు = పందులు; కరి...రేక = విరుగుల కుంభస్థలము
నందలి మూత్యాలకాడ; సంగాతకాండ్రు = మిత్రులు జింక వేటలక్ = జింక
లనెడి గొట్టెలను; కాచి = మేపి; జంకించి = అడలించి; దొడ్డి:దోల్ =
దొడ్డికి దోలుకొని వచ్చు; అంగళ్ళబెట్టుంచు = అంగళ్ళయందు: బెట్టి
యించు; వాడుకకోమట్టు = వాడుకగా నమ్ముకోమట్టు; వాటిలోక్ =
వానిలో; తాటోటు = మోసము; అటవటంపకయందక్ = కాంచేయ
కుండునట్లు; నై యద్దికముగక్ = నై కావలిగా; ఏవక్ = జాగరూకతతో;
విశ్వాసులు = నమ్మిక కలవారు — సేవకులు; జాగిలంబులు = వేటకుక్కలు.

73. అల్ల...సొచ్చుట = ఆ శక్తిదేవతక్రింద దూరుట—శక్తికి
వాహన మగుట; మాడాక = మా పరాక్రమము; వాలు...పంది = పరా

క్రమము గల అదివరాహము; రాజు=చంద్రుడు, రాజు; దచ్చియేయగుల్ = ఎనిమిది గజములు; కడభూమి = దిక్కుల యంతము; కనుకలి = జాగరూకత కల్గి; మున్నె = ముందుగ నె; కోలాహలముచేసి = అల్ల కల్లోలముచేసి; చెకపిక లాడమా? = కకపికలుచేయమా? సుద్దులక్ = కథలను-మించి .. నేల? = గతజలసేతుబంధన మేల? యనుట.

74. కైవడి = చేతివాడి, రీతి; మా యాప, చేప = మా మెలకువను, ధైర్యమును; కనబోయెదవు గదా! చూడబోయెదవుగదా. దేవర = ప్రభువు, దైవము; వేట = వేటకయి.

75. మందహాసము, బలయక్ = చిఱునవ్వు కల్గఁగా; తమి = ఉత్సాహము; అయిత పెట్టుడు = సిగ్ధముచేయుడు; అచిరత్న = నూతనములైన; సింగడు, బూరఁడునై = చెంచులలో విశ్వరూపంతులై పేరుపడిన 'సింగడు, బూరఁడు' వలె నున్నవారై - ఉద్బోధింపవారై.

76. పోవం జనక్ = పోవుటకు దగునట్లు; వెనక్ = వేగముగా; జనవరులక్ = రాజులను; మనసరులక్ = మనస్సులైనవారిని.

77. మజ్జనంబాడి = స్నానమొనర్చి; డేగపదనుగక్ = వేవేగ - లేలికగా. అఖేట గాగక్ = వేటయందు విహరించుటకు దగినట్లుగా. తత్తఱంబునక్ = తొందరగా. దిత్తరముగక్ = సొగసుగా.

78. ఒంటుముత్తెములు = అంటుజోడులాని ముత్యాలు; ఒంటు కెంపులు = కూడియున్న కెంపులు; చికిలిసేయక్ = మెఱుంగుపెట్టఁగా; ఒరగుపాగ = వంకపాగా; ముసుగువేయక్ = వ్యాపింపఁగా; తాళిచాకచక్ర ప్రభక్ = పతకముయొక్క తళతళకాంతులు; కుస్తరింపక్ = బుజ్జింపఁగా; సూర్య...వాలు = మొకమల్ కల యొలోడి కల్గి; ఓలగింపక్ = కొలువై యుండఁగా - ప్రకాశింపఁగా; చిక్కటారి = చిన్నకల్గి; సంకు = శంఖము తోమక్ = తోమి శుద్ధముగా నొనరింపఁగా; రాచిలుక ... రాతు = మనస్సుడు.

79. నగరు = రాజసాధము; మన్నీలు = చిన్న రాజులు; వేత్ర హస్తలు = ద్వారపాలకులు.

80. మురువు = సొగసు; మొగచుట్టు = అశ్వముభూషణము; సవరించి = కూర్చి; బలీనంబు = కశ్యపము; పచ్చ...పల్లంబు = పచ్చమొగ మ్ పట్టుజీను; బిరుదు కలాటంబు = బిరుదైన తురాయి; ఇరవుకొలిపి = ఉంచి; చికిలి...కుచ్చులు = మెరియుచు నందమైన పికిలిపిట్టల కుచ్చులు; అపరంజి వక్కెర = బంగారు కవచము; అలవరించి = అలంకరించి; సమకట్టు జల్లులు = కవచమునకైన జాలరులు; ఇరువంక = రెండు ప్రక్కల; గొరక... పొదుక్ = బాహుములయొక్కయు, కొమ్మ విండలయొక్కయు పొదులు; పంచకము = పిరుదు; పరిధనిల్లె = ఒప్పగా; మోడి = బింకము; శిరసైత్త రము = శిరస్సుయొక్క టెన్నెత్తము; మొయిలు = మేఘము; పాదరసంబు వంటి = పాదరసమువలె చుఱుకునము కల; సాహిణి = గుఱ్ఱపువాడు.

81. ఉక్కడమైన = ఉన్నతమైన; తనువు = శరీరము; కక్కసము = మోటుతనము; విమి, లేక = కొంచెమైనను లేక; రవగాలు = ముందుకాల్గొక మాఱును, వెనుకకాల్గొకమాఱును ఎగురునట్లు నడచుట - ఆస్కంకితము; జోడన = చొకళించి దూకుట - ధారికము; అడ్డవేడెము = పామునడక - రేచిము; లుక్కు = మెల్లని నడక; దువాలి = సమవేగము గల నడక; జంగనడలు = కాలు చాచి నడచు నడక; వన్నె సోకె = (కాలి) అంకెము తగులునట్లుగా; హా యనినె = అదలింపగా; జరీలునె = వేగముగా.

82. జోడగించి = జోడన యను గలివిశేషమునకు బురికొలిపి; శంకుమించుగె = మిక్కిలి వేగముగా; ధరణి క్రక్కడలె = భూమి దద్దరిల్లునట్లుగా.

83. అనమ = సాటిలేని; కెంఘాలి = ఎఱ్ఱని దుమ్ము; చక్రంబులు = చక్రవాకములు.

రి౪. ఉరులు = ఉచ్చులు; సివంగుల బండ్లు = మచ్చికచేసిన సివంగులు పూన్చిన బండ్లు; జిగురుగండెలు = జిగురు పూసిన దారపు చుట్టలు; అలబలములు = కలకలములు.

రి౫. సమాభోగము = వైకాల్యము; నిరోధి = అడ్డగించుచున్న; మేదుర = నిబిడమైన; రింఖా = గొరిజలవలని; భీషణ = భయంకరమైన; ఘననిసద = గొప్ప ధ్వనిచే; సమాభీల = మిగుల భయంకరమైన, దిగంత బల = దిక్కుల చివటివఱకును గల సేనలతో.

రి౬. సర్వం...ఖని = ఐకలవిషయముల నొరయుచు; గొప్పదైన బుద్ధికి నిధి యగువాడు రాజు; కూలం...ఘనుండు - కూలంకష = గట్టనొరసి పాటు; దానతోయర్పుర = దానజలప్రవాహమును; కృత్ = కల్పించునట్టి; కాశల్య = నేర్పుచే; మేఘాయిత = మేఘమువలె చేయబడిన, అత్యున్నత = మిక్కిలి పవిత్రమైన; ఆస్తోక = తక్కువ కాని; యోఘనుండు = కీర్తిచే గొప్పవాడు; రుంద్ర...గణ్యము:- రుంద్ర = విఫలములును; ఆభీంకష = ఆకాశము నంటునున్నవియును; అశేవపుష్ప = సమస్తములగు పూవులకును; నిధాన = నిధియైన - ఉనికిపట్టున; అపనిజ = వృక్షములచే; అగ్రగణ్యము = తొలుత నెన్నదెనినది - శ్రేష్ఠమైనది; విరా...రణ్యము = ప్రకాశించుచున్న దండక యను నడవని.

రి౭. చాత్రే = ప్రవేశింపగా; హరి...తతులు - హరి = సింహములచేతను; పుండరీక = పెద్దపులులచేతను; సుబది = అప్పుడే; గ్రస్త = ఆక్రమింపబడి; ప్రతిత్యక్త = విడువబడిన; దంలినికాయ = వినుగలగుంపులు; విణతతులు = జింకల గుంపులు (క్రమము). నిరాకు...బులై = కలతపాటులేక ఆనందముతోఁ గూడిన వర్తనముతో; వర్తిల = సంచరించునట్లుగా; ఘన...కదంబంబులు - ఘన = గొప్పవైన; నిస్సాణ = ధణధణ శబ్దముచేయు చర్మవాద్యము; మృదంగ = మద్దెల; కాహళ = బాకా; హుడుక్కా = ఉడుక; భూరిభేరి = పెద్దనగారా—అనువానియొక్క; నిగుంధన = కలయికచేత; గంభీరవిజృంభణ = విస్తార మగు వ్యాప్తి కల;

భస్వనికదంబంబులు = శబ్దముల మొత్తములు; వనిక్, పొల్చినక్ = ఆ యడవిలో వ్యాపింపఁగా; (ముందున కన్వయము.)

[ఇచట 'జితకాశి'లో రెండవ పాదము చివఱఁ గల 'పర్తిలక్' అను నది 'పర్తిలెక్' అని సమాపకక్రియగా మార్పబడినది; 'పర్తిలక్' అను క్రియకు అవకలి పద్యముతో అన్వయము లేదు కావున 'పర్తిలెక్' అని యుండుట యుచిత మని నవరించినాను" అని వ్యాఖ్యాత వ్రాయుట సరి కాదు; తర్వాతి పద్యముతో సమన్వయము కుదురుచున్నందున మార్పకకము లేదు.]

88. నెలవిండులు = నెలనుబద్దల విండ్లు; వలకేలక్ = కుడిచేతితో; వలకు...వలెక్? = మృగములను వలలఁగాని కేల త్రోలవలెను? మేము నికిక్ = మేమున్నందున. (ముందున కన్వయము)

89. ఏకలమ్ములు = అడఁపందులు; క్రమ్మి...చేసి = బాగుగా నలగఁ జూడిచి; పట్టి పాలార్తుము = కట్టి బాధింతుము.

90. అరభటుల్ = కోలాహలభస్వనులు; కెడసిరి = చంపిరి; నైరి భములక్ = అడవిదున్నలను; మద ...రభములక్ = మదించి గొప్పవైన వినుఁగులను.

91. జిగురు = పక్షులను పట్టుటకై పుల్లలు మున్నగువానికి రాచిన బందన, వెక్ తనిలి = వెంటనంటి; సింగాణి = ఆ పేరు గల కుక్క; చెండి వైచుక్ = చంపివేయును; కడుఁదురీగ = కందురీగ; కస్తూరి = ఆ పేరు గల కుక్క; గావుపట్టుక్ = చంపును; గబ్బి = ఒక కుక్క; తొట్రించి = తొట్టువడఁ జేసి; తోడేలు = వృకము; గొర్లలోక్ = గొట్టెల మందలో - అనుట; సురగాలి = ఈ పేరుగల కుక్క; తగరువైభిక్ = పొట్టేలువలె; తూఱి = చొచ్చి; పీటవెట్టిన పందిక్ = మొండికెత్తి కదలక యున్న పందిని; సీచువడఁచుక్ = చంపును; పోటు బంటుకనంబులు = (తమతమ కుక్కల) శూరత్వములు; గొలుసులు, ఉలిసి = మెడగొలుసులు నడలించి; మెకములమొదక్ = మృగములమొదికి; ఉసికొలిపిరి.

92. ఒడిసెల ..మునక్ = ఒడిసెలనుండి పోవు రాలివలెను; ఉర్వడిక్ = మిక్కిలి వేగముగా; సింగిణికోల = కొమ్ముబాణము; పాణు కైవడిక్ = పోవు విధమునను; లగుడు=ఒకజాలి దేగ; ఆకటక్ = ఆకలిచే; సాళువంబు = ఒక దేగ; బిస్సునక్ = రిప్పున; తూటెడు క్రియక్ = చొచ్చినట్లు; కిటిబృందము = పందిగుంపు; చిందఱచేసెను = అట్లకల్లోబ పఱచెను; చెంచులు, అయ్యెడరునక్ = ఆ సమయమున; బాపురే, శుని ! = ఓ కుక్కా ! మేలు మేలు; నరేశునిక్ = రాజును; మెచ్చగఁ జేసితి = మెచ్చుకొనునట్లు చేసితివి. ఔను = బాగున్నది.

93. లెకమక...జేసి = చిందఱవందఱ యగునట్లు చేసి; నలుదిక్కులక్ = నాల్గవైపులను; ఆర్భటిసేయు = చుట్టుకొని యఱచుచున్న; సారమేయకములక్ = కుక్కలను; నెల్లి = చెలఁగి - విజృంభించి; కొట్టి; నులుమాడుచుక్ = చెండాడుచు; వరాహము = పంది; చేవకలిమిక్ = బలసంపదచే; ఆ యెఱుకువాండ్రు + అదలింపులకున్ = బోయల బెదరింపులకు; ఏమి = ఏమాత్రమును; సద్దసేయక = లక్ష్యముచేయక; కన యిచ్చుగాక్ = తన యివ్వమువచ్చినట్లు; సరగునన్ = వేగముగా; విడి...యనన్ = కట్లు క్రొపుకొనిన మదపుటేనుఁగో యను రీతిని; విగన్.

94. వికలంపుగుంపులు = పండుల మూఁకలు.

95. రాజు, వడిక్ = వేగముగా; లేజిన్ = గుఱ్ఱమును; తోలి; ఉరవడిన్ = మిక్కిలి వేగముతో; డొంకెనపోటుగాన్ = వంకరయలుగుల యీటెతో పొడిచినట్లు; ఉరః స్థలిన్ = రొమ్మును; పిడికిటి గొరకన్ = తన పిడికిటియందలి బాణముతో; వేయన్ = కొట్టఁగా; పిడికిటి = ఆడుపంది; బిట్టు + ఎగసి = చెంగున వ్రేకెగిరి; బిల్లబీటుగన్ = తలక్రిందుగా; పడియెన్.

96. సరపాలకుడు = రాజు, ఏసిన యాశుగంబు = ప్రయోగించిన బాణము; ఆనర్గళముగక్ = అడ్డు లేనట్లుగా; ఏగు, కేసరిని = పోవుచున్న సింహమును; కాడి=నాటుకొని; ఆపలక్ = అపదప; తన . వాయువుక్ = 'ఆశుగము' అనెడి తన పేరు ధరించిన - వాయువును; భోగిరాట్టులము =

పాముల గుంపు; క్రోలట యెట్లు? = ఎట్లు క్రోలగలవో చూచెదఁగాక! అని, షగదీర్పఁగ్ = షగ సాధించుటకు; నాగలోకమునకు = పాతాళలోకమునకు; పోవుకై వడి = పోవుచున్నవో యుచున్నట్లు; రసాస్థలి = భూమిని; తూటఁబాటె = చొచ్చుకొని లోనికిఁ బోయెను. అలం. ఉత్పేక్ష.

97. భూమి వరేణ్యుడు = రాజు; వీయు శరము = ప్రయోగించు బాణములు; గఱి మోపె = బాణపుటెక్కవఱకును, నాటుట = గుచ్చుకొనుటచేక; వై...రుల = వెకి ఉబికిన రక్తములు. అవి = ఆ పెద్దపులులు; పుండరీకము = (పులులును), తల్లెతామరలును; తాము = ఆ శరములు; శిలీముఖములు = (బాణములును), తుమ్మెదలును; అటుగావున = అందువలన; రక్త...మము = ఎఱ్ఱని పూదేనెలను; ఆని = త్రాగి; కుత్తుకకు = తొట్టిన్ = గొంతుకకు అనఁగా; వెళ్లగ్ గ్రాసెనో = వెళ్లగ్ గ్రక్కెనో; అనఁ; భాసిలె = ఒప్పెను.

తా. రాజు ప్రయోగించిన బాణములు పులుల శరీరముల నాటుకొని గాయములు కాఁగా, అందుండి రక్తము బైటికుబికినది. పులులు పుండరీకములును, బాణములు శిలీముఖములు నగుటచే - ఆ తుమ్మెద లా తామర పూవులలాని యెఱ్ఱని తేనెను త్రాగి, అది కుత్తుకవఱకును రాఁగా, ఇముడ్చుకొనలేక బయటికి వెడలఁగ్కుచ్చుచున్నట్లుండె నని తాత్పర్యము. అలా. ఉత్పేక్ష.

98. అవనీపాల! = రాజా! నీపాలఁ బెట్టుకొనుము = నీమరుగున నుంచుకొనుము; అను గలి = అసెడి విధమున; రాజమాళికి = రాజశ్రేష్ఠునకు; అది = శరణాగత రక్షణమును, దుష్టశిక్షణము ననుట.

[ఇవట 'రాజమాళి' వదముచే శివుని గ్రహింపవచ్చును. అతఁడు బింక తాలుపనియు, శార్దూల వర్తధారియు నని ప్రసిద్ధము.]

99. సమదగజంబువైకి = మదపుటేనుఁగుపైకి; సామజవైరి = సింహము; సూటిపెట్టు = గుఱిచేయు; ఆ, గమకము = ఆ (రాజు) పూనికను; భూకలి ముఖంబున = రాజునెదుట; వ్యాధులమూఁక = బోయల గుంపు;

అమిత భనూప్తిక్ = ఎక్కువ భయము కలుగుటచే; ఓనగిజెక్ = తప్పు కొనెను. జోనన్ = అది యుక్తమే! ఏనుగురావు నీతి=భయంకర మగు నదనుట; సింహము మెడగంటు=సింహము మెడలో గంటనలె దగిలి యున్నది. ('ఏనుగు పోవునీతి, సింహము మెడగంట' యనునది ఎవరింబరాని వసుటకు లోకోక్తుల.)

[రాజు మృగములపై బాణములను ప్రయోగింపఁగానే, కిరాతులు పరుగున బోయి, ఆ మృగముల శరీరములనుండి బాణములను తెచ్చుచుండుట పరిపాటి. కాని యిప్పుడు మార్గము ఏనుగులు పోవునదియగుటయు, సింహము మెడగంటగా నుండు బాణములను లేవలసి యుండుటయు తమకుఁ గష్టసాధ్య మగుటచేఁ గిరాతులు తప్పుకొనవలసి వచ్చిన దనుట.]

ఆ నెలవంక బాణముక్ = ఆ యర్థచంద్ర బాణమును; ఎవ్వరు; ఒరయం గలరు ? = తాఁకఁగలరు?

రాజు మృగమును కొట్టిన వెంటనే ఆమృగము శరీరము నాటుకొన్న బాణమును తెచ్చి ప్రభువున కొనఁగుట కిరాతుల పరిపాటి, కాని యిప్పుడు పోవలసినది ఏనుగులు పోవు మార్గమగుటను, బాణములు సింహములపైఁ బ్రయోగింపఁబడుటను - వ్యాధులకే పని యసాధ్యమయ్యె ననుట.

107. ఈ పద్యమున రాజుపక్షమునను, చంద్రునిపక్షమునను-రెండర్థము లున్నవి.

(రాజు పక్షమున) రాజు=రాజు సరేంద్రుఁడు; కరచాతురీగతుల్, విలసిల్ = హస్తభూమిపు రీతులు వెలయఁగా; వైజగూ విక్రమముక్ = (జనులు) తన వింటినారి గొప్పతనమును; కొనియాడెక్ = పొగడఁగా; అయ్యెడెక్ = ఆక్కడ; ఆలవు+ఎలయెక్ = బలము వ్యక్తము కాఁగా; గజారుల హృదంతరముల్ = సింహముల గుండెలను; నలినజ్ఞచేసెన్ = బాగుగా చిదుకఁగొట్టెను; సగిలుతమిక్ = ఎక్కువ యుత్సాహముతో; ఋక్ష... శేజుక్ = ఎలుగుబంట్ల పరాక్రమమును; తూలిచెన్ = పోఁగొట్టెను; పుండ రీకమండలిక్ = పెద్దపులల గుంపును; తెగటార్చెన్ = చంపెను; ఇర్లదలు, ఆదంచెక్ = ఇట్లుల-జింకల మదము నణచివేసెను. అహో=ఆశ్చర్యము.

(చంద్రుని పక్షమున) - రాజు = చంద్రుడు. కర...సిలక్ = తన కిరణముల వింతప్రసారములు ఒప్పుగా; నైజ...యాడక్ = తనకు సహజముగా కంటి విశేషవ్యాప్తిని (లోతులు, పొగడగా; ఆయ్యెడక్ = అప్పుడు; ఆల...యంగక్ = సముద్రపు గెరటములు పొంగగా; జార...నజ్జు చేనెక్ = జారుల మనస్సులకు భగ్నము చేసెను. (వారి స్వేచ్ఛాప్రవృత్తి కాటాకము కలిగించె ననుట.) సంధిలు తమిక్ = గమికోన్న రాత్రియందు; ఋక్ష...లేజమున్ = చుక్కల గుంపుయొక్క కాంతిని; తూలిచెన్ = అణచెను; పుండరీకమండలిక్ = తెల్లతామరల గుంపులు; తెగటార్చెన్ = నశింపజేసెను. ఇర్ల+అదటు = చీకటుల మదమును; అడచెన్. ఆలం : శ్లేషము.

101. వాలు+అమ్మలన్ = వాడియైన బాణములందును; పెరు+జాలమ్మలన్ (పెంజాలమ్మలన్) = పెద్దవలలందును; తగిలిన; కిటిజాలమ్మలు = వందుల గుంపులు; (ఇచట 'జితకాశి'లో 'కిటిజాలమ్మల' అని యున్నది.) ఇంద్రజాలమ్మ+అనగన్ = గారడయో అనునట్లు - చింత్రముగా ననుట; వాలమ్మలన్ = పెద్దపులలను; దంష్ట్ర...ఎత్తి = కత్తులవంటి కోరలతో నెత్తి; సెలసి = చిమ్మివేసి, నరకి; దూ-టెన్ = పాటిపోయెను.

102. ఆ వలన్, చించుక = చించుకొని; ఆవలన్, పోనీక = అవతలికి పోనీయక; చెంచులు = బోయలు; ఆవలక్ = పిదప; (యావలన్ = మెలకువతో - అని జితకాశి.) నుఱుమాడినన్ = వేటాడి చంపగా; విఘ్నడు = రాజు; ఆవలను = ఆ నేర్పును.

103. శ్వస్ ..ఘోటి = వాయుదేవుని వాహనము-జింక; ఘోటి వలెన్ = గుఱ్ఱమువలె; తారసమయి = కూడమట్టి; ఒక్కండు = ఒక కిరాతుడు; అపరంజి ..రొత్తు = బంగారు పిడి ప్రకాశించు; వాలువాలి = వాడికత్తిని; వెనన్ కొని = వేగముగా గ్రహించి; కొంకికొంకిన్ = వంకరగా నుండునట్టి కొంకిప్రదేశమును; తెగవ్రేసి = తెగనటికి; బడిన్, పడి = పెంట బడి; లేటి . అంట = లేడి కుంటుచుం బోయినను మువ్వగ్నడు పరుగెత్తుటతో సమాన మనెడి మాట; నేడు, కానబడెన్; అనక్ = అనగా; కానన్, పడెన్ = అడవిలో (ఆ జింక) పడిపోవునట్లు; చీలికెన్.

104. భటుడు, ఒకడు = శూరుఁ డగు నొక వేటకాఁడు; బొట...పెట్టి = బొటనవ్రేలికి మోపుచేసి; పందిపోటునఁ = పదులను పొడుచు నీటెతో; పూని, అదల్పన్ = పూనికతో మందలించఁగా; కిటి = ఒక పంది; దూటి = దుమికి; ముట్టె మొనఁ = (తన) మూతికొనతో; పడఁ = అటు, చిమ్మినఁ = పడిపోవునట్లు తూలించి, నెట్టఁగా; తొమ్మ నాటి = తొమ్మన గ్రచ్చుకొని; అవల, వెల్లెఁ = అవతలివైపునకు వెల్లెను.

105. బొరియలు = కలుగులు; నెటియలు = పగిలిన నేలలు; నెటి = పరాక్రమము; శునకనికరము = కుక్కల గుంపు; పరియలుగాఁ = చీలిక లగునట్లుగా; మురియలుగాఁ = ముక్క లగునట్లుగా; ఊరి+అలుఁగా? అనఁ = ఊరికోలయా? అనఁగా: ఊడుము + ఊదురులఁ = ఊడుములను, ఎలుకలను; తుంచెఁ చీల్చివేసెను.

106. ఇందలి క్రియల కన్నిటికిని 'మరణించె' నని యర్థము గ్రాహ్యము. గజాళి పొక్కెఁ' అనుచో 'దుఃఖించె' నని యర్థము. గజము లను చంపుట రాజధర్మము కాదు. మనుచిట్ల = ఋశ్యమృగములు; కీటుల్ = పందులు; నృకనాతముల్ = తోడేళ్లగుపులు; దుమాదూళిగఁ = ఒక్కమ్మడిగా. ('దుమాదూళిగఁ = దుమ్ముదుమ్ముగా' అని జితకాళి.)

107. భూవరేణ్యుండు = రాజు; విహగము = పక్షి; ఝాటంబులఁ = గుంపులను; నిరాఘాటంబుగాఁ = అద్భుతలేక; కీటదంచి = చంపి; ఆఖేటము = వేట; ఎల్లెడలఁ = అన్నిదిక్కులందును పెల్లుగాఁ = ఎక్కువగా; త్రెల్లిన = చచ్చిన; ఇట్టి = మగ జింక; కొండగొఱియ = కొండగొఱై; గురుపోతు = గవయము; తిను...లను = తినదగిన జంతువుల కశేబరములను; శకుంతబృందంబులఁ = పక్షుల సమూహములను; పొందుగాఁ = చక్కఁగా; ఒక్కకందువఁ = ఒకచోట; పుళిందులు = చెంచులు; సొగయఁ = సంతోషింపఁగా; మృగయా...గాఁ = వేటలలో రక్షించు కాల్రేడు మున్నగు దేవతలు సంతోషించునట్లుగా; కృశ్యంబులు = పశులు; సమాంశంబులుగాఁ = సమభాగంబులుగా; దంతి ..రంబులు = విరుగు దంతములయొక్కయు, ముత్యములయొక్కయు గుంపులు; నికరంబులయిన = శ్రేష్ఠములయిన; కన్నా...

బులు = బురదగా నుండు కస్తూరి, జవ్వాదులు; పొంబులు = దట్టమైనవి; వాలజాలంబులు = తోక (వెండ్రుక)ల గుంపులు; ఆదిగాఢల = మొదలైన; పాక ... ఖండంబులు = వంటలో నేర్పరులగు వంటవారిచే మడబడిన మాంసఖండములు; అఖండంబుగా = సమృద్ధిగా; నేదిష్ట...లంబులు = దగ్గఱనున్న రాజ్యములకు పాలకులైనవారి గుంపు; ఎలమావులక్రీసీడల = గున్నమామిడి మొక్కలక్రింది నీడలందు; పరిశ్రమంబు, పాయ్ - బడలిక తీతగా; విశ్రమించి = సుఖముగనుండి; మహ...ర్వండు = గొప్పదై, శ్రేష్ఠముగా నున్న గుఱ్ఱము కలవాడు - రాజు; పరూధిసేయనిదియై = సేనతోఁ గూడుకొన్నవాడై; (ఇచట మనుచరిత్రమందలి పరూధిసేవృత్తాంతము సూచితము) కుఱంగట = సమీపమున; ప్రాద్దులు = దినములు; అభిలాష = శోరిక; కనతియైన స్థలంబు = తగిన చోటు; ఆటవికులు = చెంచులు; ఘోర కాంతారంబు = భయంకరపు టడవి; చొచ్చి = ప్రవేశించి; కద్దు = కలదు; అనర్హోదకంబుల = మంచినీళ్లతో; ఘనదీర్ఘక = పెద్ద నడబావి.

108. కనుమాయ్, చని = కంటికి గానరాకుండ పోయి; సీతక చేనకు = సీతను పొడిచిన; కాకాసురుకను = కాకాసురుని కంటిని; మాయ ... చోటు = పోవునట్లుగా చేసిన ప్రదేశము; (రాముడు కాకాసురుని కన్ను దర్శనో పొడిచిన విషయ మిచట సూచితము). తల...దగ్గ = హద్దు మీఠిన ప్రేమ కలిగిన; రాపాడికొనినచోటు = బాధించి శోసినచోటు; సహజేషంబైన = గుడితోఁగూడిన; గుడివాసి = చుట్టును గీత గీచి; కుహనా... కాటుక = మాయలేడియైన రక్కసుని - మారీచుని; గహనాధి దేవతకు = వనదేవతకు; అనురక్తి = ప్రీతితో; విభుండు = రాజు; ధర్మసాధువులు = మిగుల ధర్మాత్ములు; విష్ణుమూర్తులు = విష్ణుని యవతారములు; అరణ్యానిక = గొప్ప యడవిని; చనంగ = వెళ్లగా.

109. ఆదియో, పనులు = ఆపూర్వములైన వృక్షవాటికలును; సరసులు = సరస్సులును; అనగి పెనగి = కలసిమెలసి - దగ్గఱగా నుండి; ఎనసి = ఒప్పి; కాభోవకాఖలై = పరంపరాభివృద్ధిపొంది; ఇంపుమిఱి = అందముగా నుండి; తామరకంబరై = బలిసి; పరిధవిల్లి = ప్రకాశించి; వాన... గుచు = సువాసనలకు స్థానములగుచు; కనవయ్యె = కానపచ్చెను. (ఇందు

వసులు కాభోవకాఖలు కల్గియున్న వనియు, సరస్సులు తామరతంపరలై యున్న వనియు క్రమముగ విశేషార్థములను గ్రహింపనగును.)

అర్థాంతరము:- అరిది = ఆహా ! యావ...నులు = ఎలప్రాయమున నున్న స్త్రీపురుషులు; అనగి పెనగి = కూడిమాడి; ఎనసి = కలసి-సుఖించి; కాభోవకాఖలై = పెక్కుతెగలుగా నేర్పడి; తామరతంపరై = తుటుంటాళి వృద్ధి పొంది; పరిధవిల్లి=బిప్పి; వాసనాపదములగుచున్ = అతిథులకు నిలవఁ దగిన గొప్పస్థానములుగా నుండి, కననయ్యెన్.

[జితకాళిలో 'వాసనాపదములు = పరిమళస్థానములు, నివాసస్థానములు' అను పూర్వటిక సంగతము కాదని తెల్పఁబడి 'వాసనపదము' లనియే గ్రహింపఁబడి 'నివాససాన' మను అర్థమే అర్థద్వయమునను గ్రహింపఁబడినది. కాని తర్వాతి పద్యము 'ఆ తావు లపుడు గంధవ, తీతలసాధుండు-' అని యుండుటచే 'పరిమళము' అను నర్థము కూడ గ్రాహ్యమని తెలియుచున్నది.]

110. తావులు = చోట్లు, పరిమళములు; గంధవతీతల సాధుండు = రాజు, గంధముగల భూమికి భర్త; నన్నుతించుచున్ = కొనియాడుచు; బల సంఘాతము = సేనాసమూహము; దిగుము = బసచేయవలసినది.

111. మరు...వంబు = మన్నఁగని వాహనములగు చిలుకల ధ్వని; అమరు=ఽపృచున్న; మావులు = మామిడిచెట్లు; తావి...చెట్లు = పరిమళము తోడి నూరినపుష్పములు కల చెట్లు; క్రేవన్, తనరన్ = దగ్గఱనుండఁగా; ప్రామానికపు . బులు=మేలు కాంతి గల విలువైన రత్నముల మెట్లు; పరి ధవిల్లన్ = వెలయఁగా; కన ..దింబులన్ = ప్రకాశించు తామరలయందు, ఎఱ్ఱకలువలయందును; చరించు = తిరుగుచున్న; రాయంచ...రవములు = హంసలయొక్కయు చక్రవాకములయొక్కయు ఆఱపులు; ఆ, కాశరచిన్ = ప్రసిద్ధిమగు రెల్లపూవులకాంతిని; కేరు=నవ్వుచున్న; ఆకాశ...కాశమై = ఆకాశగంగతో నమానమై; వారి=నీరు; మొలక తెచ్చెరకూనలు=మంద మలయమారుకములు; పొలయన్ = హ్యపించఁగా; దిగ్గియన్ = బాచిని; దిగ్గి=దిగి; ఆగణిత విభవముల్=పాటిలేని సంపదలు, వార్షంబుతోడన్ = సంతోషముతో.

112. ఆవనీవిభుండు = రాజు; అత్యంత ..రంగుండై = మిక్కిలి సంతోషించిన మనస్సు కలవాడై.

113. లీలా సారంగధరుండు = విలాసమున మన్మథుడైనవాడు; సాధు ..చారుడు = ఉత్తములచే బొగడబడిన న్యాయప్రవర్తన కలవాడు; ధర్మమర్త విచారుడు = ధర్మరహస్యముల నెఱిగినవాడు; సప్తదలీల = ఉత్సాహముతో.

114. చీర = పిలిచి; ఉద్దవశి = త్వరగా; భృత్యులు = సేవకులు; బడిబడి = వేసేగ; పాటుతెంచు = పరుగిడి వచ్చి; పులుగులను = పట్టులను.

115. జిలు...ములు = నన్నని కస్తూరి లిలకములు; ఓర సాగులు = వంకకలపాగాలును; వలిపెపు ..వాటులు = నన్నని కాలువతోడి అందమైన వల్లె వాటులు; గుజ్జరూపరులు = పొట్టి ఆకారము కలవారు; పారుపాపుటుటికల్ = పావురముల పుజరములను.

116. పార్వముల = పావురములను.

117. ముంగలన్ = ముందు భాగమున; ఆది...బునన్ = పుట్టిన యుత్సాహముతో; ఆ, రాజ...ధుండు = మన్మథునివంటి ఆ రాజపుత్రుడు; మాధుర్య...నంబు = మిక్కిలి మధురములై క్రొత్తలైన శబ్దముల రచన; హాళి = సంతోషముతో; మనవుల్ = విన్నపములను.

118. పారా...త్నంబు = గొప్ప పావురము; జగబిరుదు = గొప్ప పేరు; మాధుర్యమున = ఈ సంతోషము.

119. క్రేవ = ప్రక్క; ఒంటి = పావురము; ఒంటరి పావురమును; బెదరు...యంత = భయమును కలిగింపఁగా ననుట.

120. పేరెములు వాటుచు = పరుగులెత్తుచు-ఎగురుచు; సమీ...రాడెడు = వాయువుయొక్క వేగము నెకసక్కెము లాడునట్టి; మహాయముతో = గొప్ప వేగముతో; అయ్యారె! = ఆహా! గరుదారవముచే = తెక్కల గొప్పధ్వనిచే; చదలు, బూరటిల = ఆకాశము నిండఁగా; మా గొలమువారి = మాజాలి పట్టులను; అనూరునిపయి దిరిగి = అనూరుని

మీదగా (మిక్కిలి యెత్తుగా ననుట) ఎగిరి; చొకారమయి = అందమై;
అన్నలు ..మునకొ = బ్రహ్మవాహనమైన హంసవలె.

121. అభిమాతంగంబు = విరావతము; పుండరీకంబు = తెల్లతామర
పువ్వు; హరిఃపుష్ = బ్రహ్మ. విష్ణులు; వెణుగందొ = ఆశ్చర్యపడునట్లు;
అంబ...వాడకొ = శివునితలపైఁ గల ఆకాశగంగలో; తేలాడు, నెల=తేలి
యాడుచున్న చంద్రుడు; మిన్నేటిదరులందుకొ = ఆకాశగంగ యొడ్డు
లందు; మేకలాడుచున్న = మేయించు, తిరుగులాడుచున్న; ఉదుటు...
గొదమ=అందమైన రాజహంసపోతము; నభో...జల్లి=సూర్యుని రథముపైఁ
గల చామరము; పక్కి=పక్షి; పెట్ట=ఆడు పావురము; గమ...కొనుచుకొ =
గమనించి చూచుచు.

122. దవ్వ=దూరము; పలిపచేల=సన్ననివస్త్రము; ఈక్షించి=చూచి;
పాగలు=తలపాగలు;

123. పానపాన = అల్లదిగో! పాంత=దగ్గఱగా; దిగువాటునకొ =
క్రింది వైపుగా.

124. కించి...మునకొ = కొంచెము పరిహాసముగా; ననుచుమదికొ =
వికసించు హృదయముతో.

125. వెలుపించి = వెడలుపుగాఁజేసి; సురటింబలెకొ = (తిరుగుడు).
విసనకట్టవలె; నిబ్బరంబునకొ = ధీరత్వముతో.

126 సాధ.. ఖండము-సాధ = మేడలమీది; కేతన = కేండాల
యొక్క; పటాంచల = గుడ్డచివరలవలసి; వాత=గాలిచే; ధూత=ఎగురగొట్టఁ
బడి; నిర్గత=బయలు వెడలి క్రిందికి పచ్చుచున్న; గాంగడిండిర ఖండము =
గంగానది యందలి నురుగుతునుక; సిత.. లతాంతము-సితమాని=నారదునిచే,
పూర్వ=మునుపు; అవసిత = తెలుపఁబడిన; భూ=భూమిని; పునర్దిద్దొ =
తిరిగి చూడవలె నను కోరికచే; ఆగత=వచ్చిన; ఇంద్రాగ, లతాంతము = పారి
జాతపు పుష్పము; నవ...చూక్కికంబు - నవహార = క్రొత్తహారము యొక్క;
సంకుట్టన = రాపిడిచేత; స్రస్త=జారినదై; పతయాశు = పడుటకు సిద్ధముగా
నున్న; గగనలక్ష్మీచూక్కికంబు = ఆకాశలక్ష్మి యొక్క ముత్యము; మధ్యం...

శంఖము - మధ్యంగిన = మధ్యాన్నమందలి; అనంతమణి = సూర్యునిచే; లూన = ఛేదించబడిన; మందేహ = మందేహ రాక్షసునిచే, సంత్యక్త = విడువబడిన; బిరుదాంక శంఖము = బిరుదచిహ్నమైన శంఖము.

పంక... పారావతంబు - పంకరుహ సంభవశత్రు = బ్రహ్మకు వాహనమైన సరస్వతీదేవికి; పత్ర = వాహనమైన హంస; పుత్ర = కుమారుడగు నారదుడు; సురకులధురీణ = ఇంద్రునియొక్క; కంఘాణ = గుఱ్ఱమైన ఉచ్చైశ్శృంగము; కరి = విరుగైన విరావతము; కృపాణ = ఆయుధమైన వజ్రము; (అనువానియొక్క) రమ్యధావశ్యజైత్ర = అందమైన తెల్లదనమును జయించునట్టి - తెల్లనైన; పారావతంబు = సామ్రాజ్యముచుక్క... తోఁపఁ = తెగి పడుచున్న చుక్కచోలిక నుండఁగా.

127. క్రీడ, సలుపుచు = ఆటాడుచు; మొలక .. చిలక = లేఁ బ్రాయపుకులుమలు చిలకఁగా; పట్టి = పట్టుకొని; అటు = సామ్రాజ్యము వైపు.

128. పెంటిగా = ఆడు సామ్రాజ్యముగా, కైలాటపుంబులు = మాయలమారి పక్షి; గ్రక్కన = వేగముగా; మిన్నందిన = ఆకాశము నంటుచున్న - మిక్కిలి యెత్తైన; చక్కందేలి = చక్కఁగా పచ్చి; పెట్ బాళి = (ఆడు సామ్రాజ్యము మీది గొప్పప్రేమచే) రత్నాంగి నందిన = సారంగధరుని; కారింపఁగ = బాధించుటకు; తమి = వేగమున.

129. కెలకుల = తనప్రక్క; పలకేలకు, బట్టి = నుడిచేతితోఁ బట్టుకొని; నిలు .. కఁగ = ఎక్కువప్రేమ యుట్టిపడఁగా.

130. నాచేత, తగులు = నాచేతిలోఁ జిక్కుకొనుచు - లొంగు ననుట.

131. బంగారాన = బంగారమునకు; గుబాళించు = పరిమళించు; లేజింగల్వ = లేతదెంగలువ పూవునకు; తావిట్టినటుల = పరిమళమును గూర్చినట్లు; బిన్నారి = ఇంద్రుని; సుధారసంబు = అమృతము; పథూటికొని = అందకత్తెయగు చిత్రాంగి; మణి .. రము = మణిమరుములగు అలంకారము లకు; సింగారింపె.

133. ఇందు శ్లేషమూలమున విరోధాభాసములను... కర్ణ...వంజు=కర్ణుని గొప్పతనము; తాటం...గల్గి = కుండలముల మీది యాసక్తి కలిగియు; రహిగట్టితగే = వానిగాంచి వెలసెను ..(కర్ణుడు జయ ప్రదములు, అమృతమయము లగు తన కుండలములపై ఆశపడి యింద్రునకు దానముచేసెను. కర్ణునకు వానిపై ఆశ యున్న దని యిందు చెప్పబడుట విరోధము.) చెవుల యొక్క గొప్పతనము కమలకు ధరించుటచేత అతిశయించె నని ఆభాసము.

వజ్ర .. కనరి=వజ్రాయుధపు కాంతిచే ఒప్పి; కాంచి=చూచి; అచలా ... నితంబము = కొండయొక్క వికాలమగు నడుముప్రదేశము; అతిశయిల్లి చెలంగె = మిక్కిలి ప్రకాశించెను. వజ్రాయుధమున పర్వతసానువు ప్రకాశించె ననుట విరోధము. అచలా...తంబము = కొండవలె వికాలమగు పిరుదు భాగము, కాంచి .. కలనె = మొలనూలియందలి వజ్రమాలకాంతిచే, తనరి, చెలంగె నని యాభాసము. ప్రజు.. నీలె = కొనియాడదగు మూలధనముతో; పరిధిల్లి=ఒప్పియును; కవులు పేదటికము = నడుము దారిద్ర్యము; పాయక యొప్పె = విడువకుండెను. కావలసినంత ధనముండియు దారిద్ర్యము విడువ లే దనుట విరోధము. నీలె, పరిధిల్లి = పోకముడిచేత ఒప్పి; కవులు = నడుము; పేదటికము పాయక=(బలిసి వికారముగా నుండక) నన్నదనమును విడువక యుండె నని ఆభాసము.

ఆరుణ కరంజులు = సూర్యుని కిరణములు; ఘన...వెనగి = మేఘములతోను, జలబిందువులతోను గలసిమెలసి యుండియు - వర్షముకురియుచు - మేఘావృతుడయి యున్నను; మిన్నండి, అలరారె = ఆకాశమును ముట్టి ప్రకాశించెను. మేఘావృత్తమై వర్షము కురియుచున్నపుడు సూర్యుడు ప్రకాశించె ననుట విరోధము. ఎఱ్ఱని వాస్తవములు మేలైన కంకణములచే ప్రకాశించె నని యాభాసము.

అభిరుతింపఁ దరమె? = కొనియాడదరమా? వాసన...బొమ్మ = పరిమళముతోఁగూడిన బంగారపు బొమ్మ; కలికి రూపు=స్త్రీరూపము; మురువు = అందము.

134. అతి...మయమై=మిక్కిలి చిత్రములైన చిత్రపుల యొక్క పొబగు పొందిక కలదై; నయమైన = మృదువైన; చిలుక...రమునక = ముద్దు ముచ్చటలచేత; ఆగారమునక = భవనమునందు.

135. ఉడిగపుటాయ్యులు = పనికత్తెలగు అందకత్తెలు; వెయ్యా ఋలు=వేయి+ఋలు - వేయిన్నాఋగురు; చెలువము=అందము; గయ్యాళి = ధూర్తురాలు - చిత్రాంగి; చిలుక ..వలె = చిలుకవాహన మెక్కి విహరించు మన్మథుని సొగసులాడి యగు భార్యవలె - రతీదేవివలె.

136. సరసాగ్రసర! = సరసులలో శ్రేష్ఠుడగు వాఁడా! వాసర...లతో!=సూర్యుని పుత్రుడగు కర్ణునివలె దాశయైనవాఁడా! పురం...ధురా! = ఇంద్రునిమించిన భోగము కలవాఁడా! భరత...శోవిదా! - భరతకాస్త్ర = నాట్యకాస్త్రమునందలి; ప్రాథమార్గ = నేర్పుతోడి మార్గమున; వికలాస్య = ప్రధానమైన లాస్యముయొక్క; రసాస్వాద = రసము నాస్వాదించుట యందు; శోవిదా! = విద్వాంసుడా! శ్రవణ...గల్గభా! - శ్రవణభూషా = కర్ణభూషణములందలి; దివ్యరత్న = విలువైన ఘణులయొక్క! ద్విషా = కాంతులచేత; తరణి క్రీకర=సూర్యుని శోభను కూర్చుచున్న; గల్గభా! = చెక్కిళ్ల కాంతి కలవాఁడా!

137. తరుణీ మన్మథ! = యువతులకు మదనుడైన వాఁడా! ఆశ్రిత...భరణ! = ఆశ్రతులను రక్షించుట యను గుణమే ఆభరణముగా కలవాఁడా! శార్య...ధర! = పరాక్రమముచే అనేక రాజ్యముల భారమును వహించినవాఁడా! సత్యాదిమచక్రేశ్వర! = సత్యమున హరిశ్చంద్రుడా!

138. అఖిలా సురేశ్వర! = సమస్తములగు ఆగమములచేతను కాస్త్రములచేతను తిరస్కరింపబడిన బృహస్పతి కలవాఁడా! తులా...తులాభ! = హద్దు మీఠినట్లుగా విద్వాంసులచే పొందబడిన ఇంద్ర విభవము కలవాఁడా! శుభోద...చణా! = శుభహేతువైన రత్న, తులాపురుషాదికములగు దానములందు సమర్థుడైన వాఁడా!

సారంగధరచరిత్రము

ద్వితీయాశ్వాసము

1. శ్రీజాన ..యోజ! = శ్రీరాముని పూజచే నొప్పు వృద్ధయ
పద్మము కలవాడా! పోష్టా...గ్రాజ! = పోషింపబడిన సమస్త దిక్కుల
రాజులు (దిక్పతులును) కలవాడా! సక...శృష్టా! = సమస్తయాచకులయెడ
అవ్యాజుగు దయ కలవాడా!

3. జననాథసుతుఁ = రాజమూరులు; కారాకూర మయి=చిందర
వందరయై.

4. బెంగలు ఇడంగ్ = కేకలు వేయఁగా; గెంటి=చెదరి; చిత్రాం...
సీమన్ = చిత్రాంగి యొక్క విచిత్రమై మణులు తాపిన భవనద్వార దేశ
మున; బాపురె! = అహ! విభంగులన్ = వివిధములను.

5. తామసము = అలస్యము; దీమగమునన్ = ఉపాయమున;
(‘దిమాకుచేత’ నని జితకాళి.) దూరదర్శి = దూరపుటాలోచన కలవాడు.

6. వెల్లంపక = తిరస్కరింపక; ఓజ = పద్ధతి.

7. చెలి=యువతి - చిత్రాంగి; ప్రాయపుబిక్షరి = పయస్సులో నున్న
పొగసుకాడి; రూప ..ధుండవు = ఆకారపుతీరున మన్నధుని మించిన
వాడవు. భామిని = స్త్రీ;

8. సట=మోసము; వాపులు = బంధుత్వపువరుసలు; నహి=లేవు.
అభిచ్ఛాయత్ = ముఖ్యులనీడలు - అస్థిరములు; బాస=ప్రతిస.

9. ఓజచెడి=నీలి మాలి; ఉవిదలు = యువకులు.

11. అరుదే! = ఆశ్చర్యమా! మరుసంబకంబులు = మన్నధుని బాణా
ములు. (అరవిందము - అశోకము-మాతము - నవమల్లిక - నీలోత్పలము - అను

నవి.) ఆద్యంతములు = పూర్వోత్తరములు. [మత్స్యభాణము] ఆద్యంతము
తైన కమలము, కలుచయు కన్నులతోఁ బోలియుండును గదా! యని చమ
ష్కారము.] జపరాండ్ర యెడటములందున్ = యువతుల విషయమున.

12. ఏకాంతమైయున్న = ఒంటరిగనున్న - ఇతరులు లేనియెడనున్న.

13. తపసులు = మునులు; మనము = మనము, మనస్సు. కలికి = స్త్రీ,

14. తత్తఱపాటు = తొందరపాటు మీఁదిచేటు = తర్వాతి యాపద;
కఱటితనంబునన్ = మూర్ఖత్వమున, పదరి = తొందరపడి, ఘనులు = గొప్పవారు.

15. చపలవృక్షీ = చలించుచున్న జింకచూపులవంటి చూపులు
గలది - చిత్రాంగి. పాసంగక = సాధ్యపడక. కల్లరిన్ = అపరాధము చేసినవానినిగా.
(‘కల్లరిన్, చేయున్ = అసత్యమాడినవానినిగాఁ జేయును’ అని భిక్షకాశి.)

16. కుళ్లాయలు = తలపాగలు; వివగనైనన్ = వివిధముననైనను;
తాదృక్కులరవములు = అట్టి పావురములు; అడ్డగాల్వేయంగన్ = అడ్డు
మాటలు చెప్పగా.

17. భూపాలకుమారుడు = రాజకుమారుడు; వలసని సావము =
లేనిపోని పావము. పదివేల్వచ్చెన్ = పదివేల ధనము. వచ్చినంత సుతోష
మైనది; (వ్యాజస్తతి)

18. అరసుర = భేసము - అభ్యంతరము; అకారపూరు = స్రుతి
దినమును. మంకామేలమునన్ = చనవుచేత. ప్రధానికుమార! = మంత్రి
పుత్ర! పాతకపురుషులు = పాపపు మాటలు.

19. సుద్దులు = మాటలు. యోజలు = వర్తనలు. విమల...
క్షీణిన్ = సత్ప్రవర్తన గల యాయువతికి. హృదయాగబుజాతమి = హృదయ
వస్తిము.

20. అడవి = రత్నాంగి. ఈడే = చిత్రాంగి. గానిలికల్లులు =
ప్రియజనుల్రులు.

21. స్వామికిన్ = రాజుతో. వెగటుగన్ = రోతపుట్టనట్లు.

22. పాతకంబు = గొప్పపాపము. శనారిలజేయ్ = కోపముతోఁ గూడునట్లు చేయఁగా. నొంచున్ = నొప్పించుచు.

23. కడచిపోన్ = అతిక్రమించి పోఁగా. అశఁడు = సుబద్ధి.

24. ఎంత లే = విమిలెక్క? ఈను = నీపై ననూయ. నిలువ రాకుము = నన్ను అడ్డగించకుము. ఆలుగనేల? = కోపింపనేల?

25. మనుజునయ! = రాజకుమారా; వారకాంతలు = వేశ్యలు.

26. లోకంబవాదము = లోకనింద. మరుఁడు = మన్మథుఁడు.

27. నరేంద్రుఁడు = రాజు, విష్ణుద్యుఁడు. రాకే = రాకుండఁగనే. బాగా? = మేలుకాదు. పలుమొన సోకన్ = దంశక్షతము కల్లఁగా, కాటు పడఁగా. భోగంబు = సుఖము పడఁగ. మెదుపచె! = నలిపివేయదా? భోగిని = భోగకాంత, ఆడుపాము. ఇచట క్షేమ.

28. ఉగ్రశాసనంబు = కఠిన మగు వాఙ్మకలవాఁడు. నిగ్రహింపఁ గన్ = విరోధింపఁగా - ఎదురుతిరుగఁగా. తాళెదను = సహింతును.

29. మేరన్ = ధర్మమున్.

30. సమ్మఖమునకుఁజేరి = ఎదుట నిలిచి. ఆకుతుతోన్ = జంతుతో.

31. కొదువ = లోపము. తెలుపకున్నన్ = చెప్పకపోయినను. సర్వజ్ఞుల్ = అన్నియు నెఱిగినవారు.

32. సగి = సర్వి. మన...కల్ల = మనస్సునకుఁ దెలియని యసత్యము. సివమున్ = దేవతావేశమును. (సివమెత్తినవాఁడు తన శరీరమును జాగ్రతగాఁ జూచుకొనుచుండు ననుట) తార్కాణము = సాక్షి.

33. చలము = సాహసము, కొల = పాపము. కట్టి...యున్నే? = అను భవించునట్లు చేయకపోవునా?

34. వాకిటి పెద్దలు = కావలివారిలో పెద్దలు, కొదుకుచున్ = జంతుచు; మందటిలన్, పల్కి = సందేహము పోవునట్లు జబ్బా బిచ్చి.

35. అవుడు. జగ...ధరుడు - లోకమును మోపింపఁ జేయు చక్కని. యాకారముచే జయింపఁబడిన నలకూబర, చంద్రులు కలవాఁడు; రాజ...ధరుడు = రాజరాజునకు పుత్రుడైన సారంగధరుడు; సిగ... తావికి = తలలోని పూలదండల సువాసనకు; లేంట్ల యుక్తలి = తుమ్మెదల యుక్తారము; మాగధస్తవముగాఁగ్ = స్తుతిపాఠకుల పొగడిక కాఁగా; కడిది...రవళి = వీరులగు రాజకుమారులకు జేత యనుభావమును సూచించు కాలియందెయొక్క ధ్వని; కంచుకి...గాఁగ్ = అంతఃపురసేవకులయొక్క మాటలధ్వని కాఁగా.

తల...ప్రభలు = కలచుట్టు వ్యాపించునట్లున్న (వికాలములైన) కన్నుల తళతళకాంతులు; ఇరు వంక = రెండు వైపులను; దేహచ్ఛాయ = దేహ కాంతి, కలఁగఁ ద్రోయఁగరాని = తప్పింపరాని, బలము = సిబ్బంది; రాజ శంఖునక్ = తీవితో, కఙ్కాంతరములు = వాజారములు, కడచి = దాటి.

36. కాంచి = చూచి, ఉత్పలాక్షీ = కలువలవంటి కన్నులు కల యువతి.

37. కంతుడు = మన్నఁడు, రజనికాంతుడు = చంద్రుడు, విస్తయా...తోడక్ = ఆశ్చర్యముతోఁ గూడిన మనస్సుతో: తటకాపడి = రిచ్చపడి, కుమారశేఖరుక్ = యువకశ్రేష్ఠుని, చూచెక్.

38. ఉరు...డెందము = గొప్ప స్తనములు గల యా చిత్రాంగి మనస్సు, తియ్యని...మిటనే = తియ్యని చెఱకు నిల్లుతోనే, విర...గొని = తురతుర పోవు తుమ్మెదలు నారిగా గ్రహించి, పెన్నెఱి...చేతక్ = పెద్ద జుట్టులోనున్న గొజ్జగిపూవు అను బాణముచేతనే, పొంచి = దాగి; కంటికి... వాఁడు = కంటికి కానరానివాడు; ఆతనుడు = మన్నఁడు. వసి = కొట్టి; సురసురస్రక్కన్ = మిక్కిలి సోలి బాధపడి దుఃఖించునట్లుగా; ఆర్చెదో = గట్టిగా నఱచెను కదా!

39. తమి = మోహము; మశి...డిగ్గి = రత్నాల పీఠమునుండి దిగి; హర్షమగ్న యై = ఆనందమున మునిగినదై.

40. సారంగనయన = జింకచూపులవంటి చూపులు కలది చిత్రాంగి;
మనసు+అరంగను = కోరిక తీరునట్లు; సారంగధరుండు = రాజరాజుమూ
రుండు, జింకను ధరించిన శివుడు; కలంగున్ = కలతవడుచు.

41. మారుండు = మన్మథుడు; పిరి...తీరు = కమలములయొక్కయు,
శలువలయొక్కయు విధమును (అందమును). ఏపుచూపున్ = గర్వము నజాచి
వేయును. శేపుచూపు = ఉదయ సాయంకాలములందు (పగలు కమలము
లను, రాత్రి కలువలను తిరస్కరించు ననుట.)

42. కోటేరు పెట్టివరితినే = తలక్రిందుగాఁ గట్టబడిన నాగలివలె,
సంపె...తెగడన్ = సంపెగపూవు తీరిన అతిక్రమింపఁగా; లచ్చియన్న =
చంద్రుండు; తమ్ములు = పద్మములు; వాదులు పెట్టి = లోపము లారోపించి;
(పరస్పరవిరోధములు కల్పించియు) నగుమోము = నవ్వుముఖము; కళల
నీనన్ = కాంతులు వెదచల్లుచుండఁగా; కండెముల్ తిరిగి = కండలు తిరిగి;
బల్కొండలు = పెద్దకొండలు; కమ్మిలీనీనలీలన్ = కమ్మెచ్చునందీసిన బంగారు
తీగవలె; కనునట్టు = కన్నించు; నెమ్మేని మిసమిరల్ = చక్కని శరీరము
యొక్క తళితళికాంతులు; మిఱుమిట్లుగొలుపన్ = కన్నులు చెదరునట్లు
వేయఁగా అడుగులబెడంగు = అడుగులు పెట్టి నడచు నందము; ఆనగొలుపన్ =
అజ్ఞాపింపఁగా; అమ్మక్క! = ఆహా! ఒకటన్ = ఏ విషయమునందును; ఒచ్చెమ్మ
లేక = లోపములేక; నిలువు = శరీరము; నీరున...నాండు = నీరుపోసి పెంచినట్లు
ఒప్పి నాండు;

43. తీరయి = సాగనైనదై; మల్పి = తరిమినబట్టి; బలుదల్పున్ =
వికాలమైన కవాటమును;

44. జగతీశ్వర! = దైవమా! చిత్తరువందున్ = చిత్రములొ;
భాగ్యము = అదృష్టము; ఒచ్చెము = లోపము; కూర్చి = ప్రేమ.

45. ఎవ్విధమునన్ = ఏరీతిని; పువ్విలుదొర = మన్మథుండు; తూపు
మొన = బాణముయొక్క అలుగు; తీడంగన్ = పదును పెట్టఁగా.

46. వలపు = మోహము; దువాళి సేయన్ = పరుగులెత్తఁగా; పిక
వాణి = కోకిల కంఠమువంటి కంఠముకలది; ప సూధరంపు మెఱుంగుల్ =

స్తనముల కాంతులు; అంబ...కనమున్ = బాణముల గొప్పవాడిమియును;
పిసాళి...లతోన్ = వలపు ప్రకటించు నిడుదలై, నిర్మలములైన చూపు
లతో; తమకంబుతోడుతన్ = మోహముతో.

47. రూకంతగాని, లేదు = రూకవంటి చిన్ననాణెమంతైనను లేదు,
మైహేచ్ఛజిగికిన్ = శరీరపు గొప్పకాంతికి; బంగారు = బంగారము; ఏకై
వడి, సమంబు? = ఏదీని సమానముగను? - కావదుట. (బంగారుతో రూకలు
చేయబడుట సూచితము.) యావరక్తిమ = లాక్షణికము; మించు = అతిశ
యించు; మోవిరుచికిన్ = అధరకాంతికి; ఏరికి బ్రతివచ్చు? = ఏరికిని సరి
పోవును? (మోవికి యావరక్తిమ కలిగించుటయు నిట సూచితము.)

ఇసుమంతగాని లేదు = మిక్కిలి స్వల్పము; ఎనవచ్చున్ = సాటి
యగును? సైకతంబు = ఇసుకతిన్నె; విశాలజఘనమునకున్ = వెడల్పుగు పిరుదు
ప్రదేశమునకు; (పులిసములతోఁ బిరుదులకు పోలిక ప్రసిద్ధము. దిబ్బ లిసుక
మయములే కాన - ఇసుమంతగానే యున్నదని చూత్కృతి) కంటిలో...
లేదు = కంటిలోఁ బడునంతమాత్రమే యున్నదనుట. (కాటుక కంటిలోఁ
బడునదే యని చూత్కృతి) కప్పు..లకున్ = నల్లనై సోగలైన పెద్ద్రుకలకు;
ఈడు = సాటి. అఖిలాంగశృంగారము = సమస్తావయవముల చక్కదనము;
అభినుతించుగలిన్ = కొనియాడు విధమున; తులాకోటిమణికోటి = అంచల
లొని రత్నసమూహములయొక్కయు; కాంచిదామ కింకిణీగణ = మొలనూలి
యందలి చిఱుగంటలయొక్కయు; కంకణ = చేతి పలయుములయొక్కయు;
ఆకిర్ణకలకలారవచ్చులు = ఒండొంటిలోఁ గలిసి, ఎక్కువైన గలగలశబ్దములు;
కులుకన్ = అందముగ నుండఁగా; ఒర్రూరము = హాయిలు.

బంగారు మున్నగునవి మైచాయ మున్నగువానితోఁ బోలుచున్నను -
ఆ పోలికలు సరికా వని వ్యతిరేకాలంకారము.

48. ఇంద్రనందనున్ = అర్జునుని; ఊర్వ...కవ = గొప్పదై, నల్ల
నైన మేఘమువంటి జాట్లకల చిత్రాంగి, పాకశాసని: యొజ్ఞపు = జయంతుని
చక్కదనము; సెరపు = ప్రకటించుచున్న; చేరనరుగు దేరకొ = సమీపము
నకు రాఁగా.

49. మంజీరకలకలంబు = అంజలచప్పడు; అంచగమి = హంసల సమూహము; శకున...పని = అపశకునమైన పని.

50. తను...గనుము = కన్నతలిదండ్రు లామడ దూరమున నున్నను - ఎదురేగి గౌరవింపవలెను.

51. నైచి = ఓర్చి; మనుచున్ = మన్నించును.

52. వసుధేశుడు = రాజు; అసమాంబకుండవు = మన్నకుండవు, సవతికొమరుండవు.

53. కుశీల = మంచినవ్వుభావము కలది; గయాశిజంత = జడుపులేని ధూర్తురాలు; ముంగలిగన్ = ముందుగా; ధూర్తలక్షణము = దుష్టలస్వభావము.

54. గంబూర గులికి = కర్పూరమువేసి; బింబోష్ఠి = దొండపండు వంటి పెదవి కలది - చిత్రాంగి; పాదాబ్జములు = పాదపద్మములు;

55. జనవరసూనుడు = రాజకుమారుడు; సెలంత=యవలి; నాకు మారుడవె = నాకు మన్నకుండవే - అర్థాంతరము. (సాధారణార్థము— నాపుత్రుడవే.)

56. బలుమానికములు = గొప్పరత్నములు; జాకువా...యపైన్ = మేలిమిబంగారపు పీఠముపై;

57. తలిరుగెమ్మై = చిగురువలె నెట్టునై యున్న పెదవి; మొలక' లెక్కిన్ = అంకురింపగా; కెలన్ = ప్రక్కను; కలికి...కొమ్మ = ఓయ్యారపు కన్నెపడుచైన ఆ యవలి—చిత్రాంగి;

58. చెలువు = అందము; వీసరవోనిమోహమునన్ = వెలితిలేని వలపుతో; వీసులవిందుగన్ = చెవుల కింపుగా; నవ్య...కాండ = క్రొత్త సౌందర్యము గల మన్నకుండా! పాడగంటిని = చూచితిని.

59. మోహనాంగులు = అందగాండ్రు; సదనంబు = భవనము; రంజిత = శోభించినది.

60. తుందుడుకు = విచారము; కామినీ హల్లకబాణ = ప్రేమించు

యువతులపాలిటి మన్నభుండా ; నిధానము = నిధి; ఏటికి నంగలార్పగన్ = విచారింప నేల ?

రీ 1. దూఱుకొనుచుందున్ = నిందించుచుందురు; అనయము = ఎల్ల వృథును; సెనరు = ప్రేమ.

రీ 2. ఆపరంజిమేడ = బంగారుమేడ; అగోచరంబు = వివరింపరానిది; ఉరు...యందము = హురుమంజిదేశపు ముత్యాల జాలరులు కూర్చిన సొగసైన గవాక్షముల చక్కదనము; చాయల...చందము = ప్రకాశముగల కెంపులు చెక్కిన వైషేడలయందము; చలువతో...సరాగము = చల్లదనము నిచ్చుచుండు చంద్రకాంతపుటరుగులయందము; కుడ్యభాగముతో = గోడల భాగములు.

(ఇచట మేడలు, సోరణగండ్లు, పీవరులు, కుడ్యములు - అను వానిని వివక్ష చేయని పక్షమున చిత్రాంగియందము సూచిత మగుచున్నది. త్రివళులు, దంతములు, అధరము, చెక్కిళ్లు, మున్నగువానియందము స్ఫురించుచున్నది.)

రీ 3. అందుకొ = పైమేడయందు; చనుమానముతోడన్ = చనవుతో - (కుచసంభావనతో - అని ధ్వని.)

రీ 4. వెడనగవు = ఇవ్వములేమిని సూచించు నవ్వు; ప్రాణపదము = ప్రాణముతో సమానము; పైన్ = ఆకాశమునకు; కడుకొ, పొడవు = మిక్కిలి ఎత్తుగా ననుట.

రీ 5. రవియణురశ్మికిన్ = సూర్యుని సన్నని కిరణమునకును; చొరగరాని = ప్రవేశింపరాని; సరోరుషాలోచన = అమ్మా ! (ఈ పదము స్త్రీ మాత్రవాచకము.)

రీ 6. పట్టియాసలన్ = అడియాసలతో; గాయకపుజంత = టక్కరియైన ధూర్తరాలు.

రీ 7. పాయని = విడువని; పిట్టరేపుచేన్ = పావురపురేణుచే. ప్రాడచేడియల్ = ప్రాడలైన చెలికత్తెలు.

69. కత్తడింపదొడగిరి = కలఃతపడఃజొచ్చిరి; నూటిగాదు = సరి కాదు; పాటిగాదు = న్యాయముకాదు; కటికి...కటికిన్ = కఠినమైన మనస్సు గల నైకతశ్రోణి యగు చిత్రాంగికి; పగవారము = విరోధులము.

70. అటుగనుకన్ = అందువలన; ఇయ్యకొని...ంగీకరించి; లియ్యమై = అనుకూలముగ నుండి.

71. నిశ్రేణి...కాంతులన్ = సోపానములందలి కెంపులకాంతులను; పర..దన్నన్ = పాదపద్మములయొక్క యెఱ్ఱనికాంతి తలదన్నగా— (అతిశయింపగా ననుట.)—చిత్రాంగి కెంపులు తాపిన మేడమె డైక్కిన దనియు, ఆమె పాదముల కాంతులు కెంపులకాంతుల నతిశయించి యున్న వనియు నభిప్రాయము;

జాత..స్ఫూర్తిన్ = బంగారు తలుపులవలనఁ గల్గిన కాంతిని; అంగ వల్లి..ద్రోయన్ = శరీరకాంతి తిరగ్మరింపఁగాః—చిత్రాంగి తలుపులను త్రోసి లోనఁ బ్రవేశించె ననియు, ఆమెదేహకాంతులు బంగారుపుకాంతిని మించె ననియు భావము.

జాల...ద్యుతిన్ = కిటికీలకుఁగల ముత్యములయొక్కయు, వజ్రముల యొక్కయు జాలరుల కాంతులను; కనుదోయిజిగి = కన్నుల ధవళకాంతి; ఓరగంటఁ జూడన్ = తిరగ్మరింపఁగా—(కన్నుల కాంతి ముత్యముల కాంతితో సరిపోలుచున్న దనియు, చిత్రాంగి కిటికీలగుండా చూచె ననియు భావము.) అస్తంభ..తోడన్ = తళతళమను నీలస్తంభముల కాంతితో; నెఱి...డాలు = సొగసైన కొప్పుయొక్క నల్లనికాంతి; (చిత్రాంగి నీలమణి స్తంభములకడ నిలిచిన దనియు నభిప్రాయము.)

చవికెలు = చావిట్ట; చప్పురములు = వందిట్ట; ఎచ్చరించుచున్ = ఎఱుక వఱుచుచు; చిత్రాంగి పాదములు ఎఱ్ఱగా నున్న వనియు, శరీరము బంగారువలె నున్న దనియు, కన్నులు ధవళకాంతుల నీనుచున్న వనియు కురులు మిక్కిలి నల్లని వనియు భావము.

72. చంద్ర...కాంతి = చలువరాళ్ల తిన్నెలయొక్క గొప్ప కాంతి;

ఇంద్ర...దీప్తి=ఇంద్ర నీలములు తాపిన స్తంభములయొక్క ఎక్కువకాంతి;
అరుదు = ఆశ్చర్యము.

73. నాయకమైన = మేలైన; అంధకారాయితమై = చీకటివలె
మన్నదై; మగరాలు = పువ్యరాగములు; మువ్వెలుంగలకుఁ = ఎఱుపు,
నలుపు, తెలుపులకు; కందువ = స్థానము.

74. పరిమళపేటలు = మువాసనద్రవ్యములు గల పెట్రెలు; ఆర...
చిల్కలు = మద్దుపల్కుల చిలుకలు; చప్పరమంచములు = పందిరిమంచ
ములు; ఇంచు...సరములు = కమ్మనినువాసనల పూలమాలలు;

75. రతులయొకట = రతులయందలి ఆత్మ్యశ; చవునీతి బంధముల్ =
ఎనుబది నాల్గు రతిబంధములు; నాకిపురి = స్వర్గపురి; గణికామణి=వేశ్య;

76. ఓ వయో...రామ = వయస్సు, శృంగారచేష్టలు, లేజో
విశేషములు అనువానిచే మనోహరుడా! జలజాంబక = పద్మములఁబోలు
కన్నులు కలవాడా! (మఱియు ఏయో...జాఁబక! = వయోహావకళలచే
మనోహరుడ వగు మన్మథుడా!) వహిక్ = భూమిలో; నెఱజాణపు =
తెలివైనవాడవు—నేర్పరివి; ఈ విటు = ఈవు+ఇటు; ఈ విటుక్; (ఈ
విటుక్ = విటుడైన యి శ్రీకృష్ణుని; చూచితే! నెఱజాణ+ఆవుక్ =
(ఇతఁడు) చాల నేర్పరి యగునుగదా! వల్లవీ...యగుతుండై=గోపికలయెడ
కొంటెతనములందు ఎడతెగని ఆసక్తితోఁ గూడినవాడై, గోపికల స్తనముల
యెడ కష్టము ఎడతెగని యనురాగము కలవాడై; నెయ్యపుటాలమందలొక్
= స్రియమైన ఆవులమందలొ, ప్రేమల్లెలొ. అగ్గలికొ = ఉత్సాహమున;
ఆవగలు, ఎల్లొ = ఆవులయొక్కయు, ఆఁబోతులయొక్కయు చేష్టలను;
అరసి = చూచి; కైకొనియున్నిక్ = ఆప్రవర్తనలను (తాను) గ్రహించి
మెలఁగుటను—(శ్రీకృష్ణుఁడు పృథుభీముగను గోపికలు గోవులుగను క్రీడిం
చుట వ్యక్తము.) కేళివినోదవైఖరుల్ = రతిసంబంధములగు చిత్రవిచిత్రవర్త
నములను; లెస్సచూచితె = బాగుగా గమనించితివా?

77. ఊరుపూసన్ = ఊరుపు ఊసన్ = తొడను పట్టుకొనఁగా—
ఊరు పూసన్ = గ్రామము నాశ్రమింపఁగా; జంకెన చూచెన్ = బెదరింపు

చూపుతోఁ జూచెను, చూచితో = అటు చూచితివా? (వాడు) మఱి = తిరిగి; కటిసీమకున్ = కటి ప్రదేశమునకు, గ్రామముపాలిమేరకు; పెనంగున్ = పెనగులాడుచున్నాడు; 'గ్రామో...సీమా' = గ్రామమే లేదు; పాలిమేర యెక్కడ?

[ఇందు 'కటిసీమలాని - 'సీమ' యను వికదేశమును గ్రహించి, లాకోక్తి సమర్థింపఁబడినది.]

78. వినివినములు చేసికొనన్ = విని విననట్లు ఉపేక్షతో నుండఁగా ననుట.

79. అల్లన = మెల్లఁగా; గాధిరాజుతుడు = విశ్వామిత్రుడు; అర్చిలిన్ = స్త్రీతతో; ముద్దొనర్చన్ = ముద్దు పెట్టుకొనఁగా; ఆనఁ దనుకించుట = పట్టుకొన తొందరపడుట; అల్లనగాధిరాజుతుడు = ఆహిమవంతుని పుత్రుడు మైనాతుడు; ముద్దొనర్చన్ = ముద్దుచేయఁగా - ప్రేమింపఁగా; బాల్యము = పసితనపుఁజేష్ట;

80. (చిత్రాంగిమాట) పలునొక్కుల్ = దంతక్షతములు; నిగుడక = వ్యాపింపఁగా; కళల్ వెలయఁగా = కళాస్థానములు కరఁగఁగా; సముక్కుల కల్ = శృంగారచేష్టలు; (వేటొక చిత్రమును చూపి, సారంగధరుడు) తనియర బోడిరొ! = అమ్మా; వారు + అరివిన్ద ప్రాధిక; జెట్లు = మల్లురు; ఈ జెట్లపక్షమున - పలునొక్కుల్ = బొడుకఱుచుటలు; కళల్ = వ్యాయామ కళలు; ఉక్కుళికల్ = విజయోత్కంఠలు; పెనంగి = పెనంగులాడి - అని యర్థము.]

81. (చిత్రాంగిమాట -) నిక్కంగన్ చూడు = నిక్కి బాగుగ గను నింపుము. చిత్రము = చిత్రపటము, విచిత్రము! నెమ్మది = నిండుమనస్సు; వేడుకన్, ఓలలాడున్ = ఆనందమున మునిగి లేలును; అమ్మక్క! = అహ! అల...కనుపింపఁగన్ = రహస్యావయవము వెల్లడికాఁగా; పొన్న! = అదిగో! కొమ్మ = యువతి; (ఇచట కర్త యువకుఁడు.)

(సారంగ -) 'అవులే మగువా = బొడులేపమ్మా! చిత్రము = చిత్ర పటము; నీ...యున్ = నీ విపుడు చెప్పిన పద్ధతి మంతయును; కృష్ణలీలగద!

= శ్రీకృష్ణుని లీలయేగదా! (ఇయ్యెడ - ఓలలాడు...గుట్టు = జలశ్రీడ
లాడు యవతుల వరాంగము; పొన్న...గున్ని = పొన్నచెట్టుకొమ్మవై
గూర్చుండి వినోదించుచుండుట; (వారి పీఠల నవహరించుకొని పోయి) అని
గ్రాహ్యము.)

౮2. విఠించి = పదములను విభజించి; మనసు . విఠుగక = మనస్సు
కొంచెమైనను చూడక - చెడుమార్గమునుండి చూడక; కడఁకన్ = పూనికతో.

౮3. పరనికదంబము = ఎఱుపుఁగల పసుపువన్నెగలది, సువాసన
ద్రవ్యములతోఁగూడినదియు అగుచందనము; మంజూల . బము = మనోజ్ఞము
లగు వస్త్రముల సమూహము; ఆనర్హ...వినరంబులు = వెలకట్టరాని రత్నాల
నగల సమూహములు; విరి ..బులు = పరిమళించు పూల మాలికలు; తిగిచి =
తీసి; పలపు = మోహము (పరిమళము అని అర్థం.) వెలిసరంగన్ = బయలు
పడఁగా (గుఱింపఁగా అని అర్థం.)

౮4. నెఱజాణ = మిక్కిలి నేర్పరి; తలకొనఁజేయుము = తలలా
ముడుచుకొనుము; (పూసుకొనఁజేయు మనుట - సుఖానుభవమున కని శేషము.)
చెయి పట్టుము = చేయిచాచుము (చేకొనుమని యర్థాంతరము.) వారా
యము = తప్పక; ఎడఁజేర్చుము = వక్షమునఁ బూసికొనుము. (కొంగిలింపుము -
అని అర్థాంతరము.) కో = కొమ్మ - గ్రహింపుము; కో అని యార్చెన్ = (సంతో
షమున) శేకవేసెను.

౮5. కొమ్మంచున్ = కొమ్మ (తీసికొనుము) + అంచున్, కొమ్మ (యువతి)
+ అంచున్ అని యుక్తద్వయము. నగపాలు = నగముభాగము; నింది = నింది;
పీఠెంబు = తాంబూలము; మెయి = శరీరము; భోగంబు = సుఖము, (హమె
యిన్ = ఈ నా శరీరమున; భోగంబున్ = రససుఖములు; పూసుము - అని
అర్థాంతరము.) ఆ తాఁగ = ఆగయ్యాళి; ఒనగన్ = పీడ్యము మున్నగువాని
నిచ్చుటకు; రాఁగ్ = రాఁగా.

౮6. అవి, చేనంటి = ఆ వస్తువులను చేతితోఁదాకి; చెనంటిక్,
చూచి = దురాత్తురాలైన యాచిత్రాంగిని చూచి; ఇట్లు అక్ = ఇట్లును - ఇట్లునె

ననుట; కావలయువేళకే = అవసరమైనప్పుడు; కొంపోడుకే = తీసికొని పోవుదును. నాదు దాచురముగాకే = నేను దాచి యుంచినట్లుగా;

87. ప్రియము = ప్రీతి; కడలుకొనకే = వ్యాపింపగా; భవని చతురోక్తులచేకే = వ్యంగ్యార్థములతోఁగూడిన చమత్కారపు మాటలచేతను; ఆయనమది = ఆ సారంగధరుని మనస్సును; కొలుప లేక = ఒప్పింపలేక; వ్యాకులమతి యై = కలఁతపడిన మనస్సు కలదై.

88. తరలాక్షి = చలించు కన్నులుకల చిత్రాంగి; డెండమునకే = మనస్సులో; అరటము ఒందుచుకే = తత్తఱపాటు పొందుచు; రాతికికే... డెండము = సారంగధరుని హృదయము రాతితో సమానమైనది-కఠినమైనది. తాకే = తాను; దానికికే = దగ్గఱకు; తాలిమి = ఓరిమి - సహించుట; చెల్లునే = సాధ్యముకాదు. మారుడు = మన్వధుడు; ఘాతకుడు = హ్రూరుడు; సముఖమునకే = ఎదుట. 'సముఖాన రాయబారమా?' అనునది లాకోక్తి.

89. లజ్జ = సిగ్గు; ఏకాంతముగాకే = రహస్యముగా - ఒంటరిగా; మత్తేభ...మిని = మదపుటేరుఁగువలె గంభీరమైన నడకగలది - చిత్రాంగి; అత్యంత...తిని = మిగుల అడ్డులేని గొప్పసాహసమున; బల్కికే = బలాత్కారముగా [ఇచట - మత్తేభగంభీరగామిని - అని చెప్పబడుటచే తదనుగుణముగ 'నిరంకుశోద్ధతిని' అనియుఁ గూర్పబడినది.]

90. ఏటిగొడవ = ఎక్కడి లేనివాని పీడ; తడవాయెను = అలస్యమైనది;

91. ఇన్నాళ్లకు నెలవుగాఁగకే = ఇంతకాలమున కనుట. నవమదనా! = నవమన్వధుఁడా!

92. సుకుమారా! = కోమలమైనవాఁడా! రాసుతా! = రాకొమరుఁడా! అరిమోహంబునకే = మిక్కిలియనురాగముతో; మించుతల్లిని = మెఱుపునకు తల్లి వంటిదానిని - మెఱుపునతిక్రమించిన యందకత్తెను; నీకాసింబియున్నాను = నిన్ను కోరియున్నాను; నకే = నన్ను; ఆ+రతిసౌఖ్యోన్నతి = ఆ గొప్ప మరకసుఖమును; చెందఁగోరి = పొందునట్లు చేయఁగోరి; (నీకే, ఆసింబి

యున్నాను-అని సమన్వయము) ఆత్మజాకృతి = మన్వభుని యాకారమువంటి యాకారము కలవాడా! సప్తతి = మంచి మనస్సు కలవాడా! సారంగ ధరుండవు + అయ్యుక్ = (జింకను ధరించు) చంద్రుడ వయ్యును - చంద్రుని వంటి అందగాండవైన ననుట. ఏజీకిసోరాక్షి, ననుక్ = (అడులేడి పిల్ల కన్నులవలె) సొగసైన కన్నులు గల నన్ను: బాధింపఁగాఁజెల్లుచే? బాధించుట న్యాయముకా దనుట.

[సారంగ సంబంధ బంధుత్వము మూలముననైన కాపాడుట ధర్మ మని భావము] నావుడుక్ = అని పలుకఁగా.

93. అతిమోహంబునక్ = ఎక్కువ ప్రేమచే - వాస్పిల్యముచే ననుట. మించు=అతిశయించిన: తల్లిని; అనారతసాభాశ్చిన్నతిక్ = ఎడతెగని గొప్ప సుఖమును; సుకుమాగా! = మంచికొడుకా! రా=రమ్ము; సుతా! = పుత్రుడా! ఆత్మజాకృతిక్ = కుమారుని యాకారమున - పుత్రుని విధమున ననుట. అంటిని = అని పలికితివి; ధృత్తిక్ = భూమిపై; సత్కవాణీ సరస్వతి = (తా ననృత మాడినను శన) మాట నిజమే పల్కును; అక్, వాక్యము = ఆను యోగోక్తి;

94. పోక్ = పో నుంకింపఁగా; కుచ్చెల = గాగరా; జవ్వాడక్ = అల్లలనాడఁగా; లోక్ = మనస్సులో; తాల్చి = ధైర్యము; ఊడనిబాడక్ = పరుగులేత్తఁగా - నశింపఁగా; గట్టివాయింతి = గయ్యాళిచిత్రాంగి; కాంక్షక్ = కోరికతో.

95. ఇందు చిత్రాంగీ సారంగధరుల సంభాషణ కూర్పఁబడినది - సారం. - 'అంటుమీ, లతాంగి నను;' చిత్రాం. - 'అంటిననేమి? మనోహరాంగ! అంటుపడంగలే దనుచుక్ = (పరపురుషస్వర్థచే మైలపడలేదనుచు) నిన్ను అంటెదక్ = నిన్నుముట్టి ప్రమాణము చేసెదను.)

సారం. - 'అంటంటాదు-(నే న ట్టనలేదు.) న న్నంటఁగఁజెల్లుచే జనకు నంటిన విప్రుట? చిత్రాం. - 'ఐన, నేడు, నీయంటునక్, అంటుగామిక్ (నీకల యికను పొందనియెడల ననుట.) ఎటుల, అంటును (నిలుచును), గెంటక (పోక) మేనక్, ప్రాణముల్ ?

96. మేలు=మంచిని; అఱి...మేలా? =వ్యర్థపుచ్చుట మంచిదా? చలము, ఏలా? = మొండి పట్టుదల ఎందువ? మే+లావు+అరక్ = దేహ బలము తగ్గినవేనుక; న ద్రూపకము ఏలా? = చక్కదనముతో ప్రయోజన మేమి? వరియింపుము = పొందుము.

97. చెవు...కేలక్ = చేతులతో చెవులు మూసికొని; కడకు బోవడు = దూరముగా పోగా; వనిత...కృతనము = పొగడదగిన మణులగుంపుచే ప్రకాశించు కంకణముల ధ్వని; ఒలయక్ = ఒప్పుగా; పట్టుచుప్పటి = అతని పట్టు ఉత్తరీయము.

98. చలపట్టి = మొండికనముచేసి; కట్టిడి = క్రూరుడు; కట్టి+ఇడి-కట్టిడి = కట్టియుంచి; ఒప్పించి = ఒప్పించి.

99. మేను = నీశరీరము: చూపు ..వాయుక్ = నాకన్నుల ముగ్ధ త్వమును పోగొట్టినది; ఆది మెచ్చి = దానిని పొగడి; గ్రుచ్చి...వలదె! = (కృతజ్ఞతను తెల్పుచు, నిన్ను) నేను బిగియారఁ గొఱించుకోవద్దా? నోరు = నీనోరు; తీయవాలెఱి = కమ్మని నా యధరము; నిగుడించుక్ = వ్యాపింపఁజేసెను - (నిగుడించెక్ = గుఱాళించెను - అని జితకాశి.) ఉల్లంబుక్ కరంచెక్ = మనస్సును కరగించెను; దానికి నీవి = దానికిక్ + ఈవి = దానికి బహుమానము (దానికిక్ + నీవి = ధనము, పోకముడి) వేగిరమ్మ మాని = తొందరపాటు విడిచి - తొందరపడి వెళ్లి పోక. కలరవమ్మలక్ = పావురములను; అణకించు = పరిహసించునట్టి; కలరవమ్మన్ = నాకంతధ్వనిని; నాదున్ = శబ్దమును; చంట...మానక = నా కుచముపయి నీ తొమ్మ మోపక; చంట కగునె = పోవుట తగదు.

100. ఊనిన = వహించిన; పెందిమ్మనక్ - పెను+దిమ్మనన్ = పెద్ద మనస్సంకటముతో; సొమ్మసిల్లి = మూర్ఛపోయి; వే తేఱి = వేగముగా తేలుకొని; ఆ..మ్మలు = మంత్రముమారుడైన నుబుద్ధియొక్క మాటలు; విన్నంబోయి = వెలవెలపాటు పొంది; రాచాలి = రాజకుమారుడు; జాలి గక్ = దీనముగా.

101. పులుకుపులుకునఁ జూచి = బెదరుచూపులతోఁ జూచి; పెనుప
నోపు = పెంచడగిన; చెల్లఁబో! = అయ్యో!

102. ఎదిరి...గక = ఎదుటివారి మనస్సును చక్కఁగా గ్రహింపక;
వలవంత = వలపుబాధ, నిర్బంధము; కోవిదులు = విద్వాంసులు.

103. వామాక్షి! = అమ్మా! ఘటిల్లెను? = కలిగెను? తెగువ =
సాహసము. కొల = పాపము; లఘుత్వంబుగఁ = తేలికగా.

104. తనుతల్లి=మాతల్లి; పురం...తల్లి = స్త్రీ సమూహముననుభవము
రాలు; తనుజుండను = కుమారుడను; రమణీయేకరగుణంబు = చెడ్డగుణము.

105. కలఁపు = (చెడ్డ) ఆభిప్రాయమును; ఉజ్జగింపు = విడుపుము.
మదనారి = శివుఁడు. కర్ణని = చూపుదుచేలు. (బెడరించుట సూచితము.)

106. నీలాలక = నల్లని ముంగురులు కలది-చిత్రాంగి; ఇట్లు అఁ =
ఇట్లునెను - ఔనామేలు అనఁ=కొనియాడుచున్నదని; సతీసూనుగ్రామణివి=
పరివ్రతాపుత్రులలో నుత్తముడవు; విభుభోగస్త్రీని = రాజాగారి వలపుకత్తెను.

107. భావ...చోఁ = మన్నఁగుని బాధ కగ్గమైనపుడు; నాకన్ను
లాన = నా కన్నులతోడు.

108. తక్కునుడువులు = మిగిలిన మాటలు. లెవురు = యత్నించు
చున్న.

109. భోగపతిఁ = ఉంపుడుకత్తెను; పంగ...సౌధ్దు = పంశమంతః
టికిని వెలి. వేర్పడితిని = వేడైతిని; ఏక్రీయఁ...మందు! = వివిధముగా
వాచిని చెడిపోవు మని చెప్పెదవు?

110 కక్కురితిపలుకలు = వెలితిమాటలు; పదరం దగునే! = వాడు
లాడుట, తొందరపాటు న్యాయమా!

111. కాయములు = శరీరములు; కొమరు ..ములు = పడుచు
దనపు పొంఁముతోడి పయస్సులు; అస్థిరంబులు = కాశ్వకములు కానివి.
అశ్వత్థము = చెడ్డరని; చేటు = ఆపద.

112. ఇసుమంత = కొంచెము; పున్నకొండదధరుని = మన్నఘని యొక్క; దండధరుని = యమునియొక్క; శిక్షించువానియొక్క.

113. భరభాను ప్రియసూనుడు = యముడు; అత్యాసక్తి = మిక్కిలి ప్రేమ; కావరమునకొ = గర్వమున; త్రువైద వేల? = ఎందుకు మిడిసిపడెనవు? విధి దరింపకొ = విధిని తప్పించుకొనుటకు.

114. అవ్వి...శాక్షి = వికాలములై చలించుచున్న కన్నులు గల ఆ చిత్రాంగి; కటా...చిన = క్రేగంటియందు మొలకరించిన; కినుకకొ = కోపమును; బటాబయలునేయక = వెల్లడిపఱువక; అనంగు .. తూపుకొ = మన్నఘని మామ యగు చంద్రునికాంతి యను సానపై; చికిలిచేసిన; కరవాడితూపుకొ = మిక్కిలి వాడియైన బాణమును; కికురించిన = మించిన యనుట. ఓరమిటారి చూపునకొ = సొగసైన వాచుచూపుతో.

115. మటుమాయపుమాట = మిక్కిలి మాయదారిమాటలు. దున్న వయాళికానికొ = యముని. దుద్దువెట్టి = మోసగించి. ఈ వగలొ = ఈ నేర్పులు - తమాషాలు.

116. కొల = దండము; రడ్డి = రెడ్డి. (భర్త కొలకొడనియు, యముడు దండించు ననియు లోకమున నింద కలుగు ననియు, పిదప విచారణ జరుగు ననియు చెదిరింపనేల? అని భావము.)

117. కల్ల = తవ్వ. తగవు = ధర్మము; కొల = పాపము; వావి = వరుస; కొమ్మలు = స్త్రీలు.

118. తాలిమి = ఓర్పు; వికతమునకొ = వికాంత (మంచి) సమయమున; మొనసి = పూని; తగవులు = నీతులు; ముగుణిని = గుణవంతుడవు. ముద్దిమంతుడవు.

119. రతి = రతీదేవి; మరునకుకొ వలవకురా? = మన్నఘని కామివలెదా? యక్షవరసూనుడు = నలకూబరుడు; దురాశలు = అడియూసలు; జాలినార్తలు = విచారకరపుమాటలు.

120. ముక్కంటి = శివుడు, గారాబుగూతునే = సరస్వతిసే

పరమేష్ఠి = బ్రహ్మ; జంభారి = ఇంద్రుడు. గురునియిల్లాలు = తార; ఉడు
రాజు = చంద్రుడు. ఓజలు = బుద్ధులు.

121. వెడమాటలు = వివరీతపుపల్కులు; ఎట్లువర్తింపన్ = వివిధ
ముగాఁ బ్రవర్తించినను; లెస్స+అవున్ = వారికి చెల్లు ననుట. ఒడ్డుకున్ =
ఇతరులకు; ఎఱ్ఱు = పేర్కొను.

122. పతిమతి, రాన్ = భర్తమనస్సు నచ్చునట్లు; మననేరవు =
నర్తింపనేరవు - తిరుగలేవు; సుగతి = ఉత్తమగతి; తగవు = ధర్మము.

123. తాల్చి = ధైర్యము; నెఱివిఱిగి = ఉత్సాహము చెడి. కలి =
తరవాణిసిగ్గు. ఉట్లకడన్ = పెరుగు ఉంచు ఉట్లవైపు; అనున్ = ఇట్లునలుకును.

124. ఉసురుమన్నన్ = దుఃఖించిన, కొఱగాదు = మేలుకాదు.

125. కౌపు = ఎఱుపు, కోపము కలికి ..కన్నులపైన్ = అందమైన
ప్రకాశించును, నిడుదలై, నిర్మలములగు కన్నులమీఁద ఇదనేల? = ఉంచ
నేల? - కోపము కలిగిందనేల? కౌజివురుపైన్ = ఎఱ్ఱరి చిగురునాటి పెదవి
పయి; ఇడరా = ఉంచుము - (దంతక్షతము సూచితము.) నానెదన్ =
నా మనస్సునా; గోళ్ల = గోడులు - దుఃఖములు; బలు...పయి = గొప్ప
నిబ్బరము గల్గి, ఆశ్చర్యమై, ఉబ్బుచున్న స్రవములపై; గోళ్ల = గోరులు;
కోపతాపమున్ = నా కోపమును, తాపమును; రేచకు = హెచ్చింపకుము.

126. వేడు+అన్ మించు = ఏడుపందియో యన్నట్లు అతిశయిం
చిన; కంతునిన్ = మన్నఘని; సాదని = మంచివాడని; తనదు సాదనన్ =
తన విజవిద్య నేర్పుట; గాడ్పున్ = గాలిని; ఈదు = చల్లనిగాలి; అనలా
కృతిన్ = అగ్నివిధమున. బోద+అనవచ్చునా? = చిన్నది - (ఏమియు
నెఱుంగనిది) అని చెప్పరాదు. అనయంబు పేల్చుచున్ = ఎల్లపుడు మాట
లాడుచు - న్యాయవిరుద్ధముగ పల్కుచు, కడకుబోదు = దూరముగా వెళ్లి
పోదు.

127. ఇందు సీసపాదములు నాల్గింటికిని ఎత్తుగీతి తొలిపాదముగాని
'మధుడు' మున్నగువారు వరుసగా కర్తలు.

మధుఁడు = వసంతుఁడు; వేడి తావులఁ జల్లి = (విరహములకు తాపమును గూర్చు) వేడి పరిమళములను వ్యాపింపఁజేసి; పేచుఁగాని = బాధించుచు కాని; లతకూన యని = కన్నెపడుచు గదా యని; మలికొ = మనస్సులో; తగున్ = స్నేహమును; తలంపఁడుగదా ! (లతకూన- లేదీగయెడ వసంతుఁడు ప్రేమగల్గియుండుట సహజము.)

సారంగరథుఁడు = గాలి; (జింక వాహనముగాఁ గలవాఁడు) చుఱుకు సోఁకులకొ = వేడి తాఁకులతో; మీఁద; సుడియఁగాని = వడుచుగాని; జలజగంధి యటంచుకొ = ఉత్తమపనిత గదా యని; సంభ్రమింపఁడు గదా = (ఎత్తుకొని) తిరుగుటలేదు. (వాయువు జలజగంధము గల దానిని మోసికొని తిరుగుట స్వభావము.)

మన్మథుఁడు, చిరుగు .. గాని = చిగురాకు కత్తిని వినరి బాధించుచు గాని; చిలుకలకొలికి = చిలుకలయొక్క వలె సొగసైన కనుగొలుకులు గలది- అందకత్తె. చెలిమి = ప్రేమతో; ప్రైకొనఁడుగా = కవియఁడు గదా ! (చిలుక బెక్కిము గల మన్మథుఁడు. చిలుకలకొలికిని ప్రేమించి కలియుట సహజము.)

విధుఁడు = చంద్రుఁడు; ఉడుకు...గాని = వేడి వెన్నెలలు కాయుటకుఁ బ్రారంభించుచు గాని; కలువకంటి = కలువలవంటి కన్నులు గల కాంత- (చిత్రాంగి) ఆటంచుకొ; ఆలరఁజేయఁడు = సంతోషింపఁజేయఁడు. (కలువ చెలి యైన చంద్రుఁడు కలువకంటిని సంతోషపెట్టుట సహజము.)

వసులపాఁతఱై = వసులపాఁతఱ యను పుడెఛ్ఛపుంజువంటివారై; మసలనీరు = మెదలనీయరు. ఎఱుగవైలి = తెలిసికోలేకుంటివి. ఆలం. క్రమము.

128. సదాగతి = వాయువు; త్రిమరి = తిరుగువాఁడు; అనంగుఁడు = మన్మథుఁడు; మెఱియఁడు = మొఱుటువాఁడు; మడియఁడు = చావఁడు; జైవాత్మకుండు = చంద్రుఁడు; చెడుగులు = చెడ్డవారు.

129. రారాపు...చేసెదు ? = ఎందు కిట్లు బాధింతువు ? రారా =

రము; నను = నన్ను; చలువ... మేడకో = చల్లని చంద్రకాంతశిలాభవనమును;
రారా యని = రా ర మ్మని; తలిరా... కేళికో = మన్నధకేళిని (చిగురాకు
కత్తిగాఁ గల వీరుని కేళిని) విలరా = విలుగొనుచురా.

130. పరిరంభంబు = కౌగిలి; ఆలకింపర! = ఓనరా! జై న్య...
పడకో = జోలి ఆతిశయింపఁగా; వలపంతకో = వలపు బాధచే; కొల్కులం
జల్కి = కనుగొలుకులనుండి కారి; పాండర... ధార = తెల్లని చెక్కిళ్ళపయి
జారిన కన్నీటిధార.

131. ఇందు సారంగధరునికి యాచకునినుండి తప్పించుకొను లోభి
తో సరియగు గుణములు వర్ణితములు. మనుజ... రుండు = రాజకుమారుండు -
సారంగధరుండు.

132. ఈచెలిఁబట్టిన = ఈయువతిని పట్టుకొని యున్న; వలరాచ...
ఋతంబుకో = మన్నఘట డనెడి గొప్ప దయ్యమును; నెట్టుకొని = పూని-
ప్రయత్నించి, వీడఁజేయఁగో = విడిపించుటకు.

133. తాకో = తాను; నవీనకళానిధియై = క్రొత్తకళంగారకళలకు
నిధియై - (కళలకు నిధియై యని చంద్రపక్షము.) నెగడినయట్టి = ఒప్పినట్టి;
సారంగధరుండు, అయ్యుకో - (జింకను ధరించినవాఁ డని చంద్రునిపక్షము.)
ఆపుడు; గురుభాను = శండ్రి వలపుకత్తె (బ్రహ్మస్థుని భార్య యని చంద్ర
పక్షము.) చిత్రాంగి, (ఆందమైన దేహముకల తార యని చంద్రపక్షము.)
అలమి... పట్టినకో = వైకొని, బలాత్కారముగా పట్టుకొన్నను; వైకొక
విడిచి = తన యుత్తరీయమును విడిచి, వైకొనక విడిచి యనియు నర్థాంతరము;
చనియెకో. అబ్బురంబు! = ఆశ్చర్యము. ఆలం. విరోధాభాసము.

134. దట్టివల్లడంబుతోకో = లంగోటాతో; లోఁగాక = పశము
కాక. కోక = చీర.

135. లేఁగ = లేగదూడ; పులివాకఁ దడఁబడి = పులితోటినుండి
తప్పి; ఆతఁడు లోఁగామిని = సారంగధరుండు లొంగకపోవుటచే; కామిని =
చిత్రాంగి; లోకో = మనస్సులో; కినుకకో = కోపముతో; పంతకో =
విచారముతో.

136. సుగుణిని = యోగ్యుడవు; రసికముద్ర = రసికుని లక్షణము; ఛలిసేచోటె = యువతిని బాధించుటయే; నేర్పు = నేర్పా? నీ అంగము = నీ నైజము, నీ శరీరము.

137. ఆరోపింతును...నీపై = తప్పింతును నాదే యని, నీ దోషము లే దని ఒప్పుకొందును.

138. కడచి = అల్పమిచ్చి - నామాట కా దని; మించగ నాడక = ఎక్కువగా మాటలాడను; అంగమచ్చంబు = గుర్తు.

139. రిచ్చలక = వితాకుచేత; భూరమణసుతుడు = రాజసూరుడు.

140. మదన...వ్యధచేక = మన్మథుని వాడియైన బాణములగుం ప నెడి కలవదెబ్బలవలని బాధచే. తల్లడవడి = తపతనాపొంది.

141. ఆడు = పల్కుచున్న; లోగి = లొంగి; క్రెల్లి = మర జించి; యమబాధానీకముక = యమబాధలమొత్తమును.

142. తెగువ = సాహసము; సంధిల్లజేతమక = కలిగించుటకు, ఇయ్యకొని యుండక = సమ్మతింపఁగా - అటమీదక = ఆపైని. ఈశ్వ రాజ్ఞ = భగవదీచ్ఛ.

143. కావక = మన్నింపక. ఆహా! = ఆయ్యా! వినాశ...బుద్ధి = చెడిపోవుకాలమునకు చెడ్డబుద్ధి పుట్టును; బయల్పడక = వివరముగా. నీవిధి = నీ పూర్వకర్తము, అడుమీ అనఁగక = ఇట్లు పల్కుచుని ప్రోత్సహింపఁగా. ఈ విధి = ఈ విధముగా.

144. ధారుణి = భూమి. కొల = పాపము; తోడుతోడనే = వెంటనే.

145. దొరలక = సామంతులను. భృత్యులక = సేవకులను; అంజో ణును = అందఱిని, తుందుడుకు = కలఁతపాటు. సందడింపక = ఎక్కువ కాఁగా.

146. వెకలిపై = తెలివిమాలినవాడ నై. పఱదఁ బో నిమ్మని =

పోయిన బోనివుని, పొడమ నేల? = పుట్ట నేల? దాపురమాయె = దాస
రించినది - సంభవించినది.

147. మాయక్ = మోసముచే. ఆ యమబాధలను = ఆమె
(చిత్రాంగి) పెట్టు బాధలను. మాయక్ = మాసిపోగా - మరణింపగా.
ఆ, యమబాధలను = ఆ యమునియొక్క బాధలను - (పాపాచరణమునకై
యతడు పెట్టు బాధలను.)

148. ప్రమోదింపుక్ = సంతోషించును. కుందుక్ = దుఃఖం
చును. మిన్ను = ఆకాశము.

149. కోక చేపడినది = తన ఉత్తరీయము లభించినది. కుట్టుపాటి =
కలత యేర్పడి, ఎద = హృదయము చీర చిక్కినయది = చూలు నిలిచినది.
బిడ్డకుట్టులు = ప్రసవవేదన.

150. వేగి = తపించి. హస్తగతమైన = చేతికి జిక్కిన. పోనాడు
కొన్నకరణిక్ = పోగొట్టుకొన్న విధమున. సరణి = మార్గము - విధము.
సిద్ధము = నిశ్చయము.

151. ప్రాపించుక్ = కలుగును. మైల = మురికిగుడ్డ, తలసూపఁ
మానెక్ = తల చూప వీలుకాకపోయెను. అగాధభునకూపమునక్ = లో
తైన నరకకూపమునందు, ప్రచ్చి = చీరుకొని నిజ...ములు = తన నొసల
నెడి పలకమీద అక్షరములు, విన్నవై = వెలవెలపోయి. సొటసొటలు
పోవుక్ = చిడిముడిపాటు పొందుచుండెను.

152. రక్తి = పీచు. ఆసక్తి = ఇష్టము. సూక్తి = మాట,
ముక్తా..హర = ముత్యాలహారమువలె ఇంపైన చిత్రాంగి. ముక్తాహర =
ఆహారము విడిచినది.

153. అచటక్ = అడవిలో. సరసిచెంత = కొలనియొద్ద. బిసా
గ్రంబు = తామరతూటి చివటిభాగము. సరసి = సరిచేసి. కోకిపీచు =
అడు చక్రవాకపు పలపును. దుండియెడక్ = పేయిసియెడల.

154. అవ్వలాసపాంచాలుండు = విలాసమున పాంచాల జాతి

పురుషుడగు ఆ రాజు. (పాంచాలుడు శృంగారపురుషులతో సుత్తముడు) కేలు . దలిరు = చేతివలె అందమైన చిగురు. కేశమదాళులు = జుట్టువలె సున్న మదించిన తుమ్మెదలు. కనుంచెలిదమ్ములు = కన్నులవంటి పద్మములు. జాల...దేటయ్యె = జాలువారు నవ్వువంటి ప్రసన్నభావమును. భుజా చినముల్ = బాహువులవంటి తామరతూండ్లు; పద్మిని = తామరలతను - (ఇచట చిత్రాంగి పద్మినీజాతి స్త్రీ యని వ్యక్తము.)

155. ముంగలక్ = ముందుభాగమున. దళమగు = దట్టమైన, తమ్మి...నెకల్ = తామరకొలని సువాసన నెకల, కదియంగ్ = వ్యాపిం పుగా. సూరెలక్ = ప్రక్కల, మలయసమీరము = మలయమారుతము. వెనుకమర్చన = వెనుకభాగమున. కళివళిమంది = కలతపడి. కంతునిమంది = మనస్సుని సేన.

156. రయమునక్ = వేగముగా.

157. అందోళించుచుక్ = ఉయ్యెల లూచినట్లు కలతపడుచు.

158. రాజిత...గనన్ = ప్రకాశించుచున్న విలాసకళావిశేషమున జయింపబడిన దేవస్త్రీలును, మానవస్త్రీలును కలదానిని; దిరాళిం గ్రాంగె = విర హమునఁ దపించెను.

159. ఈపద్యమున సూర్యాస్తమయముతోఁబాటు కార్తవీర్యార్జునునివతనము వ్దేపింపబడినది.

అటు = పిదప; పరా...పాదుడు = శత్రురాజుల తలలపైఁ శూర్పఁ బడిన పాదములు కలవాడు; చక్రేశ్వరుడు = భూచక్రప్రభువు; సహస్ర కరుడు = కార్తవీర్యార్జునుడు; రామ . ఖాగ్ని = పరశురామునిబాణాగ్ని; లేజఃస్ఫురిణ = తన లేజః ప్రకాశమును; హరింపక్ = అపహరింపఁగా : వ్రాలె ననక్ = పడెనో యనునట్లుగా;—పరా...పాదుడు = పడమటి కొండశిఖరముపై నుంచఁబడిన కిరణములు కలవాడు; చక్రేశ్వరుడు=చక్ర వాకములకు ప్రభువు; సహస్ర కరుడు = సూర్యుడు; రామ...గ్ని = మనో హరములగు జ్వాలలు కల అగ్ని; లేజః స్ఫురిణ హరింపక్=తన లేజః ప్రకా శమును గ్రహింపఁగా—(సూర్యుడు తనలేజస్సు నగ్నియం దుంచి యస్త

మించు (ని ప్రసిద్ధి.) చరమాంబురాశిలోనన్ = వడమటి సముద్రమున;
వ్రాలెన్ = మునింగెను.

160. (ఇందు సూర్యాస్తమయ వర్ణనముతోఁబాటు ఒక ప్రభుని
యొద్దవృత్తాంతమును వ్యక్తమగుచున్నది.)

ఇనుఁడు = సూర్యుఁడు, ఒక రాజు; మంచేహులతోడన్ = (సూ.)
మంచేహులను రాక్షసులతో, (రా.) నీచులతో; పోరి; అంతన్ = పిదప;
నీగి - ఓడిపోయి; తన్ చేరన్ = తన్నాశ్రయింపఁగా; అస్త...మణి = (సూ.)
వడమటికొండ, (రా.) అస్తుఁడను గొప్పరాజు; మిక్త్రపేదన్ = (సూ.)
సూర్యునియెడ ప్రేమతో, (రా.) మిత్రునియెడఁగల ప్రేమతో; రక్తప్రవాహ
ముగాన్ = నెత్తురు వరగలై పాటునట్లు; పోరె ననంగన్ = పోరెనోయనఁగా;
అల దైత్యశ్రేణి = (సూ.) ఆరాక్షసులగుంపు, (రా.) ఆ క్రూరులగుంపు;
చిక్కి = పట్టపడి; కాన్పింపకుండన్; మొగుల్ = మేఘములు; మాయలు
పన్నె నాన్ = మాయలు పన్నెనోయనునట్లు; సంధ్యారాగమున్ = సంజ
శౌంజాయయు; ధ్యాంతమున్ = బీఁకటియు; తనరెన్ = ఒప్పెను.

161. అత్తపత్నీకారణంబు = తన భార్యను అపహరించుట; దేవ
గురుండు = బృహస్పతి; హరినాంకుఁడు = చంద్రుఁడు; తారకముల్ =
చుక్కలు; సెరసెక్ = నిండెను.

162. రాజు = చంద్రుఁడు, ఒక రాజు; నల్లమూఁకలపైఁ = బీఁకట్ల
గుంపునయి; వెలిగుడారంబు = తెల్లనిదేరా; శాండిమ = తెలుపు; ప్రాచిక్ =
తూర్పుదిక్కున; కువలయదళంబులంజెల్లెక్ = కలువరేకులన్నింటను, భూమం
డలనులోని సేనలన్నింటను; కూచియయ్యెక్ = వికాసము కల్గెను, దండ
యాత్రాయన్న మయ్యెను.

163. తొలి.. గని = తూర్పుకొండయందలి సెలయేళ్ల కావల నున్న
చంద్రకిరణములను చూచి; (చేతులను చూచి అని అర్థాంతరము) కలువలు =
కలువపూలు, (కలువలనెడి నామము కల నాయికలు.) కిలకిల నవ్వెక్ =
వికసించెను. (కిలకిల నవ్వె రని అర్థం.) వీటావలి గిలిగింతలు = వీటికన్నావలి
యొడ్డునా రీవలియొడ్డువారికి పెట్టు గిలిగింతలు; అటంట = అనిసామెతగా

ననుట; వాసికే = కలువలకు; సరిదాకే = యథార్థమయ్యెను. (అనుభవ మని తెల్పు సామెత యిచట అయథార్థముగాక, యథార్థమే అయ్యె నని భావము.)

164. తమివిటుడు = (రాత్రిభర్త) చంద్రుడు; (విటుడు అర్థం.)
 ఒయ్యన = మెల్లంగా; కరములు = కిరణములు, (చేతులు, అర్థం.) చాచి;
 ఇరుల నెఱుఁ = చీకట్ల విజృంభణమును; (చీకట్లవంటి కురులను, అర్థం.)
 తీర్చి = నశింపజేసి; (నిర్దిష్ట-అర్థం.) తెల్వి...కూర్చి = తెల్లని కాంతిని -
 వెన్నెలను కల్పించి; (తెలివని చక్కగా నమరించి, అర్థం.) కడు...కావించి
 = నయనమువంటి చకోరపక్షులను మిక్కిలి ప్రేమించి; చకోరములవంటి
 కన్నులను ముద్దుపెట్టుకొని - అర్థం.) చు ..నారి = (తన్ను జూచి భయ
 పడి) పోవు చక్రవాకములను దుఃఖములు పొందునట్లు ఆక్రమించి - చక్ర
 వాకములను బాధించి యనుట; (జక్కవలవంటి చప్పులపై నఖములు దిగఁ
 బడునట్లు అంటి - అర్థం.) కళలు దంజిల్లంగ్ = కాంతులు వెలయఁగా;
 (కళాస్థానములు ద్రవించునట్లు - అర్థం.) తోలునాఁడు = ముందటిరోజు;
 (తోలిరోజు అర్థం.) తనసూడి = తూర్పుదిక్కును చేరి; (తనతో సంగ
 మించి - అర్థం.) ఇటు...నిలుతున్; నీకడలన్ = నీదిక్కున; నేటికి
 జాలు = ఈ దినమునకు జాలును; (నీ కడల నేటికి = నీవుబెదరుట యేలే
 చాలున్ = ఊరకుండుము - అని అర్థం.) అని, ఏగుటయజేసి=చెప్పిపోయి
 నందున; అవిధమునన్; తామరల...వచ్చి - తామరలనిక్కు = తామరల
 గర్వము; పప్పు కన్ = వర్షపుచుగునట్లును; కమలములు ముకుళించునట్లును;
 తన...యిల్లంగ్ = తనకు ప్రీయములగు కలువలు సంతోషించునట్లును;
 (తా = తాను; మఱి; నిక్కువముగ్ = నిజముగా; తనకున్; ముదములు
 = సంతోషములు; అశిశయిల్లంగ్—అని అర్థం.) వే, వచ్చి; లేఁగొమరు
 ...నట్లు = లేతవయసునుందరి ఘోగమున తలకము తీర్చినట్లు; తూర్పుదిక్కు
 = తూర్పుదిక్కున; నిల్చెన్=ఉదయించెను; (తూర్పు...బునను = తూర్పు
 దిక్కునెమ లే బ్రాయపుజవరాలి యింటి ముంగల; బొట్టుపెట్టినట్లు = నిక్కు
 ర్నగా—చెప్పిన విధముననే—వచ్చి నిల్చె నని అర్థం.)

165. రిక్కలు ఎగయంగ్ = చుక్కలు దయింపగా; ఉదయ .. మునన్ = తూర్పుకొండచివలు; తెలివిన్, పొదలు = తెల్లనికాంతితోఁ బ్రకాశించు; మృగాంకమండలమున్ = చంద్రబింబమును; చూచి; పచ్చని వింటిబోయ = పచ్చవిల్కొండ - మన్నధుడు, వేగ, విల్లు, ఎత్తి = పట్టుకొని; విరహిజాలములను = విరహులగుంపును; వేటాడఁదలచెన్ - విరహులకు బాధ కల్పింపసాగెననుట.

166. అల్ల = ఆ; హల్లక...తల్లజుండు = కలువలకు హితుఁ డగు చంద్రుని వంశజుడైన రాజశ్రేష్ఠుండు—రాజనరేంద్రుఁడు, ఆయల్ల . మానసుండు = విరహిగ్నిచే మిక్కిలి దహింపబడుచున్న మనస్సు కలవాడు; నిబిడ...నంబునన్ = దట్టముగా మకరందముగల పూవులయొక్కయు, చిగుళ్లయొక్కయు, గుంపులచే చల్లనైన గున్నమామిడులగుంపులలోని పందిరియందు; నికాంత...తరంబునన్ = చంద్రకాంతమణివేదికపై మిక్కిలి మనోజ్ఞమైన పూలపాన్పునందు; వికాంతంబునన్ = ఒంటిపాటున; చిత్రాంగీ...తండ్రి = చిత్రాంగిని చూచుటయందలి కోరికచే మిక్కిలి మేల్కొనుటచే వాడి (ఎత్తి నైన) కన్నులు కలవాడై; ఉపరి . పాలికలు = వైభాగమునందలి పూల గుంపునుండి జారిపడుచున్న ఎడతెగని పూఁజేనెబొట్టలయొక్కయు పుష్పాడియొక్కయు సమూహములు; చందనచర్పలుగాన్ = గందపుమైపూతలు కాగా; మరుల్...వ్రజంబులు = గాలిచే మిక్కిలి కదిలింపబడుచున్న దగ్గఱి యేడాకుల యరటి చెట్లయొక్క ఆకుల మొత్తములు; వ్యజనంబులు గాన్ = పీచునలు కాగా; తన్నివాసంబు = ఆ యున్నచోటు, ఆయత్తు శిశిరకృత్యంబులు ప్రయత్నములేని శిశిరోపచారములు; ఘటియించుచుండన్ = కూర్చుండగా; పరితాపంబు = విరహబాధ; అగ్గలంబై = అధికమై.

167. మధుమాసంబు = చైత్రము. (మధ్యము పుట్టు కాలము) కుక...ననమే = చిలుకలు, కోయిలలు, తుమ్మెదలు మున్నగు మన్నధుని సేవలతోఁగూడిన యడవియే; (తిరుగుఁబోతులు; చాటుననుండి తప్పుదు కూతలు కూయువారు; త్రాగుఁబోతులు మున్నగువారని అర్థాంతరము స్ఫురించుచున్నది - మన్నధుని సేవ యిట్టివారితో నిండిన దని వ్యక్తము.) విధుండు =

చంద్రుడు, విరహి, వేగుట = తాపము పొందుట, అరుడే = అశ్చర్యము కాదు.

168. వెట్టగ్ = వేడిగా; పథికుండు = బాటసారి; అనంగుండు = మన్నఘండు.

169. మరుండు = మన్నఘండు; వెనుకొని = వెంటదగిలి; వెండ్రుక పట్టెడు తూపులు = మిక్కిలి పడనుగల బాణములు;—(వెండ్రుకలపై ధరింపబడు పువ్వుబాణము లనియు అర్థము) విగ్ని = విరి తీసికొని; అలయించు = మిడికించునట్టి; (బోరునక్ = వేగముగా; అల = ప్రసన్నమైన; ఇంచునట్లు = చెఱుకునట్లు; కొని = గ్రహించి-అని అర్థాంతరము.) త్రొక్కని .. తేజిపై = ఎవ్వరును అడుగుపెట్టని స్థలములందును పోవుగుఱ్ఱముపై; (అకాశముపై పోవు చిలుకవాహనముపై - అని అర్థం.) పువడక్ = వాటముగా; నీళ్ల... లీలక్ = ఆవలీలగా; తియ్యనిపదనైన = విహత్రము కరుగని మంచి పదనుగల కత్తిని; (నీటిమీద చరించు విలాసముతో నుండి, మధురమైన మకరంద పుండడిచే చల్లనైన పద్మదళమును - అని అర్థం.) కఱపి = వ్యాపింపజేసి; నృపాలుడెందముక్ = రాజోమనస్సును, ఇట్టట్టుచేసెక్ = కలతపెట్టెను - (ఒక వీరు డెవిరించి బాధించినట్లుగా మన్నఘండు బాధించె నని ధ్వనితము.)

170. త క్తఱిల్లి = కొందలపడి; చిట్టాడిన గుట్టునక్ = చలించిన మర్మముతో, తెట్టగిలంబడి = నీరసించి; చుట్టుముట్టినట్టి = తన్ను చుట్టుకొన్న; మరుకరాళి తేజిలక్ = మన్నఘని భీకరములగు గుఱ్ఱములను - చిలుకలను; శిశిర . సూసులను = చంద్రుడు, తుమ్మెదలు, చులయమారుకము, మన్నఘండు - అనువారిని; ఉద్దేశించి = గురించి; కనుధేనుండు = రాజు; సుప్రలాప = మంచిమాటలతోను; విప్రలాపంబులక్ = దుఃఖపచనములతోను;

171. ఇందలి వర్ణన విశేషములనుబట్టి చిత్రాంగిముఖము చంద్రుని వంటిదని, ఆమె మాటలు చిలుకపలుకులవంటి వని, ఆమెకేళములు తుమ్మెదల బారువంటి వని, కన్నులు చకోరములవంటి వని వ్యక్తము.

172. ఆ తమంబు = ఆ రాహువు; తన .. చేయుండు = తనయొక్క 'తమము' అనెడు పేరు పెట్టుకొన్న చీకట్లను చెదరగొట్టుదు వని; నిను...

జూచుచున్నచో నుటకుఁ జూచుచుండును గదా ! రాజు! = ఓచంద్రా !
 నీయొక్క 'రాజు' అనే పేరు కలవాడను; గోత్రపతివి = మా వంశకర్తవు;
 మారుతోఁగూడి = మన్మథునితోఁ గలసి; కలచనేల? = బాధింప నేల ?

173. నీ గోత్రజున్ = నీవంశమునఁ బుట్టినవానిని; విచ నేల? =
 బాధింప నేల? అబ్బ! = చంద్రా! (అబ్బుండు = చంద్రుండు అబ్బులు = తామర
 పువ్వు;) పగల్ = విరోధములు; (పగల్ మీఱు = పగ లతిక్రమింపఁగా
 సాయంకాలమున అనియు నర్థం) దిమ్ము ఎనయంజేయిదువు = బాధింతువు;
 బోనవున్ = ఇది సరియే. కువల...రాజునకు = కలువలపై నభిమానములు
 కల చంద్రునకు; (భూమిపై ఆశలు గల రాజులకు నని అర్థం.) తమ్ములమీదఁ
 = కమలములపై; (సోదరులపై నని అర్థం.)

174. మృగాంక! = చంద్రా! గాము = గ్రహము; ఓషధీశుండవు =
 ఓషధులకు ప్రభువవు.

175. నకలము = సమస్తము; సుధాకరుండు = అమృతకరణుండు -
 చంద్రుండు; కాలకూటసహజుని = కాలకూటవిషమునకుఁ దోఁబుట్టినవాండు;
 ఓ నీతమయూఖ! = తెల్లనికిరణములు కల చంద్రుడా ! నిన్, తెలియంగఁ
 గోరి = నీతత్త్వ మెఱుంగఁ గోరి; కల...వచ్చెన్ — (రాహువున కనుట) దిగ
 మ్రింగనేని = మ్రింగివేసినచో; మన్ని గాంచునే? = బ్రతికియుండునా? —
 చచ్చు ననుట.

176. కమలవైరి! = చంద్రా! మలయ...కుల్ = పిల్లవాయువులు;
 మందులు = మెల్లనివారు; బోషధము లని అర్థం. అమృతకరుండవు = అమృత
 హస్తుడ వగు (మంచి) వైద్యుండవు; అంగజవ్యాధులను = విరహతాపములను,
 శరీరమునఁ బుట్టురోగములను; మాన్వకన్ = పోగొట్టక : కరంబు =
 మిక్కిలి; పెంపు...గునె? = వృద్ధిచేయవచ్చునా ?

177. సుధాకరా! = చంద్రా! సురల్ = దేవతలు; పలుములు;
 పచ్చ...వ్రాలుచున్ = చల్లని మరకకళిలమీద పడి, పొర్లాడుచు; పారి
 ...ముల్ = పారిజాతములయొక్కయు, అశోకముల యొక్కయు, లవలీలకల
 యొక్కయు పొదలయందు; సోలుచున్ = పరపశు లగుచు; విన్నదిన్ = విన్ +

నదిక్ - ఆకాశగంగయందు; నెలకొని = ఉండి; భుజింపఁగాఁ = భుజించుట చేత; అయిన కాఁకకుఁగాకనుమి = కలిగిన తాపమునకు తాళలేకయే గదా.

178. కఱకంతుఁడు = శివుఁడు; నీకళిన్ = నీలో పదాఱువగుతును; వెడలఁగ్రాయఁగ నేటికి? వెళ్లఁగ్రక్క నేల! (శివుఁడు గరళముమ్రొగి, చంద్ర కళను, గంగను దాల్చి, శరీరములలో సగము భార్య కొనఁగియుండుట ప్రసిద్ధము.)

179 మధువ్రతమా! తుష్టేదా! వీచన్ = బాధింపఁగా; విరాళిం బడు = విరహావస్థలో నున్న; నారుకము = నాధ్వనిని - నామొఱుపు; ఆలిం పవు = విసపు; చారు...తమా = మనోజ్ఞమగు పరిమళమతోఁ గూడిన దానా! చిటుతమారుతమా = పిల్లవాయువా!

180. జోహారు = నమస్కారము. సమీర...లార! = మలయ మారుత చంద్రులారా! మంటమారి = బాధించువాఁడు (ఎదుటి వచ్చు యోర్వలేని వాఁడు); శంబరారి = మన్నఁడు. గోహారునేయనేల! = బాధింప నేల! ఇ, కాఁకలు రేచిన్ = నాకు తాపము హెచ్చింపఁజేసినచో; భుజం...మాన = శివునిపాదముపై నొట్టేసరి. (భుజంగహార విశేషమున శివుని యాభరణము లగు పాములు గాలి నాహరించు ననియు, సర్పరూపి యగు రాహువు చంద్రుని మ్రొగు ననియు ధ్వనితము.)

181. విమలాత్ముఁడున్ = పవిత్రశ్రువరముఁడును; మధు...భేది = మధు వను రాక్షసునిగొప్పబలమును నశింపఁజేసినవాఁడు; లోకాకనుఁడు = లోకరక్షకుఁడు—విష్ణువు; కట్టి = కుమారుఁడు; మధు . లందున్ కూడి = వసంత, చంద్ర, వాయువులలోఁ జేరి—వాటితోఁ గూడి యనుట. లోకా వళిన్ = లోకులగుంపులను; వీచ నేల! = బాధింప నేల! విరహార్తులు = విరహముచే బాధపడువారు; హళాహళి = ఆర్పాటము; హలాహలి మంద ఱిన్ = శివునియెదుటను.

182. మన్నఁథుని నిందించు నీ వద్యమున ఆతని మేనమామ యగు చంద్రుని చెడ్డగుణములు—మేనమామ పాలిక ననుసరించి వచ్చిన వని చెప్పఁ బడినది. ఆ గుణములు క్లేషమూలమున సమర్థింపఁబడినవి. కావున నీనపాద

ములు నాలుగింటను నింద, మన్ననపరమగు నర్థము, చంద్రవరముగు నర్థము—
మూడును కూర్పుటచేసెను.

(1) (నింద) కర...కలనక్ = చేతియందలి కత్తియొక్క (మండలా
గ్రమనంగా కత్తి) కలిమిచేత్ — కత్తిని ధరించి యనుట. భాస్వద్విజావళిక్ =
ప్రకాశించు బ్రహ్మణుల గుంపును; పాణిదోలిన = పరుగిడునట్లు వెంట
దఱిమిన; తులువవు = నీచుడవు;

(మన్ననప.) కర...కలనక్ = చేతియందలి (చిగురుటాకు) కత్తి
కలిమిచేత్ — చిగురాకను ఆయుధమును ధరించి యనుట. భాస్వద్విజావళిక్ =
ప్రకాశించు పక్షుల (చిలుకల) గుంపును — చిలుకవాహనముల ననుట. పాణి
దోలిన = పరుగిడునట్లు ప్రాశస్త్యహించిన; తులువవు.

(చం. ప.) కరమండల+అక్షైకకలనక్ = కిరణసమూహముల మొనల
పోటులచే; (కరము నందలి కత్తులతో ననియుఁ జేప్ప నగును) భాస్వ...వళిక్
= సూర్యుని పక్షులగు చక్రవాకముల గుంపును. (చక్రవాకములను పగలు
సూర్యోగము, రాత్రి వియోగము. కావున వి సూర్యుఁ డభిమానించు
పక్షులు) పాణిదోలిన = తఱిమిన; తులువవు.

(2) (నింద) నెమ్మిక్ = ప్రేయతో; మేటిగురునిక్ = గొప్పవాఁడైన
తండ్రికి; ఎగ్గు, బిచ్చరించు కుమరివి = అపకార మొనర్చు చెడ్డవాడవు.

(మ. ప.) నెమ్మిక్ = నెమిలి; ఎక్కుడుగాఁగ్ = వాహనముగా;
నమ్మి...మేటి = నమ్మి గొప్పవాఁ డగు కుమారస్వామియొక్క; గురునిక్ =
శివునను; ఎగ్గునరించు కుమరివి.

(చం. ప.) నెమ్మిక్ = వాత్సల్యముతో; గురునిక్ = బృహస్పతికి -
(అతని భార్య నవహరించి యనుట.)

(3) (నింద) మిత్త్రుడు = ఆత్మిడు; ధామంబు = ఇల్లు; (మ. ప.)
మిత్త్రుడు పడినంతక్ = సూర్యుఁ డస్తమింపఁగా, ధామంబుక్ = ఇంటిని -
ఇల్లాండ్రను - యువతులను; (సూర్యాస్తమయము కాఁగా యువతు లలంక
రించుకొని నవిలాసముగా నుండు రనుట.) (చం. ప.) మిత్త్రుడు పడినంతక్ =

సూర్యుడ స్తమింపగనే; ధామంబుఁ = అతని లేజన్యు; (సూర్యుడు దున్నంత సేపు చాటున నుండి. అతఁ డ స్తమింపగనే—అతని లేజన్యు నవహరించి చంద్రుఁడు వెల్లు ననుట.)

(4) (నింద) తమ్ములకొ = సోదరులను; పాద...రించి = కాళ్ళతోఁ దన్నె; అలమి = ఆక్రమించి; ఇంటఁ గనిపించు = ఇంటి నాక్రమించు; ఖలుఁ డవు. (మ. ష.) తమ్ములు + ఆకొ = తామసపువ్వుల నెడి; మిగులకొ, బాదు + అమ్ములకొ = బాదునట్టి (కొట్టునట్టి) బాణములతో; కారించి = బాధించి, ఆలమి = ఆక్రమించి; ఇంట...డవు = ఇంటిలోఁ బ్రవేశించి యువతీయువకులను బాధించు నీచుఁడవు. (చం. ప.) తమ్ములకొ = పద్మములను; పాదమ్ములకొ = కిరణములతో; కారించి = బాధించి (పద్మములకును, చంద్రునకును విరోధము.) అల మిగులకొ = ఆ యాకాశముపై; కనిపించు ఖలుఁడవు.

కటకట! ఆయ్యో! వియోగిలోకంబు = విరహముల గుంపు; కటకట వడకొ = బాధనొందఁగా; అనలశరములకొ = అగ్నివంటి బాణములచే; - (ననల శరములకొ = పూలబాణములచే ననియు అర్థము.) మాకుమార! = లక్ష్మీకుమారుఁడవైన మన్మథుఁడా!

183. విన్ = విచుము; విరహార్దులపైకొ = వియోగముచే బాధపడు వారిపైని; ఖరవృత్తికొ = కఠిన పద్ధతిని; మావడగవే = మాపుట న్యాయమా? - కా దనుట. అల్కొ = కోపముతో; మరంద...ములు = మరందముతోఁ గూడి, పింజెలు గల పూవుటమ్ములు, చెఱువవిండ్లు; పూని = వహించి; అనంగ! = మన్మథుఁడా! - (శరీరము లేనివాఁడా!) శరీరము = మాదేహము; ఖల మా నని = చిల్లులు పడి చెడిపోవు నని; కానక = గ్రహించక; ఇటు...చేసెద? = ఇట్లేల కొట్టి బాధింతువు? ఆయో! = ఆయ్యో! శరీర...టన్నది = శరీరమే ముఖ్య మగు ధర్మసాధన మనెడి మాట; (నీ వనంగుఁడవు; కాన ఇతరుల నా శ్రయింపవలసినవాఁడవు; అట్టిని వితరుల శరీరములచే నశింపఁజేసిన - నీకే ఆధారము లేకుండ పోవు నని భావము.)

184. (ఈ పద్యమున మన్మథునికిని కురుప్పునికిని అభేదము చెప్పఁ బడుచున్నది.) చిడిముడి పాటునకొ = కోపపు తొందరలో; చెఱుకు సింగిణి

బూని = (మన్త. పక్ష.) చెఱకువింటిని ధరించి, (తురు. పక్ష.) చెఱపెట్టుటకై - స్వాధీనము చేసికొనుటకై విల్లు ధరించి; నుధుప్రియశ్వము, ఏర్పడక = (మన్త. పక్ష.) వసంతర్తువుతోడి మైత్రి కలుగఁగా; (తురు. ప.) మద్యప్రీతి కల్గఁగా; వడి లావు లున్న హరివైని = (మన్త. పక్ష.) వడికొ లావు లున్న = రెక్కలున్న; గుఱ్ఱము పయి-చిలుకవాహనముపై; (తురు. ప.) పేగమును బలమును గల గుఱ్ఱముపైని; చివుక్కున నెక్కి=తటాకున నెక్కి; ఉక్కునన్ = బలముతో; తమిక్ = ప్రీతితో, చంద్రుక్, చూచి, (సందుఁ జూచి యను పాఠమున సమయము చిక్కించుకొని యనియూ నర్థము. అది చంద్రుఁ జూచి యను నర్థమునను సరిపడును.) ఇదెగో=ఇదిగో; పథ .. పూండు = చంపునట్టి పూనిక అని చంద్ర. పక్షము. ఇదె! గోపథమాచరించు; పూంపు=పూనిక యని తురుష్కపక్షమునను అర్థము. అడరంగ్ = కలుగఁగా; వెడలెదు = బయలుదేరెదవు. (తురుష్కులు బక్రీదు దినమున చంద్రుని దర్శించి, గోపథ చేయుట పరిపాటి, అది యిందు ధ్వనితము) (ఈకారణమున) మనోభవా= మన్తభుండా! నీవు; పాంథులకుక్ = దారిపోవు వారికి (తు. ప.) విరహాలకు (చం. ప.) వచ్చి తురకొదువు = (చం. ప.) కఠినుడనొదువు; (తు. ప.) దయలేని కఱకు తురకొదువు.

185. విశ్వంభరాజంభారి = భూదేవేంద్రుండు - రాజా; ఉపాలంభంబు, ఒకరించి=నిగించి; వనరాశిఁబ్రసంగ్ = అడవివడుపు; (సముద్రమధ్యమున అని మందరపక్షమున.) మరున్ని...తుండై = (రాజాపక్షమున) చల్లగాలిచేతను, చంద్రకిరణములచేతను భీమింపఁజేయఁబడినవాడై; (మందరపక్షమున) దేవతలయొక్కయు రాక్షసులయొక్కయు హస్తములచే త్రిప్పఁబడినవాడై; అతను ..తుండై = (రాజాపక్షమున) మన్తభునియొక్క వాడి బాణములగుంపుచే తోభిపెట్టఁబడినవాడై; (లోభిపక్షమున, విస్తారమైన దుష్టయాచకులగుంపుచే కలఁక పెట్టఁబడినవాడై; నుధు .. పాళియై=(రా. ప.) మద్యముచే స్వాధీనముచేసి కొనఁబడిన మంచిదైన మనస్సు కలవాడై; (కొలనపక్షమున) తుమ్మెదలచే ప్రకాశించు పుష్పనమూహము కలవాడై; విరాళిక్ = విరహముచే; తూలి=స్వాధీనము తప్పి.

186. (ఈ పద్యమున అర్థాంతర మగు రాజవృత్తాంతము కూర్పఁ బడినది.) ఇరుఁడు=సూర్యుఁడు, ఒక ప్రభువు; ఉద . గొని = ఉదయ పర్వత మును సహాయము చేసికొని, ఉదయగిరి యను ప్రదేశమును ఆగరా చేసికొని; సుజను ముట్టడింపఁగాఁ = ప్రాతస్సంధ్యను ఆ క్రమించుటకై, సంజ యను స్థలముపై దాడివెడలుటకై; ఇపుడె; పనిచి=అరుణుని నియోగించి, తగినవారిని నియమించి; రయంబుతోడఁ=వేగముగా; అన... లేర్చి=బేసి (సప్త) సంఖ్య గల వేగవంతములగు గుఱ్ఱముల నేర్పఱచుకొని, సాటిలేని వేగము గల గుఱ్ఱము లను కూర్చుకొని; తాఁ = సూర్యుఁడు, ప్రభువు; దాడిఁ, ఒనరిచెన్; ఓలమిన్=అపజయము కారణమున - బయటఁ. ఉండక; పొమ్మ-దూరముగాఁ బొమ్మ; అని, వేగు...గతిఁ = సమాచారమును (చంద్రునకు) తెల్పుటకు వచ్చిన విధమున; వేగుజుక్క; పొడిచెఁ=ఉదయించెను; రాజును=చంద్రుఁడు, పరరాజును; పశ్చిమాద్రికిఁ చనెఁ = (చం. ప.) త్రొక్కెను. (రా. ౬.) పడమటికిఁ ద చాటునకుఁ బోయెను.

187. (ఈ పద్యమునందు చంద్రాస్తమయము మారీచుఁడు సముద్ర మునఁ బడుటగా వర్ణితము) ఇరుఁడు, అఁ, రాముఁడు = సూర్యుఁడనెడు రాముఁడు; ప్రేమన్ = ప్రీతితో; సార...జొచ్చి = (రాముని పక్షమున) ఉత్తనుమగు సవనము (యోగము)ను నెఱవేర్చు బూనుకొని, (సూర్యపక్షమున) సారసముల (కమలముల) సమూహమును వికసించఁజేయఁబూనుకొని; మించినఁ అతిశయించిన; సంధ్యా...ధారలు = (రామ. ప.) సంధ్యాకాంతి వంటి కాంతిగల రక్తధారలు. (ఆకాశమునుండి మారీచుఁడు కురియు రక్తధార లునుట.) (సూ. ప) ప్రాతకసంధ్యాకాంతివంటి యెఱ్ఱని కాంతులు; ప్రవర్షిం పంగన్ = కురియఁగా; తూర్పుదిక్కున ఎఱ్ఱని కాంతులు వెలయఁగా ననుట.) సమయన్ = ఆరక్తధారలు నశించుటకు; వాయవ్యాస్త్రము = వాయుదేవ తాకమైన బాణము; కరంబు అనువందన్=చక్కఁగా; వింటన్ = వింటియందు; నిగిడించుచోన్ = సంధించి, కొట్టఁగా; ఉద్వృత్తిన్ = గొప్పగా (వేగముగా) వెన్నొనఁ = వెంబడింపఁగా; (దానికి) మారీచ...కుండు = ఒకపుడు మృగ రూపము దాల్చిన మారీచుఁడ నెడి రాక్షసుఁడు; అంబురాళిఁ=సముద్రమున;

పడెన్-(అని రామపక్షము.) వింటె = ఆకాశమున; కరము = కిరణములు
(జాత్యేకవచనము) అను వందన్ = బాగుగా; నిగిడించుచోన్ = వ్యాపింపఁ
జేయఁగా; సమయ...స్త్రము = సమయమనెడి వాయవ్యాస్త్రము; ఉద్వృ
త్తి = తీవ్రముగా; వెన్నోనె = వెంటబడింపఁగా; మారీచనిశాచరుండు,
అనె = మారీచరాక్షసుడో యనునట్లుగా (ఉత్ప్రేక్షాలంకారము) మృగాం
కుడు = చంద్రుడు; అంబురాశి, పడెన్ - (అని చంద్రాస్తమయ పక్షము.)
(ప్రాతస్సమయమున సూర్యోదయ, చంద్రాస్తమయము లిట వర్ణింపబడినవి.)

188. (ఇందు చంద్రాస్తమయమునకును అరాజకదేశమునకును
అభేదము వర్ణింపబడినది.) ద్విజపలముల కూతలు = పక్షుల కలకలధ్వనులు
(చంద్రాస్తమయ ప.) బ్రహ్మణుల మొరలు (అరాజకదేశ ప.) దెసలె =
అన్ని దిక్కులందును; ఎనుగె = పృథ్వి పొందెను. సద్గణతేజముల్ = నక్షత్ర
ముల కాంతులు (చంద్ర. ప.) సత్పురుషుల ప్రభావములు (దేశపక్ష.)
ఇంకె = తగ్గెను; పంకజాశము = కమలము (చంద్ర. ప.) పాపముల గుంపు
(దేశపక్ష.) విజృంభించెన్ = అతిశయించెను; సువలయంబు = కలువ (చంద్ర. ప.),
భూమి (దే.); పడెన్; అరాకంబు వినియెడలె = చంద్రుడు లేనియెడల
(చంద్ర. ప.) రాజు లేని యెడల (దేశ.) అట్టులు, అగుంగా = అట్లే యగును
గదా!

189. ఇందు సూర్యుడు-ఇరుండు, మిత్రుండు, విభావసుండు - అను
శబ్దముల మూలమున ప్రభువుగను, హితుండుగను, అగ్నిగను రూపింపబడు
చున్నాడు.) కొలదిగెన్ = తగురీతిగా; చక్ర...గలయట్టి - చక్రకైరవద
శంఖులె; జలంబలవడఁగూర్చెన్, చకోరసరోజదళంబులె, జలంబలవడ
విప్పెన్ - గలయట్టి-అని సమన్వయము. చక్రదళంబులె = చక్రవాకముల
గుంపును - చక్రవాకముల జంటలను; జలంబలవడెన్ = ప్రేమరస ముదయించు
నట్లు; కూర్చెన్ = (విడిపడి యున్నవానిని జతకూర్చుటకును. (చక్రవాకము
లకు రాత్రి వియోగము, పగలు సంయోగము నని ప్రసిద్ధి.) కైరవదళంబులె =
కలువరేకులను; చలంబు అలవడెన్ = మచ్చర మేర్పడఁగా; కూర్చెన్ =
ముడుచుకొనఁజేయుటకును; చలంబు = మచ్చరము; అలవడెన్, చకోరదళంబు

లక్ = చకోరదంపతులను; విప్పక్ = విడదీయఁగను; జలంబలవడక్ = ప్రేమరస ముదయించునట్లుగా; సరోజదళంబులక్ = తామరపూవు రేకులను; విప్పక్ = వికసింపఁజేయఁగను; కలయట్టి = సమర్థుడైన-యనుట. (సూర్యుని కిని చకోరకైరవములకును విరోధము; చక్రసరోజముల కాతనితో మైత్రి.) ఇనుండు=సూర్యుండు; (ఇనుం డనఁగా ప్రభువు. కావుననే 'దళముల' ననఁగా - సేనలను కూర్చుకొనుటకును, పరసేనలను చెదరఁగొట్టుటకును సమర్థుఁ డని వ్యక్తము.)

అల, చందమామకుక్, అర్చిలిక్ = ప్రీతితో; కరము=కిరణము; ఇచ్చి, (శుక్ల పక్షమున); పుచ్చుకొను=(కృష్ణపక్షమున) మఱిల దీసికొను; మిశ్రుండు= సూర్యుండు. (సూర్యుండు శుక్ల పక్షమున అభివృద్ధికరముగా తన కిరణముల నిచ్చి, కృష్ణపక్షమున మఱిల దీసికొను నని ప్రసిద్ధి.) (మిశ్రుండు కావుననే యిచ్చి, పుచ్చుకొనుచుండువాఁ డని వ్యంగ్యము.)

చీకటికానక్ = అడవిపంటి దట్టమైన చీకటిని; నీలుగా నలఁచు = రూపు లేకుండ నశింపఁజేయు; విభావసుండు = సూర్యుండు; (విభావసుం డన నగ్నియును కావుననే, కానక్=అడవిన్; నీలుగాన్ = బూడిద యగునట్లుగా- ధ్వంసము చేయు నని వ్యంగ్యము.) (అట్టి) పతంగుండు = సూర్యుండు; ప్రాజ్ఞ ఖంబునన్ = తూర్పు దిక్కున; కననయ్యెన్ = కానఁబడెను.

190. కాలాచితకృత్యంబులు = కాల్యకృత్యములను; నిర్వర్తించి = నెఱవేర్చి; చమూ...తుండై = సేనల సముదాయముతో కూడుకొన్నవాడై; సరపాల పురుహూతుండు = రాజేంద్రుండు; నగరు = సౌధము

191. శృంగారములు = పిలాసములు, కురుజ్జాలపైక్ = అట మంచెలమీఁద; గొండ్లి = నృత్యము; పశ్యాంగణములందుక్ = అంగ డిహిధు లలో; కందుగాక్ = గుంపుగాఁజేరి; పుశ్యాంగనత్ = ముత్తయిదువలు; ముత్యాలసేన = ముత్యాల అక్షరలు; అవరోధకామినుత్ = అంతఃపుర కాంతలు; సోరణగండ్లక్ = గవాక్షములనుండి; వందిమాగధులు = స్తోత్ర పాఠకులు; హృద్యభాషణములక్ = మనోహరములగు మాటలచేతను; గడల పౌంజుల రొదలు = గడలు ధరించిన సేనల కలకలములు; ఇరుగడలన్ =

రెండు ప్రక్కలను; దొరలన్ = ప్రభువులను; మన్ననల్ గొరలన్ = మర్యాదలు కల్గఁగా; అసిచి = పాపివైచి; ఐడి నిగుడన్ = వేగ మతిశయింపఁగా; లేజిన్ = గుఱ్ఱమును; అరిగెలేత్తన్ = బిరుదుచిహ్నములగు ధ్వజములను పట్టఁగా; మహాభార్త = రాజు.

192. కొలువుసంగారము = రాజచిహ్నములతోడి అలంకారమును; ఎడలించి = తీసివైచి; ఉడిగంపుఁగుంభస్తనులన్ = సేవకురాండ్రు; జలకంబున్, పట్టుండు = స్నానము చేయింపుఁడు. (జలకముపట్టువారు కావుననే ఆ యువతుల 'కుంభస్తనులు'గా చెప్పబడ చనుత్కారము.)

193. నీలకుంతల = నల్లని కురులు కలది. అటకలి = కుంకుమ కాయపులుసు, సీకాయపొడి మున్నగు జిడ్డును పోఁగొట్టు ద్రవ్యము. జలక మార్చిన్ = స్నానము చేయించెను; పుత్తడిబొమ్మ యైన యువతి; చెలువో చలువలు = అందమైన వస్త్రములు; విరులు = భూవులు; సికతాయతనికంబ = ఇసుకతిన్నెలవంటి పిరుదులు గల యువతి; విధూపమాన్య = చంద్రునిబోలు ముఖముకలది; తొడవులు = నగలు.

194. శిరసుమజ్జనము = తలంటి స్నానము; ఆరోగిణము = భోజనము; మెట్టి = తొడిగి.

195. తెలనాగు = తమలపాకు; బాగాలు = పక్కలు; బాగాలు = బాగు+ఆలు = ప్రియనతి—చిత్రాంగి యనుట.

196. తొరిటిచందానన్ = వెరుకటి విధమున; మెలఁగు = తిరుగు చున్న; అలబలము = నందడి; పొలకువ = జాడ; విన్ననై = చిన్నబోయి;

197. తాన్ = చిత్రాంగి; ఎపుడున్ = నే నిండు వచ్చినపుడెల్లను; వాలిక మెఱుంగుంజూపు = వెడలై అందమైన చూపును; నికళిగన్, ఒకరించి = హారతిగాఁజేసి; ఆలింగనమున్, చేయును = కొనిలించుకొనును; విమో! = వికారణమో! ఆలిన్, కనము = భార్యయ (చిత్రాంగిని) కానము:—చిత్రాంగి కానరా వున్నది.)

198. అరుదించి = వచ్చి; అరుదు+ఎంచి = తిరుగు గనుగొని; మదిక్ = మనస్సులో; వితాకుండై = విభ్రాంతిపొందినవాడై; తహతహ

తో = తత్తఱపాటుతో; దరియంగ నరిగి = అమెనమిపమునకుఁ బోయి;
కాతోదరియంగంబు = చిత్రాంగిశరీరము; దయ దయవాఱన్ = దయ అతి
శయింపఁగా.

199. లతాంగి! = తీగవంటి మేను గల చిత్రాంగి! హంసతూలికా
తల్పము, అనల్పమే? = తక్కువైనదా?...సరికాదా? కడఁద్రోచి = దానిని
త్రోసిపుచ్చి—కాదని; వెలఁగఱపునేయు = వెలలేనివైన; కాశేయములు =
చిలువైన పట్టుచీరలు; ఊన మగు మైల = వెలతక్కువైన ముఱికివస్త్రము;
ఊన నేల? = ధరింప నేల?

200. కుతుకంబునన్ = వేడుకతో; మయిన్ = శరీరమున; లేప
మొనర్పపు = పూసికొనవు; బఱపుగాన్ = అందముగా;

201. ఎలనాగ = యువతి; ఉద్ది = సాటి; నంటు = స్నేహము;

202. పోతుటిఁగ = మగఁగఁగ; పొలయంగన్ = ప్రవేశింపఁగా;
అనఁజేసి = అజ్ఞపలన; ఎగ్గ = హని—పరాధము; అలక = కోపము,
భయము.

203. మంతురుల్ = మంత్రులు; బాంధవ...సాహి = బంధువులనెడి
రాజహంసల గుంపు:—బంధువులగు రాజులనెడు హంసలగుంపు; అడుగు...
లాడ్డున్ = నీ కెక్కువ నేవచేయును; పూజ్యులగువారు నడచుచుండునపుడు
వారి యడుగులక్రింద వస్త్రములు పఱచుట సంప్రదాయము—కావుననే
'అడుగులకు పాడుగులాడ్డుట' అనుటయే యుచితము.) అండజవరయాన =
హంసనడకలసంటి నడకలు కలది; బెగడి = బెదరి; (అండజము—పక్షి
(గరుడుడు); కావున పాము బెగడుట యుక్తము.) కమలపాణి = వద్దముల
వంటి హస్తములు కలది; (కమలపాణి లక్ష్మి. కావుననే బ్రహ్మకుసు సమీపింప
శక్యము కా దని చమత్కృతి) నీవనకున్నన్ = కొడువ లేదని నీవు నోరార
చెప్పుకున్నను;

204. తెలియన్ = తెలిసికొనుటకు-పరీక్షించుటకు; అలిగితో? = కొపి
చితివా? - ఇది ప్రణయకలహమా? యనుట. అలరున్ విల్లుండు = మన్నఁగుండు.

205. డగ్గటి = సమీపించి; (పామునకును, నూఁగారునకును పోలిక; పామునుబట్టి ప్రమాణము చేయవచ్చు ననుట. ఇట్లే కక్కిన పాదములందును పోలికలను ప్రమాణములను గ్రహించుచుది.) ద్విజరాజు = చంద్రుఁడు; (ముఖమునకు పోలిక.), ఉత్తమబ్రహ్మణుఁడు; నారి = సింహము (కొనునకీడు), విష్ణువు; తములు = పద్మములు (కన్నులకుఁబోలిక), కనిష్ఠసోదరులు; (చిన్న నారిని దాఁటి ప్రమాణము చేయుట కలదు.) 19 ప్రతి = సాటి లేనిది; ధర్మము = విల్లు (కనుబొమలకు సాటి), ధర్మకార్యము: ఇచ్చకము = ముఖప్రీతికై ఆడిన మాట. పలరాజు = మన్మథుఁడు.

206. కడుఁదియ్యనా = మిక్కిలి మధురమైన: నీదువా తెఱును = పెదవికి; ఉప్పు . లప్పులు = ఆవిరి పోకుండ ఉడికించి చేసిన చక్కెర మిఠాయిలు:—(ఉప్పుగా నుండునవి యని యర్థాంతరము) ఈ డే! = సమానమా? చేడుకగల = చేడుటయనెడి శ్రమతోఁగూడిన (చేదైనయని యర్థాంతరము) అమృతంపుఁజేలమ = అమృతపు ఊట గల గుంట; ఎరయె! = సాటియా? పుల్లనుండెడి = పుడకను ఆధారముగాఁ జేసికొని యున్న (పుల్లగానున్న అని యర్థాంతరము.)

207. (ఇందు పెదవిని దొండపండునకును పోలిక) అలిన మైహా మొనర్చుట = (పెదవి ప.) ఎక్కువ కామమును కలిగించుటఁగాను (దొండ పండు ప.) ఎక్కువ మూఢత్వము (మాంద్యము) ను కల్గించుట లాను; ఆతి ... నలరించుట = (పెదవి ప.) మిక్కిలి మాధుర్యము చిలుకునట్లుగా సంతోష పెట్టుటలాను; (దొండపండు ప.) మిక్కిలి మాధుర్యముచే చిలుకను సంతోష పెట్టుటలాను; ఓలతకూన! = లతాంగివైన కా చిత్రాంగీ! నీదు మోవికిన్ = నీ పెదవికి, ప్రతి = సాటి; బింబమెకాక = దొండపండేకాని; ప్రతిబింబము = దానింబోలు వేటొక వస్తువు; ఇలన్, లేదు.

208. దివ్యామృతంబు = దేవతలదైన యమృతము. (మోవి యమృత సమాన మనుట.) దుర్గాధిపత్యంబు = దుర్గములు స్వాధీనమగుట. (కుచములు దుర్గములవలె ఎత్తైన వనుట.) భూలోక ... నలుల ప్రపంచమంతయు నేలినంతటి

యానంద మయట. (కటి ప్రదేశము భూమండలమువలె విశాలమయట.) నీవి = పోకముడి (నిధి యని యర్థాంశరము - పోకముడి నిధివంటి దనుట.)

209. కుటిలాలక! = ఉంగరములు తిరిగిన ముంగురులు కలదానా! నీగుబ్బలు = నీకుచములు; బటువులయి = గుండ్రనివై; మొగానికెనయన్ = ముఖమునకు దాకున ట్టన్నై; (చెండ్లను పట్టి యాడుటయు, స్తనములను పట్టి యానందించుటయు స్వభావము.)

210. మదవలీమణి! = పనితారత్నము! - చిత్రాంగీ! నీవట్లువ... పొలిండ్లు = గుండ్రనై, తళుకు లీనుచు పొంకములై, ఇటుకుగా (చుట్ట నెడము లేక) అందములై యున్న స్తనములు; రాలతో...గదమె = (ఇది జాతీయము) రాళ్లవలె కఠినముగా నున్న వనుట.

211. నీ రేజ పత్రేక్షణ! = తామరపూవురేకులవంటి కన్నులు కలదానా!

212. ఒనవరి...ల్పంతీ! = అందికత్తెల సమూహములో మేటి యైనదానా!

214. అగ్గజగామినియలుక = ఆ చిత్రాంగి కోపమును; ఆర్పు = పోగొట్టుటకు; తరము = సాధ్యము.

215. సలిక = సమస్కారమును; కైకొని = గ్రహించి; ఆనలి = ఆజ్ఞ; చిత్తం బూనిన కవటము = మనస్సులో నిర్ణయించుకొన్న చెడ్డ యాలోచన, నెఱవం బూనిన దై = నెఱవేర్చదలచినదై, బూమెలు = మోసములు.

216. ఒడలు = శరీరము; పసివాళ్లువాడె = మిక్కిలి వాడి పోగా; వెడయూర్పు నిగిడ్చి = పెద్ద గొట్టూర్పు పుచ్చి; మెల్లనె = మెల్లఁగానే; కరాంబుజము ఊచి లేచి = చేతి నానుకొని లేచి; బడిబడి = మాటి మాటికి; బుడిబుడి యేడుపులు = కల్ల బొల్లియేడుపులు; ఎసంగె = ఒప్పుగా.

217. నిబ్బరికము విదియును = దయమాలి—న న్నొంటరిగ విడిచి యనుట. నీవర . పోవక = నీవడవికి వేటకుఁ బోగా; ప్రొద్దు గడవలేక = కాలము గడవలేక.

218. మారెల = ప్రక్కభాగములందు; ముది...గారన్ = ముదురు వెన్నెల చక్కదనము వెల్లివిరియుచుండగా; పాము...మెఱుంగుల్ = పాము కన్నులఁబోలు మిలమిలకొంతులు; పారువము = పావురము, వెఱుగు పడి = ఆశ్చర్యపడి.

219. రింగుల వల్లెవాటు = కుచ్చిట్లు పెట్టిన ఉత్తరీయము; మృగ నాభి నించి = కస్తూరి పూసికొని; నేనుము దొఱుగుచుదిన్ = నీతిమాలిన యాలొచనతో; కొంకు మీఱన్ = భయ మెక్కుడు కాఁగా; నొలంగి = తప్పుకొని; ఏన్ కడకు రాన్ = నేను బయటికి రాఁగా; రాగనిమగ్న చిత్తుడై = మోహమున మునిగిన మనస్సు కలవాడై.

220. నలువ = బ్రహ్మ; చొక్కపుఁగొప్ప = అందమైన గొప్ప.

221. వయః ..యత్తుడు = యౌవనపు పొంకమున గర్వించిన వాడు; చిత్తజ...చిత్తుడు = కామవికారము ఆడ్డరాని మనస్సుకలవాడు; మరులుననుజేరి = వలపుతో సమీపించి. చీరి = పీలిచి; మత్తుడు = మదిం చినవాడు; మాన...వృత్తుడు = గౌరవము నీతి లేని ప్రవర్తన కలవాడు.

222. వనిత ! = యువతీ ! ఘనముగన్ = గొప్పగా - పెద్దవిగా; లావణ్యము = తళుకు - ఉప్పన; వానిపులుసు = ఆ గజనిమ్మపండ్ల పుల్లదనము, గర్వము; విఱుంగున్ = నశించుచు. (ఉప్పు తగిలినచో పులుపు విఱిగిపోవుట స్వభావము.)

223. తలతలమను = తళతళప్రకాశించు నట్టి; తలతలమనునట్టి = తొలంగిపోవునునట్టి - తిరస్కరించునట్టి; రిదనతతి = దంతకులవరుస.

224. కలికితనము = మనోజ్ఞత; బిబ్బోకశ్రీకిన్ = శృంగారవిలాస సంపదకు; నాళీకముభి ! = పద్మముభి !

225. సెచ్చేను = చక్కని నీడేహము; గంధపహము = కమ్మరి పరిమళము కలది. (మలయ మారుతము - అని అర్థాంతరము) కళానిధి = కళలకు నిలయము. (చంద్రుడని అర్థం.) నడుము = మధ్యము. అనంగ శలితము = అవయవములు లేనిది - శూన్యము. మిక్కిలి సన్నని దని అర్థం.)

కమ్రావి = ఎత్తని పెదవి. మధువు = తేనె. (మధురమైన దని అర్థం.) ఎటులార్తుక్ = ఎట్లోర్వగలను? కామ్రాద్దీనకు లగు మలయచూరుత, చంద్ర వసంతాదు లొక్కుమ్మడి బాధింపఁగా నహించుట కష్ట మని భావము.

226. ఘరము = గొప్పది (మేఘ మని అర్థం. మేఘముతో కొప్పు నకు సామ్యము.) కొండ = గొప్పది. (పర్వత మని అర్థం. దానితో స్తనము లకు సామ్యము.) గగనము గొప్పది (ఆకాశ మని అర్థం. దానితో నడుమునకుఁ బోలిక.) బంగారు = అపురూపము, (స్వర్ణ మని అర్థం. బంగారుతో శరీరమునకుఁ బోలిక.) కొనఁగోర నివురుట - మున్నగు క్రియలు క్రమముగ నాల్గుపాదము లందలి యవయవములయెడ నహజములు.

227. కేలు = చేయి. నెగులు = మనోవృథ. మిట్టి = మిడిసివడి. చెనంటి = దుష్టుడు.

228. శుద్ధాంతము = అంతఃపురము.

229. నఖములు = గోళ్లు. వచ్చెక్ = చీల్చెను. ముంజేలి... మేల? = ప్రత్యక్షముగఁ గానవచ్చుదాని కింకొక సాక్ష్య మేల?

230. ఆఖండల .. బోలి = ఇంద్రునిచేతిలాని యాయుధపు నాదరచే చీల్చుబడిన కొండల కావరణ (ఆచ్ఛాదన) యైన మబ్బును పోలిన .

231. కుమ్మెలువోయిన = దెబ్బలు తగిలి పగుళ్లువాటిన; బంగరు... యెమ్మెక్ = బంగారు బొంగరముల తీరును; కడకుఁ బొమ్మను = తిరస్కరించు నట్టి. రేఖా...టమ్మక్ = గోటిగీరతో కూడియున్న కడవలవంటి స్తనభాగమును. చిటమునను = ధైర్యముతో, చూపి. డగ్గుత్తికతోక్ = గద్దనవ్వరముతో.

232. ఇంతకున్ = ఈ పాటికి, కీర్తిరాగన్ = ఉత్తమురా లనెడి పేరు కలుగునట్లు. త్యజియించెదన్ = విడిచెదను. ఆ దెంత? = ప్రాణము తీసి కా దనుట.

233. కులాంగన = భార్య; రమించు = విహరించునట్టి; మించు మేడకుక్ = గొప్ప భవనమునకు, గొడవ = బాధ.

234. అన్యతోదరి = కృతోదరి, అబద్ధాలపుట్ట; బెడిదంపు .. పిడెంబు = భయంకరముగ మెఱయుచున్న బాతు; ఒరవెళ్లన్ = ఒరనుండి వెడలునట్లుగా; జరిగ్ = కటాలున.

235. ఔన్ = అవును, ఇది సానిశ్చయ మనుట; తల = తలము. తొలగిపోయి. ఔన్ = చాలును; తలవంపు = అవమానము; ఎచ్చోదల పెట్టక = ఎక్కడను తల చూపుటకు వీలు కానట్లుగా; యెన్ = అయ్యెను; ఇచ్చోన్ = శాసనమున; తలపెట్టక = అలోచింపక - విచారింపక. చూతువు = నే నేమి చేయుదునో (గొంతు కోసికొందునో లేదో చూచెదవు గాక !)

236. మఱి = ఇక; బాములన్ = అవమానములను; దుస్సి = లాగి; ఆయితము = ప్రయత్నము; ఊరియ = చేసురియ; ఆసాహసికరాలి చేతి చురక ల్లి; అనురక్తిన్ = ప్రేమతో; అనున్.

237. సూనుడు = కుమారుడు; మోహము = ప్రేమ; అజమాత్ర మధ్య = నన్నని నడుము కలదానా! వెత = విచారము.

238. బరపసంబుగాన్ = నష్టముగా; మేరడించిన = హద్దుమీటిన్; మాటవాసి = పలుకుబడి; బ్రద్దలవారు = వేత్రహస్తలు - బెత్తాలవారు; సంకోచించి = సంజేహించి; విన్నకన్నసరణి = వినిపవద్దతి, చూచిన వద్దతి. చెయ్యలు = చేష్టలు; కర్ణంబు = కార్యము - చేయఁదగినది; విస్తయంబు = ఆశ్చర్యము; బహి...రంబునన్ = బయలులలో వ్రాయఁబడిన చిత్రపులరీతిని; హరియనక హరాయనక = ఇదిమంచి, ఇది చెడ్డయనక; (సభ్యు లే యాధారము లేక ఉన్నవా రగుటచే బహిర్లిఖిత చిత్రకారుంబున నున్నవా రని చెప్పఁబడినది.)

239. పాతకంబు = మహాపాపము; నోరనుడువరాజెకా = నోటితో పలుకరాదు; సరేకదా—

240. అలఘుప్రాభవ ! = గొప్ప దొరతనము కలవాడా ! ఈ కొలను = ఈ పాపముచే; నత్కుల...కుతారకున్ = ఉత్తమవంశ మను నడివికి

గండ్రగొడ్డలి యగువానిని; పూన్ = ఇంకమీద; జబ్బుదామక్ = బలహీనము లగుచు - ప్రజలు వానిని గౌరవింప రనుట.

242. తొడగిన = సత్తుడయిన; గొబ్బునక్ = వెంటనే; సంకోచము = సందేహము.

243. ఘనమనస్తాపము = గొప్పమనోవేదన; బయలుసేయంగదగదు = బయటికి దెల్పరాదు; అను = అనునట్టి; నయము = నీతి; కలదు.

244. జవ్వనులు = యువతులు; మనోగతుల్ = అభిప్రాయములు. ఎంతటివారుకావలె = మిక్కిలి ప్రతిభావంతు లయి యుండవలె ననుట.

245. ఇడుట = ఉంచుకొనుట; వెలిసనుట = బైటికి చెప్పట. కపటంబు = మోసమే - అనశ్శయమే. అన్యతోదరి = కాను లేనిది - నన్ను నడుము కలది అనత్యములు కుక్షిలో కలది - అబద్ధాలపుట్టు.

246. అనిశక్తార్థము = ఎడతెగని ప్రారత్వము - (చూపులందు చూయుకుండనము, ఉల్లమున ప్రారత్వము.) చూపులనె కాదు = చూపులందు మాత్రమే కాదు; కౌతిశ్యము = (పాలిండ్లవిషయమున) గట్టితనము, (ఉల్లమున) దయలేకుండుట; చాపలము = (కన్నులయెడ) చంచలస్వభావము (ఉల్లమునెడ) నిలకడలేమి; కౌటిల్యము = (ముంగురులపక్షమున) వంగియుండుట, (ఉల్లమువిషయమున) కుటిలస్వభావము; పేటాడుఘనండుక్ = తొండవించుచుండును.

247. ఒనవరి = అందగాడు; తనుపెక్కును = ద్రవించు ననుట. లజ్జాపదము = మర్త్యావయవము.

248. అలయంగ్గలి = యువతి యగు నా చిత్రాంగి; నిలుపోవక = తమకముపట్టలేక; లోనుగామిక్ = లొంగకపోవుటచే; నెగులూని = కోపించి; పొలియింపగక్ = చంపించుటకు; కొండేనకుక్ = కొండేమునకు - చాడీకి; ధర్త...నేటికిక్ = ధర్తరాజులవంటి మీరుమాత్రము వానిని నమ్మరని నా నమ్మక మనుట.

249. తెల్విరదే = చెప్పగానే; నిజంబ కా = అది సత్యమే యని; దబ్బరనూ = అనత్యమేనుడీ!

250. చెరవ = పాత్రము - కుండ.

251. ఏకస్త్రాత్రుడె? = సామాన్యుడు కాఁడనుట. చేతో... జాతుడు = శివునికృపవలనం గలిగినవాడు; సుగుణాస్వీతుడు = మంచి గుణములతో కూడినవాడు.

252. తూడిబడి = తొందరపడి; తునిమిలేని = సంహరించి నట్లయిన; కానలకు = అడవులకు; అడలుదువు = దుఃఖింతువు.

253. ఒరసి = నొక్కి; నుడువులకు = మాటలను; ఉట్టుకలూఁగు = అందోళనమొందుచున్న.

254. అవుఁ గా దనఁగా = ఇది అవును-ఇది కాదు అని వల్కుఁగా; అటమటమో = అసత్యమో.

255. నీళ్లలోపలిముల్లు = తెనియరానిది.

257. ఎన్నినప్రకారముననే = చెప్పిన విధముగనే; అన్నులు = స్త్రీలు. చవ...త్తులు = మెఱుపులవలెనే మిక్కిలి చలించు స్వభావముకలవారు.

259. తనకల్ల = తానొనర్చిన ఆసక్తికల్పనము; దనము ఎల్లను = మనోగతాభిప్రాయమునంతను.

260. ఎడక = ఎక్కడనైనను; చెల్లుక = సరియగును ! బెగడు = బెదిరిపోవు; అఱిడి = రట్టు; వింట = వినుట; నానుడి = లాశాక్తి.

261. నయవిదుడవు = నీతికోవిదుడవు; మదిరాత్తులు = స్త్రీలు; వేగిరంబు = తొందరపాటు; వెరవరిక = నేర్పరినికూడ; పదరమి = తొందరపడకుము; పదింబదిగక = నిదానముగా.

262. జనపతి = రాజు, అనిసి = చంపి.

263. నడినన్నపెద్దవారలక = పేరుపొందిన తగునునువ్వులను; కడకక = యత్నముతో; నుడువులవలననె = మాటలవల్లనే; పెట్టిపంపినక = పంపఁగా.

264. చఱచువారలు = చెడ్డవారు; సిబ్బితకాడు = సిగ్గుపడువాడు; బహుభాషి = అధికప్రసంగి; కినిసి = కోపించి; నొచ్చిననోట = బలుకఁడు =

వరుషవాక్యములాడఁడు! మేరమానిసి = మర్యాదకలవాఁడు; సాదు = మంచి వాఁడు; గోల = అమాయకుఁడు; దయ్యము = దైవము.

265. నొచ్చుకొనుచుకొ = బాధపడుచు; పులజోకొ = నగిషీ పనియొక్క అందమునలన; సొగసును = అందమైన; ఆరాజునునగరికొ = సారంగధరుని సౌధమునకు; అవసరములవారు = పరిచారకులు.

266. మితపరిజనయుతుఁడు = తగుపాటి సేవకులతోఁ గూడినవాఁడు; ప్రసన్నుననుడై = ప్రేమతో విడిసిందిన ముఖముకలవాడై.

267. జనవల్లభుఁడు = రాజు; తగుల్ గలుగువారలకై = ఆప్తమిత్రులకై; మనవుల్ ఘటించుకొ = విన్నపములు చేయుకొ; వెల్లదమ్ములకొ = తెల్లదమ్ములకొ = తెల్లతామరలను.

268. భూరమణుండు = రాజు; ఇనుమిక్కిలి = రెండింతలెక్కువ. అనురక్తిమైకొ = ప్రీతితో; వికతంబునకొ = రహస్యముగా.

269. వెఱచి = భయపడి; వెఱవక = భయములేక.

270. ఎదవడి = నయపడి; అదవదయై = చెదరిపోయి కల్లదపాటు = కలకతపాటు; ఒదవంగొ = కలుగకొ.

271. అఁసీతలేశుండు = రాజు; అల్ల, వసీతలమునమిక్కిలి = ఆ యడవికి; అంగజాలలు = కావలివాండ్లు; చలమ్మ = కట్టుదల; మొక్కలము = సాహసము; రాణివాసము = అంతఃపురము; తమకుకొ = రాజుగారికి; అడలుచుకొ = విడుచు.

272. చెల్లెల = అయ్యో! పూపెనె! = మోపినదా? ఇట్టిరోత = ఇట్టి అసహ్యపుమాట; వీనులను = చెవులను; ఇందుకుకొ = ఇట్టిమాట.

273. మఱు .. చేసినకొ = కప్పిపుచ్చి చెప్పకొ; ఆగ్రహింపందగునే? = కోపింపఁచునా?

274. అనుంగుదండ్రీ = ప్రేమించుతండ్రీ; పోనె? = పోవునా? - కాకుండునా? ఏరికొ = ఎవ్వరిని; కల్లరిని = అసక్తవాని.

275. పొరపొచ్చెము లేక = అరమర లేక; విపట్లకొ = ఎప్పుడును.

276. కొండొకవిచారము = వే అగు నాలోచన; ఎఱుగమికిన్ = ఎఱుగ ననుటకు; మదనారి = శివుడు;

277. బొంకు = అనశ్శయము; రాజాచురుతంబు = రాజాగీకరించినది. రాజా చెప్పినది. చందమే = విధమే.

278. శంకాతంకములు = సందేహమును, అభ్యంతరమును; మహిమం దలవిభునితోడన్ = రాజుతో.

279. మాడలపతి = రాజు; దండన=శిక్ష; ఉద్దండము=శక్రముశిక్ష.

280. అన్నిటన్ = అన్నివిషయములందును; సడిరన్నవారు = పేరు పొందినవారు; నన్నున్; సడి సన్నవానిగాన్ = అపకీర్తి పొందినవానినిగా. - నిర్దోషిగా; ఒనర్పుటకున్ = చేయుటకు; తెలుపవలదొహ్? = తెలుపరాదా? - తెలుప వలె ననుట. దైవసన్నిధానమునన్ = దేవునియందుట; పెట్టి = నిలిపి; నిజమునేయించి = ప్రమాణము చేయించి; పిదపన్ = ఆ తర్వాతనే; మన్నింపు మనుడు = (తప్ప లేదని రూఢియైనచో) నన్ను తమింపవలె నని ప్రార్థింపుడు.

281. తారకా...గనుకన్ = దృష్టాంశపఱచినమీఁదట, అక్షకున్ = దండనకు.

282. కలది .. తెలుపు = ఉన్నది యున్నట్లు తెలుపుము: నీవైదే నేరము=నీదే తప్పు; జాణిగిన గాదు = జాణిన దప్పిపోదు; అని, అమెన్ = చిత్రాంగిని; తెలుపన్ = యథార్థమును తెల్పుటకు; గట్టికన్ = ఒత్తిడిచేసి; అడుగు మనుడు.

283 జగదీశ్వరుఁడుటనంబు = దైవసంకల్పము. ఇటు లనుడు = ఈవిధముగా బల్కుడు అనిపెన్ = పంపెను.

284. దాక్షి...మూర్తి! ఆశ్రితపక్షపాతమునకు గనియైన శరీరము కలవాడా! పోదశ...దక్ష! = పదునాఱు మహాదానములు మున్నగు పుణ్య కార్యములయొడ దిట్టయైనవాడా! ఆశ్రిత...వీక్ష! = ఆశ్రితులను దీరులను రక్షించుట యనెడు విద్యయొక్క భారమును వహించుటతోడి దయాస్పృహ కలవాడా! శాశ్వతకీర్తి! = స్థిర మగు కీర్తి కలవాడా! వైభవ...ధృత్! =

ఐశ్వర్యసంపదతోఁ గూడిన చోళరాజ్యపుసింహాసనమునకు ప్రభువగువాఁడా !
దుర్దను...కొక్షేయకా ! = లొంగని రాజుల కిరిటములకు భేదించుటయం
దడ్డులేని కత్తి కలవాఁడా !

285. యాచనకవినుత ! = యాచకులచే కొనియాడఁబడినవాఁడా !
వనితా...రాంగ ! = స్త్రీలకుఁ దనివితీరని అందమైన దేహము కలవాఁడా !
శృంగార . హృదయా - శృంగారకళాసూచన = శృంగారకళను సూచించు
జేయు; కమ్రకవిత్వ = మధురకవిత్వమును చెప్పుటయగుదలి; ఆలోచన =
యోచనలొ; కందళిత = అంకురించిన; హర్ష = సంతోషముందు; లోలుప
హృదయా ! = ఆసక్తిగొన్న మనస్సుకలవాఁడా !

286. దుగ్ధ...కీర్తి ! = పాలసముద్రమువలె ప్రకాశించు కీర్తి కల
వాఁడా!; సుధా . వర్తి ! = దేవతలకు ప్రభువగు నింద్రునివలె ఎక్కువైన
భోగము కలవాఁడా ! దయా...నిస్వృతా ! = దయగలదృష్టిచే పోగొట్టఁ
బడిన అందఱు బ్రహ్మణులయొక్క దరిద్రత కలవాఁడా! సిద్ధ...సారస్వతా!
= మనోహరమై సారముగల నవాజుమగు సాహిత్యవిద్య కలవాఁడా !

శ్రీ రస్తు

సారంగధరచరిత్రము

తృతీయాశ్వాసము

1. శ్రీధర్మశార్మ! = సంపదతో నొప్పు పరాక్రమము కలవాడా!
శైర్య...ర్ధన్య! = శైర్యమున మేరుపర్వతమువంటివాడా! ఆదిగర్భేశ్వర!
= ఆగర్భశ్రీమంతుడా! విశరణ...మతి! = దానమున కద్దుడైనవాడా!

2. అని...రుండై = నివారింపరాని—(గొప్ప) దైర్ఘ్యము కలవాడై.

3. నతులై = నమస్కరించినవారై; అతులై కవినీతరీతి = సాటిలేని
గొప్ప వినయపద్ధతి; ధారుణిఃలాభిపశేఖర! = రాజా! తెలిసి=గ్రహించి. అనేక
భంగులన్ = పెక్కు విధముల.

4. ఔ, ధన్యుడు = ఉత్తముడగును. శోధనచేసినగాని = ప్రమా
ణము మున్నగువానిచే తగిన పరీక్షచేసినందప్పు; యశోధన! = కీర్తియే ధన
ముగాఁగల రాజా!

5. తాన = (చిత్రాంగి) తనంకటతానే; అతఁడు = సారంగధరుఁడు.

6. నాతి = చిత్రాంగి సెజ్జ = పడకనుండి; దిగ్గన డిగ్గి = తటా
లున దిగి; జాళువాపసిండికంబము = కుందనపు బంగారపు స్తంభము; ముగ్ధ
చాడ్పునన్ = నిమియు నెఱుంగనిదానివలె; మనుంగు దార్చుచున్ = మేలి
మునుగు సరిచేసికొనుచు.

7. కడమీటుచున్ = పోవునట్లు చిమ్ముచు.

8. వనజాలేక్షణ! = పద్మములవంటి కన్నులు కలదానా! కేళి...
జఃఖనన్ = అటపావురముల శివమున; అంపినన్ = మమ్ము పంపగా.

9. తద్వృత్తాంతంబు = ఆ సమాచారము. ^{నమోదు}

10. నందనుండు = కుమారుండు.

11. ఇరుండు = ప్రభువు; అంగారకుని చందమునన్ = అన్ని విధమున. గట్టిగన్ = స్పష్టముగా. దూఱన్ = నిందింపగా.

12. తండ్రిమనంబు = మాతండ్రిగారి మనస్సును; ఎడచేసెనే! = నాపై క్రోధము కల్గనట్లు చేసినదా? నిరాపనిందలు = లేనిపోని తప్పులను; గడించన్ = కూర్చుండు; దోసమునుమ్ము = తప్పునుమీ! తెల్పు నిక్కంబుగన్ = యథార్థమును తెల్పుము.

13. కలకంఠి = మధురమైన కంఠధ్వని కలది - చిత్రాంగి; అలుకన్ = కోపముతో; చిట్టుడుకుంగనుసిరు = కొంచెము వెచ్చనైన కన్నీళ్లు; సోనయై = వానయై; రచ్చలఁబెట్టి = వీధిలోని కీడ్డి; ఏల, అగడుచేసెదు? = ఎందులకు అల్లరి పాలుచేసెదవు? వనధిగభీర! = సముద్రమువలె లోఁతైన (హృదయముగల) వాడా!

14. తెగింపన్ = గొంతు కోసికొనుటకు సాహసింపగా; బల్చిన్ పట్టెడు = బహుత్కారముగా పట్టుకొని అడ్డగించితివి; నాకున్; నగుఁబాటు = నవ్వులపాటు—ఆవమానము; చేయిం బూనితి = ఇప్పుడు చేయి సిద్ధపడితివి.

15. కందోయి చల్లఁగాక = నీ చెండుకన్నులను చల్లనగునట్లుగా - ఆనందించునట్లుగా; కందోయి = చూడఁగలవు, లెస్సగాన్ = బాగుగా; చిటాడంగన్ = చలంపగా.

16. డోచకయాచక = తణుకు బెణుకులేక - వెనుకముందు లాలాచింపక; గొబ్బురను = తటాలున.

17. శ్రపారహితయై = సిగ్గులేనిదై, కుచరేఖలు = కుచములపై నఖితుములు; టోదల = తల; జంత = గయ్యాళి; ఆతనిచేల = అతనివస్త్రము.

18. కతకుఁగాళ్లు = కథకు కాళ్లు; 'కతకు కాళ్లు, ముంతకుఁ జేవులు' లోకోక్తి; అసంబద్ధపు ప్రశ్న లేల అడిగెద పని భావము. అభిమానము = పౌరుషము = ఆత్మగౌరవము.

19. మాయాపటము = మాయవస్త్రము; సంశయంబు ఎడలన్ = సంశేహము తీటునట్లు; నయవిదులన్ = న్యాయమెఱిగిన పెద్దలను.

20. మాతృరిరంసాయుతుఁడు = తల్లితోఁ గ్రీడింపఁ గోరిక కలవాఁడు; దండనము = శిక్ష; పరిసూణంబు = అశభి; విపశ్చిష్టాతములంగూర్చి = పండితుల గుంపును; జననాథునితోన్ = రాజుతో.

21. విజ్ఞానేశ్వరము, చూచి = విజ్ఞానేశ్వర మను ధర్మశాస్త్రమును చూచి; అజ్ఞాని = మూర్ఖుని - చెడ్డవానిని; వనిన్ = అడవిలో; కరిచరణంబు = కాలుసేతులు; అజ్ఞ చేయనర్హంబు = నఱకుట యుక్తము; అనుచున్, విద్యజ్ఞులు, విజ్ఞాపనం బొనర్చిరి = విన్నవించిరి.

22. నిర్దయవృత్తిన్ = దయలేకుండునట్లుగా; మహినేత = రాజు; అజ్ఞసేయుఁడు = నఱకుఁడు.

23. పట్టిన్ = కుమారుని; కట్టడసేసి = అజ్ఞాపించి; ఇరుఁడు = రాజు; సూర్యుఁడు; వార్ధి = సముద్రము.

24. ప్రామినుకు...భరణియైన = వేదము లనెడి మాణిక్యములతో నిండిన బరణియైన; తరణి = సూర్యుఁడు; శరనిధిన్ మునుఁగఁగాన్ = పడమటి సముద్రమున అస్తమింపఁగా; నారాయణుండు = విష్ణువు—నీరు నివాసముగాఁ గలవాఁడు; సరగన్ = వేగముగా; పిగించి = లాగి; పసుతతిన్ = కిరణముల సమూహమును; పైన్ వేయఁబోల్ = ఒడ్డుపై వేసి యుండవచ్చును. (వేదోద్ధారకుఁడగు నారాయణుండు ఆతనిని బైటవేసియుండవచ్చును.) కాక = అట్లు కానియెడల; అది = ఆ కిరణసమూహము; కృపీటజాతాప్తిన్ = నీటఁబుట్టిన అగ్నియొక్క సంబంధమును; కాంచ నేల? = ఎందుకు పొందవలెను? (నీట మునిగి బయటఁబడుటవల్లనే నీటిలోఁ బుట్టిన నానితో—అగ్నితో సంబంధ మనుట.)

(అర్థాంతరము—ప్రా...యైన = శ్రేష్ఠులగు బంగారు నాణెములకును, కెంపులకును నిలయయైన; తరణి = పీఠ; శరనిధిన్ = సముద్రమునందు; మునుఁగఁగాన్ = మునిగిపోఁగా; నారాయణుండు = నీటిలోనే

యందు మాలిమికాదు; సరగన్ తిగిచి = లాగి; వసుకలిన్ = రత్నసమూహమును, పైన్ వేయబోత్ = వేసెనుకాబోలును; కాక = అట్లు కాని యెడల; అది = రత్నములగుంపు; కృపీ : నేమి = నీటియందు జన్మను పొందుటకు; కాంచ నేమి ? = ఎందుకు పొందవలెను? (సముద్రమున రత్నములు పుట్టుట ప్రసిద్ధము. కావుననే సముద్రము రత్నాకరమైనది.)

వేదము లనెడి బంగారునాణెములు, కెంపులు నిండిన-సూర్యుడనెడి యెడ వడమటి సముద్రమునందు మునుగఁగా, విష్ణు వనెడు నావికుఁడు వెంటనే ఆయెడలాని వస్తువుల నొడ్డున వేసి యుండవలెను. లేనిచో అవి కృపీటజము లనెడి పేరు పొందియుండవని భావము.

25. రవి ..భవుండు = సూర్యుడనెడి వాయుపుత్రుఁడు—హను మంతుఁడు; గగనవయోధిన్ = ఆకాశ మనెడి సముద్రమును; దాటి; రేయి అన్ = రాత్రి యనెడి; జగతి...మునన్ = సీతయొక్క సమీపమున; రభ సంబునన్ = సంతోషముతో; నిల్చి. సోయగమునన్ = సొగసుగా; రామ చంద్రుఁడు = రాముడనెడి చంద్రుఁడు; వచ్చున్; అని ఆవరాంబుధిలంకన్ = వడమటి సముద్ర మనెడి లంకను; చొచ్చి = ప్రవేశించి; పెల్లుగఁ = అతి శయముగా; దరికొల్పు = రగుల్కొలిపిన; అగ్నిశిఖలా యనన్ = అగ్ని జ్వాలలా యనునట్లుగా; సాంధ్యరాగముల్ = సాయంకాలపుటెఱ్ఱని కాంతులు సంధిలెన్ = కలిగెను. అలం. రూపకము, ఉల్లేఖిత.

26. వేల్పుకాంగి = కాల మనెడి యువతి; లోకములకంటెన్ = జనుల కన్నులందు; అలమక్ = పూయుటకు; మిహిరకరరసము = సూర్యకిరణము లనెడి వసరును; ఊసిన=వహించిన—పట్టించిన; మిన్న...కవీయన్ = ఆకాశ మనెడి పెంకునకు తగులునట్లుగా; సాంధ్య...కలిక=సంధ్యాకాలపు కాంతి యనెడి దీపము; ఇడగఁ = పెట్టఁగా; పడిన కాటుక యనన్ = విరుడిన కాటుక యన్నట్లు; తమఃపటలి, నెఱనెన్ = చీకటిగుంపు వ్యాపించెను. అలం. ఉల్లేఖిత. రూపకము.

27. చవుడంటి = విరావతము; వియన్నదిలోన్ = ఆకాశగంగలో; అవగాహమొనర్చి = మునిగి; చల్లు...ధులొ నాన్ = మీదికి చిమ్మిన

తుంపురులో అన్నట్లు, దివి = ఆకాశమున; చుక్కలు, తోచంగల్ = కానరాగా - రాత్రికాగా; కారుల్ = తలవరులు; దివియలవారిక్ = దివిటీలవారిని; కొని = తీసికొని; తెగువక్ = సాహసముతో. అలం. ఉత్పేక్ష.

28. రాగిచేతడు = కారెక్కిన; చొకారపు = అందమైన; నీలిచల్లడంబులడంబు = నీలిదట్టిలకాంతి; మొగాల్ జేవుటింకల్ = మొగము లెఱ్ఱవాఱగా; మృత్యుదంష్ట్రలనంగల్ = మృత్యుదేవతయొక్క కోరల యనునట్లు; లోవంకకత్తులు = లోవంపుగల కత్తులు; అలుకుమాచనుల గుండెలు = బెదరుచుండు జనుల గుండెలు; మ్రోతగుడెలు = ధ్వనిచేయుచుండు చుడ్డుకట్టలు; వేటాడుచుండక్ = కదలుచుండగా ననుట. కూతవెట్టి = కేకవేసి; బడిబడిక్ = వేవేగ; పాటుతెంచి = పరుగిడి; దివ్య...మానమై = గొప్పరత్నములగుంపుచే ప్రకాశించుచున్న దయి.

29. క్రందుకొను సందడిక్ = అధిక మగుచున్న కోలాహలమున; కొందలమంది = కలతపడి. అబ్బరి = ఆ యువద్రవము; శట్టింబడిన = వలలొక బడిపోయిన; పులుగువిధంబునక్ = పక్షివలె; ఇట్టట్టువడి = ఆకులపాటుచెంది; తరలిపోగూడక్ = శిష్పించుకొని పోవుటకు సాధ్యముకాక; ఆరటించుచుక్ = ఆరాటముపొందుచు; ఆత్మగతంబుక్ = తనలో.

30. క్షర్షక్ = ఈసుతో; రేచి = రేగునట్లుచేసి; ఐనను పో = నీవు చెప్పితివేకానిము; సదనద్వివేకగుణముక్ = యుక్తాయుక్తవివేచనమును; పోకార్పి = నశింపజేసి; మందుల్ = మందమైన ఖుద్ధికలవారు.

31. ఎటకేక్ = ఎక్కడికయినను. ప్రాప్తి = ఆనుభవింపవలసినది.

32. కెరలిపడి = ఎగిరిపడి; కఱకంతుడు = శివుడు.

33. నిర్విచారుడు = విచారములేనివాడు; అనుపమానగభీరుడు = సాటిలేని గాంభీర్యము కలవాడు; అన...కారుండు = కళంకములేని చక్కదనము కలవాడు; అనిమిషగిరిధీరుడు = మేరువర్వతముఁబోలు వైర్యము కలవాడు.

34. తొడిబడఁచెడి = తటాలన సాహసించి; గాసినిబెట్టక్ = బాధించుక; అడియానక్ = వట్టియాశతో; కాచుక = కాచుకొని; మోసాల నున్నక్

=నగరిముంగిట నుండినచో; మోసాలు = మోసములు; ముంచిన భీతి = ఎక్కువైన భయముతో.

35. క్రిక్కిరిసి = కూడుకొని; (దురదురన—వేగమునందలి యను కరణము) చొచ్చి = ప్రవేశించి; చెక్కుచెమర్చక = భయాదులచే చలింపక;

36. కానకు = అడవికి; బుద్ధి యేమి? = ఆజ్ఞయేమో నెలవిండు. రాజాన = రాజునాజ్ఞ, అడిన = పలుకఁగా.

37. కొల్చినవారి = సేవకులను; రాయిడిచేసి = మిగుల బాధించి; కర్కశపురజ్ఞానుల = మోటుగా నున్న త్రాళ్ల చే;

38. చించెను = చెదరిపడెను; మునుముచుపు; సింగారము చిందుచు నున్నాడు = సౌందర్య మొలుకుచున్నాడు. సిద్ధము కాఁగ = సుప్త మగు నట్లు.

39. గొట్టుసేయుచు = బాధించుచు; కాపుండిరి = కలారులు కాపుగా నుండిరి.

40. అదురుగడ గాఁగ = తటాలున; అవ్విధంబంత=ఆసమాచార మంతయును; బెగడి = భయపడి.

41. తలవీడ = జుట్టువిడిపోఁగా; పాటి = వరుగిడి; నిలువునునిలు వుననె = నిలిచియున్న పాటుగానే.

42. బోటులెల్ల = చెలికత్తెలందఱును; కస్తీపడకమ్మ = దుఃఖింపకు మమ్మా! ఎత్తి = లేవనెత్తి; కస్తరిపక = డోఱిడింపఁగా.

43. అటుచెలిసి = ఆవిధముగాఁ చెలివొంది. సకియలు = చెలికత్తెలు; తక్ గవ్వకొని = తన్ను చుట్టుకొని.

44. వట్టి... బెగయఁగా = అొప్పుపై ఎగిరిపడఁగా; త్రోపాడ = ఒండొంటి నొరసికొనుచుండఁగా. వేనలి = జడ; మొగ్గవాల = మొగ్గ వాలినట్లుండఁగా; అడుగుల్ చండింపక = పాదములు తడఁబడఁగా; నేత్రాంబుజంబులు = పద్మములవంటి కన్నులు; కన్నీటన్ వసంతమాడన్ = కన్నీళ్లను క్రమరించుచుండఁగా. పూబోడి = రత్నాంగి; భేదంబున = దుఃఖముతో; అరిగె = వెల్లెను.

45. అరవిరిపాన్పుపయిన్ = సగము వికసించిన పూవుల పాన్పు. పయి; ఒక యంతరపునన్ = ఒక మరుగు ప్రదేశమునందు.

46. ఆనఘచారిత్ర = ఉత్తమస్వభావముకలది; కెరలని = కోపింపని; గేస్తురాలు = గృహిణి. నోరెత్తి పలికెన్ = బిగ్గరిగా అతిచి మాటలాడెను. కోపోద్రేకమున పల్కె ననుట... తాళనిచ్చునే? = ఓర్వనిచ్చునా?

47. భోగకామినున్ = భోగస్త్రీలు; కులపాలికలకన్నన్ = కులస్త్రీల కంటెను; మేరగాన్ = మర్యాదగా; సవతిపట్టును = సవతులయెడలను, సవతుల బిడ్డలయెడలను; ఏపట్లన్ = ఎట్టి సమయములందును; ఈను సవరింపక = అనూయవడక, సెనరుతోన్ = ప్రీతితో; బుధ...విరాజి = విద్వాంసులచే గొనియాడఁబడిన ఉత్తమగుణములచే బ్రకాశించువాఁడును; సన్తార్గవర్తనన్ = ముచిమార్గమునఁ బ్రవర్తించుటచే;

[బుధ...విరాజి = దేవతలచే గొనియాడఁబడిన త్యాగగుణముచే బ్రకాశించువాఁడును; సన్తార్గవర్తనన్ = ఆకాశమార్గమునఁ దిరుగుటచే; సారంగధరునిమీఁదన్ = చంద్రునిపై; — ఒకటికిఁ బదాలు — కళలు, అని ధ్వనికము]

48. పడుచుండ నానన్ = యౌవన కారణమున; పట్టి = నాపుత్రుఁడు, ఆగడములు = అకృత్యములు; అంగమునన్ = దేహమున; సవరించి = కూర్చి; తొడిఁబడెన్ పోయి = తొందరగాఁబోయి; తెగించి = సాహసించి; ఆజ్ఞ సేయు మని = నఱుకించు మని; ఎంకకు నెత్తుకొంటివే! = ఎంత ఘోరమునకుఁ బూనుకొంటివే!

49. తెప్ప యున్నన్ = బాగుగా నున్నచో; దేరజపున్ విచారమున్ = కుచ్చితపుతలపులు; కలవి లేనివి కొన్ని = ఉన్నవికొన్ని, లేనివికొన్ని; ఘటించి = కూర్చి - కల్పించి.

50. కఱకుండనంబుతోడన్ = కఠినమంతో; పసికందు = పసిబిడ్డ; కలుక్కుమునదే! = నొప్పిపొందదా? గొడ్డురాలికిన్ = బిడ్డలులేనిదానికి.

51. పెనుపగనోపిన = పెంచుటకుఁదగిన; కనికరము = దయ. కని = చూచి - వానిపైఁ గన్పెప్పేసి; నిరాపనింద = లేనిపోనినింద.

52. కటికిమనంబుతో = కఠినమైన మనస్సుతో; చెవులె...రాజులకు = రాజులు తాము వినిన మాటలనే నమ్మెదరు; కాని స్వయముగా విచారించి కార్యముల నాచరింపరు.

53. వినడిసన్నమానిసివా = ఎంతపేరుపొందినదానవో! (అధిక్షేపణ) విమి...పట్టు = కష్టము; సుఖము-విమియు సెఱుగనిదానవు (నింద) మటు...కాన = మాయలమారి నంగనాచీ! మూసినముత్యమై = అమాయకుడై;

54. బిగువు = బింకము - తనపట్టు; జనితామర్షమునకొ = కలిగిన క్రోధమున - ఎక్కువ కోపమున; జుకెన = బెడరింపు.

55. కేరి = చెలరేగి; నిక్కుచుకొ = పైకిలేచుచు; సాదు = సాధువు; గాదిలినుతుచేతకొ = ముద్దుబిడ్డఁడు చేసిన పనియొడ; చక్కటులు దిద్దెదవు = తప్పు లే దని తీర్పులు చెప్పెనవు; నంగనాచివే = అమాయకురాలవే! — (పైకి అమాయకురాలుగాఁ గానవచ్చుచు, లోలోన గొంతులుకోయుదాన పనుట.)

56. వేదులు = గడబిడమాటలు; అదరవేయఁగన్ = బెడరగొట్టుటకు; అందేదలు = నోరులేనివారు; వాడుకు వచ్చెదేల? = తగవులాటకు వచ్చెదవేల? సాదుషిసాళి = అమాయకపు కొంటెవాడు.

57. ఎంతకు లేవు = ఎంతకైనను తగుదువు — ఎంతపనియైనను చేయఁగలదానవు; నిజంబె = ఇదియథార్థమే—యొక్కమే; సుద్దులే = మంచి మాటలే; ప్రతిష్ఠింతురు = ప్రకటింతురు; పాపములు; ఎంచరెకదా! = చెప్పనే చెప్పరుకదా!

58. వితాదినంతులు = వ్యర్థమైన మాటలు; అడ్డపాప = అడ్డాలతో నున్న బిడ్డఁడు - పసిపాప; వ్రేళ్ల...వారలు = వ్రేళ్ళనందులనుండి జాతిపడు వారు; బెడరి లొంగిపోవువారు - బుద్ధిహీనులు.

59. నెంజిలి = విచారము; బలిమికొ = బలాత్కారమున.

60. చిలుకలకొలికి = రత్నాంగి; అర్తరవంబునకొ = దుఃఖముతోడి కంఠధ్వనితో — విడ్డుచు ననుట.

61. అమ్మచెల్ల - ఆశ్చర్యార్థకము. చెప్పెడి...వలదా? = చెప్పెడి వారు చెప్పిన జెప్పవచ్చుచుగాని వినంతమాత్రమున నమ్మక, ఆలోచింప వలదా?

62. మతకరి = మోసముచేయునది; తునుమదగునె? = అకవచ్చునా? ఇ దేదొరకనమ్మ = ఇ దెట్టి ప్రభుత్వము — ఇ దెక్కడి ధర్మము?

63. దండిపగ్గ = శిక్షించుటకు; ఇచ్చువారి = అప్పగించు వారిని—భోగకామినలకు సుతులను బలిపెట్టువారిని; కామాతురుల్ = కామాంధులు; పరవశాత్తుల్ = శరీరములు తెలియనివారు.

64. చూడజాలక = ఓర్వలేక; మటికాలక = వంకరయైన ముంగురులు కలది—చిత్రాంగి; గుణంబురే? = గుణములు లేవు; ఆయొక్కని = లేక లేక కలిగిన యా ఒక్క బిడ్డను; తెగింప జెల్లునే? = చంపింపవచ్చునా?

65. ధరణీపతులు = రాజులు; పరికింపక = ఆలోచింపక; అనేగడ = అనియేకదా; రాజ్యాస్తే నరకం భ్రష్టమ్ = రాజులకు రాజ్యము పోయినది నరకము నిశ్చయము.

66. జాతమాటలు = గయ్యాళిమాటలు; (ఊకులాడిమాటలు) కానక కన్నపట్టి = లేకలేక కన్న కొడుకును; ఒకరే = ఒక్కరైనను; కడ తేరినట్టివారలు = బాగుపడినవారు.

67. మచ్చరమేల? = మాత్సర్యమేల? నెంజిలి = దుఃఖముతో; ఎమ్ములుచిల్లులువోవే = ఎమ్ములు చిల్లులు పడునట్లుగా—బాగుగా నాటు కొనునట్లు; ఆడిన = పలకగా.

68. ద్వేషంబు = విరోధము; మల్లడిగొన = పెనంగొనగా— అతిశయింపగా! నిలువక = మనస్సులో నుండక; రాగము = ప్రేమ, ఎఱుపు; అని...వసింపె = కొప మతిశయించె ననుట. అనుకంపమహిమ = దయ యొక్క గొప్పతనము; కంపించుటయొక్క అతిశయము. కటములను = చెక్కిళ్ళు; చేరె. సాధువులకు = ఉత్తములకు; దుర్జనసంగతి = చెడ్డ వారితోడి పాటు; చునె? = తగ దనుట. (మనస్సున నుండవలసిన రాగాను

కంపలు దుష్టములగు దేవు, శ్రోధములతోఁగలిసి యుండనేఱక స్థలాంతరము లకుఁ బోయిన వని భావము.)

69. ఇందులకే = ఈ పనికి; బెళుకు = బెడరు; వహించుకొని = మీఁద వేసికొని — బాధ్యత తీసికొని; ఎఱుంగఁ దందమే? = ఏమియుఁ దెలియనివాఁ డని చెప్పఁగలమా?

70. ఒకనాఁడుకే = ఎప్పుడును; అదురుగడకే = అదిరిపాటున; నిజాంశుకంబు = తన (ఆతని) వస్త్రము; తగులొటకుకే = అచట చిక్కుకొనుటకు.

71. జనపతి = రాజు; సెనరునకే = ప్రేమచే.

72. ఆస్పదమీక = అవకాశే మీయక. ఇటుఁగూడ = ఈ విధముగాఁ గూడ; సద్బిణి = అమాయకురాలు; వెదుళ్ళ...గదా! = ఇది లోకోక్తి, వెదుళ్లనందిరి నడుమనడుమ నుదులేక చిక్కగా నుండును; అట్లే రాజులు వివాదమున కెడము (అవకాశము) లేనట్లు పొంకముగాఁ బలుకుదురు.

73. క్షిపనంబు, ఎడలఁగకే = మర్యాద నశింపఁగా; రాచసిరికూటములు = రాజ్యసంపదలతోడి సంబంధములు; నవ ..లాంగునికే = శ్రీత్రవిలాసములచేత మనోహరము, సుకుమారము నగు శరీరము కలవానిని — పారంగధరుని.

74. మోహంబుకతనకే = ప్రేమమువలన; చేరఁజను దెంచు కదలు = బంగళగా వచ్చు ప్రయత్నమును.

75. నామీదాన = నాపై బట్టు; మోమోట = మొగ్గ మోటమి.

76. గజయాన = విరుగునడకవంటి నడక గలది - రత్నాంగి; పతియానకే = భర్తశుభమువలన; అతి . గతి — అతిభయానకక్రియా = మిగుల క్రూరమైన దండనక్రియ యనెడు; అనల = అగ్నిచేత; దహ్యమానక్రమగతి = దహింపఁబడుచున్న విధము; ఆనకే = తన్నాక్రమింపఁగా; శయాన...ననము = పరుండియున్న ఆభర్తయొక్క ముఖమును; తాల్చికే = ఓర్పుతోను; వయానకే = వినయముతోను.

77. కడుపున...మునకున్ = తనకట్టి యుత్తముడు కొడుకుగాఁ బుట్టిన తప్పనకు (స్వనింద); పొగులుచున్ = దుఃఖించుచు; వేడన్...వెట్టితి = ప్రార్థించుటకు రాఁగా ఒట్టుపెట్టితివి; పని లేదు = ఇ.క విచారింప నక్కఱ లేదు.

78. ఖన్నురాలై = దుఃఖించిన దయ; పుత్రుచుతాంబుధి = పుత్రుని యెడ ప్రేమ యనెడి సముద్రము; తెరవేయన్ = పొంగిపారలఁగా; సైఁబక = ఓర్వక.

79. వేడి = ఏడి! వేడి = ప్రార్థించి; మాటికిన్ = మాటిమాటికి; ఒలుకుచుండన్ = కారుచుండఁగా.

80. ఒకవాల్ = ఒకసారి.

81. వైలవైలపడుచున్ = మీదమీదకు వచ్చుచు; మునుకల్గన్ = ముందు రాఁగా; నితాంతవ్యధన్ = ఎడతెగని దుఃఖముతో.

82. అన్నెముపున్నెము = మంచిచెడ్డలు; పగవనికేన్ = శత్రువున కైనను; గోలవు = ఆమాయకుడవు.

83. ఉచితజ్ఞాడు = యుక్తాయుక్తము లెఱచినవాడు; కస్తీపడని వారు = దుఃఖింపనివారు.

84. జిత్తులగన్ = మాయలకు; బెంకి = స్థానము; ఉరగపాశ బద్ధుడై = నాగపాశముచే బంధింపబడినవాడై; రాముతోడనన్ = రామునకు జతయౌ యన్నట్లు; గారాముతోడన్ = ప్రేమతో; పెంపు+ఎంచి = గొప్పతనమును తలఁచుకొని; కనలి = కోపించి.

85. చొకారపుంగేల్లములన్ = అందమైన హస్తపద్మములతో; అగ్ర...స్యంబు = ముంగురుల చోటనెడి పున్నమరాత్రికి చంద్రునివంటిదైన ముఖము; మోదికొంచున్ = మొత్తుకొనుచు; ఉద్భావయై = ఉద్భావంగు చున్న కన్నీరు కలదై; ఉపకంఠ...క్రియన్ = సమీపప్రదేశమునఁ గట్టి వేయబడిన దూడను నాకు కోరికతో మోదికి వచ్చు ఆపురీతిని. అలం. ఉపమ.

86. రంగ...రాశి = ప్రకాశించుచు అవధిలేని దగు పుత్ర మోహమును సముద్రమునందు: రహిం దొరంగి = సొంపుచెడి; భరించి = మోసి; కూరిమి = పేయ; కడల్కొనన్ = అధికముకాక; గోమునన్ = గారాబముతో.

87. బాహువల్లరులకా = లీలవంటి చేతులకా; మృగ...దేహమునకా = కస్తూరి క్రిందనములు పూసికొను శరీరమునకా; గాటంపుగెంధూళి = దట్టమైన యెఱ్ఱనిధూళి; శిబికా..ములకా = గొప్పవైన పల్లకీలందు ప్రకాశించు సాదములకా; జాలి...ములకా = జాణి సంపంగి పూవుల మాలికలతో; గూడియుండు జుట్టునకా; అచ్చికములు = అగచాట్టు; పుట్టుభోగికిన్ = పుట్టుక మొదలు సుఖము లనుభవించుచున్న వానికి. వెకలు = బాధలు.

88. ఈమర్దు = ఈమరులు - ఈమోహము; ఇన్నాల్ = ఇన్నిదినములును; చెల్లఁబో = అయ్యో !

89. మర్తము = గుట్టు; వేదుతైలి = తెలివినవైనవాడవైతివి.

90. పొలియుటకున్ = మరణించుటకు; ఈవిధిన్ = ఈరీతిగా - ఇంత క్రూరముగా.

91. నానా..దగన్ = సమస్తసంపదలు పొందుకట్టుగా.

92. ఒకమంజువాణి = మాటకారినైన యొక యువతి; పాయక = విడువక; మొగంబున వ్రేలన్ = ఎట్టయెదుట కానవచ్చుచుండక; సుర..వాడు = మద్యపానమున బరవశుడగువాడు ... (అర్థం.) ఒక మంజువాణి = సరస్వతీ; మొగంబున వ్రేలన్ = నోటినుందుండక; (సరస్వతి వాగ్రూపిణి యనుట) సుర..వాడు = దేవతలు చేయు సేవలచే పరవశుడగువాడు.

వాసిగాన్ = ప్రసిద్ధిగా; పంకజాశాసనుండు = పాపసమూహమునకు నీవాసము; అను..నాడు = అను మాట—నింద పొందిననాడు; రాజ...వాడు = దురభిమానము స్వభావముగా గలవాడు; (అర్థం.) పంక...

నుడు = కమలము ఆననముగాఁ గలవాడు; నుడిపడినాడు = పేరుపొందిన వాడు; రాజ...నాడు = రజోగుణము (రీతి) ప్రకృతిగాఁ గలవాడు.

పాలుమాలుచు నుండె = అనారోగ్యమున నుండఁగా; పసిబిడ్డలక; హరించి = చంపి; (అర్థాం.) పాలు మాలుచు నుండె = పాలులేక అల్లాడు చుండఁగా; పసికొ = దూడలను; బిడ్డలను = గోపబాలురను; హరించి = దొంగిలించి; తండ్రికి = తండ్రియైన విష్ణువునకు — కృష్ణునకు; (బ్రహ్మ గోపత్నములను, గోపబాలురను హరించె నని భాగవతకథ.)

దాన...నుడు = దాసులకు దాసుడుగా నుండు ప్రవృత్తికలవాడు; చేత = పనియందు; వికారికనము = ఎక్రత; ఆరాగతి = వంకరనడక; వితఱిని విడుడు = (తన వంకరనడక నెప్పుడును విడువఁడు;)

(అర్థాం.) దాన...నుడు = భక్తులకుఁ దాను దాసునినలె ఁధీరుడై యుండువాడు:—భక్తపరాధీయఁడు; చేత = సృష్టి; వికారి = పెక్కురకము లైనది; తన...గతి = తాను హంసనెక్కితిరుగుట, వితఱిని విడుడు;

నలువగలఁ జూడె = నాల్గునిధముల విచారింపఁగా—(అన్నిరీతుల విచారింపఁగా.) నలువ = బ్రహ్మ; తులువ = సీచుడు; లోకాధిపత్యము, ఇచ్చి = లోకముల అధికార మొనఁగి; తల...జేసిన = గౌరవమునో నుండు నట్లు చేసిన; హర్షరు = శివుని; అనుటగాక = అనవలెనుగాని: (శివుఁడు బ్రహ్మయొక్క కల నొకదానిని త్రుంచె ననియు ధ్వనితము; ఆఁడన్నితలను నఱుగినచో మావంటివారి కిట్టి కష్టములు లేకుండెడిగదా! అని భావము)

93. మరుల్ వాటిల్లి = ప్రేమకలిగి; ఎనయన్ = కూడుటకు; ఇయ్య కోక = అంగీకరింపక; పావని! = పవిత్రురాలా! మనో . బులన్ = లింగరణ శుద్ధిగా.

94. పోలు...గక = మంచిచెడ్డలను తెలిసికొనక; అప్పుచుజేతుడు = ఆ రాజు-తండ్రి యనుట. ఆలిమాట = ప్రియురాలిమాట (నాలిమాట-ఆమె కపటవాక్య మనియు సర్థాంతరము) నాయమ్మ = న్యాయము; ఇచ్చకమె యాడిరి = ముఖప్రీతివాక్యములే పల్కిరి; కన్న మోహమ్మనన్ = కనిన ప్రీతి వలన.

95. ఈకర్ణ = ఈకర్ణములు; తన్నున్ = నన్ను; పేరటన్ను ! = న్యాయము కా దనుట.

96. అడలకుమన్ను ! = విచారింపకును; సవత్తితోన్ = సవతితో - చిత్రాంగితో; నాదునంగడిన్ = నాతో కలసిమెలసి;

97. కణదులప్రావు = సుగుణాలకుప్పు; అనుఁగు + అరుదులబిడ్డన్ = ప్రియమైన అబ్బురపుకుమారుని; అవనతకరయై = (దీవించుటకు) పంచిన చేయికలదై.

98. అన్న ! = నాయనా ! రేఁపటిదీవనన్ = రేపు ఫలించు దీవనచే; నెగులు = విచారము.

99. నీమరువు = నీయందము; అంటినన్ కందుఁగదయ్య = కంది పోవునుగదా ! నీతనువు = నీ శరీరము; కొతుకము ఒప్పఁగన్ = కోరికతీరఁగా; నీదుప్రాపున్ = నీరక్షణను; కందుఁగదయ్య = పొందునుగదా ! నినుఁగన్నన్ = నిన్ను చూడఁగా; సవస్తి = నా సవతి చిత్రాంగి; అందు బోకు = అక్కడికి వెళ్లకుము; అందు గదయ్య = అని నీతో చెప్పుచుందునుగదా !

100. చందానన్ = చందమున - విధమున; రాక = వచ్చుట; కొండగాన్ = గొప్పగా; ఇనుమంతతదవు = మిక్కిలి కొంచెపుటాలవ్యము; తాఁకునొ = తగులునో యేమో ! తరింతున్ = దాటుదును?—ఈదుఃఖము నెట్లు తరింపఁగలను ?

101. తన...గాయెనె ? = వైవము మనస్సునకు నీవు బరువైతివా ? అయో ! = అయ్యో!; నీతనయా ! = నీతికి నిధియగువాఁడా ! ఆనయాప్తిని = ఆవిసీతి - అన్యాయము ప్రాప్తించుటను. జంతును = దురాత్మురాలను; అయా ! = అయ్యా !

102. జననవేళలు = జన్మకాలపుగడియలు; ఘుఁగుడు = గొప్పవాఁడు; కరమురేఖలు = హస్తరేఖలు; గతిలక్షణము = నడకతీరు; అనుపమాకృతి = సాటిలేని యాకారము; (గీతములోని గ్రహబలము, సామూద్రికము, చిన్నెలు, గాత్రమహిమలు సీసపద్యము వాల్చుపాదములతోను క్రమముగ నన్వయించును) సుద్దులు = మంచిమాటలు; అతిమఱించున్ = దుఃఖించును.

103. కలవించున్ = కలవరింతమాటలాడును; పల్లటించున్ = తల్లడిల్లను; పొలుపు = చక్కదనమును; ఎంచున్ = కలంచుకొనును;

104. గాసిలున్ = దుఃఖించును; ఔదల = శిరస్సును; అక్కునన్ = తొమ్మును; తొట్టుపా టెనయున్ = తొట్టుపడును.

105. వనబ్ = దుఃఖముచేత; తొలంగి = తప్పిపోని; రాక = మళ్ళిక; తటుకున = తటాలున; అటచటము+అగు = మోసము కలుగును ఆశీజనముల్ = రత్నాంగి చెలికత్తెలు.

106. సుఖించినవార = సుఖములు పొందినవారే; ఆర్తిమై = దుఃఖముతో; కృశింతురు; ఆడికలాందువార = నిందలను పొందినవారే.

107. తిగువ = రావలె నని పట్టిలాగఁగా ప్రాధ...రంబున = శేర్వుకల చెలికత్తెలబలవంతముమీఁద; పట్టి = కుమారుని; ఎడఁబాసి = విడిచి; గాసి...లున = బాధ కలిగించు మనోవేదనచే పురస్కరింప = ఊరడించుచు ముందు నడువఁగా; నందను = కుమారునియొక్క; నోరఁగాయ యిడక = నోరు మూతపడకుండఁగా; ఆడ్దేవి = రత్నాంగి; పరి . చుండె = వాపోవుచుండెను.

నగరరక్షకులు = తలారులు; అక్షీణ...నందులై = మిక్కిలి వాడియైన గొప్పకత్తులచే భయంకరములైన - దండములవంటి భుజములు కలవారై - విచ్చుకత్తులు ధరించినవారై; దండ...లన = యమునిభటుల యను నట్లు; ఉద్దండత = భయంకరప్రవృత్తితో; గండుమెఱసి = అతిశయించి; రసా...కుమారు = రాజకుమారుని—సారంగధరుని;

నిజ...లంబును—నిజ = తమయొక్క; శిశుమిణాకృపాణ = వాడియైన కొమ్ములనెడి కత్తులతోడి; రణ=యుద్ధమునకు; శబ్దగుణాచారణ = అకాశ గజమును—విరావతమును; ఆహ్వానసంవిధాన = పిలుచు పద్ధతిని; సూచక = తెలుపుచు; మస్తకోపరిన్యస్త = కలవై నుంచఁబడినట్టియు; ప్రత్యాకుంచిత = వంచఁబడినట్టియు; హస్త = తొండములయొక్క; నిస్తలాదభివిభిమ = సాటిలేని గొప్ప సంచలనముయొక్క; ధురంధర = భారము వహించిన;—(తొండములను క్రిందికి మీఁదికి ఆడించుచున్న) సింధుర = విరుగులయొక్క

దిక్కులంకవ = దిగంతములవఱకు వ్యాపించిన; అహం...లంబును = గర్వముతోడి ఘీంకారములతో నిండినదియును;

అక్షుద్ర...వ్యాకులంబును—అక్షుద్ర=తక్కువకాని; మాధురీధురీణ = మాధుర్యముతో నిండిన; ష్టైద్ర లిలిఖా = లేసెను నాకవలె నను కొరికచే; జిహ్వచాపల = నోరూరుచున్న; అచ్చభల్ల = ఎఱుంగుబంట్లయొక్క; భరణభర భల్లముఖ = వాడియైన గో శృణెడి బల్లెముల మొనలచే; విదళితబహునాకు కుహర = త్రవ్వబడిన పెక్కు పుట్టలకన్నములనుండి; ముహు...ర్గత = మాటిమాటికి బయటికి వచ్చిన; ఆనర్గళ = అడ్డులేని; కుండలి మండలీ = పాముల సమూహమును; గ్రసన = లెనుటయందలి; వ్యసన = ఆసక్తిచే; సముల్లసత్ = ఎక్కువ ఉత్సహించుచున్న; వన...కుల = అడవిసెమిళ్ళ కేకల మొత్తముచే; వ్యాకులంబును = కలగుండు పడినదియును;

అనేకో...యంబును—అనే.కోటి=పెక్కు గ్రుడ్లగూబలముక్కు కొనలచేత; త్రుటిత = నీల్పబడిన; కోటరనిద్రాణ=చెట్టుతోఱ్ఱలలో నిద్రించు చున్న; కరటకుల = కాకి గుంపులయొక్క; ఉడ్డయన = ఎగురుటయందలి; గరు...టికా = రెక్కల సమూహముయొక్క పటపట శబ్దముల సందడిచేత; విఘటిత = చెడఁగొట్టబడిన; నిద్రా = నిద్రవలసి; తంద్రా విద్రావి = కునికి పాటుతో పరువెత్తుచున్న; కపి = కోతులచే; కంపిత = కదల్పబడిన; కాఖి కాఖాసహస్ర = వేలకొలదియైన చెట్టుకొమ్మలనుండి; కరిపలిత = పడిన - రాలిన; పరిణతఫలరసప్రపూర = పండిన సుడ్డరసప్రవాహముచే, పూరిత = నింపబడిన; నానా...యంబును = పెక్కుజాతుల తీరగలపాదులు కలదియును;

ప్రవృత్త . రంబును...ప్రవృత్త = జరిగిపోయిన; సంవర్తనమయ = ప్రళయకాలమందు; సమున్నిద్రసముద్ర = ఉప్పొంగిన సముద్రమందలి; కలిల సలిల = చొరరాని నీటి నుందు; గాఢావగాహ = అడుగుంట మునిగి నదియు; దుర్విషహ = ఓర్వరానిదియు నైన—మిక్కిలి బరువెక్కిన; చర్వం...చణ = భూమిని వైకెత్తుటయందు సమర్థమైన; కాంబరీకిటి=మాయావరాహమును- వరాహవతారమూర్తిని; విడం...లంపట = అనుకరించు ప్రయత్నమున

నానక్తములై; ఘోరతరఘోణాముఖ = భయంకర మైనముట్టెతో; నిఘాత =
త్రవ్వబడిన, త్రవ్వతలగర్భ = భూగర్భముకలవియు; నిర్భరబల = గొప్పబలము
కలవియు నగు: స్తబ్ధరోమస్తోమ = అడవిపండులసమూహముయొక్క; అస్తోక:
...భీషణ = పెద్ద పిడుగుపాటువలె మిక్కిలి భయంకరమైన; ఘుర్ఘుర...
మాన = గురుగురశబ్దముచే మిక్కిలి కదలింపబడుచున్న; ద్రుమ...బును =
చెట్లగుంపుచే భయమును కల్పించునదియును.

దుర్ధ...హంబునునైన—దుర్ధర్ష...నిఘాత = భరింపరాని శోషముచే
విస్తరింపబడియుంబడిన పంజాలచేకొట్టి చంపబడిన; బహుళ...రార్ధి =
ఎక్కువగా నున్న జింకలగుంపులకంతములనుండి కాఱిన రక్తధారలచే తడిసిన;
చరణ విన్యాస = పాదములనుంచుటచే; దీపిత = ప్రకాశించుచున్న; నిజ
...బునునై = తమజాడలచే తెలుపబడిన పెద్దపులల గుంపులచే బ్రకాశింప
రానిదియునయి; సత్త్రంబు = అడవి, (అర్థాం. అన్నముపెట్టు గృహము.)
అఖిలద్విజాశ్రయంబై = సమస్త పక్షులకు నిలయమై (అర్థాం. బ్రహ్మజు
లందఱికి ఆశ్రయమై) వసంబు = అడవి (అర్థాం. నీరు) పుండరీకనిలయంబై
= పెద్దపులలకు నివాసమై (అర్థాం. తెల్లతామరలకు నిలయమై.) కానినంబు=
అడవి (అర్థాం. బ్రహ్మయొక్క ముఖము) సకలా...యంబై = సమస్త
(ఆగమ) వృక్షములచేతను అందగించునదై (అర్థాం. అన్ని వేదములచేతను
ప్రకాశించునదై) కుంజరహితస్థలంబు = పాదలు లేని చోటు, వినుగుల కను
కూలమైన చోటు; సుమనః స్థానంబు = దేవతలకు నివాసము, పూవులకును
చోటు; పల్లవాగమ్యంబు = చిగుళ్ళకు పొందరానిది, (పత్రాలవ = పల్లవ)
పాదలేశముచేతను - ఎత్తియెత్తి అడుగులు పెట్టినను ప్రవేశింపరానిదై
కాంతారంబు = అడవి; అకాల...తీర్థలంబు - అకాలసంధ్యారాగకృత్ =
కాలముకాని కాలమున సుజకెంజాయను కలిగించునదియు; అభ్రోకష=అకా
శము నొరయుచున్నదియు; చిటచిటార్పణీనటల్ = చిటపటశబ్దముతో తాండ
వించుచున్నదియు నగు; చటుల ..తీర్థలంబు = తీర్థమగు కాలుచిచ్చు
యొక్క యెగయుచున్న జ్వాలలు కలది; కుతీర్థలంబునోలంబునన్ = వ్యతము

యొక్కమణుగున; మూడుత్తరువులు = మువ్వాటికిని-నిశ్చయముగా ఆజ్ఞలు;
సత్పురుషారాధ్యునిన్ = సత్పురుషులకు పూజనీయుని-ఉత్తముని-సారంగధరుని.

108. హిమ...కట్టకన్ = పార్వతీభర్త యగు శివుని యెదుటికి;
ఇంచు...వానిన్ = మన్మథునియొక్క చక్కదనమువంటి చక్కదనము కల
వానిని; వెచ్చముకాని = భర్చుకాని - తగ్గని; కలువనెచ్చెలికాని = చంద్రుని
యొక్క; కిష్కననీని = బోల్పుటకు వీలుకాని యనుట. కనటు ..వసిండిన్ =
కలితీలేని మేలిమిబంగారమును; నలుగనివిరిన్ = నలిగిపోని పూవును; గరగరని
వానిన్ = పరిశుద్ధమైనవానిని; ముఖ...ధేని - ముఖనిలోక = ముఖమును
చూచుటచేత; ప్రవర్ధమాన = వృద్ధిని పొందుచున్న; మోహపయోరాశి =
వలపునంద్రమునందు; నిమగ్న = మునిగిన; యువతిజన = స్త్రీలయొక్క;
హృదయసంగత = హృదయము నావించిన. అంగజజ్వలన = మన్మథాగ్నికి;
సామిధేని = జ్వలింపజేయు మంత్రము; చిటుతుకతేనిన్ = చిన్నరాజును -
సారంగధరుని.

109. తలిరు = చిగురు; కరవదము = కాలుసేతులను; కటకటపడి=
దుకిఖవడి.

110. ఎగ్గ = ఆపద; మిన్నక=ఉపరిక - ఆలోచింపక; ఆజ్ఞ పెట్టుడు=
నఱకివేయుడు, అనెన్; మీకున్ ..నొందన్ = మీరు విచారింప నక్కఱు
లేదు. కృత్యము = పని.

111. ధర్మదేవతన్ = యమిని; అనఘున్ = పాపములేని నన్ను;
ఉడుప్రభుశేఖరుడే = శివుడే.

112. హృదయాశుడు = మంచునస్సుకలవాడు; ఆయన =
సారంగధరుడు; కాలనిన్ = యముని; (మార్కండేయుని రక్షణార్థము
మృత్యువును శిక్షించుటచే నిష్కడు నట్లు చేయగలవాడని ధ్వనితము).
కరంబు = మిక్కిలి; వికసిల్లగన్ = ప్రకాశించునట్లుగా; దివ్యవదంబు =
మోక్షము; (కరంబు, దివ్యవదంబు, విలసిల్లగన్ = కాలుసేతులు పచ్చునట్లుగా-
అని ధ్వనితము)

113. గత బహుళపక్షమునగదా = పొందిన (ప్రవర్తననుగూర్చి) ఎక్కువ పక్షములు - (అభిప్రాయభేదములు) ఉన్నప్పుడుగదా! కరవదంబు = కాలుసేతులు; (సారంగధరునకున్ = చంద్రునకు; బహుళపక్షమునగదా = శృష్టపక్షమునగదా; తఱుంగవలయును = తగ్గిపోవలెను! అని అర్థం.) గత బహుళపక్షమునన్ = పోయిన బహుళపక్షముననే—అతఁడు నిర్దోషి యను నెడ నభిప్రాయభేదము లేకున్నపుడును; (గత...మునను = బహుళపక్షము - శృష్టపక్షము గలించినను.)

114. వివక్తరుండు = ఎవరికిని ఎట్టి యాపదను చేయువాఁడు; పోయిన (నఱుకఁబడిన) కాలుసేతులు కలవాఁడు.

115. లావగు...యలంత = ఎక్కువగుచున్న కష్టదశవలని బాధను. సహింపఁగ లేక = ఓర్వలేక; అశ్రుధారావళి = కన్నీళ్లప్రవాహము; బెట్టు గాఁగన్ = ఎక్కువగా; వాపోవుచున్ = విడుచుచు; జొత్తుపాప = నెత్తురుకందు; కీలేడలుబొమ్మ = మర కన్నీటిపోయిన బొమ్మ.

116. పొలిలి = దుఃఖించి; నికుం...వ్రాలి = పొదరిండ్ల సమీపమున దాగియుండి; తాంతకనుండు = సోలిపోయిన శరీరము కలవాఁడు; అరసి = చూచి; అట తొలంగి = తా మున్నచోటినుండి తొలగిపోయి.

117. లేగపులితండము = పులిపిల్లలగుంపు; నెత్తుటిగొలుకై = నెత్తుటివాసనను బట్టి; హాళాహళిమెయిన్ = వేగముగా; రాఁగన్ = రాగా; తాఁగ...బులు = గద్యూళ్లలగు తోడేళ్లు; కోల్పులుల్ = పెద్దపులులు, రొదల్ చిలుకుచున్ = భయంకరముగా ధ్వనిచేయుచు; ఈఁగన్ = తనవద్దకు రాగా; బెగ్గిలి = భయపడి.

118. కొంతకడవుకున్ = కొంతసేపటికి; తెలివొంది = స్పృహవచ్చి; ఉమ్మలికము ఎనంగన్ = దుఃఖమెక్కువ కాఁగా; అనువులు ఊటాడంగన్ ప్రాణములు కొట్టుకొనఁగా.

119. అలత = బాధ; తెగటార్తురు = చంపివేయుదురుగాని; దవ కీలరార! = కారుచిచ్చు మంటలారా! పొలియఁగఁజేయరే = చంపివేయుండు; కూయున్ = అణచును.

120. కుశికమానసుడై = మిక్కిలి కోపించినవాడై; వృథా = నిష్కారణముగా; కు సిత = చెడ్డతండ్రి, (కోపముకల వాడనియు స్ఫురణ) కాలచేక్ = యమునిచేత; కోత = బాధ: - (నరకబాధకు జంకి యనుట) కడకు దొలగ్ = నేను (చిత్రాంగినుండి) తప్పించుకొని రాగా; లతాంగి = చిత్రాంగి; కాలు... జేసెగా = కాలుసేతులు నఱకఁబడునట్లు చేసెను.

121. దొరలు = ప్రభువులు; తరళలోచనలు = స్త్రీలు; బాములను బెట్టిరినో = కష్టములపాలు చేసితిని.

122. ఆరటము = పరితాపము; గగనభారతి = ఆకాశవాణి; ఆడలకు = విచారింపకుము; కడవనేరదు = తప్పించుకొనరాదు.

123. ధరమై = భూకాంతదేహమున; మోహన ... రమై = ఇంపైన దొండపండునుబోలు అధరమువంటిదై; రిపు... త్కరమై = శత్రువులకు భయమును గొల్పు గుఱ్ఱములయొక్కయు, ఏనుగులయొక్కయు, వీరులయొక్కయు సమూహము కలదై; మహ... కరమై = విస్తారమైన సంపదకు నిలయమై; కొశాంబి = (ఒక పట్టణము) అమరుక్.

124. ఆజ్ఞ... శాలి = దండన శక్తి, న్యాయసంపత్తి, భుజబలము కలవాడు.

125. వివురు, సతులు = అయిదుగురుభార్యలు; భోగసతి = భోగకాంత: - పట్టపుదేవికంటె వేరైన భార్య; మేలు వాడు = ఇష్టపడువాడు - ఆమెపై ఎక్కువ ప్రేమ కలవాడు.

126. పసంధరామరాగ్రజుల్ = బ్రాహ్మణశ్రేష్ఠులు; పలంతి = శేర్షరి; కక్షమై = ఆభిమానముకలవాడై; వింతుక్ = వినుచు; గారవింతుక్ = గౌరవించును.

127. కొఱుకొఱుమంతుక్ = విరోధించుచు. దుష్ట... పంతుడు = చెడ్డదియు, మోసముతోఁగూడినదియు నగు నాలోచన కలవాడు; అంతకోపముడు = యమునిపంటివాడు; తునుము... ముతోక్ = నఱకివేయవలె నన్నంత కోపముతో; ఉండును.

128. అట = తరువాత; అరిగినా = జరుగఁగా. అట = అక్కడ; ఉత్కటమై = అత్యధికమై; ఉడుకునీరటువలె = ఉడుకునీరు పొంగిన విధముగా; హెచ్చిరిలి = అభివృద్ధిపొంది.

129 గుట్టుగలదాని = జాగ్రత కలదానిని! గట్టివాయి గలదాని = నోటిగండ్రతనము గలదానిని; నుంచినమునందు = వికాంతమునందు.

130. చలువల్...బము = మిక్కిలి చల్లనైన మైపూత; కన్ దనియన్ = కన్నులు తృప్తిపడునట్లుగా.

131. అయ్యు . యుగ్మము = ఆమెయొక్కరెండు చేతులు; శుద్ధరించి = పొంగిపోవునట్లు చేసి; ఇంత చేసికొనుచు = పెద్దదిగా చేయును.

132. మతిమంతుఁడు, అని = బుద్ధికలవాఁడని; పతి = రాజు; గర్వాన్వితుడై = గర్వించినవాడై.

133. పరులు = వైవారు.

134. కితురుపెట్టి = మోసముచేసి; భువన...క్రింద = ఉత్తము రాలైన భువనసుందరీదేవియొక్క మంచముక్రింద; నెగులు = విచారము; అర్బుమా = పోగొట్టుమా.

135. ఒనపెట్టుకొని = పొందియుండి; లాగించె = తీసికొని పోయెను.

136. నృపాలక్రియ = రాజభార్య; లూలా...గదూళి = మాయల మారియు; కుచ్చితురాలు నగు నా ధూర్తురాలు; తను...వలె = తన కేమియును తెలియనట్లుగా.

138. కమ్మపువ్వుల = పరిమళించు పూవులయొక్క; సరాలు = మాలికలు; నైకముగాఁగ = సన్నముగా; చెలులీను = అందము గలుగుచున్న; కలపంబు = సొగసైన జమిలివస్త్రములకాంతి; వెన్వినర = బయటికి చిమ్మఁగా; వింత...దుప్పటి = క్రొత్తతీరున నున్న వ్రాతపనిగల దువ్వలువ; తరువునేయన్ = తొందరపెట్టఁగా.

139. నాతి = యువతి; కొన = ఆకుకొన - నోటాదుంచిగోరితో త్రుంచివేసి; విడెంబునేయుచున్ = తాంబూలము సేవించుచు.

140. కలరవ...కులము = పావురములు, గోరలు, చిలుకలు, కోకిలలు - అనువీరి కంఠధ్వను ల నెడి సంగీతధ్వనులచేతను, కమ్మని పల్కులచేతను నిండినా; అకలంక . గంధిలము=కనటులేని జవాబి. మంకుమము, కమ్మరి అను వానిచే నువాసన కలది; అఖిల...మంజులము = అన్నిచోట్లను తాపిన గొప్ప రత్నముల గుంపుయొక్క తళతళలచే అందమైనది; కేళిగృహంబు = పడుకటింను.

141. కుంచీ వై పన్=చాగురము వేయఁగా; లామజ్జకవ్యజనము = పట్టిచేర్ల విసనకట్ట; ఊడిగముసేయన్ = సేవింపఁగా.

142. ధవళ...నుండి = తెల్లనైన చంద్రకాంతమణుల క్రొత్త తిన్నెనుండి; ఆ...కాంత=ఆ ధవళచంద్రుని భార్య; ధవునిరాక = భర్తవచ్చుటకు; కుముదబాంధవుఁ = చంద్రుని; నిరాకరించు = అతిశయించు.

143. ఒఱునైన = అందమైన; మెలమైన=అందమైన; నెఱ్ఱెము...మునకొ = ముఖచంద్రుని యెదుట; కమ్మ...మెఱుంగు = కమ్మలందలి దుద్దుల కాంతి; ఎఱ్ఱె=విలాసము; భోగినీమణి = రాజుగారి భోగకాంతలలో ఉత్తముదాలు, ఉత్తమురాలైన అడుపాము.

144. కుటిలాలకొ = వంకరముంగురులు గలదానిని - యువతిని; కూర్చి=ప్రేమ; ఆసలు...బాఱొ = మిక్కిలి విస్తరింపఁగా; పొటమరిలకొ = మొలకలెత్తఁగా ;

145. నీదండకుకొ = నీవద్దకు; వేదండగమన ! = గజగామినీ ! సుమనః...ధరుండు = పూవుటములు దాల్చిన మన్నధుండు;

146. కలికి కరవల్లవము = తనభార్యయొక్క చిగురుపంటి హస్తము; మెల్లన=మెల్లఁగా; తను ..తను = శరీరముల కలయికలచే గలిగిన సౌఖ్యము వలని పరవశత్వముచేత; (మెల్లకొ = మెల్లఁగా; అతను...తను = మన్నధ సంబంధ ము సుభోగసౌఖ్యమునందలి పరవశత్వముచేత నని విశేషార్థము.)

147. చెక్కడంపు నకినల = మణులు పొదిగి తయారుచేసిన పిట్టలు గల; గుజ్జతి నేత = గుజరాతుదేశపు టల్లికగల; హొబట్టుపట్టెడ = బంగారు

జలతారుగల పట్టునవారు; పచ్చ...బిళ్లలు = పచ్చని మొకమలు పట్టుతో కట్టిన గుండ్రనిదిండ్లు; చప్పరము = పందిరి; పొంక పఱచిన = చక్కగా తయారుచేసిన;

148. ఎనయగోరెడు = కలియుటకు ఉబలాటపడు బోటులకొ = చెలికత్తెలను; సరంగకొ = తటాలున; వైబడకొ = భర్తవైబడకొ - ప్రసరింపగా; తీయన్=(తాను) మట్టింపగా; మర...చూపు=మఱల నాతనిపైకే పోవు గరువంపుదృష్టిని; పదరకుము; అనియెన్ = తొందరపడకుము - అని హెచ్చరించెను. చిట్టాడు = దోబూచులాడునట్టి; చేపట్ట...దమున్ = నాథుని చేయి పట్టుకొనుటకు ఉబలాటపడుచున్న మనస్సును; ఆననము పంచి=ముఖము పంచి; మట్టుపఱిచెన్ = నిలిపెను; తమి=ప్రేమ హెచ్చినను = అధికమైనను; కన్నడన్ = ఉపేక్షాభావమున; తరితీపుపైన్ = బలవంతముమీద; వగలవారు = చమత్కారము కలవారు.

149. గళారవంబులు=రతిహాజితములు; సరివలపు=అన్యోన్య ప్రేమ.

150. పెన్నెరులన్ = కురులయందు; పన్నెరు = చల్లని నీరు.

151. పడిగంబు = తాంబూలము ఉమ్మివేయు పాత్ర-పీకుదాను;

152. కనలుచున్ = కోపించుచు; అరనిద్దురతోన్ = కలతనిద్దురతో.

153. వితాకురాలు = నిశ్చేష్ట పొందినది.

154. ఒండాడన్ = వేతే(ఒక)మాట చెప్పటకు - ఏమి చెప్పటకును; వెళ్ళివచ్చి = వెడలి వచ్చి;

155. మొకమజ్జనమై = ముఖము కడుగుకొని; చకచకలు = కాంతులు; పర్వగన్ = వ్యాపింపగా; తుకతుకతోన్ = కోపముతో.

156. వేత్రధరతోటి = బెత్తాలవారి గుంపు; నిజాయతదృష్టి = తన నిశితమైన చూపు; బలసి=చుట్టుకొని; పగిలిపాఱకొ = చెల్లాచెదురు కాగా; బరా...రలు = హెచ్చరికలు చెప్పుచున్నవారు;

157. వాక్ర వ్యసేఱక = చెప్పలేక; నివ్వెఱ=ఎక్కువైన భయము; విసంబులు = గుంపులు;

158. ముతకంబునక్ = ఏకాంతమునందు; చౌరా...లారి=దొంగల
కును, స్త్రీలకును విరోధి - చౌర్యమును, జారత్వమును కనిపెట్టువాఁ డనుట.
అరిపోషక్ = నశింపఁగా - నశించునట్లు.

159. లయకాలుని లీలక్ = ప్రళయ కాలమునందలి శివునిరీతిని;
పేర్చి = విజృంభించి; కంపిత మాన సాంగులై = పణఁకుచున్న దేహములు,
మనస్సు కలవారై; అలుకక్ = భయపడఁగా; అక్=అనుచు-అనెను.

160. రాజువ = పరివారము; నీ పార్శ్వంబుగఁ జేసి = నీవక్షమున
నుంచి.

161. లసమానునిక్ = ప్రకాశించువానిని - గొప్పవానిని;

162. ఇలాపలి = రాజు; కర్ణ...బులుగాక్ = చెవులకు ములుకు
లుగా; దురాళాపంబులు = నిందావాక్యములు.

164. అడలుచుక్ = భయపడుచు; గుడికొను = గిట్టున తిరుగు
చున్న - క్రముకొని వచ్చుచున్న; క్రుక్కుకొనుచుక్ = అణఁచుకొనుచు;
ఉడువని నెంజిలిక్ = తగ్గని మనోవ్యధచేత; నుడువని = పలుకని - చెప్పని
యట్టి;

164. తెంపుమైక్ = సాహసముతో; సుధీజనములు=విద్వాంసులు.

165. ధ్రువముగక్ = నిశ్చయముగా; రాణివాసమునక్ = అంతః
పురమున; తద్భవనము = వానియిట్లు; ముట్టుకోల్లాని = ముట్టడించి; విభా
వరిక్ = రాత్రియందు.

166. అలివేణి = స్త్రీ - (రాజాభార్య) జీవితేశుఁడు = భర్త,
యముఁడును; మును = తొలుత;

167. సందడించుచుక్ = తొందరపడుచు; శోకపయోనిధిలోక్ =
దుఃఖసముద్రమునందు.

168. ననుఁ గర్త సాక్షిక్ = కర్తలకు సాక్షివైన నన్ను-సూర్యుని;
బోయ = కిరాతుఁడు (రాజునుట), రోసి = వివశించి.

169. కొంచుబోయి = తీసికొనిపోయి; తలయారులు = తలారులు; తున్నకులంగ్ = ముక్కులుగా; అకరాధహీనుడు = తప్ప లేనివాడు; ఉర్వీ .. వాహుడై = భూమిపై దట్టముగా నేర్పడు రక్తముయొక్కయు, కన్నీటియొక్కయు ప్రవాహము కలవాడై.

170. వేదన = బాధ.

171. ఆసురునురై = మిక్కిలి శ్రమచెంది; ననువై = బలహీనుడై; అవనినురుండు = బ్రహ్మణుండు; నేరమి = తప్ప; ఉసురు ముక = ప్రాణము నిలువక; ఉసురుమనక పోవునే = వేదనపడకుండునా !

172. మించి = అతిశయించి.

173. దుష్కర్తంబు = పాపకార్యము; ఈషన్తాత్రంబు = కొంచె మైనను; అశరీరవాణి = ఆకాశవాణి; సూరుగునక్ = మూర్ఖచేత.

174. మాయలది = మాయలూడి; ఎఱుక = జ్ఞానము; ఇంతియ = అడుది, ఇంతే.

175. కువలయనేత్రాక్షుడు = స్త్రీలకు మన్నఘండు, రాజ కుమారుడు; అకుం...ములు = గొప్పకాంతులు కల నగలు;

177. తనదుపేరిటి = సారంగధరుడనై తన పేరుగల; కనలి = శోపించి; భువన...స్ఫూర్తిక్ = లోకసమూహమునకు భయము కలుగు నట్లుగా, నీటియందు పుట్టిన కమలములకు భయము కలుగునట్లుగా; రథాంగ వైరి = చంద్రుడు; ఎఱ్ఱవాణ్ణిక్ - ఉదయసమయమున చంద్రు డెఱ్ఱగా నుండుట ప్రసిద్ధము;

177. విచ్చుకుంటుమీదక్ = కుంటివానిపై; భాగీరథింగంగానది; గగన...లహరి = ఆకాశమున నిగనిగ మెఱయుచున్న చంద్రుని వెన్నెల ప్రవాహము; ఉబ్బి = పొంగి; జొబ్బిలంగక్, నిండెక్ = పూర్తిగా వ్యాపించెను.

178. భాసురశిలుండు = ఉత్తమస్వభావము కలవాడు; అన్నగము పైక్ = ఆ కొండమీద; దీర్ఘారోదనవిరావము = పెద్దయెడలపు ధ్వని; ఈసరి...నెడక్ = ఈ ఆర్ధరాత్రియందనుట.

179. పశిమలగ్రణి = తాపసులలో శ్రేష్ఠుడు; దీనా ..బుజుడై;
దీనాధార = దిక్కులేనివారి కాధారమైట్టియు; అమిత = విస్తారమైనట్టియు.
కరుణామృత = దయ అనే అమృతముయొక్క ధారాధారేయ = గొప్ప
ధారచే; వికసిత = వికసించిన; మనోంబుజుడై = హృదయపద్మము కల
వాడై.

180. కెంజడలు = ఎఱ్ఱని జడలు, దిండుగాఁ జుట్టి = గుండ్రని
దిండువలె చుట్టి; సింగినాదము కొమ్ము = ఊడదుట కువయోగించు నొక కొమ్ము
వాద్యము. పంచ...పట్టె = అయిదు రంగుల పట్టునాడా—యోగులు
ధరించునట్టిది; నిద్దపుమేనకొ = నున్నపైన శరీరమున; పొడలయొడ్డాణంబు =
పులితోలుపటకా; వెలిపట్టుగంత = తెల్లపట్టబొంత; వైకొ = మీఁద; చికిలి
లాతపుగోల = నున్నగా తీర్చిన యోగదండము; కక్షపాల = యోగుల సంచి,
మూలికలు మున్నగువానితోఁ గూడిన సంచి;—భుజమున వ్రేలుచున్న సంచి;
నెల...త్తులు = నెలరాల పోగులు; అవటుసీమకొ = పెడతలను; (ఆక్కడి
మండి మెడలో ననుట.) సన్న.. సరములు = సన్నని గొడదేశపు రుద్రాక్షల
తాపశములు; కుశీర్మలము = కొండ.

181. తోఁగి = మునిగి; వేగుల్ ఘట్టిల్లకొ = బాధ కలుగఁగా;
పాతకము = పాపకార్యము; చంద...బోలు = మన్తభునివంటి.

182. పాటు = కష్టము; కతము = కారణము; నిబద్ధిగాకొ =
యధార్థముగా.

183. తాపసనాథుడు = మునిశ్రేష్ఠుడు; తాప సనాథుడు =
తాపముతోఁ గూడుకొని యున్నవాడు; ఓహటిల్లి = అలసిపోయి; ఉసురను
రనుచున్ = పరితాపము పొందుచు.

184. ఆర్యేదో = (నాసంతాపము) చల్లార్యదవో; తీర్యదో =
(కష్టము) లొలగింతువో; ఓర్పుము = సహింపుము - తమింపుము; మానవుని
శేవను = మనుష్యుని రూపమున; రాఁ గత మెయ్యెది? = వచ్చుటకుఁ గారణ
మేమి?

185. తలఁగి = తొలఁగి; ఎఁగఁబోసి = ఉన్నవి లేనివి చెప్పి; వెఱపుమాలి = న్యాయము తప్పి; దూఱువాడన్ = నిందితును; పట్టిదూఱువాడన్ = నిష్కారణముగ నింద పడినవాడను.

186. మిట్టాడు = తిరుగుచున్న; సుధారసోక్తి = అమృతమువంటి మాట; ఈయెడన్ = ఈ సమయమున - (నీయెడన్ = నీయందఁగి.)

187. కరచరణంబులు = కాలుసేతులు; తివియుచున్నవి = లాగు కొనిపోవుచున్నవి. శంతలంతనంబు = గొంతుక నఱుకుట; కీలాంబులు = రక్తములు; చోపన్ = పోఁద్రోలుటకు; పోడుములు = అవస్థలు; మోళ్లు = మొండెములు.

188. అనదుగాఁ జూడకు = తప్పుగా భావించకుము; అఘము = బాపము; అనదుగాన్ = దీనముగా; అలమట = బాధ; బాలియన్ = మరణించుటకు.

189. నీరు ..నము = నీరుగల కొలనివలె నిర్మల మైన మనస్సు; తలఁకి = తోభవడి.

190. తను...వలయున్? = శరీరము నెందుకు విడువవలెను? పురాకృతకర్తము = పూర్వజన్మకర్తము.

191. మందులు = మూఢులు; అనదుగాన్ = దీనముగా; ప్రాణము, ఇత్తు+అడలన్ వలదు = భయపడవద్దు.

192. అన...పాయఁడు = వ్యర్థముకాని ఉపాయము కలవాడు; ఆశ్రీ...పావకుడు=ఆశ్రయించినవారి అనేకము లగు అపద లన్నిటి వనములకు కార్పిచ్చయినవాడు; లోకావసపాటపున్ = లోకరక్షణమున నేర్పుకలవానిని - శివుని; లేనివస్తువు = లభింపరానిది;

193. తనూరుధిరము = శరీరముపై నున్న రక్తము; తోమి = రుద్ది; నీరార్పి = స్నానమాడించి; తడిదోచి = తడిని బయటకు పోవునట్లుచేసి - అద్ది; ఉసురు = ప్రాణము.

194. క్రొంగఁజిక్కినట్టి = త్రాగఁగా మిగిలిన; తరిపాలు=మీఁగడ పాలు; కంఠము మోవఁగన్ = కుత్తుకబంటిగా; పసుపడి = స్వస్థపడి.

195. భువ . ధ్యుఁడు=జగత్ప్రసిద్ధ మగు గొప్పమహిమ కలవాఁడు; మత్స్యనాథుండు = మిననాథుండు. కర...త్పత్తి = పద్మములవంటి కాలు చేతులు కలుగుట; (భువన మనఁగా-నీరు - అయ్యెడ మహిమకలవాఁ డగుటనే మంకజోత్పత్తి సాధ్య మగుట ధ్వనితము.)

196. సెల = చంద్రుఁడు; తోవలు = కలువలు; విలవిలపడియెన్ = విలవిలపోయెను; పలపలనయ్యెన్ = పలుచనయ్యెను; దిశలు = దిక్కులు.

197. పాండునంబు = తెల్లనిది; శోణము = ఎఱ్ఱనిది; పాల్కుడలిన్ = పాలనముద్రమునందు; అజ్జలకాయ = ఆ జలమున పరున్న విష్ణువు; నభోమణి = సూర్యుఁడు.

198. అలరాజు = ఆ రాజమహేంద్రుఁడు; నిలక = నిలువలేక; ఆ వేగునన్ = ఆ దుఃఖభారమున, అలక్ష్మ్యరూపముగన్ = శ్రద్ధలేనట్లుగా; కాల్యప్రక్రియల్ = ఉచయము జరుపవలసిన విధులు, చాంచల్యంబుతోన్ = అస్థిరభావముతో.

199. తలపరులు = తలారులు; ధరణీ...వరులు = రాజులు; నృపుమోలన్ = రాజు నెదుట.

200. నెగులు = దుఃఖము; ఊరక = నిష్కారణముగా.

201. ఊఱడించి = ఓదార్చి; అనుటయున్ = పలుకుటయు; వెఱఁగు = ఆశ్చర్యము; కలఁగన్ = కలఁతపడఁగా.

202. అగ్లమైన = ఎక్కువైన; తాల్చి = ధైర్యము - దీమనము; సామవచనంబులన్ = మంచి మాటలతో;

203. వేస ..శ్చేతలు=మాయలమారికుచ్చితపుటయలు. అచ్చెరువు నొందన్ = ఆశ్చర్యపడఁగా.

204. టక్కు...వగలు = టక్కురితనపు చేష్టలు; కలదికల్పటై = ఉన్న దున్నట్లే. నీమధికిలది = నీమధికి తగినదే-తగిన శిక్షయే యనుట.

205. వంచాడించక = బెదరక; డించక = తగ్గనీయక. గట్టు వాయి = ధూర్ధురాలు.

206. దేవర...వంబు = రత్నాంగి చేసిన మోసము; బారి = అపద; కువాళముల్ = కపట కృత్యములు.

207. కన్న...గాదు = (ఇది) కని, వినిన వింత కాదు; దబ్బు దిబ్బినన్ = అసత్యము పలికినను; కఱచినది = నేర్పినది; అడక్ = ఆక్కడ; ఈడక్ = ఇక్కడ; పగించి = ప్రజ్ఞ వెల్లడించి; రాజకీరవాణి = రాచిలుక పలుకులు పలికిన చిత్రాంగి;

208. నేరక = తెలియక; బల్లి = బలాత్కారము; నంగనాచి = తెలిసియును తెలియనట్లు నటించునది.

209. భువ...మూర్తి = లోకైకశుందరుడు; చెనటి = నీచురాలు; కడద్రోచి = తప్పించుకొని;

210. ప్రచ్ఛి = చీల్చి-గీరి; లోక్ = మనస్సులో; పాపని = విడువని బాలుని; హంతవు = హింసించు వాడవు.

211. పాశకము = మహాపాపము; గగనభౌతి = ఆకాశవాణి; నిలువక్ = ఆగిపోగా, భూశలపతి = రాజు; శోక...నసుండై = దుఃఖమునెడి కార్పిచ్చునకు మిశ్రమైన వాయువునకు దూదియగుచున్న (=ఎగిరి పోవుచున్న) మనస్సు కలవాడై.

212. నిగ్రహించితిక్ = చంపితిని, నీతిమాలి = న్యాయములేక; సాశ్రునేత్రుడై = కన్నీళ్లతోఁ గూడిన కన్నులు కలవాడై.

213. బజగడిమాటలు = ఆకతాయిమాటలు (చిత్రాంగి మాటలు); లీలాంగజునిక్ = విలాసమున మనఃకునివంటి వానిని; పోనాడు కొంటికద! = పోగొట్టు కొంటిని గదా!

214. కుటిల...నాలిక్ = వక్రములు, లీప్రములు, మలినములు, క్రూరములు నగు నడతల సమూహము కలదానిని; దుర్గుణ...నాలిక్ = దుర్గుణముల గుంపునకు జీవనాడి అయినదానిని; నాలిక్ = కుల్పితరాలను;

అతి...నాలిక్ = మిక్కిలి కపటము గల పూతనకుఁ జెలికత్తెయైన దానిని -
(పూతనతో సమానురాలిని); చిన్నాలిక్ = చిన్నభార్యను - చిత్రాంగిని;
నూకక్ = త్రోయుటకు.

215. రజ్జు...జేసి = త్రాళ్ళతో బిగించి కట్టి; మచ్చరముమైక్ =
అనూయతో;

216. గచ్చుకొని = చుట్టుకొని; వెచ్చునకు, ఇచ్చువారు = భర్త్యున
కిచ్చువారు - తిట్టువారు; ఎగ్గించు వారు = నిందించువారు; పాటులా? =
శిక్షలా యనుట (చాల వనుట.) నిరాప...యించి=లేనిపోని నిందలు కల్పించి;
సాహ...చైవ=అడు వారికి సాహస మాటురెట్లు; తప్పనే? = అసత్యమగునా?

217. ఒండు = ఒక్కటి; తొడిబడక్ = బాధపడఁగా.

218. లేదు బంతి = ఆసత్యము; డెందము = మనస్సు- ఓపదుగా =
తులతూగదు కదా!

219. కని, కరము, వీది = కని గోముగా పెంచి; కనికరము, వీది =
దయమాలి; కలానికరము = న్యాయశాస్త్రాది విజ్ఞానముతోఁ గూడిన వివేకము
యొక్క నికరము (సారము); మున్ = పూర్వము; వినుక...వహించి =
కొనియాడఁదగిన గౌరవమున పేరుపొంది; ఇంకన్; ఇంకని = మాసిపోని;
కఱ = మఱక - కళంకము. పొక్కిరి = దుఃఖించిరి.

220. ఊరక = ఊరక; పఱచ...పఱచన్ = పడరాని కష్టము
పాలు చేయఁగా.

221. నూలు...నంగన్ = నూలు బారలలోఁ తున్నదా యనఁదగిన;
నూతనె = నూతిలోనే; (నూతఁ...నుడువుము - లోలోక్తి)

222. మనుజేశుఁడు = రాజు. పల్వగలన్ = పెక్కువిధములుగా.

223. అన్వర్థనామపంతుఁడు = తగిన పేరు కలవాడు.

224. చేమించిన = చేయి దాఁటిపోయిన - జరిగిపోయిన. కస్తీ...
నొకో! = దుఃఖింపవచ్చునా?

225. కుమారిల నేల? = క్రొంగిపోవనేల? పసిడి ..మునన్ = శివుని యనుగ్రహమువలన; నీ...పమిన్ = నీవు చెప్పినట్లు చేయకపోవుట వలన.

226. నెరయంగన్ = చాలినంతగా; తెఱవనడక = చిత్రాంగి ప్రవర్తనము; పఱచనిపాటులు = పెట్టరాని కష్టములు; ఇని, పఱచు+ని= (చిత్రాంగి) చెడ్డదని; పవరిలిన్ = తొందరపడితిని.

227. నెట్టనన్ = యథార్థముగా; వెజ్జులన్ = వైద్యులను; గుణంబు చేసి = నయముచేసి.

228. ఆకుగులయి = అనుసరించినవారై; తెరువు = మార్గము; జాయాన్నితుడై = భార్యతోఁ గూడుకొన్నవాడై.

229. దండనంబిడిన చక్కి = శిఠించిన చోటు; పసివాడిన = మిక్కిలి చిక్కి యున్న; తెప్పిటి = లేఱుకొని.

230. అరసి = వెదకి. కాపాడి; కానలాన్ = అడవిలో; రేయి = రాత్రి; మెగాల్ = మృగములు; ఎవ్వగన్ = వివిధములను; నెవ్వగ = ఎక్కువ విచారము; పొదలన్ = అతిశయింపగా; తనయునికొన్ = తమమారునికి, తనయుక్కొనికొన్ = దుఃఖించును; పనరున్ = దీనిముగా పలవించును. పదన...రుహి! = ముఖముచే జయింపబడిన పద్మము కలవాడా! దైవమా, అనున్, దైవమాయను = దేవునియాయను.

231. మొల్ల...తావులన్ = మొల్లపూవుల సువాసనలు గల చోట్లను; లతా...గములన్ = లీలగపొదరిండ్ల గుంపులందును; నుర ..చాయలన్ = నురపొన్నచెట్ల నీడల జాడలందును; మాణిక్య...దరులన్ = మాణిక్యముల గుహలయొద్దలందును; పన్నీరు...వంకన్ = చల్లని నీటివాగుల ప్రాంతము లందును; గాలి . కడలన్ = లేళ్లు నిలుచు స్థలములందును; కోనలకోనలన్ = అడవులమూలందును; గవులన్ = గుహలందును; అరసి = వెదకి; తొరంగు నక్రలు = కారుచున్న కన్నీళ్లు; తమయ...కొమరున్ = మన్ననను అతిశయించిన చక్కదనము కల తమమారుని; విభుడు = రాజు; వెతకున్ = దుఃఖము నకై - దుఃఖనివారణార్థ ముచుట; వెతకున్ = వెదకును.

232. కాంతారంబు = అడవి; చరులన్ = కొండదరులయందును.

233. సాదు = సాధవు-మంచివాడు; మల్లులార! = మల్లెలారా!
(అర్థం. సాదు = గరిడీలు సాధనచేసినవాడు - అనం దగినమేటికే, మల్లు
లార! = వస్తాదులారా!); మేలెక్కుడు రూపుఁనికే = మేలైన రూపసంపద
కలవానిని (అర్థం. - మంచి స్వారిచేయు నేర్పుకలవానిని) మావులార! =
చూమిడిచెట్టులారా! (అర్థం. - గుఱ్ఱములారా!) పేరక్కఱునాని = మిక్కిలి
యక్కఱగలిగి; పెంపుగనినాతనికే = పెరిగియున్నవానిని (అర్థం. - మీచే
పెంపఁబడినవానిని.) ధాత్రులార! = ఉసిరికలారా! (అర్థం. - పెంపుడు
తల్లులారా!) కొమ్మలార! = చెట్టుకొమ్మలారా! (అర్థం. - యువతులారా!)
తమిమిటు = ఉత్సాహ మతిశయించునట్టి (అర్థం. - మీరు, తమిక్ =
వలపుతో.)

234. లేటికే = జింకను; ఉండి = చంపి - (వ్యాఘ్రా)సురుని చంపి
అని అర్థాంతరము.) హరునిపేరకే = శివునియొక్క 'సారంగధర' నామ
ముతో; ఏసఁగు = బిచ్చుచున్న. ఏణులార! = జింకలారా!

235. నాళికారికే = కమలవిరోధియగు చంద్రునికి; ఒక్కజింక
(మృగాంకుఁ డనుట) ఏణుంబు = జింక; అంజనాకామికే = వాయుదేవునకు.
(వాయువు మృగవాహనుఁడు) కాళికాంతునకు = శివునకు; ఒక్కలేడి
(శివుఁడు సారంగధరుఁడు) ఇంకం గూడునే? = ఇంకను జింక నిమ్మని యడుగ
వచ్చునా? మూఁడు...రాకుఁడు? అని లోకోక్తి.) [ఇది - పరుగెత్తి పోవు
చున్న జింకలను జూచి రాజు నల్కినమాట.]

236. తరులార! = చెట్టులారా! చెంచు...లార! = చెంచు స్త్రీలారా!
మాకుమారునిన్ = మన్నఁడుని; హరులార! = సింహములారా! పవ...లార! =
గాలిపేవరులగు సర్పములారా! (లేదా - జింకలారా!) చరులార! = కొండ
లోయలారా! లేటి...లార! = పులులారా! కరులార! = ఏనుగులారా!
మానికందరులార! = మునీశ్వరులారా! నదములార! = పడమటగాఁ బాటు
ప్రవాహములారా! చల...లార! = కదలుచున్న ఎఱ్ఱకలువలార! శుకములార!

■ చిలకలారా ! ప్రభు...లార! = బాగుగా పూచిన మోదుగులారా !
మారు వచింపని = ఎదురు పలుకని;

237. కల...యంగన్ = అంతటను వ్యాపింపఁగా; క్రీగంధవానలీ =
చందనపు పరిమళములు; చిక్కంగన్ = దట్టముగా; నిక్కంగన్ = వ్యాపిం
పఁగా; క్రమ్మంగన్ = వ్యాపింపఁగా; జడియంగన్ = జడివాన కురిసినట్లు;
సుడియంగన్ = చుట్టిచుట్టి విసరఁగా; ఘన...టెంకులు-ఘనసార = మిక్కిలి
సారమైన; ఘనసారభూజ = కర్పూర వృక్షములయొక్కయు; మృదుపటిర =
శోమలములగు చందనవృక్షములయొక్కయు; మృగమల = కస్తూరి మృగముల
గుంపుయొక్కయు; సంకల = పునుగుపిల్లలయొక్కయు; టెంకులు = నివా
సములు. (సీసపాదములు నాల్గింటికిని క్రమాన్వయము.) ఆరసి = వెతకి,
స్రక్కి = అలసిపోయి; తద్గం...తాంగన్ = ఆయాపరిమళములతోఁ గూడిన
శరీరము కలవానిని, కానకడలన్ = అడవి ప్రదేశములందు; విచారించి = పరి
శోధించి-వెదకి; కానక = చూడలేక; అడలన్ = దుఃఖింపఁగా.

238. తలవరులన్ = తలారులును; నెలవరులన్ = స్థలజ్ఞులును;
పాలపరులన్ = పాలముల త్రోవ జాడలెఱిగినవారును; మలలందులన్ =
కొండలందును; నెలగొందులన్ = లోయల యిరుకుతావులందును; శిలసందు
లన్ = రాళ్ళసందులలోను; ఆరసితిమి = చూచితిమి.

239. కకాపికలైన = చెట్టాచెదరైన; అరణ్యానిక్ = ఆ మహారణ్య
మున; క్రమ్మటివచ్చి = మఱల కాలుసేతులు కనఁబడినయెడకు వచ్చి; కామిసి
...భూమిక్ = కామినులకు మన్నధునివంటివాడైన కుమారునియొక్క
రక్తముచేత బురదగా నున్న స్థలమున; మహీజాని = రాజు; భుజా...చయందై =
తన భుజములచే కొట్టఁబడిన పెద్ద బండలగుంపు కలవాడై - బండలకు కొట్టు
కొనునట్లుగా.

241. అక్కు + ఎండి = రొమ్మెండిపోయి; ఈరెలుంగై = సీసస్వరము
కలదయి; నెఱులు = తలవెండు కలు; కాలొప్పిక్కి = కాళ్లు బొబ్బలెక్కి; వసివాడి =
మిక్కిలి వాడిపోయి; డోర్పులవెక్కన్ = నిట్టూర్పుల వేడిమిచే; విమలాంగి =
నిర్మలమగు శరీరము కలది - రత్నాంగి; అనుక్.

242. కడువం...యఁమునన్ = తిని, కట్టుకొనుటకుఁ దగిన వయఁ
స్సులా;

243. కట్టిడి = క్రూరుడు; దొడ్డరాజు = గొప్పరాజు యొక్క;

244. అశరీరి = ఆకాశవాణి; వృథా = వ్యర్థముగా; పొలియ...
నేమి? = చచ్చినను, చావకుండినను కూడ నొక్కటియే.

245. అలకలా? = ముంగురులా? చిట్టాడునాడు = తప్పటడుగులు
వేయు కాలమున; నడయాడు = తిరుగులాడుచున్న; మమకె = ప్రేమతో;
కదియె = సమీపించుగా - (స్వరమునుబట్టి కోయిల అనుకొని.)

246. మూర్ఖాక్రాంతుండు = మూర్ఖుడైపోయినవాడు; సంతాపము
నన్ = దుఃఖముతో.

247. వృథా = నిష్కారణముగా; జీవ...వచ్చితిని = స్త్రాణములు
తీయుటకు వచ్చితిని; నైచియన్ = క్షమించియు; అడగితోయి? = దాఁగి
యున్నావా? చీరుచున్ = పీలుచుచు.

248. ఇట్టట్టు = ఏదో విధమున - స్వల్పముగా; గాసి = బాధ; లలనలు =
స్త్రీలు; ఏయరుదు? = దుర్లభమా? - కావలసినదఱు లభింతు రనుట, తమవు =
శరీరము.

249. చదలు...కొల్కి = ఆకాశవాణి; పురారిపట్టి = శివునికుమారుడు;
అలరిన = జిప్సిన; దండన్ = దగ్గరను; గాదిలినుతుండు = ముద్దుకుమారుడు;
దీమసము ఏది = ధైర్యము చెడి; తలంక నేటికి? = భయమంద నేల?

250. మేరు...దృష్టి = మేరువు విల్లుగాఁ గల శివునియొక్క అపార
మగు దయతోఁగూడిన ప్రసన్నదృష్టి; కాయ...న్నది = మునుపటి శరీరమును
పొంది - మహిమలు పొందు విధి యున్నది; ఆతనికిఁగాన్ = అతనికొఱకై;
కుందకుండు = దుఃఖించుకుండు; ఏమి బ్రాంలి? = ఏమి లెక్క! ధరన్ = భూమిపై;
కాశ్వతుండై, మనున్ = స్థిరముగా నుండును.

251. అక్కఱవడి = అవసరము ఉండి; అంత = అంతయును.

252. మరులు = మోహము - పుత్రప్రేమ; పాలనసేయకునికి = పాలించకుండుట; సరగునక = వేగముగా.

253. అనుమానము = సంశయము; వగల...వలదు = దుఃఖములచే కృశించి పోవద్దు.

254. తపతపావీడ్చొని = దుఃఖమును విడిచి; దైవారిన = పొంగిన;

255. నిచ్చలు = ఎల్లపుడును; కృపాలుండై = దయగలవాడై; సగపాలు = సగముభాగము; నిష్ఠాసీనుండు = నియమముతోఁ గూర్చున్నవాడు; రేచ...బులును = శ్వాసము విడుచుట, పూరించుట. చిగబట్టుట అను ప్రాణాయామపద్ధతులును; కలిపయ = కొన్ని; అఖండగండోపలంబు = పెద్ద బండరాయి; చూడాతలంబునక = తలపయ;

256. మోసులుపెళ్లి = మోపులెత్తి; చొకారములై=అందమైనవై; తలి.. గట్టి=చిగుళ్లను తిరస్కరించి - (ఎట్టిని వయి అనుట.) తమ్ములయెమ్మలు = తామరల విలాసములు; చూఱవట్టి = కొల్ల గొని - వానిని మించి.

257. ప్రమోదించి = సంతోషించి; హరుపట్టి = మీననాథుండు; పాటు అడఁగఁజేసి = శ్రమతీర్చి.

258. జుట్టప్రేళ్లను = చూపుడు ప్రేళ్లను; లాతపుఁగోల = యోగుల చేతిదండము, అవలంబము, ఉడిగి = తన చేతి యాధారము వదలి; నాఁడు నాటికికొ = దినదినమునకు, అలవడి = అలవాటుపడి; కొంతు = జంకు.

259. సిద్ధ . గట్టి = బౌద్ధసంస్థలగు యోగుల గుంపునకు పెద్దన చేసి.

260. చెలులయానలు = స్త్రీలపైఁ గోరికలు. తుమ్మిపానలు = ఆకలిదప్పలు; బంగారుగట్టు = బంగారు కొండ; మెట్టినది = త్రొక్కినచోటు; (శరీరమునకు ముదిమి రోగము లేకుండఁజేయునది కావలసిది; పల్కినది జరుగుట వచస్పది.)

262. పంపున = అనుమతితో; మెట్టి = తొడిగి; పజ్జ = క్రక్కను; విస్తయాన్వీతులు = ఆశ్చర్యముతోఁ గూడుకొన్నవారు.

263. మొగములు దెలిసి = ముఖములు ప్రసన్నములయి; అలరిరి = సంతోషించిరి.

264. ఇక్కరణి = ఈ రీతిని; నీచక్కి = నీచక్రము.

265. రాక = వచ్చుట. రాజ్యభోగేచ్ఛ = రాజ్యము ననుభవించవలె నను కోరికతో.

266. సర్వ...ఖ్యాతి = సమస్తభూమండలమును పరిపాలించెడి కీర్తి; తిరముగా = స్థిరముగా - కాశ్వతముగా; గంధ...సేన = మదపు టేనుఁగల గుంపులు, గుఱ్ఱములు, భటులు - మున్నగు సేన; జీవ...ప్రాప్తి = ప్రాణవంతమగు - (ఆనినట్లు జరిగితిరు) వాక్కులు లభించుట.

267. వంశకరుఁడు = వంశము నిలుపువాఁడు; తడవయ్యెను = జాలమాయెను; ఉపచరించి = ప్రార్థించి.

268. ఆచ్చటు = ఆచోటు; ప్రతి = సమానము.

269. గణుతింపక = కొనియాడఁగా; కుంభిని = భూమిపయి; నదా = కాశ్వతముగ.

271. కలహ...నిధి! = కలహ...హల = యుద్ధము నారంభించుట యందలి సంతోషముచే; పులకిత = గగుర్పొడిచిన; భుజ = భుజములయొక్క; పరాక్రమ = శౌర్యముచే; ఆర్జిత = సంపాదించబడిన; నానా.. నిధి! = అనేకములగు జల, వన, స్థల, గిరి దుర్గములతోడి గొప్పరాజ్యమునకు నిధియైన వాఁడా? (రఘునాథరాయల సంబోధనము.)

272. క్షేత్ర...కాల! = క్షేత్రని. చంద్రుని జయించు స్వభావము కల స్వచ్ఛమగు కీర్తి ఎక్కువగా కలవాఁడా! ధారాశ...భాంగణా! = ఎడతెగక కారుచున్న మదజలము గల ఏనుఁగుల గుంపుచే ప్రకాశించుచున్న సభాభవనపు ముంగిలి కలవాఁడా! ఘనా...చోలగ! — ఘన = గొప్పవై; అవేల = హద్దుమీఁద; గరిష్ఠ = గొప్ప; దాన = దానములతోను; పదవీ =

పదవుల (ఉద్యోగముల)తోను; పరితోషిత = సంతోషపెట్టఁబడిన; కాళ
గౌతమీచోళ = కాళేశ్వరము. గోదావరీ ప్రాంతము, చోళదేశములందలి,
కవి = కవులయొక్కయు; ద్విజ = బ్రాహ్మణులయొక్కయు; స్తుతివచోలగ! =
స్తోత్రవాక్యములను పొందినవాడా! — వారిచే స్తుతింపఁబడినవాడా!
చోలగ...భంజనా! = చోలగుని గర్వమును నశింపఁజేసినవాడా!

273. అరాతి...పాణా! = శత్రురాజులను ఛేదించుటలో ప్రకా
శించు కత్తి కలవాడా! నరా...బాగా! = రాజురూపున నున్న మన్మథుడా!
స్థిరా...రీణా! = సీతారాముల సేవయం దానక్తి కలవాడా! విరాజ...
వీణా! = ప్రకాశించు నరుపదినాలుగు కళలయందును నేర్పరి యగువాడా!
- రఘునాథరాయా!

అనుబంధము-I

కొన్ని ప్రతులలో మాత్రము గన్నట్టు పాఠాంతరములు.

ప్రథమాశ్వాసము.

1-వ పద్యమునకు ముందు కొన్ని ప్రతులలో,

క. శ్రీధుర్యశౌర్యచైర్య
త్వాధరమూర్ధస్య యాదిగర్భేశ్వర వి
ద్యాధిక వితరణదీక్షా
రాధాసుత యచ్చుతేంద్ర రఘునాథనృపా.

అను పద్యమును, “అభ్యుదయ పరంపరాభివృద్ధిగా...” అను వచనమును కలపు.

2. ఒక ప్రతిలో ఆరంభములో 1-2 పద్యములకు మాటు,

“ఉ. శ్రీసతివత్సః ధైన సరసీరుహానేత్రుః...౨
బాసనపాకశాసనహుతాశన ముఖ్యసురేంద్ర రక్షితో
ద్భాసనయాసముద్రుడు సదానతరుద్రుడు భద్రుః డర్శిలిక్
భాసురలీల లోకములు ప్రస్తుతికెక్కఁగఁ బ్రోచుఁగావుతఁ.”

చ. ఘనతమ చంచరీకపరికల్పితవేణి శుకానురాగసం
జనితవిహంచికాకలితసారసవా(పా)ణిసుధాసమగ్రసు
స్వనయుతమంజువాణి పరచారువిలోకన హంస...ణి యో
వనజజురాణి...న్మృదువాక్యసమృద్ధి యొసంగుఁ గావుతఁ.

క. త్రిజగన్తంగళదాయకు
నిజభక్త త్రాణనిరతు నిర్మలచరితుఁ
అజమునిపూజితచరణుని
గజముఖుఁ డగు నేక దంతు గణపతిఁ గొలుతుఁ.

సీ. పరవేద శాస్త్రార్థవల్లీకి వాల్లీకి
 వాసుదేవస్తుతోట్లాను వ్యాసు
 రమణీయగాత్ర ప్రభారవిభారవి
 గరవీరకరకంఠ హృదయ వ్యాసుఁగాళిదాసు (?)
 పద్మాకటాక్ష సంభవభూతి భవభూతిఁ
 తార్కిక చర్చితోద్దండి దండిఁ
 గలితశబ్దార్థ సంఘట్టు నన్నయభట్టు
 భీమలజ్జకవిధ్వాము భీము
 సుజనసుతరాజ తిక్కనసోమయాజి
 భూరు కవిరాజు బమైరపోతరాజు
 మొదలుగాఁ గల నుకవుల సదమలముగఁ
 దలఁచి యంజలిగావించి తగ నుతించి.

ప. అని యిష్టదేవతాప్రార్థనంబును నుకవిజనవందనంబును గావించి యే
 నొనర్పం బూనిన సారంగధరోపాఖ్యానంబునకుఁ గథాప్రారంభం
 బెటువలె నుండెను.

సీ. స్విజరాజవిలసనోత్తేజమై యుండియు
 నక్షత్రశూన్యపుణ్యాచయంబు
 చక్రేశ్వరానంద సంయోగమయ్యును
 పంకజవిధ్వస్త భాసురంబు
 ఆర్యసంక్రయధామమై యొప్పుచుండియు
 విగతవిరూపాక్ష విమలతలము
 శూద్రసత్తమ పర శోభింబయ్యును
 శూద్రకరహితవిశోక యుతము
 భండనోద్దండమండలాఖండ తండ
 చండదోర్దండసాలితమండలంబు
 మలయుమాలవదేశసన్నధ్యమంబు
 సాంద్రసుకరము రాజనరేంద్రవిరము.

ప. అందు." అని యున్నది.

3. ఈ క్రిందిపద్యము లొకప్రతిలో నుండి మఱిొన్నింట కన్నట్ట
కున్నది; (సంఖ్యలు ఇప్పటిముద్రణమున పద్యముల సంఖ్య.)

5-వ ప. 'అతనికి...తలకంబుల్.' దీని నాలవపాదమున "ధీతిలకం
బురంగా నుధీతిలకంబుల్" అని శ్రీ . పిచ్చయ్యకాస్త్రీగారి పాఠము.

14. నెలపూదాలుపు . లేదే.

15. ఒకప్రతిలో లేదు.

21. ,, 39, 50, 51, 55-లు లేవు.

62, 63, 64 ,, లేవు. వానికి మాటుగా వేటొకపద్య మున్నది.
(చూ. పుట 38, అడుగున.)

4. 65-వ పద్యము మొదలు 113-వ పద్యమువఱకును గల పద్యము
లకు మాటుగా ఒకప్రతిలో నీక్రింది పద్యములు కలవు :

"క. సామీ ! పులుగులు మన వన
సీమల వింత లయి చేఁక జెరిగిన పగిదిక్
ఆముఠాని యిటుల తెరవలి
తామే తూశ్చైత్తినట్లు కనరిన వెందుక్.

క. భూమిధవ మెకములు వన
భూమిని శ్రీ రాముసేనపోలిక నెందుక్
భూమినినగతి నున్నవి
వాములు మిరు...వచ్చి...నెగనక్.

క. అనినక్ రాజమహేంద్రుడు
కనుగవ ననురాగరసము గాన్పింప వడిక్
చనుదెండు పయనమై యట
కని యట సారంగధరున కనురక్తిమెయిక్.

మ. యవరాజా వనభూమికేగి యచట న్నుద్దండ మాజీవముల్
...కల్లుమెకంబులం బుల్లు (?)ల ..సాధించి వేత్తుంచి భూ
ధవ హృద్యంబగు వేట నామదికి నుత్సాహంబు పుట్టించి నీ
యవరాజ్యంబును రాజ్యముక్ ప్రియముచే నొప్పార బాలింపుమా.

క. అని కొన్ని రాజనీతులు

గొనకొని సుతునకుఁ జెల్పి కూరిమి మంత్రుల్ (?)

అనుచుతి నేయఁగఁ దగ దగు

మనమున కెనయైన హనుము మహిఁ దాఁ గొనియెన్

ఉ. అంతటరాహయోక్తమచు నానుహిసల్లభుఁ డెక్కి వేడ్కచే

బంతముతోడ నదృటులు బల్లిదులై పొలవర్లు గొల్వఁగాఁ

జెంతల జాగిలంబులను జేకొని పొరులు రాఁగ నేఁగె దా

నంతన ముప్పతిల్ల మృగసంఘము లున్న వనంబులోనికిన్.

లయగ్రాహి :—

ఈరములు దూరుతరి పేరెములు వారుచును

మారుకొను బెబ్బులులు కారెనుములున్ భూ

దారములు లేళ్లులు జొకారయగు దుప్పలును

కారుకొనుదున్నలు నపార మగు జింకలును

బీరమున నుండఁగ బటార మగు వింటఁ బెను

నారి మొరయింపుచు మిరామగునమ్ములన్

సారె నిగుడించి పరివారములు మెచ్చఁ బరి

మారిచె మృగావళుల భూరమణుఁ డంతన్.

గీ. గండభేదండ చమరవేదండ సింహ

శరభశంబర ఖడ్గాది వరమృగాళి

దునిమి తూటాడి మహిభర్తతోరమైన

వేటకై చనె దండ కావిసినమునకు.

క. అలయుచు జనవతి చల్లని

జలములు గలకొలను గాంచి జలమాని ముదం

బొలయఁగఁ దత్తీరంబునఁ

బలవల విరు లురుల పూల పందిరిలోనన్.

క. శయనించిన శైత్యం బతి

శయమా మందానిలంబు సౌరభయుతమై

నయ మొలయుచు నొలయఁ గుళే
శయకర్ణిక మూరుకొనుచు జనపతి యుండెన్.

సీ. అంత నక్కడఁ బార్థివాధిపసూనుండు
తన చెలికాండ్ర నందరను బిలిచి
మంత్రినందనులు తన్న(న్ని)ంచి గొలువఁగ
సుశ్శవం బేపార సుచితవృత్తి
నొనర నాటలఁ బాటలనడేటతో మాట
లమరంగ జంత్రివాద్యములు వెలయ
జూదంబు జనన చోద్యంబులను ప్రొద్దు
గడపుచు బెడిదంపు గడిమి దనరు

గీ. మత్తకరులను బోరించి తత్తరమునఁ
దగరులను దాక వేయించి ధైర్యమహితు
లైన మల్లురఁ బెనగించి యాదరించి
డెందమున మోదము ప్రియంబు పొందు వడఁగ.

క. శ్రీరంగధాము కృపనిటు
సారంగధరుని చరిత్ర నక్కవి జన హృ
త్సారంగాభేద్యదకను
సారంగా నార్యజనుల నమృదలీలన్.

కొన్ని ప్రతులలో 71, 72, 73 పద్యములకు మాఱుగా 74 మాత్రమే
యన్నది.

కొన్ని ప్రతులలో 93, 94, 95, 98, 101, 103, 104, 106 లు
లేవు.

„ 121 సీసపద్య పాదములు తాఱుమాఱుగ నున్నది.

„ 135 తర్వాత అక్వాసాంతపద్యములు లేవు. ద్వితీయా
క్వాస మారంభించబడినది.

ద్వి తీ యా శ్వా స ము.

1-వ పద్యమునకు మాఱు తృతీయాశ్వాసాది 'శ్రీధుర్య' అను పద్యము కలదు. కొన్ని ప్రతులలో ద్వితీయాశ్వాసము 2-వతో ప్రారంభ మగుచున్నది.

- „ 19, 20 లేవు.
 „ 25, 26, 27, 28, 29 నిపాతము.
 „ 40 లేదు.
 „ 44, 45 లు 45, 46 లుగా ముందు వెనుకలై యున్నవి.
 „ 47 నుండి 50 వఱకు గ్రంథపాతము.
 „ 47 ఎ. గీ. నుండి 59 వఱకు గ్రంథపాతము.
 „ 70 వ పద్యము 72-కు తర్వాత నున్నది.
 „ 92 లేదు. కొన్నింట 92 మూడవ పాదమునుండి
 „ 93 మూడవ పాదము వఱకును గ్రంథపాతము.
 „ 110 పాతము.
 „ 120 పెద్దపాదములు 3, 4 ముందువెరుకలుగా నున్నవి.
 „ 143 లేదు.
 „ 161, 162, 163 ప.లు లేవు. ఒక ప్రతిలో నిందు
 „ గ్రంథపాతము గలదు.
 „ 172 మొదలు 179 వఱకు కొన్నింట గ్రంథపాతము.
 „ 207 కొన్నింట లేదు.
 „ 230 - వచనము కొన్నింట లేదు.
 „ 255 - ప. కొన్నింట లేదు.

తృ తీ యా శ్వా స ము

ఇందలి మొదటి పద్యమునకు మాఱు ద్వితీయాశ్వాసాదిపద్యమును దానికి మాఱుక్కడనిదియును కొన్నింట కలదు.

- „ 31 వ ప. లేదు.
 „ 45 „
 „ 52 „

- కొన్ని ప్రతులలో 60 వచనమునకు తర్వాత ముద్రిత ప్రతులలో “మతకరీ
మాటలు” అను 62-వ ప. ఉన్నది.
- „ 65 ఒక ప్రతిలో లేదు.
- „ 70, 77, 78 పద్యములు కొన్నిట లేవు.
- „ 91 ప. కొన్నిట లేదు; కొన్నిట అధిక పాఠ మని యున్నది.
- „ 91 మొదలు 97 వఱకును. ఒక ప్రతిలో లేదు.
- „ 96-కు తర్వాత 106-వ పద్యము కలదు.
- „ 106-వ ప. 96-కు తర్వాత నున్నది.
- „ 111 ప. లేదు.
- „ 137 వచనము లేదు.
- „ 141 తర్వాత “వ. అంత” అని కలదు.
- „ 143-వ ప. లో 2, 3 పాదములు ముందు వెనుకలుగ
3, 2-లుగ నున్నవి.
- „ 153-లో “వేసియు...యల్లలన” అను సంకేతము కొక
ప్రతిలో గ్రంథపాఠము.
- „ 166-వ ప. లేదు.
- „ 172-వ ప. లో నొక ప్రతి యంతరించినది.
- „ 196, 197 ప. లు కొన్నిట లేవు.
- „ 229-వ ప. ఒక ప్రతిలో లేదు.
- „ 236, 237 ప. లో రెంటును 2-వ పా. 4-వదిగాను, 3-వది
2-వదిగాను, 4-వది 3-వదిగాను తాఱుమాఱై యున్నవి.
- „ 253 “అధిపనమ్ము...వలదు” అను పాదములకు బదులుగా
నొక ప్రతిలో “చివురుగాలుఁ గేలుగవదోయి పచ్చి
యింపెనఁగు మీఁద నమ్మునీంద్రుకరుణ” అని యున్నది.

కొన్ని ప్రతులలో 259-వ పద్య మొక ప్రతిలో లేదు.

„ 271-వ ప. మొక ప్రతిలో 272-వదిగా నున్నది.

తృతీయాశ్వాసాంతపద్యములకు మా టీక్రింది పద్యములు.
ఒక ప్రతిలో కలవు.

మ. హరకోదండనిదారణా రఘుకులా

ధ్యత్వావిశాలాక్ష భా

సుర కౌసల్యకుమారకాజ న కాంశుభ (?)

వత్ ప్రతాపాధ్య సం

సరణాబ్ధితరణిరుణిను జరధ

శార్ఙ్గాది దివ్యాయుధా(?)

కరుణాసాగరపూర్ణ చంద్రకరిఖ

గరాట్కంకశరణామర్త్యాకృతీ. (?)

క. నవ వికసిత పతా (?)

ప్రవిమల శ్రీవత్సవత్ పద్మాధ్యత్వా

భవహర శ్రిత సురపతా

భవసుత గజరాజపత్నీ భార్గవ శిత్వా.

మాలిని. సురుచిరమణిభూషా సూర్యపుత్ర ప్రపామ

సురముని జలసేవ్యా సుస్థిర...ల్పకావ్యా

అ...అంబ ..నా...జువిదారా అభిక్తన్యావిహారా

భరిత శుభ సుకీలా బాలగోపాలబాలా.

ప ద్య కా వ్య ము లు

ప్రతి 1-కి ద్వు. అ.

అచ్చ తెనుగురామాయణము	...	2	8
అనంతునిఛందము, (ఛందోదర్శణము)	...	2	0
అనిరుద్ధచరిత్రము, అబ్బయామాత్యునిది...	...	1	0
అనుభవసారము, పాలకుటికి సోమనాథప్రణీతము	...	1	0
అంబరీషోపాఖ్యానము, కటిక	...	0	8
ఆముక్తమాల్యద, (విష్ణుచిత్తీయము) సటిక	...	8	8
అంజనేయదండకము, హనుమద్దండకము	...	0	4
అన్యవాదకోలాహలము, ద్విపద, లఘుటిక ...		1	12
అంధ్రమహాభారతము:—			
ఆదిపర్వము, టీక (పాకది)	...	8	0
ఆదిపంచకము	...	11	8
యుద్ధపంచకము, స్త్రీపర్వం	...	7	8
కాంతిసప్తకము	...	7	8
ఆరణ్యపర్వము	...	4	0
భీష్మద్రోణపర్వములు	...	4	0
కర్ణశల్యసౌప్తిక స్త్రీపర్వములు	...	4	0
కాంతిపర్వము	...	4	0
అనుకాసనిక. అశ్వమేధ, ఆశ్రమవాస, మాసల,			
మహాప్రస్థానిక, స్వర్గారోహణపర్వములు	...	4	0
అనందిరంగరాట్ఛందము, మూలము	...	2	8
అంధ్రనామ్నోద్భవము, మూలము	...	0	4
„ టీకతో	...	0	10
అంధ్రచంద్రాలోకము, సటిక	...	1	4
కవికంతో	...	0	4

కవిజనాశ్రయము	...	1	0
కవినంకయవిచ్ఛేదము, అడిదము సూరకవి	...	1	4
కవిజనరంజనము	...	0	12
కళాపూర్ణోదయము, సూరనార్యునిది	...	4	0
డిటూ టీకతో	...	6	0
కవిగజాంకుశము	...	0	4
శ్రీడాభిరామము, శ్రీవల్లభరామ ప్రణీతం...	...	1	8
గయోపాఖ్యానము, ద్విపద (కృష్ణార్జునసంవాదము)			
గోపమంత్రి	...	0	8
ఛందోదర్పణము (అనంతనిఘండస్సు)	...	2	0
శైమినిభారతము	...	2	8
తెనుగు సమస్యలు	...	0	4
దనరావద్యములు	...	0	3
దేశింగురాజుకథ (జంగంకథ)	...	0	8
ధనాభిరామము	...	0	12
ధృవోపాఖ్యానము, సటిక	...	0	12
నలోపాఖ్యానము, సటిక	...	0	12
నలచరిత్ర, ద్విపద, క్యాలిఖోబైందు	...	2	4
నాచికేతోపాఖ్యానము, మల్లికార్జునకవి	...	1	0
నిర్వచనోత్తరరామాయణము	...	2	8
నిరంకుశోపాఖ్యానము	...	0	12
నీతిపద్యసంగ్రహము, సటిప్పణము	...	0	6
నీలానుందరీపరిణయము	...	0	12

వావిళ్ల వైదికమహావిద్యాలయము, ఆంధ్ర సన్స్,
 పోస్టు బాక్సు 1372. 292, చిన్నపల్లె నేడ్ చెన్నపురి. 1.

